

**AZƏRBAYCAN
FOLKLORU
ANTOLOGİYASI**

**NAXÇIVAN
FOLKLORU
I**

Naxçıvan 2009

Azərbaycan MEA Naxçıvan Bölməsi Rəyasət
Heyətinin qərarı ilə çap olunur.

Baş məsləhətçi:

Vasif TALIBOV

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri

Rəyçilər: **İ.Həbibbəyli, AMEA-nın həqiqi üzvü**

İ.Hacıyev, AMEA-nın həqiqi üzvü

Tərtib edənlər: **Məhərrəm Cəfərli,**

Rafiq Babayev.

Redaktoru: filol.e.d., prof. **M.Cəfərli.**

Dialektoloji sözlüyü hazırlayan: **Ə.A. Quliyev**

AMEA-nın müxbir üzvü

Naxçıvan folkloru antologiyası. I cild.

Naxçıvan MR Ali Məclisi Sədrinin sərəncamına əsasən Azərbaycan MEA Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu Folklorşünaslıq şöbəsinin hazırladığı "Naxçıvan folkloru antologiyası"nın birinci cildinə ən qədim yaşayış məskənlərindən və sivilizasiya mərkəzlərindən olan Naxçıvan bölgəsindən toplanmış folklor nümunələrinin bir qismi daxil edilmişdir.

Naxçıvan folkloru antologiyası, 2009

"Azərbaycanın, onun xalqının tarixini, mədəniyyətini, keçmişini dürüst, əsaslı şəkildə sübut edən hər bir əsər bəyəniləcəkdir."

"Əgər bizim millətimizin keçmişini, tarixini, mədəniyyətini, onun mənliyini bizim alimlərimiz, ziyalılarımız tədqiq etməsələr, xalqımıza, dünyaya göstərməsələr, sübut etməsələr, bəs bunu kim edəcəkdir?"

*Heydər Əliyev
Ümummilli lider.*

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI ALİ MƏCLİSİ SƏDRİNİN

S Ə R Ə N C A M I

Naxçıvan Muxtar Respublikasında Xalq yaradıcılığı günlərinin keçirilməsi haqqında

Hər bir xalqın tarixində xalq yaradıcılığı onun milli – mənəvi dəyərlərinin və dünyagörüşünün, təşəbbüskarlıq və novatorluğunun təzahür formalarından biridir. Tarixi – mədəni və bədii irsimizin daşıyıcısı olan Azərbaycan xalq yaradıcılığı əsrlər boyu formalaşaraq və inkişaf edərək günümüzədək gəlib çatmışdır.

Azərbaycanın qədim Naxçıvan torpağında yayılmış el sənəti nümunələri böyük və zəngin bir tarixi mərhələni, mədəni inkişaf dövrünü əhatə edir. Qədim sivilizasiyaya və müasir mədəni inkişafa layiqli töhfə olan bu yaradıcılıq nümunələri xalqımıza xas milli xüsusiyyətləri və xarakteri, adət – ənənələri, həyat və məişət tərzini özündə cəmləşdirərək müasir dövrdə parlaq şəkildə nümayiş etdirir.

Xalq yaradıcılığımız öz kökünü ən qədim dövrlərdən götürür. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar xalq yaradıcılığının mühüm qolu olan el sənətkarlığının 5 –7 min illik inkişaf dövrü keçdiyini sübuta yetirir. Qədim xalq sənəti sahələri olan dulusçuluq və daşıqlama Neolit, metalışləmə isə Eneolit dövründən məlum idi. Naxçıvanda əkinçiliyin və maldarlığın intensiv inkişafı sənətkarlığın da inkişafına təsir göstərmiş, mədəni tələbatın artması müxtəlif bəzək əşyalarının düzəldilməsi, hətta əmək alətlərinin, məişət avadanlıqlarının, silahların müəyyən hissələrinin gözəl bədii tərtibatla hazırlanması ilə nəticələnmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının indiki və tarixi ərazilərində

yaşamış əcdadlarımızın sosial həyat tərzini, dini – ideoloji baxışları, inamları və adət – ənənələri bu dövrün sənətkarlığında öz əksini tapmışdır.

Qədim xalq sənətkarlığının mühüm sahələrindən olan dulusçuluq Naxçıvan ərazisində eradan əvvəl 7–ci – 6–cı minilliklərdə yaranmış, Eneolit dövründən başlayaraq dulus çarxlarında gil qab hazırlanması və xüsusi kürələrdə bişirilməsi geniş yayılmışdır.

Naxçıvan, eyni zamanda dünyanın ilk metalışləmə ocaqlarından biri olmuşdur. I Kültəpənin ən qədim mədəni təbəqəsindən müxtəlif mis-mərgümüş, nikel – mərgümüş qatışıqı olan alətlər və bəzək nümunələri əldə edilmişdir. Ordubad rayonunun Plovdağ nekropolundan tuncdan hazırlanmış sancaqlar, I Kültəpədən isə tunc dövrünə aid bıçaq və sancaqlar tapılmışdır. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə olunmuş materiallar Naxçıvanın qədim sakinlərinin sümükdən və daşdan da əmək və bəzək alətləri hazırladıqlarını göstərir. Sonrakı dövrlərdə sənətkarlıq daha da inkişaf etmiş, xalq sənətinin ağacışləmə, misgərlik, zərgərlik, ipəkçilik, boyaqçılıq, papaqçılıq, dabbaqlıq, dülgərlik, toxuculuq, xüsusilə də xalçaçılıq kimi sahələri genişlənmiş, Naxçıvanın zövqlə hazırlanmış müxtəlif məişət əşyaları və zərgərlik məmulatları böyük şöhrət qazanmışdır.

Naxçıvanda toxuculuğun, boyaqçılığın və ipəkçiliyin inkişafı tarixən milli geyim mədəniyyətinin də formalaşmasına şərait yaratmışdır. Milli geyim və milli mətbəx xalq yaradıcılığının ən mühüm sahələrindən biridir. Naxçıvanda bu sahələr daha qədim dövrlərdən yaranmış, təbii-coğrafi şəraitə uyğun olaraq formalaşmış, inkişaf etmiş, hər əsrdə özünəməxsus milli cəhətlərlə daha da zənginləşmişdir. Xalqın tarixini, etnoqrafik və bədii xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən milli geyimlər və mətbəx nümunələri bu gün maddi və mənəvi mədəniyyətimizin qaynaqları kimi qorunur və inkişaf etdirilir. Təkrarsız milli yaradıcılığımızın nəticəsi olan

Azərbaycan geyimlərini muzeylərimizdə, ayrı – ayrı tarixi teatr tamaşalarında və filmlərdə görə bilirik. Müxtəlif folklor ansambl və qrupları da bu gün milli geyimlərimizi yaşadır və təbliğ edirlər.

Xalq yaradıcılığının ən qədim sahələrindən biri də şifahi poetik yaradıcılıq kimi dəyərləndirilən folklordur. Azərbaycan ərazisində folklorun tarixi ilk insan məskənlərinin meydana gəlməsi dövrü ilə bağlıdır. Xalqımızın həyatında elə bir əhəmiyyətli hadisə yoxdur ki, o, şifahi yaradıcılıqda, aşıq poeziyasında, xalq musiqisində bu və ya digər şəkildə öz əksini tapmasın. Dünyanın qədim və mədəni xalqlarından olan Azərbaycan xalqı ən qədim dövrlərdən başlayaraq xalq yaradıcılığında öz tarixini bu və ya digər şəkildə əks etdirmişdir. Xalqımızın mifoloji – bədii dünyagörüşünün izləri indi də folklorda özünü büruzə verməkdədir. Müxtəlif ayin, mərasim və əmək proseslərinin nəticəsi olaraq meydana gələn Azərbaycan folkloru ilk növbədə janr baxımından rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. Xalqımızın yaradıcı düşüncəsinin məhsulu olan miflər, əfsanələr, nağıl və rəvayətlər, zərb– məsəllər, tapmacalar, dastanlar, aşıq yaradıcılığı, meydan tamaşaları, xalq musiqi və rəqsləri nəsildən – nəsilə, əsrdən – əsrə Azərbaycan türklərinin ruhunu yaşadaraq zəmanəmizə qədər gətirib çıxartmışdır.

Ənənəvi xalq bayramları, Novruz və Xıdır Nəbi mərasimləri Azərbaycan folklorunun zənginliyini nümayiş etdirir. Yurdumuzun qədim sakinlərinin, əcdadlarımızın dünyagörüşünün, bədii–estetik təfəkkürünün təzahür forması olan folklorun, musiqi və rəqs sənətinin ən qədim qaynaqları eramızdan əvvəl 4–cü – 1–ci minilliklərə aid Gəmiqaya təsvirlərində, "Avesta" və "Kitabi–Dədə Qorqud" kimi qədim qaynaqlarda öz əksini tapmışdır. Dünyanın ən qədim kollektiv ifa növlərindən olan Azərbaycan xalq yallıları xoreoqrafiya, instrumental və vokal musiqisini özündə birləşdirən nadir yaradıcılıq nümunəsidir.

Qədim rəqs və musiqi mədəniyyəti ilə sıx bağlı olan, vaxtilə geniş yayılmış qədim çalğı alətlərimizin də bu gün geniş təbliğinə və gənc nəslə, eləcə də beynəlxalq ictimaiyyətə tanıtılmasına ciddi ehtiyac vardır. Cəng, ud, təbil, tənbur, qanun, qopuz, rübab, tulum, kərənay, ney, zurna, balaban kimi çalğı alətlərimizin adlarına musiqi tarixinə dair mənbələrdə, "Kitabi-Dədə Qorqud", "Koroğlu" dastanlarında, eləcə də klassik şairlərimizin əsərlərində rast gəlinir. Qədim çalğı alətlərinin bir çoxu bərpa olunmuş və yenidən musiqi alətlərinin sırasına daxil edilmişdir.

Xalqımızın müstəqillik yoluna qədəm qoyduğu indiki şəraitdə xalq yaradıcılığının, əsrlər boyu yaranan mənəvi və maddi-mədəniyyət nümunələrinin öyrənilməsi, ənənəvi sənət sahələrinin dirçəldilməsi, onların geniş şəkildə tətbiq və təbliğ olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında xalq yaradıcılığının inkişafı və qorunub saxlanması istiqamətində bir sıra işlər görülmüş, folklor kollektivlərinin və xalq teatrlarının fəaliyyəti gücləndirilmiş, onlar milli geyim dəstləri ilə təmin olunmuşlar. Hal-hazırda muxtar respublikada mövcud olan 50 folklor kollektivinin 600 – ə yaxın üzvü xalq yaradıcılığının bu və ya digər sahələrini qoruyub yaşatmaqdadır.

Xalqların, ölkələrin bir – birinə daha çox inteqrasiya olunduğu, dərin qloballaşma proseslərinin getdiyi indiki şəraitdə azərbaycanlıların milli kimlik pasportu olan xalq yaradıcılığının qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi, xalq sənəti nümunələrinin, milli mətbəxin, folklorun, milli rəqs və mahnı sənətinin daha geniş, sistemli şəkildə təbliğ olunması, böyüməkdə olan gənc nəslə milli-mənəvi dəyərlərin aşılınması məqsədi ilə **qərara alıram:**

1. "Novruz bayramı" şənliklərində Xalq yaradıcılığı günləri keçirilsin.

2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi:

2.1. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində mövcud olan etnoqrafik və folklor materiallarının yenidən toplanması, sistemləşdirilməsi və elmi tədqiqatlara cəlb olunması üçün tədbirlər görsün, əldə olunmuş materiallar əsasında "Naxçıvan folkloru antologiyası"nı hazırlayıb nəşr etdirdisin;

2.2. Naxçıvan folkloru atlasını işləyib hazırlasın;

2.3. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə birlikdə xalq yaradıcılığı nümunələrinin sistemli şəkildə təbliği üçün təsirli tədbirlər görsün;

3. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Bəstəkarlar Təşkilatı xalq mahnı və rəqslərinin, Naxçıvanla bağlı saz havalarının tədqiqinə və təbliğinə, qədim çalğı alətlərinin təbiiqinə diqqəti artırırırlar.

4. Muxtar Respublikada mövcud olan xalq teatrının və folklor ansamblının fəaliyyətinə hərtərəfli köməklik göstərsin.

5. Bu sərəncam dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası

Ali Məclisinin Sədri:

VASİF TALİBOV

Naxçıvan şəhəri, 07 fevral 2009–cu il

NAXÇIVANIN SÖZ XƏZİNƏSİ

Böyük iftixarla Naxçıvanda "ədəbi düşüncənin tarixinin az qala insanlığın yaranma tarixi ilə üst–üstə düşdüyü" (İ.Həbibbəyli) qeyd olunur.

Bura ən qədim sivilizasiya mərkəzlərindən biri, etnik–mədəni xüsusiyyətlərin daha çox qorunduğu, milli mentaliteti müəyyənləşdirmiş keyfiyyətlərin daha çox saxlandığı bir diyardır.

Bura zaman–zaman ucsuz–bucagsız türk dünyasında milli düşüncənin ağırlıq mərkəzlərindən olub, etnik–mədəni davranışlar yad təsirlərdən, bu yurdun adına–sanına layiq şəkildə, daim qorunub. Bütün bunlar isə bölgənin folklor mühitində öz təəcəssümünü tapıb. Vaxtı ilə geniş coğrafi ərazini əhatə etmiş tarixi Naxçıvanın salnaməsi kimi folklor nümunələri çox əhəmiyyətli qaynaqlardır, bədii sözün tarix qarşısında misilsiz xidmətidir.

Bu nümunələr xalqın kağızda yox, ağızda, ürəyinin başında yaratdığı Naxçıvannamədir; bu diyarın söz xəzinəsi, öz xəzinəsidir.

Bu nümunələrdə "ədəbiyyat yaratmaq" missiyası yox, dünyanı qavrama üsulu, onu dərk etmə, özünüinküləşdirmə praktikasına daxil etmə niyyəti daha aktivdir.

Şifahi xalq ədəbiyyatı irsinin yarandığı coğrafi məkan və onun öyrənilməsi vacib və zəruri məsələlərdəndir.

Folklor yaddaşdır, milli kimliyi şərtləndirən faktorlar folklorda yaşayır. İnformasiyanı bədii – poetik, mifik, fəlsəfi düşüncənin reallaşdırmasından asılı olmayaraq, onun bir həqiqət kimi qəbul edilməsi də var.

Naxçıvan folkloru nümunələrinin "ab–havasını" bölgənin təbiəti proqnozlaşdırır. Naxçıvan folklor mühitində mifik bir əhval, etnik qədimliyin qüdrəti "hökm–fərmadır", burda global səciyyəli onomastik vahidlər mifin "nəzarətindədir".

Mif onları bütövlükdə modelləşdirmişdir. Gəmiqaya ilə bağlı mətnlər bu torpağın sahibi olan etnosun şüurundakı xronotop (məkan – zaman) parametrlərinin çox qədimliyindən soraq verir. Milli düşüncə Gəmiqayanı məhz ilkinliklə, mifoloji keçmişlə bağlı qəbul edir.

"Peyğəmbər ayağı" piri xalqın düşüncəsində Nuh Nəbi ilə bağlıdır. Yayılan mətndə motivlənmə tamlıqda mifin "ixtiyarındadır". Mətdəki motivlənməni izləyək:

- 1. Tufan hələ çəkilməyib;*
- 2. Nuh qayalar üzərində hərəkət etməyə məcburdur;*
- 3. Ayağını qoyduğu yerdə yerimək asanlaşsın deyər qaya yumşalsın (Müqəddəsliyin yaratdığı möcüzə);*
- 4. Nuhun ayaq izi yumşalmış qayada qalır (obyektin müqəddəsləşməsi).*

Sədarəkdəki Ağ oğlan bulağının yanında Günəşin Ağ oğlunun qəbri ilə əlaqəli söylənilənlər də çox qədim görüşlərin ifadəsidir. Gün və Ay mifləri ümumtürk mifologiyasının tərkib hissəsi kimi bölgədə müxtəlif çalarları özündə birləşdirir. Belə ki:

- 1. Ay və Gün yaradıcı qüdrətə malikdirlər.*
- 2. Ay, Gün kişi və qadın cinsinin başlanğıcı kimi təsəvvür olunur.*
- 3. Hər ikisi canlı insan kimi qavranılır, bu səbəbdən də onlar adi həyat məsələlərinin mərkəzində dayanırlar.*
- 4. Onların bəzi xarakterik cəhətlərinin izahı zamanı regionun landşaftına üz tutulur.*

K.Levi Stros yazır ki, mif nə qədər ki, mif kimi qavranılır, o, mif olaraq qalır¹. Yəni mif ona inanıldığı qədər, qəbul edildiyi qədər öz ömrünü yaşayır.

Mifoloji təsvirlərin gerçəkliyini isə bölgədəki saysız – hesabsız abidələr təsdiq edir. Mifdəki hadisələrin haçan baş verməsindən, nələrdənsə asılı olmayaraq o, yarandığı və yaşandığı yerdə həqiqət kimi dərk edilir.

¹ K.Levi Stros. Strukturnaə antropoloqiə. M., 1985, s.194.

Xızır peyğəmbər bölgədə folklor yaddaşının obrazı kimi epik folklorun çeşidli mətnlərində funksiyalaşır. İləxırda səməni halvası bişirəndə qazanın üstünə qırmızı örtük salar, örtüyün üstünə sürmə, güzgü, daraq qoyar, deyərlər ki, Xızır peyğəmbər gəlib bunlarla özünü bəzəyəcək, barmağını səməni halvasına batıracaq, bundan sonra halvanın rəngi qızaracaq, özü isə şirinləşəcək.

Mifologiyada mövcud olanlar onun yaşadığı və yaratdığı tarix olmaqla mifik elementlər vəhdətidir. Yağış yağıdırma mərasimi türk xalqlarında bodu, dodu, gode – gode, gelingök, çomça gelin, kepçe gelin, çullu kadın, kepçe kadın, çulla kepçecik və s. adlanıb.

Naxçıvanda yayılan Çömçəxatunla bağlı əfsanədə inancları mərhələlərlə izləyirik:

- 1. Çömçəxatun pak (təmiz) bir qız imiş.*
- 2. Pak olduğundan Allah yanında hörməti hamudan artıq imiş.*
- 3. Xaos (quraqlıq) başlanır.*
- 4. Çömçəxatun bir tərənin (dağın) başına çıxıb Allaha yalvarır.*
- 5. Allah onu eşidir, yağış yağdırır (xaosa son qoyulur).*
- 6. Qızın yağış altında cumculuq islanması onun nəziridir.*
- 7. Onun yamyaşıl ardıc ağacına çevrilməsi müqəddəsləşməsidir.*

Əfsanədə ağac (ardıc), dağ (təpə), su (yağış) birləşir, bir–birini tamamlayır. Su stixiyasının nizamlayıcı kosmik başlanğıc tərəfindən idarə olunmasının Naxçıvan nümunələrində əksi məsələsi başqa bir nümunədə də maraqlıdır: "İl quraxlıx olanda birisinin üstünə söyüt yarpaxlarıynan su atardılar, qapı – qapı gəzdirip oxuyardılar:

*Gülül, gülül, xoş gülül,
Əl – ayağı yaş gülül.
Sən duaya əl yetir,*

*Qoy yağsın yağış, gülül.
Ay göylərin buludu,
Əkinnərim qurudu.
Döl xatının naxışı,
Əndər gəlsin yağışı".*

İnformasiyada söyüd, gülül, Döl xatın mənəvi enerji tutumunu müəyyənləşdirən komponentlərdir. Deyirlər ki, ilaxır gecəsi söyüdüün budaqları yerə dəyir, kim bunu görsə, nə niyyəti olsa, ona çatır. Söyüd yarpaqları ilə su atmaq yağış yağdırmaq niyyətini, diləyini ifadə edir. Döl xatın Çömçə xatunla eyni missiyalıdır.

Eləcə də "Godu – godu" mərasiminin tərkibinə daxil olan poetik mətn səkkiz misradan ibarətdir və hər hansı bir misra bir hərəkəti bildirir:

Godu – godunun axtarılması (Godu – godunu gördüyünüz varmı?);

Goduya salam verilməsi (Goduya salam verdiyiniz varmı?);

Godunun getməsi (Godu gedənnən bəri);

Günəşin yoxa çıxması (Gün üzü gördüyünüz varmı?);

Godunun atdan salınması (Godunu atdan düşürün);

Goduya yemək verilməsi (Goduya süddü aş bişirin);

Godunun qorxudulması (Godu sabah gün çıxartmasa);

Veriləcək cəzanın izah olunması (vırın atdan düşürün).

Məsələnin psixoloji tərəfi onunla üzə çıxır ki, mətn daşıyıcısı bütün bunları gerçəklik kimi danışır və onlara inanır.

Naxçıvanda qeydə alınmış mif mətnlərinin, əfsanələrin onu yaddaşlarında yaşadanların milli mənlik, tarixi kimlik düşüncəsi ilə bağlılığı tamamilə təbii. Həmin mətnlərin böyük qisminə bölgədən, onun tarixi toponimlərindən danışılması ilə mifin, folklorun tarixə "iddiası" reallaşır.

Folklor xəritəsinə Gəmiqaya, Əlincəqala, İlanlı dağ, Əshabü – Kəhf, Arpaçay, yüzlərlə ziyarətgah və təbii

obyektlərlə qeyd olunan bölgədə bu mətnlərin zənginliyi, geniş yayılması da tamamilə təbiidir.

Bölgədə mifoloji mətnlərin xüsusi çəkisi, mif – nağıl münasibətlərinin dərinliyi, çoxqatlılığı ciddi faktordur.

Nağıllarda gələcəkdən xəbərvərmə missiyasının müxtəlif formulları ilə rastlaşırıq. "Üçayaq at" nağılında atanın üç oğlu, üç qızı var. Ata son nəfəsində oğlanlarına deyir: "Məni basdırdığınız günün səhəri qəbrimin üstünə gedin. Qəbrimin üstündə hansı canlıyı görsəz, böyük bacınızı ona verin. İkinci günü yenə qəbrimin üstünə gedin, ortancıl bacınızı da bu dəfə qəbrim üstündə olana verin, üçüncü günü qəbrim üstündə hansı canlıyı görsəz, kiçik bacınızı da ona verin".

Başqa bir situasiyada atanın dedikləri butavermə kimi də qəbul oluna bilər – atanın hamilik funksiyası ön planda üzə çıxardı. Bu nağılda isə vəziyyət başqa cürdür: ata hardan bilir ki, o, öləndən sonra üç gün dalbadal qəbrinin üstünə gələn olacaq və qızları da onlara ərə verilməlidir?

Gələnlər olur, kiçik qardaş bacılarını divlərə ərə verir. Deyirlər ki, div adam cildinə də düşə bilər, amma bu çevrilmə zamanı o, özünü tamamilə gizlədə bilmir, hər iki halında onun gözləri göy, dişləri seyrəkdir (bir çox mətnlərdə bunlar pisin, mənfənin portretinin əsas cizgiləridir).

Bölgədən toplanmış ayrı – ayrı mətnlərdə deyilir: "Divlər səbirsiz olar"; "Ağ div insanlara əl tutardı, qara div şər gətirərdi, göy div haqqı qoruyardı".

Bu əfsanəvi varlığa münasibətin özünəməxsusluğu ilə bağlı nə demək olar:

– İnsanın yaxşılığını, pisliyini ifadə edən folklor "qəliblərindən" istifadə olunur;

– Divlər "bəni–adəmlə" evlənir;

– Rəngləri divlərin xarakterini və missiyasını müəyyənləşdirir.

"İki dağ" əfsanəsində təbiət obyektlərinin əmələ gəlməsinin izahı zamanı üz tutulan div obrazları dünyanın

tərəflərini (məğrib və məşriqi) də, kişi – qadın qarşıdurmasını da simvollaşdırır. Əski dünya obrazının bütöv, tam olduğu məndə qarşılaşma elementləri miflərin ən əsas və ilkin ünsürlərindəndir.

Mifdəki hadisələrin Naxçıvanla bağlanması isə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Naxçıvanlı mətn daşıyıcısının tarix haqqında düşüncəsi bu mifdəki simvollarla söykənmişdir.

İlkin təsəvvürlərin, arxaik görüşlərin izləri lirik mətnlərdə də qabarıqdır.

*Ağ almanı at, oğlan,
Armud gəti, sat, oğlan.
Qonşu qızı yaxşıdı,
Al, yanında yat, oğlan.*

Ziyarətgahlarda olan armud ağacına övlad diləyi ilə nənni asırlar, armud ağacı onları arzularına çatdırır. Övladı olmayanlara dastanlarda, nağıllarda alma verilir.

Qonşu qızı ilə ailə quran oğlana, belə görünür ki, bu inanclarla övlad arzulanır.

Naxçıvan bayatılarında butavermənin müxtəlif cəhətləri reallaşır.

*1. Yetiməm, yoxdu atam,
Məxmərəm, yoxdu butam.
Düşmüşəm yaman dərdə,
Bir yer də yoxdu atam.*

*2. Yetiməm, atam yoxdu,
Qəribəm, butam yoxdu.
Düşdüm qəm dəryasına,
Qolumdan tutan yoxdu.*

Nümunələrdə birinci, ikinci misraların semantik yükü, təxminən, eynidir; birincidə aşiq subyekt olduğundan buta da subyekt (məşuq) şəklində funksionallaşır, ikincidə isə hər iki tərəf obyekt mənasında gerçəkləşir. Subyektin qoldantutma imkanı, obyektin "atılan dərdə yer verə bilmək" imkanı nümunələri bir – birindən ayırır.

Bayatını təkcə bədii hadisə adlandırmaq onun imkanlarını kiçiltməkdir; o, bədiyyat olmaqdan üstün hadisədir. Bədiilik onun estetikminin təzahür formasıdır.

Naxçıvan folklor mühitində olan mahnılar regionun folklor "ab – havasının" özünəməxsusluqlarını yaşadır.

Bölgədə "Qayna, samovarım, qayna" adlı iki mahnı mətni qeydə alınıb. Yalnız nəqaratları eyni olan (qayna, samovarım, qayna, getdi ixtiyarım, qayna) bu mətnlər variant təsiri bağışlamır.

Oxşarlıqları:

- Hər ikisi məhəbbət mövzusunda; – Janra məxsus əsas göstəriciləri özündə ehtiva edirlər, iki bənd, hər bəndi nəqarətin müşayiət etməsi;*
- Mühitə məxsus sosial – psixoloji münasibətlərin etnik stereotipi hər iki mətnə öz əksini tapmışdır.*
- Nəqarət hər iki mətnin mərasimi mənşəyini qabardır;*
- Mətnlərdə bədii təsvir və ifadə vasitələrinin sadə semantikasi da mahnının mərasimi mənşəyini üzə çıxarır.*

Fərqliliklər:

- Birinci mətn oğlanın, ikinci mətn qızın dilindəndir;*
- Birinci mətnə oğlanın sevdiyi qıza könlünü açması, ikincidə ailəli qadının öz ərindən gileyi ifadə olunur;*
- Birinci mətnin obrazlar sistemini sevən aşiq, onun sevgilisi, samovar, sevgilinin güllü paltarı, ikincinin obrazlar sistemini isə gileyli qadın, laqeyd ər, samovar, qənd təşkil edir və s.*

Saysız – hesabsız folklor nümunləri bu yurdun qədimliyini, bu qədimliyin bütövlükdə eyni etnosu məxsusluğunu göstərir. Bu nümunələrin böyük qismi tarixin dərin qatlarının əhvalını öz nüvəsində saxlamaqla, zəngin bədii təxəyyüldən, yaradıcılıq potensialından soraq verir.

AMEA Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu Folklorşünaslıq şöbəsinin əməkdaşlarının hazırladıkları çoxcildli "Naxçıvan folkloru antologiyası"nın

birinci kitabı qarşınızdadır və bu kitaba Naxçıvandan toplanmış folklor nümunələrinin bir qismi daxil edilmişdir.

Həmin nümunələrdə şifahi nitqin bir çox xüsusiyyətləri qorunub, informatorların deyim tərz, təbii, şivələrdəki müxtəliflik, imkan daxilində, nəzərə alınıb.

Orası da var ki, söyləyicilərin çoxunun professional olmaması istər-istəməz öz təsirini göstərir. Bəzən mətnlərdə müəllif müdaxiləsi də hiss olunur. Çalışmışıq ki, nümunələrdəki təbii saxlansın.

İndi oxuyacağınız bu kitabda nümunələrin əksəriyyəti təbii mətnlərdir və Naxçıvan folklor mühitinin zənginliyini, özünəməxsusluğunu sübut edir; bu yurdun ucsuz-bucaqsız türk dünyasında tutduğu çox önəmli yerini müəyyənləşdirməkdə, bölgədə folklor təfəkkürünün hüdudsuzluğunu aydınlaşdırmaqda çox əhəmiyyətli mənbədir. Bu nümunələrdə Naxçıvanın zaman-zaman tarixdə və coğrafiyada tutduğu yer, milli düşüncənin imkanları daxilində, təqdim edilir.

"Naxçıvan folkloru antologiyası"nın birinci kitabı hazırlanarkən, təbii ki, bölgədə folklor nümunələrinin toplanma tarixinə də nəzər salmaq lazım idi. İlk əsfək folklorşunaslarımızın bölgə folklor mühitinə həssas münasibətlərini ehtiramla yada salırıq. Bu ehtiramın nəticəsi kimi, vaxtı ilə bölgədən toplanmış nümunələri – H.Zeynallının "Azərbaycan atalar sözü"(Bakı,1926) kitabından, V. Xuluflunun 1928-ci ildə Əhəd Qədimovdan topladığı haxıştalardan, 1927–1928-ci illərdə "Maarif işçisi" jurnalında verilmiş bayatılardan seçmələr, "Məlik Məmməd və Məlik Əhməd" (informator İbrahim Əli oğlu, 1930-cu ildə qeydə alınıb), "Gül Sənavərə neylədi, Sənavər Gülə neylədi," "Hazarandastan bülbülü", "Hambal Əhməd" (1934-cü ildə Baxşəli Sultanovdan toplanıb), "Şükufə xanım" (1938-ci ildə Məhəmməd Nəriman oğlundan toplanıb) nağılları topluya daxil edilib.

Çoxcildli "Azərbaycan folkloru antologiyası"nın 1994–cü ildə nəşr olunmuş birinci kitabının Naxçıvana həsr olunması çox əlamətdar hadisə idi və həmin cildi araya–ərsəyə gətirən folklorşünaslarımıza minnətdarıq. Bölgə folklor mühitinin mənzərəsinin təmliyi naminə həmin kitabdan da bəzi nümunələrin bu topluya salınması tamamilə təbiidir, zəruridir.

Bu kitabdakı nümunələrin əsasını folklor ekspedisiyaları zamanı toplanmış materiallar təşkil edir. Bölgədə aşıq mühitinin əhəmiyyətli yeri və rolu məsələsi həmişə mübahisələr doğurmuşdur; kitabda aşıqlarla bağlı bölmənin, eləcə də arxivdən götürülüb ilk dəfə burda təqdim olunan sənədlərin (bunun üçün Naxçıvan Arxiv İdarəsinin rəisi, tarix elmləri namizədi F.Cəfərova təşəkkür edirik) bütün mübahisələrə aydınlıq gətirəcəyi zənnindəyik.

**

**

**

Ulu türk yurdu, qədim intibah mərkəzlərindən olan Naxçıvan zaman–zaman tarixin yaddaşına möhtəşəm bir Naxçıvannamə yazıb.

Burda yurdun söz xəzinəsi, öz xəzinəsi yaranıb: kəlməsi, cümləsi, ilməsi, cüvəsi sehrdi, möcüzədi...

M. Cəfərli
R. Babayev

I. MİFLƏR

Ovçu Əhməd **

Şərurda bir ovçu varmış, adına ovçu Əhməd deyərlərmiş. Ovçu Əhməd bir gün ova çıxır. Gəlib oturur bir daşın üstə. Bir də görür ki, bir yaralı ağ ilan ona tərəf sürünür. İlan ona çatıb arxasınca gəlməsini işarə edir. Ovçu Əhməd durub ilanın dalınca gedir. Gəlib bir qara daşın dibinə çatırlar. İlan girir bir mağaraya, bir azdan bir qara ilanla vuruşa – vuruşa gəlir. Ovçu Əhməd oxunu yaya qoyub qara ilanın başını vurur. Bu vaxt ilanın başı atılıb ovçu Əhmədin üzündən vurur. Əhməd özündən gedir. Bir vaxt ayılıb görür ki, ağ ilan onun üzünün yarasını yalayır. Ovçu Əhmədin üzünün yarası sağalır. O gündən ovçu Əhməd ağ ilanla dost olur.

Ucubılıx **

Naxçıvan ərazisi bir vaxt böyük bir dərya imiş. Əlincəçaydakı İlanlı, Genni dağları da ada. Bu adada kələntər, azman adamlar yaşayırdılar. Adlarına da Ucubılıx deyirdilər. Odları, ocaxları da yox idi. Bunlar unu suda yoğurub, xəmiri günə tutub bişirirdilər. Kələntərlər ayaqlarının birini İlanlıya, birini də Genni dağına qoyarmış. Əyilib dəryadan balıq tutub, günün qabağında oyıza – bıyıza döndərib bişirərmişlər. Ucubılıxlar çox yeyib, çox işləyərmiş. Yeməyin çətdırmaq olmazmış. Deyirlər vaxt gəlir, çox isti olur, dərya çəkilir.

Bir qoca əkin əkirdi. Ucubılıxdan birinin yanına getdi dedi:

– Gedək mənə yer şumla.

Ucubılıx dedi:

Üzərində ** işarəsi qoyulan mətnlər "Azərbaycan folkloru antologiyası. Naxçıvan folkloru" (Bakı, 1994) kitabından götürülüb (Tərtib edənlər Təhmasib Fərzəliyev, Məhərrəm Qasımlı, redaktoru İsrəfil Abbasov)

– Əvvəl yeyib, sonra şum edərəm. Günün sonunda da səndən muzdumu alaram. Qoca dedi:

– Yaxşı, ancaq gərək yeməmişdən üç dəfə yerə, üç dəfə göyə and içəsən. Ucubılıx dedi:

– Yox qoca, biz and içmərik.

Qoca dedi:

– Olmaz, günah elmə. Gərək and içib yeyəsən.

Ucubılıx nə qədər inad etdisə, qoca əl çəkmədi.

Axırda and içdi. Qoca dedi:

– Hə, indi olar, çörəyini ye.

Ucubılıx gündə yediyindən çox az yedi. Doyub çəkildi. Özü də bu işə mat qalıb qocadan soruşdu:

– Qoca, neynədin doydum?

Qoca dedi:

– Çörək yerin – göyün bərəkətidi. Gərək ona itaət edəsən.

Deyirlər ki, bunnan sonra Ucubılıxlıların nəslin cılızlaşmış adı adamlar kimi oldu. Yerə – göyə and içdilər, amma əvvəlki kimi işləyə bilmədilər...

*

*

*

Ucubılıx çox nəhəng adam olup. Üç yüz il yaşayıp. Pütүн ömrü boyu əlləşib ki, özünə bir ev tiksın. Əmə, vır – tut bir kalafa tikip ki, bi da onun topuğuna ancaq çatıp. Ölənə yaxın da deyip ki, bilsəydim dünyanın vəfası bıdı, heç bı kalafanı da tikməzdim.

*

*

*

Bir gün Ucubılıx bir kətdən keçirmiş. Kəndin camahatının bına yazığı gəlir. Yığışp deyillər ki, gəlin bına bir köynək tikək. İrazı olurlar. Bir il əlləşip parça toxuyullar. Əmə Ucubılıx binnara heç bir yaxşılıq

eliyəmmir. Hər bı kənddən keçəndə xəcalət çəkirmiş ki, mən binnara borclu qaldım.

* * *

Bir gün Musa peyğəmbərin Ucubılıxınan sözü olur. Musa peyğəmbər isdiyir ki, onu ağacla vırsın. Əmə nə qədər happılırsa ağac Ucubılıxın topuğuna ancaq çatır.

* * *

Bir gün Əzrayıl gəlir ki, Ucubılıxın canın alsın. Ucubılıx onu görəndə bir – iki addım o tərəfə çəkilir. Bının da addımı o qədər yekəymiş ki, Əzrayıl nə qədər yol gedənnən sonra ona çata bilmirmiş. Elə ki, Əzrayıl gəlir çatır, Ucubılıx təzədən əvvəlki yerinə qəyidir. Əzrayıl ha – hu eliyib geri dönüncə Ucubılıx bir də oyana çəkilir. Ta belə – belə, axırı əzrayıl görür ki, Ucubılıxa çatammayacax, götürüb bir ağacın ucunu yonur, dikinə yola qoyur. Ucubılıx gəlir keçəndə ağac batır qıçına.

Ucubılıxın bir bacısı da varıymış. Nil deryasından o yanda yaşayırmış. Ucubılıx qıçını uzadır ki, bacı, qıçıma tikan batır, çıxat. Bacısı bı dirək boyda tikani çıxarınca, Əzrayıl onun canını alır. Ucubılıx ölənnən sora heç kimin gücü çatmır ki, bının ayağını Nil deryasının üstündən götürsün. Bir az keçənnən sonra Ucubılıxın əti çürüyüb tökülür, sümüyü isə deryanın bu başınnan o başına uzanan körpü olur. Deyilənə görə, onun lülə sümüyünün içindən arapa keçirmiş.

* * *

Bir padşah olur. Onun bir oğlu olur. Camaat ona deyir ki, oğlunun bir yaşı olanda onu ilan vuracax. Padşah uca bir çinar ağacının üstündə qəsər tihdidir, arvadı ilə uşağı həmin qəsərə qoyur. Gündəlih onun yeməyini aparıb orada verillər. Qəsri elə tikdirillər ki, oraya heç nə keçə bilməz.

Uşağın bir yaşı tamam olanda anası uşağa süd verəndə, saçılana olub uşağı vurur.

* * *

Ağ div–insannara əl tutardı, qara div–şər gətirərdi, göy div–haqqı qoruyardı.

* * *

O vaxtlar bir arvad olur, arvadın uşağı olmur. Ay dolanır, il keçir, arvadın bir uşağı olur. Uşağın alnında yazılır ki, uşax 4 yaşına çatanda əzrayıl onun canın alacaq. Arvad uşağı götürüb kəndbəkənd gəzir, əzrayıl onu tappasın. Axırda bir işıx gələn yerə çatır. Görür ki, bir arvad eşiyə çıxdı, arvad onları qonax aparır. Səhəri gün ev sahibi çörəh yapır, arvad köməh eyləyir, uşağı da yanına qoyur. Uşax çox şulux eyləyir. Anası hirsələnir, çubuğu götürüb uşağın əlinə vurur kimi uşağın canı çıxır.

* * *

Cin, uşağı ya ana qarında, ya da olandan sonra dəyişdirir. Belə uşağa çarə yoxdur. Əyər uşağın başının altına quran qoysan, bu uşax qorxusuz olar.

* * *

Ucubılıx tez–tez Əlincə çayını qurudardı. O, bir əlini Əlincə qalasının üstünə, o biri əlini isə Haçadağın üstünə qoyub əyilib Əlincədən su içərdi.

* * *

Dağda qoyun otaran çoban təsadüfən əjdahaynan rastlaşır. Üzünü allaha tutub yalvarır ki, ya məni daş elə, ya da əjdahanı. Allah da əjdahanı daş eliyir. İndi həmin əjdaha dağı Ərəzin kəndinin yuxarı hissəsində yerləşir.

* * *

Çörəyi uşağın başının altına qoymax günah sayılır.
Bir tikə öküz əti qoyanda günah sayılmaz.

* * *

Cin adam kimi paltar geyər. Ancaq sifəti çox əceyib olur. Paltara iynə vurullar ki, cin onu apara bilməsin. Çünki cin iynədən qorxur.

* * *

Cinnər pişirdiyi yeməhlər hamısı peyindi, at təsidi, o, adamın gözünə yeməh kimi görünür.

* * *

Bir pişih var imiş, cinnər ilə əlaqədə imiş. Gündə bunu bir pişih gəlib qaçırırmış. Bu da durub gedərmış. Bir gün bu evin gəlini bu pişiyi güdür. Pişiyi cin qaçıranda durub düşür bunun dalına. Görür ki, pişih bir xaraba dəyirmanı gədir. Baxır ki, burda çoxlu pişih var, pişihlər cinnərinən yığışib dəyirmanı, çalıb oynuyullar. Sən demə bu pişih də düdəh çalan imiş. Ona görə də buna ustaqulucan deyirmişlər. Dədəyi verillər pişiyə, çalır. Özləri də deyillər: – Ustaqulucan, çal oynayax. Ona görə pişih firiştədir, yəni cinnərinən əlaqədardır. Cin hər şeyi tərsinə edir. Get deyəndə gəlir, gəl deyəndə gədir.

* * *

Təpəgöz indi deyilmir. O vaxtlar, qədim vaxtlar deyilirdi ki, filan yerdə təpəgöz varıydı. Biri gedir bir şəhərə, görür ki, ora təpəgöz şəhəridi. Gəzir–dolanır, görür hamı təpəgözdü. Hamısı pis millətdi da. Qəribimış, görür plov qazannarı qaynıyır. Öz–özünə deyir ki, yaxşı oldu gəldim çıxdım bura, burda da işləmə. Baxır ki, hamısı

təpəgözdülər, qazan qaynıyır, çalan–çalır, oxuyan oxuyur.
Əmə hamısı pisdi. Ordan qayıdır.

* * *

Bir oğlan gedir meşiyə, onu bir yerdə cinnər tutullar.
Gətirillər yığıncağa. Görür ki, yeyib–içməh var, buna da
yeməh təklif edillər. Bu yemədihdə, cinnər deyir:– Onda
apar dolmanı basdır, oğlan aparıb basdırır kalafiya.

Bunnan sonra oğlan olur dəli. Onu molluya
aparıllar, molla deyir ki, əyər cinnərin ona verdiyi dolmanı
basdırdığı yeri desə, mənə gətirsəniz sağalar. Nə qədər
eyliyillər oğlan demir, bunu dilə tutullar, deyillər ki, deməsə
dəli qalacax. Oğlan yerin deyir, gedib daşı qovzayır, baxıllar
ki, bir parça çörəh ilə at təsidi. Gətirillər molluya, oğlan
sağalır.

* * *

Bir kişi elçi gedəcəyi evdən daş götürür, evinə qoyur,
gecə qoşları təndirə düşür. Daşı aparıb yerinə qoyur. Qızı
oğluna almır.

* * *

Yağış yağmırmış. Bir arvad gedir pırə, dəsdəməz alır,
namaz qılır, allaha duva eliyir ki, yağış yağsın. Pirdə bir
quru ağaş var imiş, ona su tökur, axşam evə gəlir. Bu vax
yağış yağmağa başlayır.

* * *

Nənəmin babası xan imiş. O vaxlar danışardı ki,
bizim evdə bir kəniz vardı. Bı o qədər qoçağ idi ki, nə
desəydin tez yerinə yetirirdi. Amma bir şey istəyəndə gərək
deməzdin ki, get mənə tez su gəti. Onda gedib gec gələrdi.

Bı qızı istəyənnər çox olur. Onnardan biri ürəyini bı
qıza açır. Amma qız bı oğlana deyir ki, sənə bir şərtlə

gələrəm. Görək biz xəlvətdə görüşəh, mən sənə söz deyəm. Sən əməl elə, mən də razılıx verim. Oğlan qızın dedihləri ilə razılaşır. Qız deyir:

– Gəl gedəh samannığa. Üstümdəkiləri təmizlə, mən sənə gəlim.

İkisi birlikdə gedillər samannığa. Qızın dediyi kimi oğlan başdıyır onun üstünü təmizləməyə. Oğlan təmizliyib qurtarannan sonra görür ki, qız yoxdu.

* * *

Bınnan əzələ hər ayın bir həftəsi yeddi gün olardı, bir həfdəsi səkgiz gün. Ona görə derdilər həfdə səkgiz, mən doqquz.

* * *

Qarğıya deyirdih, qarğa, xeyir söylə, uzaxda qohumum var, gəlsin, səə yağlı bağırsax atacayıx. Guya qarğa da der:

– Oğlu da oğlu olsun, qızı da oğlu olsun, atdan düş, yerii dəyiş.

* * *

Qu quşu öz balalarinnan vəfasızlıx görənnən soyra and içir ki, bir də yumurta qoyup bala çıxarmayacağam. Balalarım məni niyə atıp gedillər?

Onnan soyra qu quşu başqa quşdarın yuvasına yumurta qoyur, heş vax da bala sahabı olmur.

* * *

Deyir, bir kişi çöldə gedərkən təsadüfən bir quyuya düşür, bu ha çalışırsa burdan çıxa bilmir. Bir vaxt görür ki, quyunun bir tərəfində bir böyük ilan ona baxır. Kişi bərk

qorxub qışqırır. Lakin səsini eşidən olmur. İlan ona tərəf sürünüb kişiyə işarə edir ki, çıx quyruğuma. Kişi qorxa–qorxa onun quyruğunun üstünə çıxır. İlan onu elə tulluyur, kişi quyudan xilas olur.

Ertəsi gün kəndə ilan ovsunnuyan gəlir. Bu ilannarı ovsunnuyub saxlıyır və onnarı camaat qarşısında oynadırmış.

İlan ovsunnuyan ilanları oynadan zaman həmin kişi ona deyir ki, bunlar nə ilandır sən oynadırsan? Pəs mən bir ilan yeri bilirəm elə böyük, elə yaxşısı ki. İlan ovsunnuyan ondan ilanın yerini soruşduxda kişi ilanın yerini ona göstərir.

Ovsunçu gedib quyudan ilanı ovsunnayıb öz torbasına salır. O, bu ilanı da gətirib camaatın qabağında oynadır. İlan ortada dövrə vurub oynuyur. İlan xilas etdiyi kişinin qabağına çatanda düz quyruğu üstə qalxıb onun üzünə tüpürür. İlan buna budur yaxşılığımın əvəzi deyirmiş. Həmin kişinin üzündə böyük bir yara əmələ gəlir ki, buna heç kim əlac edə bilmir.

* * *

Bir gəlin olur. Bunun da bir oğlu. Bı gəlin bir gün gecə vaxtı bulax başına paltar yumağa gəlir. Uşağı da körpə olduğuna görə özü ilə gətirir. Gəlin uşağını bir ağacın altına qoyub, başdıyır paltar yumağa. Bir az keşmir ki, uşağı başdıyır ağlamağa. Uşağın səsi bütün kəndi ağzına alır. Nə qədər eliyillər uşağın səsini kəsməh mümkün olmur. Uşağı götürüb evə gəlillər.

Çox keşmir uşağ ölür.

Sən demə, bı uşağa yer adannarı zərəl yetiriplər. Ona görə də gecə su başına, ağac altına uşağ aparmazlar.

* * *

Bir qız olur. Bı qız çöldə–zadda işdiyərmiş. Bir gün bı qızın işdəyi yerdə gözünə adam görünür. Yanındakılara deyir ki, baxın kolun dibində adam oturub. Hamı çönb qız deyən tərəfə baxır. Amma onnar heç zad görmüllər. Qız yenə dönüp baxır, görür ki, bir kişidi oturub elə ona baxır. Yenə qız camaata deyir. Dönüp baxıllar, onnar görmüllər. Qız baxır ki, bı adam yavaş– yavaş ona tərəf gəlir. Qız qorxusunnan qaçır. Qışqıran zaman bı adam onu vırır. Qız özünən gedir, uzun müddət xəstə yatır. Demə qızın gözünə görünən əyələrdən imiş.

* * *

O vaxtlar danışannardan eşitmişdik. Deyirdilər ki, gözəl–göycək bir qız olur. Bı qıza elçi düşənnər çox olur. Lakin bı qız heç kimə könül vermir. Xəstə olduğuna görə ərə getmək istəmir. Çox çəhmir bı qız ölür. Qız ölənnən sora görüllər ki, gecə onun otağınnan ağlamax səsi gəlir.

Məlum olur ki, bu ağlayan cinnərdən imiş.

Demə o cin qıza aşiq olubmuş. İndisə hər gecə gəlib onu yerində görmüyəndə ağlayırmış.

Ucuqulu **

Səderək kəndi yaxınlığında Şərur adında bir şəhər olup. Bı şəhərin qırağında bir nəhəng yaşayırmış, ada da Ucuqulu imiş. Ucuqulu o qədər yekəymiş ki, adi admalar onun topuğundan ancax olarmış.

Ucuqulu ətraf dağların, bir də Qaraağac meşəsinin ixtiyarını almışdı öz əlinə. Heç kəsin gücü çatmazmış ki, meşədən bir tikə odun qırsın. Lazım olanda Ucuqulunun özü odun yığıp gətirərmiş şəhərə, paylayarmış camahata. Əvəzində də Şərur əhli Ucuqulunu, anasını, bir də onun atını dolandırarmış. Əmə Ucuqulu hər dəfə şəhərə odun gətirəndə bir xata törədərmiş. Ya adamlar onun ayağı altı

qalır əzilərmış, ya da Ucuqulu çiyindəki odun şələsini yerə qoyanda ev – zad uçarmış.

Axırı camahat zinhara gəlir. Yığışıp danışılar, Ucuqulunun yanına bir neçə ağsaqqal göndərilər. Ağsaqqalar gəlip Ucuquluya deyillər ki, bə sən odun yığıp şəhərə gətirəndə əziyyət çəkirsən. Biz bına irazı olmarıx. İcazə ver bı əziyyəti biz özümüz çəkək, amma səni də, atını da hər gün doyuzdurax.

Ucuqulu irazı olur. Camahat Ucuquluynan anasına gündə neçə mal – davar, nə qədər əppək verillər, onları yedizdirirlər. Amma Ucuqulunun atı çox yeyimcilimış, onun ot – ələfini çatdıra bilmirmişlər. Camahat görüb ki, belə getsə ətrafdakı pütün ot – ələf qurtaracax, bınların öz heyvanlarına bir şey qalmayacax. Genə yığışıp danışılar, ağsaqqalar deyir ki, innən belə Ucuqulunun atına yem aparanda o yemi mındarlamaq lazımdı.

Belə də eliyillər. Otun xeyli hissəsini mındarlayırlar, üstünə də bir az təmiz ot qoyup aparıllar Ucuqulunun atına. At təmiz ot yeyip, mındarlanmış ota çatanda durup, ta yemir. Ucuqulu bını görəndə duruxur. Çağırıp anasından soruşur ki, mənim atım yem yemir? Anası da deyir ki, a bala, bı cırtıdanlarınan işin olmasın. Bınlar dünyanın bicidirlər. Elə biciklələrindən də belə cırtıdan oluqlar...

Ucuqulunun ayağına batan tikan üç – dörd arşınlıq tir olarmış. Ucuqulu özü əyilip bı tikanı çıxardammazmış. Ona görə də oturarmış yerə, ayağını da Arazın üstünnən uzadarmış o taya. Bının o tayda yaşayan bir bacısı varmış, özü kimi nəhəngmiş. Bacısı Ucuqulunun ayağındakı tikanı iki barmağıynan çəkib çıxararmış.

Ucuqulu o qədər yekə, o qədər güclüymüş ki, Əzrayılın da gücü çatmırmış onu öldürsün. Ona görə də Əzrayıl həmişə fürsət axtararmış ki, Ucuqulu uzansın, bı da onun sinəsinə çöküb canını alsın.

Günlərin bir günü Ucuqulunun ayağına yenə tikan batır. Ucuqulu ayağını uzadır o taya ki, bacısı tikanı

çıxartsın. Amma bu dəfə Ucuqulu oturmur, uzanır. Elə o saat Əzrayıl çökür onun sinəsinə, canını alır. Bacısı görür ki, tikanı çıxarıp, amma Ucuqulu tərپəşmir. Çağırıp anasına deyir ki, Ucuquluya nə olup ki, tərپəşmir. Anası baxan kimi deyir ki, bə qardaşını öldürüplər. Bacısı tez gəlir. Ana – bala belə biliplər ki, Ucuqulunu adamlar öldürüp. Ona görə Şərrur şəhərini dağıdılar, ölən – ölür, qaçan da sonralar burda Sədrək kəndini salır. Deyilənlərə görə, neçə yüz min malın dərisinnən Ucuquluya paltar çıxarmış. Bu paltarı da neçə yüz adam neçə aya tikərmiş.

Ucuqulu su içmək istəyəndə bir əlini Ağrı dağına, bir əlini də Haça dağa qoyub əylərmiş Arazdan su içərmiş.

Ucuqulu öləndən sonra onun üstünü yavaş – yavaş toz – torpax basır, sonra bı toz – torpax bərkiyib dağ – daşa çevrilir. Ucuqulunun ayağı ki, Arazın o tayına uzanlı qalmışdı, sonralar körpüyə dönür. Camahat bı körpüynən o tay – bu taya gedib – gəlirmiş. Çox xatalar elədiyinə görə camahat Ucuqulunun adını dəyişib Buculux qoyur. Ucuqulunun ayağından düzələn körpüyə də Buculux körpüsü deyillər.

Tilsimli ilan **

Belə deyirlər ki, Ölən şəhərdə tək bir kişi varmış. Bu kişi hər dərdin dərmanın, hər tilsimin sirrini bilirmiş. Kişi qocalır, ölüm vaxtı gəlib çatır. Ölüm yatağında gözünün ağı – qarası bircə qızını yanına çağırıp deyir:

– Qızım, mən ölürəm. Məndən sonra sənə yaşamaq çətin olacaq. Ona görə, mən deyənə əməl edərsən. Bizim zirzəmidə bir ilan var. Əlini üç dəfə ilanın qarnının altına çəkərsən. Gedib ondan sonra hər şeyin sirrini biləcəksən. Xoş güzəran keçirəcəksən.

Kişi ölür. Qız atasını dəfn edir, zirzəmiyə gəlir. İlanı görüb qorxur, istəyir qaçsın. Bu vaxt ilan arxası üstə çevrilir. Qız özündən aslı olmayaraq gedib əlini üç dəfə

ilanın qarnına çəkir. O gündən qız hər şeyin sirrini bilir, xoşbəxt ömür sürür.

Küp qarısı **

Deyilənlərə görə üç arvad ot biçiminə gedirlər. Axşamüstü qaydanda bir qalaya rast gəlirlər. Qalanın ətrafında gəzinirlər, içəri girməyə yer olmur. Görürlər, bir cin gəlir, arvadlar gizlənib cini tuturlar. Ətinə sancaq batırırlar. Deyirlər ki, bu qala nə qaladı? Biz belə qala görməmişik. Cin deyir ki, bu, sirli qaladı. Arvadlar soruşur ki, buranın içərisində nə var? Cin deyir ki, burda bir qız, bir oğlan var. Oğlan heykəldir, qız da tilsimlidir. Əgər qız yatanda əlindəki çomağı alsanız, nə desəniz o da olar. Arvadlar tələsiyə düşüb cini buraxırlar. Sevincək qalaya girirlər. Onlar cinin sözünü unudurlar. İçəri girəndə qız bunları görüb üçünü də yaylıx eliyir. Arvadların oğlanları anaların axtarırlar, tapa bilmirlər. Axırda gedirlər küp qarısının yanına. Küp qarısı fallayıp deyir ki, onları necə azad edə bilərik. Qarı deyir, onun çarəsi məndə. Oğlanlar qarıya qızıl verib çarəsini öyrənirlər.

Oğlanlar qalaya girirlər. Qalanın başına çıxıb oradan bir deşik açırlar. İçəri qarmaq salıb yaylıqları çıxarırlar. Qarı gəlib bir lövh oxuyur, arvadlar tilsimdən qurtarır.

Zəncirlənmiş əjdaha **

Yaylax vaxtıymış. Bir oba köçür, dağda yurt tutur, çadırlarını qurur. Elə bu vaxtı yel əsir, yağış yağır, boran olur. Camahat bir də baxır ki, göydən boynu zəncirli bir əjdaha endi. Tez gətirib bına bir öküz qurban kəsillər. əjdaha heç kimə dəymir, ancaq bir cavan iyidə deyir ki, mən hara getsəm, sən də dalımca gəl.

Bınnar yola düzəlip gedillər. Xeylah gedənnən sora Ac dağına çatıllar. Ac dağında bı əjdaha üzün tutur Ağrı dağına sarı, bir üşkürəh atır. Ağrı dağınnan bir əjdaha enir

ki, binnan da yekə. Demiyəsən, bı əjdahalar düşmandılar. Neçə dəfə vırışmışdılar, hər dəfə də Ağrı dağındakı gücdüyürmüş. İndi bı əjdaha iyidi özünə arxa gətiripmiş.

Əjdahalar başlayır vırışmağa. Ağrı dağının əjdahası bı birin az qala basırmış. Bı əjdaha oğlana işarə eliyir. Oğlan qılıncın sivirip Ağrı dağının əjdahasın öldürür.

Sora əjdaha oğlana deyir ki, dalımca gəl. Bınnar gəlip bir zağıya girillər. Oğlan görür ki, burda üş xum var, qızılınan doludu. Əjdaha oğlana deyir ki, nə qədər başarırsan götür. Ancax elə götür ki, bir də peşmannıyıp bıra qəyitmiyəsən. Yoxsa zərəl çəkərsən. Oğlan pütün ciblərini, qol – qoltuğunu doldurur qızıllarınan, sora çıxıb gedir. Bir müddət keçir. Oğlan bı qızılları sağa – sola xəşdiyip qurtarır. Təzədənnən durup qəyidir həmin zağıya. Görür ki, əjdaha başını qoyup qızıl xumnarının üsdünə, yatıp.

Oğlan yavaşca yaxınlaşır, xumun ağzın açıb gizdincə qızıllardan götürməh isdiyir. Bı dəmdə əjdaha oyanır. Baxır ki, oğlan qızıl götürür. Təpürüp bınnın üzünə ki, adam oğurrux eləməz.

Ta oğlan heş zad götürmüyüp dala qəyidir. Ancax əjdahanın tüpürdüyü sifəti qapqara qaralır çürüyür.

Qurd arvad **

Bir kişi dostugilə gəlir. Çörəh yeyillər, içillər, axşam olur. Kişi duru getsin, dostu deyir ki, əkişi getmə, gecədi, bir şey olar.

Kişi deyir ki, yox gedəcəm, at altımda, tüfəng belimdə, nədən qorxacam? Dostunun arvadı bınnı eşidir. Demiyəsən, bı arvad bizdən yeylərdənimiş. Arvad durub çıxır eşiyə, donun dəyişip qurt donuna düşür. Durur kişinin yolu üstünə. Bınnar tutaşır. Kişi görür ki, yox, bacarmayacax, birtəhər pıçaxnan bı adamcılın döşünnən

yaralayır. Adamcıl aradan çıxır. Kişi də ta gedəmmiyip qeyidir dostugilə, başına gələnı danışır.

Bu dəmdə arvad gəlir. Kişi baxır ki, arvadın döşü yaranır. Məsələnı annıyır. Qeyidip dostuna deyir ki, bə o adamcıl sənın arvadındı. Mən onu yaralamışam.

Dostu heş zad demir. Durup ev – eşiyi axtarır. Kərmə qalağında arvadın donunu tapır, yandırır. Arvad qışqırır, özünə gedir. Əncax ta əli hara yetəcək. Donu yanannan sora adam adamçılıxdan çıxır, adam olur.

Kəlləgöz **

Kəlləgöz də adamdı, əncax adamnan çox yekədi. Özünün də təhcə alınında bir gözü var. İnsannara düşməndi, harda tutsa bışirip yeyər.

Kəlləgözün çoxu sürüsü olur, o da bı sürünün içində yaşıyır. Səhərdən axşama kimi heyvannarın otarırmış. Əxşam da öz qələcəsinə qəyidirmiş. Bir nəfər gizdində qələciyə girir, ocax yandırır, şışı qızdırıp Kəlləgözün gözünü dağlayır. Kor Kəlləgöz qapını xarıyıp bını tutmax istiyir. Bı adam da bir heyvan öldürüp girir dərisinə. Kəlləgöz əlini sürtür dəriyə, elə bilir ki, qoyundu. Adam da qurtulup gedir. Kor Kəlləgöz addım səsinə düşür bının dalınca. əncax yolu görmədiyinnən qəyədən uçup ölür.

Hal nənəsi **

Hal nənəsi arvad kimidi. Boylu qadınlara zəfər toxuyur. Özüm görmüşəm. Təzəcə yatmışdım, evdə də heş kim yoxuydu. Bir də baxdım ki, evdə yaşıl tuman, qırmızı köynək geymiş bir arvat var. Çıxıb oturup sandığın üstündə. Mən qorxdum, pismillah deyip yanımdakı şışı götürdüm. Arvat dedi ki, qorxma, yanında dəmir var, özün də Allahın adın verdin. Mən sənə heş bir şey eləmiyəcəm. Bir az oturannan sonra çıxıp getdi.

*

*

*

Bir kişi çıxır səfərə. Bının da arvadı həmləmiş. Kişi gedənnən sora arvad həmləsin qoyur yerə. Əvdə heş kim olmadığının hal nənəsi gəlir bı arvadın ciyərin çıxarıp aparır, arvad ölür.

Kişinin bir dostu var imiş. Bı dosdu gəlirmiş kişigilə. Yolda görür ki, hal nənəsi əlində ciyər bıdı gedir. Tez xəncərin çəkip tutup hal nənəsinin yaxasınan ki, bə bı ciyər kimindi apar qəytər.

Hal nənəsi deyir ki, filankəsindi, əncax bını suya salmışam, yumuşam, qeytərsəm də xeyri yoxdu.

Oğlan deyir ki, tez ol, dərmanın de, yoxsa səni doğruyaram.

Hal nənəsi qorxur. Deyir ki, mən arvadın ciyarın çıxaranda bir – iki qan düşdü astaniya. Get onu qaşı götür, suya salıp qatışdır, ver arvat işsin. Onda dirilər.

Oğlan onu bıraxıp gəlir dostugilə. Görür ki, camahət yığışıp, ağlaşmadı. Arvadın meyiti də ortada. Astaniya baxır ki, doğrudan da qan düşüp bıra. Qaşıyıp suya salır, arvatın ağzın əralayıp tökür boğazına. Arvat dirilir.

Hal nənəsi soğanınan şişdən qorxur. Ona gora da zahının dörd bir tərəfinnən cızix çəkillər. Ta onnan sora hal nənəsi zahıya yaxın düşəmmir.

Tilsimlənmiş qazan **

Bir kişi gedirmiş su suvarmağa. Görür ki, toy səsi gəlir. Yəxinnəşip bəxir ki, bizdən yeylər toy eləyir.

Cinnər bir kişiye deyir ki, gəl otu, bişirdiyimizdən ye, əncax bildiyivi demə.

Kişi tez əlini qoyur qazanın üsdünə, "pismillax" deyir. Bı vəxdı cinnər bının başınan bir xapaz vırıp yox olurlar.

Cəmahət gəlip görür ki, bı kişi əli qazanın üsdündə özünən gedip. Onu ayıldılar, qəzanı da götürüp gəlillər kəndə.

İndi həmin qəzan Yuxarı Əndəmicdə qalır. Cəmahət xeyir – şərdə işlədir.

Ev əyəsi **

Əjdix düşüpmüş. Cəməhət yeməyə heş zad təpammırmış. Bir arvat min bir zulumnan bir tikə qatıx aşı bişirir. Davar gələndə qabı aşnan doldurup çıxır küçə qapısında yesin. Birdən yadına düşür ki, əvin qapısını bağlamıyıp. Qabı qoyur divarın üsdünə, qəyidir qapını bağlamağa.

Qəpını bağlıyıp gəlir ki, aş yoxdu, aşın yerində balaca bir kişi oturub. Kişi deyir ki, mən bı yerrərin sahabıyam. Hər gün bıra gəlirəm. Əvin işığın sönmüş görəndə sənə acığım tutur. Qəyit içəri, işığı yandır. Arvat qəyidip əvin işığın yəndırır. Görür ki, qatıx aşı əvdədi. Çıxır eşiyə ki, kişi – zad yoxdu.

Qurd Zalxa **

Zalxa adında bir qız gecə lümlüt, başı açıx çıxır eşiyə. Qurd xırxasını atır bının üstünə. Zalxa doqquz il qurdlardan gəzir, nəqqədər adam yeyir. Sora bir gün itdər tökülüb bının xırasın yırtıllar, bı da çevrilir adam olur.

Qüleybanı **

Bir kətdə qüleybanı peyda olur. Bu qüleybanı heş kimə zərəl verməsə də, camahat qorxuya düşür. Cavannardan bir – iki ürəhlisi tüfək götürüp başdıyıllar qüleybanını güdməyə. Gecənin bir vədəsində görüllər ki, bıdrana, qüleybanı gəlir. Tez tüfəhlərin tuşduyup atıllar. Əmə nəqqədər çaxmağı çəkillər, tüfək açılmır ki, açılmır. Qüleybanı saymazyana gəlip bınların yanınnan keçip gedir. O gedənnən sora cavannardan biri çaxmağı çəkir, tüfək açılır. Baxıllar ki, o biri tüfəhlər də sazdı.

*

*

*

Bir kişi əkin suvarmaxdan qəyidirmiş. Birdən qabağına bir qüleybanı çıxır. Kişi qorxusundan isdiyir ki, əlindəki beli qaldırıp onu vırsın. Elə beli qaldıranda qüleybanı dil açıp deyir ki, ay kişi, mənim sənə nə pisdiyim keçir? Məni niyə vırırsan?

Bayax ha kişinin ürəyi keçir, bayılıp yıxılır yerə. Qüleybanı da çıxıp gedir, bir də o yerrərdə görünmür.

* * *

Bir gün biçinə gedəcəydix. Razılaşırdıx ki, qarannıxlı gedəx. Gecə sahat dörd – zad olardı, biçinçi yoldaşlarıminan biri məni çağırdı ki, Əyyub, di gəl, gedirix. Durdum çıxdım, bu düşdü qəbəğa, mən də bunun dalınca. Ha deyirəm ki, bir az yavaş get. Deyir, sən tez – tez gəl, indicə hava işıxlyacax. Nəysə bir xeyləy yol getdix. Genə elə o qəbəxda gedir, mən də dalınca. Birdən yadıma düşdü ki, bəlkə bu cindi – zaddı belə. Məni harasa aparır. Tez bir pisimillah çəkdim. Gördüm bu elə doordan yox oldu, cin iymiş. Döndüm təzədən kəndə qəyitdim.

* * *

Bir gün getmişəm davara. Günortaydı. Davarı gətirmişəm Urumus pirinin yanına ki, yatışdırım. Özüm də bir – iki tikə çörəy yeyim, pirin keşməsinən də götürüm çay qoyum. Çörəyimi yedim, çay içdim, bir az da süpürgə bişdim. Gördüm yox, bərk yuxum gəlir. Başımı atdım, yatdım. Elə təzəcə hüşlənmişdim ki, gördüm, kimsə məni çağırır. Oyandım, gördüm heç kəs yoxdı. Bir də yatdım, genə həmin səs məni çağırdı, dedi, dur bu davarı burdan yığışdır. Fikir vermədim, dedim əşi quləğıma səs gəlir. Üçüncü dəfə bu təkrar olunanda gördüm uzəxda bir əğ atdı, əğ geyimli adam durub. Da demə bu pirin sahabıymiş. Durdum davarı da götürdüm urdan getdim.

Qurdunan qiyamətə

Deyir, axır məqamda – dünyanın sonu çatanda bir qurd qalacaq, bir qarı. Bunlar tutuşacaxlar. Qurd yıxsa, hər şey bitəcək, qarı yıxsa, həyat davam edəcək.

Hacı hoppan

Kənddimiz Hacı kişi gecə evlərinə gəlirmiş. Kəndin qırağında Nazlının priyezi deyilən yerə çatanda görür bir vur-çatdasındı, bir çal-çağırdı, ta nə təhər. Qazannar dəmdədi, süfrələrdə də da nə yoxdu. Oynuyan-oxuyana, oxuyan-oynuvana qarışıb. Bunu görən kimi səs-səsə verdilər ki, Hacı, hoppan...

Hacı da hoppana-hoppana onlara yaxınlaşır. Birdən yadına düşür ki, Nazlının priyezi cinnər yığnağıdı.

Bayaxdı ha, ürəyi gedir, yığılır. Özünə gələndə görür ki, çölü-biyabanın ortasında tək-tənha düşüb-qalıb, o çal-çağırdan da əsər-əlamət yoxdu.

* * *

Deyilənə görə bir gözəl qız var imiş. Bu qızın var yox bir qoca anası var imiş. Qız hədsiz gözəl olur. Bir gün qıza elçi gəlir. Elçilər qızgilə gəlib çatanda onların qabağına qızıla çalan, gözəl bir ilan çıxır. İlan insan kimi dil açıb bunnara yalvarır. Sizi and verirəm duz-çörəyə buradan uzaxlaşın.

Elçilər ilanın dil açmağına məhəttəl qalırlar. Onlardan biri ilanı öldürmək istəyir. İlan çıxıb gedir. Elçilər qızın razılığını alıb gedillər. Sonra isə toyu başlayırlar. Gəlin gedən zaman həmin ilan yenə də gəlir, bir qırxada durub tamaşa edir.

Qız gedənnən bir ay sonra qızın həyat yoldaşı ölür. Qız gözü yaşlı yenə də qoca anasının yanına qayıdır. Aradan bir müddət keçir. Qız fikirli-fikirli yadır. Bu zaman ilan gəlib pəncərədən içəri girir, başlayır qıza tamaşa etməyə. Səhər açılanda ilan çıxıb gedir. Belə-belə ilan hər

gün gəlib qıza tamaşa eləməyə başlayır. Br gün qız yuxu görüb qorxulu-qorxulu oyanır. Qız baxır ki, bu bir ilandı. İlan qıza sarı gəlir, qız qışqırmax istəyir. İlan dönüb gözəl bir oğlan olur. Oğlan qızın xoşuna gəlir, onlar bir müddət görüşürlər. Lakin qız dözə bilmir, yalvarır ki, bu sirri açıb ona desin, görək bu nə işdi. Oğlan sirri açıb deyir ki, mən bir pəriyəm. Mən sənin eşqinnən ilan cildinə girmişəm, indi isə səni and verirəm o bir allaha, bu sirri heç kimə demiyəsən. Qız sirri saxlaya bilmir. Əhvalatı qonşu qadına danışır. Qonşu qadın ona tapşırır ki, özünü mundarlasın, bəlkə oğlan bunnan əl çəkə. Qız özünü içki ilə mundarlıyır. Oğlan bunu bilir, elə o saat yox olur.

* * *

Şahab məhləsində Məmən adında bir kişi varmış. Bının evində ocax ilanı yaşayırmış. Bı ilan hər gün üç balasını da yanına salıb evi, həyəət-bacanı dolandır, ancax heş kimə zərərl vermirmiş. Bir gün Məmən fikirrəşir ki, qoy bı ilanın balalarinnan birini gizlədim, görüm, neynir?

Məmən aşızənəni çevirir bala ilannardan birinin başına, İlan çıxmağa yer tapmıyıb qalır aşızənənin altında. Ocax ilanı bir də baxır ki, balalarinnan biri yoxdu. Başdıyır axtarmağa. Nəqədər axtarırsa tapammır. Bərk hisdədir. Pəncərədə qatıx dolu kasa vardı. İlan gedir bu qatığı zəhərriyir. Sora su qabına girir, onu da zəhərriyir.

Məmən qorxub aşızənəni götürür, ilanın balasını buraxır. Ocax ilanı balasını görəndə duruxur. Sora gedib kasanı aşırır, qatığı yerə tökür. Onnan sora da gedib özünü palçığa bələyir, qayıdıb su qabına girir. Bir neçə dəfə belə edir, su bulanır, ta işməli olmur.

Sora da ocax ilanı balalarını da götürüb gedir. Məmən bir də onnarı görmür. İlanınan bərabər xoşbəxtlix da Məməngildən gedir.

II. MİF OBRAZLARI

Ruh – yaşayır. Gözə görünmür. Onu heç kəs görməz.

Ruh – yuxu zamanı bədəndən çıxar

İfritə – şeytandır

Küpəgirən – o qarıya deyillər ki, şeytan olar, ara vurar

Çən qarısı – tərs qarı deməkdir. Narahatçılıq eyləyir.

Birindən – birinə xəbər aparır. Şeytanlıq eyləyir.

Damdabaca – uşaqları qorxutmaq üçün deyərlər: dinməyin damdabaca gəlib sizi aparar.

Çay qarısı – adamı düz yoldan çıxarıb, pis yola salır. Onlar imansız, dinsizdir.

Çay anası – bu adamı pis yoldan qaytarır, yaxşı yola salır.

Şeşə – quş olub. Sərçə kimi kiçik imiş. Evə girəndə uşax göyərərmiş. İndi yoxdu. Keçmişdə çox olub.

Su pərisi – Mələkdir, baş tərəfi adam, ayağı balıqdır.

Ata-baba günü – pis hadisə, ağır, böyük faciə olduğu günə deyirlər.

Əjdaha – ılandan əmələ gəlib.

Tovuz quşu – müqəddəsdir. Behişdə olub.

Cin – xəstə adamların gözünə görünər.

Göyərçin – müqəddəs quşdur. Onu öldürmək olmaz. Quşu vuran zərər çəkər.

Hal anası – bizdən yeylərdir. Onlar zahı adama göründükdə o adamda ürəkgetmə olar. Hal anası evə bacadan boylanır. Boynunda cürbəcür muncuxları olur. Zahı qadınların yanına həmişə şiş qoyurlar. Əgər qadın o şişlə hal anasının boynundan muncuq qırsa hal anası muncuğunun yığmaq üçün evə girər. Bu vaxt əgər onun üstünə iynə sancsan, o evdə qalacaq.

III. İNANCLAR, SINAMALAR, YASAQLAR

* İt olan həyəətə mələikə gəlməz

* İlan qaraçuxadan qorxar.

* Duzun üzünə gülümsəllər

* Gecə zibili süpürüb qapının dalına yığmazlar.

Zibilin içində şeytan balalar.

* Sıfranı aparıb qonşuda çörək yappazlar. Saca salıb evdə yapallar, qonşunun təndirində yappazlar.

* Əzan vaxtı zibili atmazlar.

* Tükü yerə atmazlar. Atanda üstünə tüpürəllər.

* Tükü yandırmazlar, başın ağrıyar.

* Yuxuda ölüyə çörək verməzlər, ölüynən getməzlər.

* Məhərrəmlikdə uşaqlar çoxlu cında yığıb ağaclara bağlayıllar ki, arzu–niyyətləri çin olsun.

* Xəstəni, uşağı olmayan gəlini imamın qırxında kəcavənin altından keçirdəllər.

* Nehriyə ilan dərisi bağlallar ki, bərəkətdi olsun.

* Dəyirməndə unu borc versən bərəkəti qaçar.

* Qız evi oğlan evinin adamlarına un atardı.

* Bar verməyən ağaca qırmızı bağlardılar.

* Gəlin üç şey gətirər: bir uzun (yol), bir qısa (dil), bir yoğun (dövlət).

* Deyir ki, ay gün sevgilidir. Onların toyu qiyam–qiyamətdə olacaq. Onlar o vaxt birləşəcəklər. Bu vaxt yer üzündə hər şey dəyişəcək, ins–cins olmuyacax.

* Gəlinin şalını meyvəli ağacın başına atallar ki, gəlin oğlu–qızlı olsun.

* Bubbu gələndə obanın dağa getmək vaxtı olar.

* Kirpik yük götürəndə, evə əlidolu qonaq gələr.

* Uşağın boynundan öpsən küsəyən olar.

* Sağ göz səyirərsə xeyir gətirər, sol göz səyirərsə bədbəxtlik olar.

* Qaş qaşınarsa tanışınla qarşılaşacaxsan.

* Palıd ağacında qozalar sıx olarsa, onda qış sərt keçəcək.

- * Qaranquş yuva quran həyətdə şadlıx olar.
- * Ayağının baş barmağı böyük olanın bəxti açıq olar.
- * Qaşları çatma olan qız qohuma ərə gedər.
- * Bir adamın başında, yaxud paltarında sap olarsa, deyərik ki, həsrətini çəkillər.
- * Axır çərşənbə günündə alma yeyəllər. Cecədə olan toxumnarı sayırsan, on dənəsini yadığın altına qoyursan və yatırsan, yuxuda qismətini görürsən.
- * İləxir çərşənbənin səhərisi günü qadınlar bulaq başına gedib bulağın gözündən kiçik daşlar götürəllər, sonra isə onları evə gətirib, buğdanın, duzun içinə atar, un kisələrinin üstünə qoyar və evin küncələrinə düzəllər. Bu daşlar evin bərəkətli olmasını təmin edir.
- * Evi süpürəndə süpürgə üstünə dəysə, ya yerə düşsə, gərək onun üstünə tüpürəsən. Yoxsa şərə düşərsən.
- * Qəbri barmaqla göstərməzlər, göstərsən ziyan çəkərsən. Odur ki, gərək barmağını dişləyib ayağının altına qoyasan.
- * Qəbrin içinə gərək yağış düşməsin, – deyəllər . Yoxsa bir başqası da ölər.
- * Çörək ayağının altında qalsa, gərək üç dəfə öpüb, gözünün üstünə qoyasan, yoxsa səndən qaçar.
- * Taxıl zəmisinin içinə girmək olmaz, taxılı ayaqlasan, gözlərin tutular, — deyərlər.
- * Gərək evə corab qoymayasan, yoxsa adam dara düşər.
- * Toyuğun banlaması bədbəxtlik əlamətidi, gərək onu kəsəsən.
- * Lap çox istədiyin adamın şəklinə gərək tez–tez baxmayasan, yoxsa araya ayrılıq düşər.
- * Yazdığın məktub yiyəsinə çatmamış onu gərək heç kim oxumasın. Yoxsa yiyəsinə gedib çatmaz.
- * Evdə gərək hörümçək toru qalmasın. Yoxsa tora düşərsən.

- * Evdə çirkli qab saxlamazlar.
- * Leyləyin yuvasını dağıtmazlar.
- * Yanmış ağacı çöldən evə gətirməzlər. Deyəllər, ziyan çəkərsən.
- * Həyətdə yasəmən kolunu, söyüd ağacını əkəndə, gərək sınayasən. Bunların düşər–düşməzi də olur.
- * Aya, bir də aynıya çox baxmazlar. Hər ikisi ağılaparan şeydi.
- * Çınarı kəsmək günahdı.
- * Həyətdə dovşan saxlamağın düşər–düşməzi olar.
- * Ocağın odunu suyunan keçirməzlər. Qaynar suyu yerə tökməzlər. Adama zəfər toxunar,– deyərlər.
- * Gecələr duz–çörəyi stolun üstündə saxlamazlar, şeytan bərəkəti oğurlar.

* * *

Qancıx (doğan it) balalır. Sənin də gəlinin zahıdır yatıb, uşağı qalmır. O gəlin durub gedir o qancığın üstünə. Onun əgər balaları öldü, sənin uşağın qalacaq. Yox, balaları ölmədi, səninki öləcəx, ta qalmıyacax. Həylə də olub ha, mən özüm şəxsən sınamışam.

* * *

Ağacların öz sahibinə yas saxlaması olur. Bir nəfər dünyasını dəyişənnən sonra onun həyətinə olan ağac və ya ağaclar ya qurumağa başlayır, yaxud da bar vermir. Onda deyillər ki, ağac yas saxlıyır, onu yasdən çıxarmaq gərəkdir. Bu zaman ağaclara həna yaxıllar, yaxud qırmızı lent bağlıyılar.

Bar vermiyəndə də ağacın dibinə şirin çay və ya şirin su töküb deyillər: «Mən üzə çıxdım, sən də çıx».

* * *

Gəlin gələndə bəy uca bir yerdə durar, almanı pıçaxla bölüh – bölüh edip gəlinin başına atar. Subayların

hərəsi də almanın bir parçasın götürüp yiyər, diyər mənə də qismət olsun. Bəyin ucada durmağı ondan ötrüdü ki, ailədə onun sözü ötkün olsun. Alma da xoşbəxtlik gətirdiyinnən gəlinin başına atallar. Almanın dağılmağı bu ailədən hər yana xoşbəxtliyə yayılmağınan ötrüdü.

* * *

Qarşına it çıxanda deyər ki, yoldan qayıt, a bala. Yoldaşın yolda səə it kimi yəcəx. Qayıt, otur yerinə.

Qırmızını qabaxlar xoşbəxtliyin rəngi bilərdilər. Gəlinnərə qırmızı paltar geyindirər, qırmızı duvax salardılar başına. Evdən çıxan gəlinə qırmızı toyux verəllər, ya da ağ toyuğu rəhliyəllər.

* * *

Dizə kəndi yaxınlığındakı Aydaşda Aygün adlanan daşın yanında pak olmuş adam ürəyində tutduğu arzunun, niyyətin həyata keçdiyini bilmək üçün orda yatır, yuxu görür və yaxud onun arzusunun həyata keçəcəyini əyələr ona bildirillər.

* * *

Soyuq münasibətdən ağacların küsməyi də olur. Bu zaman şirin sözlərinən onların gərək könlünü alanan.

* * *

Getdim gördüm evdə uşağın boğazı qavışır. Dedim ki, ay əmqızı, bə bı uşağın boğazı qavışır. Dedi Məhəmmədəlinən Şabı bırdan keşdi getdi Kəhrizə. Dedi bay, onnar şeşlidi. Gəldim şeşəsin götdüm, boğazın basdım, qaşdım onnara. Getdim hamısın əlin suva çəydim, gətdim səpdim uşağa, bir də içtdim. Onnan tay qoydu getdi. Nə şeşə oldu, nə bir şey. İndi maşallah nəvəsi, nəticəsi var.

* * *

Uşağın boğazı gələndə deriy ki, mənim əlim də, Fatma nənənin əlidi. Üç dəfə Ya Allah deyib, əlimizi

qoyurux uşağın boğazına sığallıya – sığallıya deyirih, bir, iki, üç və birdən möhkəm boğazına vurub deyirih puç. Belə elirik ki, dihsinsin, uşağın boğazı qayıtsın.

* * *

Gəlin gedəndə ayna tutullar ki, sözü adamın üzünə düz desin. Çırağ götürürlər ki, həmişə işıqlı olsun. Nimçə sındırıllar ki, fənt–feldən uzaq olsun, hiylə bilməsin. Gəlin gedəndə corabına pul qoyullar ki, var – dövlət aparsın. Bal–yağ dürməyi verillər ki, ailədə mehriban olsun. Belinə kəmərlə bağlıyılar ki, bir yerdə möhkəm olsun. Qaçıb getməsin. Üzünə qırmızı salıllar ki, üzünə xoş gün doğsun.

* * *

* Pişik evin əziz heyvanıdır, it paxıldır.

* Qırxlı uşağın üstə duva gətirməzlər, ona görə ki, duvalı qadın öz duvasını tökər sağlam olan zahı qadının üstünə, uşaq da boğular, qaralar, ölər.

* Əti (çiy) qırxlı uşağın üstə gətirəndə uşaq ət kimi olur. Əgər üstə ət gətirsələr tez bir parça ətdən kəsib uşağın üstünə tikillər.

* Qırxlı uşağı tək qoymazlar. Ona görə ki, cin onu öz uşağı ilə dəyişdirər. Əgər cin onu dəyişdirsə, uşağı altı qəbirdən keçirdillər, yeddincidə bədəninin yarısından basdırıllar. Uşaq ağlasa gətirillər evə, ağlamasa gətirməzlər, o, cin olur.

* Qırxlı uşağın qırxı çıxana qədər başının altına bəyaz qoyullar, eşiyə çıxardanda duz–çörək.

* Qırx gün qırxlı uşağ gərək ulduz görmüyə, görəndə onun yuxusu az olur.

* Qırxlı uşağı axşam çağı mal–heyvan gələndə açıb–bələyillər ki, yuxusu qaçmasın.

* Qırxlı uşağı axşam astanadan keçirməzlər ki, bizdən yeylər ona zəfər toxundurar.

* Qırxlı uşağın yanında altı ay bayaz olur, onda o uşaq qorxmaz.

* Evin yiyəsi məleykədir. Əgər məleykə olmasa o ev bərbad olar.

* Yolun yiyəsi cənabi əmirdi. Allah, Məhəmməd, ya Əli, suyun sahibi Fatmadı.

* İt uluyanda xudabəndialəmdən bəla olduğu gözlənilir.

* Adam saçını yanıldrmaz – başı ağrıyar.

* Gün batandan sonra dırnaq tutmazlar – onda ömürdən kəsilir.

* Gəlin gələndə ayağının altına çörək atıllar ki, urzalı olsun.

* Elçi gələndə əvvəlcə qız evinnən bir daş gətirillər, qoyullar evin bir küncünə. Zərəl çəksən elçi getmirsən. Xeyir çəksən elçi gedirsən.

* Cinnərə bizdən yeylər dəyərix. Bizdən yeylər hər yerdə var, ancax insannara görsənməz. Təhcə mal – davar onnarı görür. Ona görə qoyun – keçi olan yerdə bizdən yeylər olmaz, yoxsa ayax altında qalır qırılallar.**

* Uşağın üstünə bərk çığırıp yüyürsən, onda bizdən yeylər sənnən qabax çatıp uşağı vurur.**

* Uşağın bələyinə iynə – sancax təxməsən, şeşə uşağı vırar, uşax qərələr.**

* İnsan sudan əddiyanda səlam verməlidir. Yoxsa su əyəsi əcixlanar, adama zəfər toxunar.**

* Hər bir ein əyəsi var. Əv əyəsi gözə görsənməz. Ona görə əvə girəndə gərəh bı evin əyəsinə salam verəsən. Yoxsa sənə də, əvə də sədəmə toxundurur.**

* Yer üzündə bir qəriş yer əyəsiz deyil. Hər şeyin öz əyəsi var. Suyun da, əvin də, bəğın də, dağ – dərənin də, ta gözümüzünən nə görürüksə, hamısının əyəsi var. Bı əyələr insana görsənməz. Gərəh billara səlam verəsən.

* Əncax əyələr çox xeyirxahdı. əyər bınnarın yanına gələndə səlam versən, gedəndə "səlamət qal" desən, bir şeylərin götürəndə icazə istəsən, sənnən xoşu gələcəh,

həmişə sənə köməh eliyəcəx, həmmişə əvində şaddıx olacax. Yol əyəsi yolunu uğurru eliyəcək. Bağ əyəsi məhsulunu bol eliyəcək, səni varrandıracax. Qalanları da bınnar kimi.**

* Cinnər toy eliyəndə gəlir əvlərdən qəzan, düyü, yağ oğurruyup aparallar, plov pişirəllər. Onnar toyda əncax plov yeyillər. Əyər bir adamı aldadıp öz plovlarınnan ona yeditsələr, o adam da olur cinnərin tayı.**

* Evdə oturub çörəh yeyəndə gərəh pismillax deyəsən. Çünki bizdən yeylər də sənən barabar oturub yeyillər. Pisimillax desən, onnar çıxıp gedəcəh, çörəyivi rahat özün yeyəcəhsən.**

* Uşağın yanında şeşənin adını çəkməzlər. Yoxsa şeşə gəlir uşağı vırar.**

* Hal anası cinnərin anasıdı. Cinnər yerin altında yaşayıllar.**

* Əyər it dişi tapıb cibinə qoysan gecə hara gedirsən get, heş nədən qorxmuyassan.**

* Ocağa tüpürməh, üsdünə su töhməh, ya da ayaxlıyıp söndürməh olmaz. Yoxsa ocax sahibinin acığına gələr, adama zəfər toxuyar.**

* Qırxlı uşağı axşamçağı mal – heyavan gələndə açıb bəliyəllər ki, yuxusu şirin olsun.**

* Şeşə bir quşdu. Uşax olanda bı quş evə girsə, uşax qalmaz, ölər. Arvat uşaq gətirəndə şeşəni tutub miras qızılınan başını kəsip əvə gətirəllər. Onnan sora uşax doğulanda diri şeşə gəlsə də uşağa heş dad olmaz.**

* Su əyelidi. Suya gedəndə gərəh səlam verəsən. Yoxsa su əyəsi sənən inciyip zərəl vırar.**

* Meyə gətirən ağacı kəsməh günaxdı. Ağacı kəsəndə ağaş əyəsi insana zərər toxuyar.**

* Gözümüzünən nə görürüxsə, hamısının əyəsi var. Bı əyələr bizə görsənməz. Bizdən yeylər də görünmür. Əncax əyələrinən bizdən yeylərin arasında fərq var. Bizdən yeylər heş bir şeyin sahibı dəyil. Əncax əyələr nəyin

əyəsidisə, onun da sahabıdı, özü də onda yaşayır. Məsəltün, bəğ əyəsi bəğın sahabıdı, bəğdə də yaşayır. Ta suda, yaxud, dəğdə bəğ əyəsi olmaz. Onnarın da öz əyələri var.Əncax bizdən yeylər hər yerdə yaşayıllar. İllah da qərənnix yerrərdə, xərəbə yerrərdə, ağaş altında, su başında yaşayıllar.

Bizdən yeylər həmmişə insanın pəltarın, düyüsün, yağın aparır, plov bişirip yeyir, pəltarın geyip oyunuyur. Ta bir sözünən, bizdən yeylər həmmişə insana zərəl verir.**

* Qurdu ki, vırırsan, ölür, öləndə onu mırdarlasan ta heş bir şey olmaz; nə yağınan cadı eləmək olar, nə də başqa şey.**

* Qırxlı uşağı tək qoymazlar. Çünki cin onu öz uşağıynan dəyişdirər. Cinin dəyişdirdiyi uşağa cin dəyişəyi deyillər. Cin dəyişəyi həmişə sısqa qalar, nə artar, nə ağarar. Gərəh onu aparsan qəbirsandığa. Altı qəbir keçip yeddincidə bədəninin yarısınan azını basdırasan. Əyər uşax qışqırıp ağlasa bil ki, öz uşağındı. Əyər ağlamasa, bil ki, cin dəyişəyidi. Onda gərəh gözdüyəsən ki, cin dəyişəyi ağlasın, cin də dözmüyüp gəlip öz uşağını götürsün, səninkin də özüvə qaytarsın.**

* Zahını tək qoysan hal anası gəlip ona zərəl vırar. Deyillər ki, bir zahı əvdə tək imiş. Bir də baxır ki, bacadan bir arvat başı sallandı, boynunda da mıncığı. Bilir ki, bı hal anasıdı. Tez şişin qırmax ucunu ilişdirip muncuxları qırır. Hal anası ona yaxın gələmməz.**

* Tez – tez yuxuda qorxub dihsinən adamın başı altına bıçax qoysan daha diysinməz, deyəllər.**

* Qırxlı uşağa dovşan tükü, dağdağan, üzərlih vırıllar ki, ona nəzər işləməsin. Başının altına sarımsax, iynə, çörəh qoyullar ki, sədəmə toxunmasın.**

* Uşağı qırxdan çıxarmaxdan yana oturdullar qara parçanın üsdünə. Başına qırx üskük su töküllər.**

* Ay on beş günlük olanda qərblıkdə övladı olan güzgüdə Aya baxar. Qərblıkdəki adamın əksi Ayın güzgüdəki əksində görünə sağdır, görünməsə yox.**

* Bayquş gəlib həyətdə qonub uluyanda aparıb çörəyinən duzu qoyallar qabağına çəkiləllər kənara ki, o bayquş ziyan verməsin. Yaşlı adamnar uşağa deyərmişlər ki, sənın əlin pəkdi, duz-çörəyi sən apar qoy. Duz çörəkdən keçməh olmaz, bayquş bizə ziyan verməsin.

* Der qarğıya deyərlər qızım ərə getsin, sənə bağırsağ verəcəm. Der qarğa oturur gözdüyər. Elə ki, qonaxlıx olar, qarğa yaddan çıxar. Qarğa oxuyar:

Sağır ha sağır oldu,
Qonaxlıx ağır oldu,
Mənə çatası bir bağır oldu.

* İlxır çərşənbədə qızlar əllərində güzgü tutallar. Ayın şəkli düşər güzgüyə. Şəklin içində oğlan əksi görünsə, sevdiyi oğlan gedər, deyəllər.**

* Yaz yağışından sonra Fatma nənənin hanasının altından oğlan keçsə qız, qız keçsə oğlan olacaq, deyərlər.**

* Şər vaxtı ağac altına getmək olmaz. Deyərlər ki, adama sədəmə toxunar.**

* Paltarı sandığa yığanda üstünə iynə sancarlar. Deyərlər cinlər gecə aparıb geyər.**

* Hamilə qadın tez – tez Aya baxar ki, oğlu olsun.**

* Deyərlər ki, gündüz doğulanın ayağı, gecə doğulanın əli yüngül olar.**

* Deyərlər ki, İlxır Çərşənbə gecəsi obaşa yaxın çayın suyu dayanar, söyüdlər başını əyip torpağa dəyər. Bu vaxt hər niyyət yerinə yetər.**

* Uşaq hamilə qadının sağ böyründə olarsa oğlan, sol böyründə olarsa qızıdır, deyərlər.**

* Bir yerdə oğurrux olanda qurdun zingın yandırallar. Deyərlər, qurdun zingı onun biləyidi. Zingı

yandıranda oğru hərrənip – fırranıp gəlir düşəcəx həmin ocağa, yanacax.**

* Göyərçin öldürən xeyir görməz, deyərlər.**

* Çınar ağacını nə kəsmək, nə də yandırmaq olmaz. Deyərlər ki, günaxdı, adam zərəli çəkər.**

* Hansı həyətdə bayquş ulasa ev yiyəsi qorxar. Tez duz – çörək gətirip quşun qabağına qoyub deyər: "Səni and verirəm bu duz – çörəyə, çıx birdən get, bizdən uzax ol". Deyərlər, quş həmin yerə bir də gəlməz.**

* İt ulayanda bəla gələr, bayquş ulayanda ev dağlar, toyux bannıyanda ev sahibinə zərər dəyər, deyərlər.**

* Qışda hər şey yatıb donur. Yaz gəlir dörd dəfəmə binnarı ayıldır. Binnarın ayılması Novruz bayramında olur. Ona görə də Novruz bayramı dörd həftədi.**

* Çınarınan əncir ağacını kəsib yəndirmək günaxdı.**

* Hava guruldayanda, şümşürüy çaxanda daşı qucaxlıyıp deyillər:

– Mənə bının ağırlığında var – dövlət ver!**

* Canavarınan qarşılaşsan, gərəh qaşmıyasan, başdıyasan adam adı saymağa, özü də ucadan. Onda deyərlər canavar çıxıp gedəcəh.**

* İlxır günü il təhvil olanda ağaşdar başını əyip yerə vırar. Deyərlər bını təhcə at bilər.**

* Şər vaxtı yatsan, deyərlər, zərəli çəkərsən.**

* Yazağzı göy guruldayanda toyuğun üsdünə bir avış torpax atsan, toyux yaxşı kürt yatar, deyərlər.**

* Yazağzı göy guruldamasa, per – pencər yeməh olmaz, deyərlər.**

* – Əlinnən qaşx düşsə, deyəllər ki, arvat qonağı, pıçax düşsə, kişi qonağı gələcəh.**

* Uşağın adını bələhdə qulağına deməsən, uşax yekələndə yalançı olar, deyərlər.**

* Duz yerə töküləndə savaş olar, gərəh duzun üsdünə qənt qoyasan.**

* Yola çıxanda bir adamınan irasdaşırın ki, ayağı sənə düşmür. Onda gərəh qəyidip güzgüyə baxasan, sora yola çıxasan.**

* Heş vaxtı çörəh yemədiyın bir evdə çörəh yeyəndə o çörəhdən birəz dilivin altına qoyup niyyət eliyirsən, üzünü tutursan bir adama sarı. O adamın ağzınnan yaxşı söz çıxsə, niyyətin pitəcəh, pis söz çıxsə pitmiyəcəh.**

* Deyərlər, arvadın yuxusu yana yorar. Yəni ki, ziyannıx başqa yerdən olar.

* Bakirə qızın yuxusu çin olar.

* Kişi qisminin yuxusu düz olar.

* Gərəy yuxuda nə görsən demiyəsən nə pis yuxuydu. Deyəsən Allah xeyir eləsin.

* Bir quşun başı kəndə sarı ola, quyruğu şəhərə sarı ola, o quşun quyruğu başınnan şərəfəttlidir.

* Deyəllər ki, qəzanın beş barmağı var

* Qabağa pişih çıxanda, der, papağın dimdiyın çevirəllər ki, yol açığ olsun. Pişih yol kəsər, bağliyar.

* Qarğa gəlip qırıldıyanda, derdih, Allah sən kökü kəssin, biz qar istəmirih.

* Uşağı sünnet eliyəndə qabda suyun içinə yumurta ilə 40 nar çubuğu da qoyurdux. Bı uşağın üstünə qırxlı adam gələndə nar çubuxların suya batırıp çiliyirdih sünnetdi uşağa ki, uşağı qırx basmasın.

* Cavahir nənəm deyirdi ki, oruşduğun 3 böyüh qıçı, 6 xırda qıçı olur. Hər beş gün xırda qıç, hər on gün isə böyüh qıç hesab olunur. Oruşduğun 15–ci gününə çatanda deyəllər çıxdım dağın başına, elə ki, 15–i keçitdin bı oxşuyur dağdan yenməyə.

* O vaxtlar qıza elçi gedəndə, sənəh apararmışlar, verərmışlər qıza. Qız sənəyə suyu qəşəhcə tökə bilsəydi, alarmışlar, yox tökə bilməsəydi almazmışlar.

IV. ƏFSANƏLƏR, RƏVAYƏTLƏR

Keygidər quşları

Keygidəri ovlamazlar, günahdı. Lap əldən düşəndə, ölməyə macal Keygidərin özü çıxar ovçunun qabağına.

Bu quşlar yekəcədi, ətticə–cannıcadı.

Deyəllər ki, Keygidərlər ildə bir yol qanad bağlallar, bizim dağlardan düz İsfahanacan uçallar. Bunun işi bir sirri–xudadı. Uçanda qabağına çıxan dağın daşına–qayasına dəyəndə hövlünnən bağı çatdıyıb ölər. Ölməsə, dünya da dağıla, düşdüyü dağdan bir də uçmaz, payı–piyada qayıdar öz dağlarımıza.

Aydaş əfsanəsi

Belə rəvayət edillər ki, Ay Günün eşqi ilə dağları, daşları gəzib dolaşırdı. Gün də Qara divin əlində əsir idi. Qara div isə Günün hər addımını izdiyirdi.

Gün axşamnar çayın qırağındakı mağarıya gələr, buradan ayı səslərdi. Ay Günün səsinə eşidən kimi mağarıya gələr, öz sevgilisi Günlə sevişərdi.

Bir gün Qara div Ayla Günün sevişdiyini, bir–birini sevdini eşidib Günü mağarada əsir edir və saşlarınınan asır.

Ay hər axşam mağaranın yanına gəlir, üzünü mağaranın daşlarına söyküyür, divin yuxuya getməsinə gözlüyüdü. Elə ki, div yuxuya getdi, Ay mağarıya girər, sevgilisi Günün saşlarını açar, onnan söhbət edib dərddəşərdi.

Günnərin bir günü Ay yenə də mağaranın yanına gəlir, üzünü həmişəki kimi mağaranın daşlarına söyküyüb Qara divin yatmasını, yuxuya getməsinə gözlüyür. Qara div bunnan şüphələnir və səhərə qədər yatmayıb Günün yanında oturur. Səhər Qara div mağaranın arxasından

hənirti gəldiyini duyup eşiyə çıxır. Ay Qara divin gəldiyini görüb qaçır. Ay üzünü mağaranın daşdarına elə bərk söykəyib qulaq asırmış ki, üzünün bir tərəfi yapışıp daşda qalır. (Bu gün də Ayın əksi olan daş Aydaşda durur)

Qara div o günnən Ayın dalınca düşüb onu tutmağ istiyir.

Eşqdən alovlanıb yanan Gün də gündüzlər uca göylərə qalxıb Ayı axtarır, Ay isə üzünün ləkəli olduğunu görüb gündüzlər Gündən gizlənirdi. Axşamnar Ay sevgilisi Günün olduğu mağarıya gəlip gecənin qarannığında onnan xəlvəti söhbət edərdi.

Bunnan hirsələnən Qara div gündüzlər gah Ayı, gah da Günü tutur, onnardan görüşdükleri yeri öyrəmmək istiyirdi. (Bu, Ay və Günü tutulmasına işarədir).

Nə Ay, nə də Gün görüş yerlərini Qara divə deməzdilər. Onnar görüş yerlərini gizli saxlayırdılar.

Beləcə Qara divdən xəlvət yerdə Ayla Gün gecələr görüşüb sevişirdilər.

Deyilənə görə, indi də Ay və Gün gecələr həmin yerdə–Aydaşda görüşürlər. Onnarın görüşdüyü yer isə Aygün addandır.

Gəlin qaya

Şərur

Ordubad

Deyilənə görə, Gen dağın ətəyində bir iyid öz torpağında işdiyirdi. O, təzəcə əvlənmişdi. Gəlin də ki, nə gəlin. Gözəlliyi dörd bir yana işıx salırdı. Gəlin hər gün ərinin yeməyini Gen dağın ətəyinə aparardı. Bir gün yağılar yurda basqın edirlər. Gəlin də ərinə yemək aparırdı. Xəbəri yox idi ki, ərini düşmənnər öldürüp. Gəlin ərinin öldürülməsini görüp, yağıdan qaçmağ istiyir. Düşmən də onu qovur. Gəlin görür ki, yağılar onu tutacax, göylərə üz tutup yalvarır ki, tanrı onu daşa çevirsin. Gəlin daşa çevrilir. O daş gəlin qaya addanır.

Gülüstan əfsanəsi

Neçə illər idi ki, Gülüstan Arazla aşiqdi. O, hər gün Arazla çayın sahilində görüşərdi. Bir gün düşmən yurda hücum edir. Hamı ayağa qalxır. Araz da döyüşə gedir.

Yağını qovub – çıxarıllar yurddan. Döyüşənnər geri döndülər. Gülüstan allı – güllü paltarın geyib çayın sahilinə gəldi. Lakin Araz gəlip çıxmadı. Gülüstan səhərəcən onu gözlədi. Gözlərinnən axan yaş hər tərəfi suya döndərdi. Suyun əhatəsində bir parça allı – güllü yerə qaldı. Deyilənə görə, o yer ilin 3 fəslində güllü – çiçəkli olur. O yeri Gülüstan adlandırdılar.

Güzdəki əjdaha

Rəvayətə görə, adam qocalanda aparıb qoyarmışlar dağa. Bir oğlan da aparıb atasını dağa qoyarkən vəhşi quşların onu didib dağıdacağını gördühdə ürəyi dözmür. Atasını daş altında gizliyin. Hər gün də çörəyini, suyunu gizli aparıb verir.

Padşahın ölkəsindəki çayın qabağını əjdaha kəsir. Gündə bir qurban verməhlə bir az su gəlir. Oğlan əhvalatı atasına deyir. O, atasının məsləhəti ilə gəlib şaha böyük bir güzgü düzətdirir. Güzgünü əjdahanın qarşısına tutullar. Öz böyüdülmüş şəklinnən qorxan əjdaha qaçır, bu yolla onu şahın torpağınnan çıxarıllar.

Şah oğlana deyir, get atanı gətir. Fərman verir ki, kim qocalmış atasını aparıb dağa qoysa, boynu vurulacax.

Nuhun gəmisini

Qədim zamannarda bir qarı yer üzünü su alacağını eşidir və Nuh peyğəmbərə yalvarır ki, onu da öz gəmisinə götürsün. Qarı bir balaca çörək pişirip özü ilə götürmək istiyir və təndirdə onu yuxu tutur. Su qarının təndirindən qalxır. Peyğəmbər bütün cannıların hamısınnan bir cüt gəmiyə alır. Gəmi qalxır, onun bir parçası İlandağa dəyərək düşür. Sonra bir xeyli irəliddə gəmi yenə başqa dağa çarpır və bir taxtası düşür. Sonra heyvannardan ilan narahətçilik edir. Peyğəmbər deyir, allahın heyvanı, səni kor olasan, gecə başın ağrısın, gündüz dişin, sürüncəhli qalasan. Nuhun gəmisini yenir, quşların hamısı uçup gedir. Toyuq uça bilmir, soruşur mən niyə uça bilmədim, ya Allah.

Peyğəmbər cavabında deyir: – Nahaqdan danışdığına görə uça bilmədin.

Əcəldən qaçmaq olmaz

Süleyman (p) vaxtında Əzrail gözə görünərmiş. Bir gün bir kişi yoluna gedirmiş, Əzrailə qarşılaşır. Əzrail kişini görüb təəccübnən ona baxır. Kişi də gəlir Süleyman peyğəmbərin yanına ki, bəs mənə göndər Hindistana. Əzraili gördüm, mənə təəccüblü baxdı, nəyə eliyəcək mənə. Süleyman (p) deyir: Narahat olma, çağırıb yanıma soruşaram. Deyir, yox, göndər mənə. Süleyman (p) ah çəkib kişini göndərir Hindistana. Səhəri gün Əzraili çağırıb yanına deyir: – Niyə o kişiyə elə baxıb qorxutmusan? Deyir, Allah mənə çağırırdı yanına ki, o kişinin canını Hindistanda al, mən də burda gördüm, təəccübləndim ki, burda neyniyir. Süleyman (p) deyir: "Əcəldən qaçmaq olmaz".

Oğuz oğlu və qurd

Oğuz oğlu zağada yaşayanda qışdan yaman qorxarmış. Ona görə də ilin üç fəslində qışa tədarük görər, dünyanın naz-nemətini zağıya yığıb gözlərdi. İl boyu yığıdığı quru meyvələri özü və ailəsi yiyərdi, bir təhər yaza çıxardı.

Bir il qış uzun çəhdi. Oğuz oğlunun azuqəsi qutardı. Çarəsiz qalan Oğuz oğlu böyüh çillənin otuzuncu günü zağadan bayıra çıxdı ki, yeməyə bir şey tapıb gətirsin. Nə qədər gəzdi, dolandı, bir şey tapmadı. Saqqalı buz bağladı, əli-ayağı dondu. Kor-peşiman evə qayıdanda yolda bir qurd balasına rast gəldi.

«Oğuz oğlu, bu qarda, boranda haradan gəlirsən»– deyər qurd balası soruşdu. Oğuz oğlu başına gələn əhvalatı danışdı. İlin aylarınan gileyləndi. Dedi ki, elə ay var, yaxşı dolanırıx, elə ay var acınnan qırılırıx. Ayları təriflədi, ayları yamannadı, qışdan gileyləndi.

Qurd balası dedi:

– Ey Oğuz oğlu, qabaqdakı dörd yolayrıcında səni bir sürü qoyun, bir qucax sünbül, bir cəhrə, bir də əl dəyirmanı gözlüyür. Onları alıb zağana apararsan. Qoyunnardan bir neçəsini kəsib ətini yiyərsən, yununnan cəhrədə ip əyirip, özünə isti paltar toxuyarsan, dərisini əyninə geyərsən, sünbülün ununnan çörəh bişirərsən, yaza çıxarsan. Ancaq sənə verdim əmanətlərdən gərək muğayat olasan. Sünbülü və qoyunu gərək özün artırasan. Sünbülün dənini yerə səpib onu annının təri ilə suvarasan.

Dedihlərimə əməl eyliyə bilməsən yaşamax sənün üçün çətin olacaq.

Oğuz oğlu yolayrıcına gəldi. Qurd balasının dedihlərini götürüb zağıya gətirdi. Qurd balasının dediyi kimi etdi. Qışı kefi kök dolandı. Yayda sürünü dağlara yaydı, sünbülü torpağa səpdi, gecə gündüz sürülərin, sarı sünbülün qulluğunda dayandı.

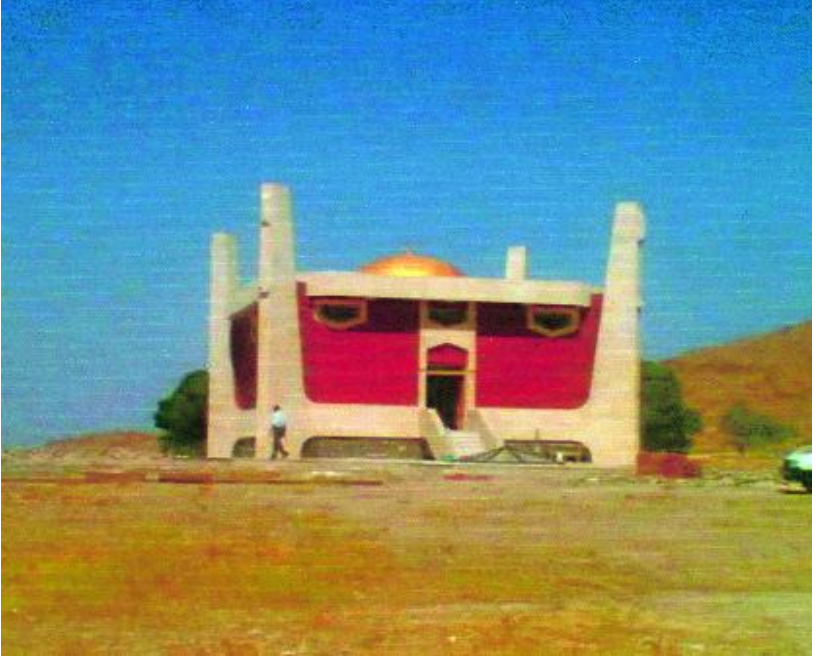
Oğuz oğlu bütün ili işlədi. Qurd balasına rast gəldiyi böyüh çillənin otuzuncu gününən isə bayrama hazırlaşmağa başladı. İlin beş gününü yedi, içdi, çaldı, çağırdı, qohum–qardaşa bayrama getdi, qurd balasının ona verdiklərinə qohum–qardaşa sovqat apardı.

Oğuz oğlu ilin başlanğıcını o gününən hesabladı. O günə Novruz adı verdi. Novruzu bayram etməyə adət elədi. Novruz ona uğur gətirdi.

Ağ oğlan bulağı

Sədrək kəndi yaxınlığında bir bulax var. Adı Ağ oğlan bulağıdır. Həmin bulağın yanında bir qəbir var. Qəbrə isə Günəşin Ağ oğlunun qəbri deyillər.

Asnı bulağı əfsanəsi

Belə deyillər ki, Arazın o tayında Qara adlı bir igid Asnı adında bir gözələ vurulur. Qara da gözəl olduğundan Asnı xanım da onu sevir. Asnının atası çox varrı imiş. O, qızını yoxsul ailədən olan Qaraya vermək istəmir. Qaranın bu vilayəti tərək etməsini ona çatdırır. Qaraya çatdırırlar ki, getməsə onun boynu vurulacaq. Əlacsız qalan Qara bir müddət oradan uzaqlaşır. Asnının həsrəti ilə yaşayır. O, imkan tapıb Asnı ilə yenidən görüşə bilir. Onnar vədələşib günnərin birində Arazı keçir və gözdən itillər. Qara ilə Asnı bir xeyli gedib dağlara üz tutur və qayalıklar arasında özlərinə sığınacaq tapırlar. Yorgun və susuz gənclər nahar etmək üçün yer seçillər. Onnar ətrafı nə qədər gəzsələr də su tapa bilmillər. Qara Asnını bir qayanın dibinə qoyub su dalınca gedir. O yorulub əldən düşür, lakin suya rast gəlmir. Yerli əhalinin Qalacıq adlandırdığı ərazidə üç gün, üç gecə

Qaranı gözlüyən Asnı bilmir ki, nə etsin, hayana üz tutub getsin.

Asnı bir qədər yuxarı çıxıb yenə ələcsiz qalır, ağlamaq, fəryad etməkdən başqa heç nəyə gücü çatmır, gümanı gəlmir. Ağlıya–ağlıya Qaranı səsliyin, fəryad edir və gözləyir. Belə deyillər ki, qızın gözlərinnən axan göz yaşı çaya çevrilir. Yerli adamnarın da sevinci yerə–göyə sığışmır, onların sevinci Asnının sevincinə qarışır. O vaxtdan bu bulağı Asnı adlandırılırlar.

Asnı su tapsa da, Qaranın həsrətinnən bilmir nə etsin, hara üz tutub getsin. Ətrafı dərddli–dərddli gözən Asnı bir çobana rast gəlir. Çoban onun kim olduğunu, bu çölləri nə yaxşı dolaşdığını xəbər alır. Asnı başına gələn əhvalatı olduğu kimi çobana danışır. Çoban Asnını tək buraxmaq istəmir. Odur ki, Asnıdan xahiş edir ki, Qaranı birlikdə axtarsınlar. Onnar yollarına davam edillər. Sıx bir meşəlihdə Qaranı yaralı vəziyyətdə tapıllar. Vəhşi heyvannar onu yaralamışdı. Qaranı Asnı bulağının yanına gətirillər. Qara sudan doyunca içir, şükürlər edir. Çoban onun yarasına çarə axtarır. Vəhşi heyvannarın diş batmış yerlər irinnəmişdi. Arxların kənarından bağayarpağı tapır, onu əzib yaralarının üstünə döşəyir. İniltilisi ətrafa yayılan Qaradan xahiş edir ki, əlac yoxdur, özündə güc toplusın. Təbiətin bu məlhəmi Qaranı sağaldır. Çobanın xeyirxahlığı sayəsində sevgililər bir–birinə qovuşullar. O zamannan onların qalıb ömürlük yaşadığı bu ərazi Qarabağlar adlanır.

Apardı sellər Saranı

Deyillər ki, hər gün əmioğlu və əmiqızı—Xançobanla Sara öz qoyun–quzularını Ər dağının ətəklərinə sürər, günbatana kimi bir yerdə oynuyar, nəğmə oxuyarmışlar. İllər ötdükcə gözlər bir–birinnən utandı, baxışlar yarıda qırıldı. Nəğmələr öz donunu dəyişdi. Sara gözəl–göyçək bir qız, Xançoban isə qollu–biləkli bir igid oğlan olmuşdu. Hərdənbir onnar qaya üzərində qoşa dayanır, dağın dibi ilə dəli kimi dalğalarını sahilə çırpın Arpaçayın səsini dinliyirdilər. Öz əksini Sara ilə Arpaçayın dalğalarında görə Xançoban qorxmış kimi geri çəkilər, Saranın da qolunna yapışar, sahilə uzaqlaşarmışlar. Xançobanla Saranın məhəbbətinnən xəbər tutan Saranın atası artıq Saraya qoyun–quzu otarmağa icazə vermir. Xançoban Ər dağına gələr, yan tütəyi ilə həsrət oduna yandığını almə yayardı.

Günnərin birində Xançobanı görmək həsrəti ilə səhəng çiyində qızlarla Arpaçaydan su gətirməyə gedən Sara şikardan qayıdan xanın oğlu ilə qarşılaşdı. Elə o gecə Saranın toy günü müəyyənləşdirilir.

Bu hadisədən xəbər tutan Xançoban öz atını qarannıx tövləyə çəkib axurunu saman və arpa ilə doldurur. Toyun qırxıncı günü Xançoban öz atını da götürüb əmisinin hüzuruna gəlir. Bu gəlişdən o qədər də şad olmayan Saranın atası qardaşı oğlu ilə razılaşır. Sara Xançobanın atı üzərində bəy evinə gəlin gedəcəkdir. Bu xəbər Saranı da sarsıdır. Xançobanla gəzdirdi Ər dağı, bağladıqları əhd-peyman onu bərk sarsıdır.

Gəlin ata evindən uzaqlaşdıxca nağara və zurnanın səsi Ər dağına yaxınlaşdı. Xançoban qayanın üzərində durub Arpaçaya baxır, yanaxlarından axan damcılar çaya düşdükcə dalğalar dəli kimi nərildiyirdilər. Dəstə qayıya yaxınlaşdı. Bax buradaca Arpaçayı görəndə Sara kövrələrək qaya üzərindən ona baxan Xançobanın kövrək baxışlarına dözə bilməyəcəkdi.

Birdən toy kəsildi, şivən düşdü... Arpaçayın dəli dalğaları «şaqq» çəkib, ətrafa səs saldı. Heç kim heç nə başa düşmədi. Bircə əllərini Sarasına sarı uzadaraq daşa dönmüş Xançobannan başqa. Bəlkə də bu sirri bildiyindən daşa döndü, Xançoban?. Nə bilək...

Əhvalat belə olmuşdu:

Qırx gün qırx gecə axuruna saman və arpa tökdüyü atına Xançoban bircə dəfə də su vermir. Su həsrəti ilə alışıb yanan at, Ər dağının zirvəsindən suyu görüb özünü çaya atır. Çayın da yaz vaxtı, dəli vaxtı, udur Saranı.

Xançobansa tutduğu əməlinə, Sarasızlığınan, onsuz da Saraya qovuşa bilməyəcəyindən daşa dönərək Ər dağında qalır.

Bu əhvalatdan sonra Arpaçayın adını eşidən də, eşitməyən də oxudu:

Arpaçayı aşdı–daşdı,
Sel Saranı aldı, qaçdı.
Qara gözlü, qələm qaşlı,
Apardı sellər Saranı,
Bir ala gözlü balanı.

Çay qızı

Muğan adlanan bir kənddə iki gənc yaşayırdı. Bunlardan biri qoçaq bir cavan olan Sarvan, o birisi isə Muğanın yaraşığı Gözəl idi. Bunlar yenicə evlənmiş, kasıb olsalar da çox mehriban bir ailə qurmuşdular.

Gözəl və Sarvan Arpaçayın sahilində boya–başə çatmışdılar. Gözəl Arpaçayın zərif, incə qızı kimi ad çıxarmışdı. Sarvan da Muğanda at çapmaqda, qılınca oynatmaqda şöhrət qazanmışdı.

Muğan camaatı əkinçilik və bənalılıqla məşğul olurdu. Sarvan özünü xoşbəxt sayırdı. Çünki bütün Muğan onu sevirdi, ona hörmət edirdi. Bir də o, Muğanın gözəli ilə evlənmişdi.

Aylar, illər keçdi. Gözəl hamilə oldu. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə keçəndən sonra Gözəl dünyaya bir qız gətirdi. Gəlin ana qızı olduğunu görüb çox sevindi. Ancaq zahı çox zəif idi, getdikcə halı pisləşirdi.

Bütün Muğanın biliciləri tökülüşüb gəldilər. Amma gəlinə heç bir köməklik edə bilmədilər.

Gözəl ölüm yatağına düşdüyünü duyub Sarvanı yanına çağırırdı, dedi:

– Əzizim, Sarvanım, mənə sənədən bir xahişim var, qulaq as deyim.

Məndən sonra evlənəcəksən evlən, amma qoyma bələmi incitsinlər. Mən ömürdən yarım adım, osa yarısın. Körpəmizə hələ də ad qoyulmayıb. Adını mən verdim, yaşını yaradan versin: Sara! Qoy hamı qızımı Sara çağırınsın.

Mənim sözüüm bu idi... indi də balamı gətir, qoy sonuncu dəfə onunla görüşüm.

Sarvan tez Saranı gətirib Gözələ vermək istədi. Amma yetişmədi... Gözəl artıq gözlərini əbədi yummuşdu. Sarvan ağladı, ürəyində ağladı... Sara... balaca məsum körpə də elə bil anasının ölümünü duyub atasına qoşuldu, bərkdən qışqıra–qışqıra ağladı.

Ən ağır dəqiqələrində körpəsinin səsinə eşitmək gözlərini açan Gözəl, bu dəfə Sarvanın qışqırmasına cavab vermədi.

Bala səsinə eşitmədi.

Gözəli torpağa tapşırıdılar.

Sarvan Gözəlin hər dediyini etdisə də evlənmədi. O, Saranı qayğısız böyütməyə çalışırdı. Sara evdə oturmur, tez–tez Arpaçayın sahilinə gəlirdi. Qız heç kəslə oynamır, yalnız Arpaçayla oynayırdı. Arpaçay da sanki Saraya öyrəşmişdi, qız sahilə gəlməyəndə kədərlənir, sakit–sakit axır, gələndə isə sevincindən aşıb–daşırdı. Bütün Muğan camaatı bu qızı görəndə Gözəli xatırlayıb deyirdi:

– Sara lap elə Gözəlin özüdür ki, durub. Torpağı sanı yaşasın.

– Gözəl də uşaq çağlarını Arpaçayın sahilində keçirib, Sara da.

– Gözəl də Muğan Gözəli idi, Sara da.

Belə deyənlər çox idi. Amma heç kəs istəmirdi ki, Saranın həyatı Gözəlin həyatına oxşasın. Odu ki, deyirdilər:

– Surətdə oxşayıb, baxtda oxşamasın. Beləcə Sara qayğı bilmədən Arpaçayın sahilində oynaya–oynaya böyüdü. Qızlar bulağından su içdi.

Qızı istəyən çox idi. Sara bu cavanların içində gözəl bir gənci sevdi. Xançoban çobanlıq edirdi. Onu bütün Muğan camaatı sevirdi, çox qızlar gizli–gizli onun həsrətini çəkirdi, o isə təkcə Saranı sevirdi. Kəndin mötəbər qocaları Saranın atasına elçi düşdü. Ata qızının razılığı ilə onu Xançobana ərə verdi.

Muğan düzünə yaz gəldi. Xançoban sürüsünü yaylağa aparmalı oldu. O, Sarası ilə görüşüb ayrılanda, təzə gəlin ondan üzülüşmək bilmədi, ağladı, Xançoban bundan kədərləndi və soruşdu.

– Mənim Saram, sən axı niyə ağlıyorsan? Bir–iki gündən sonra qayıdıb səni də aparacağam.

Sara dedi:

– Heç özüm də bilmirəm niyə ağlıyiram... səndən ayrılı bilmirəm, ürəyimə damıb ki, sən gedəndən sonra bir bədlək olacaq. Bəlkə bir də səni görməyəcəyəm, ondan qorxuram.

Xançoban güldü və Saranın ipək tellərini sığalladı:

– Qorxma, gülüm, – dedi, – heç nə olmaz.

Çoban sürünü çəkib dağlara getdi.

Sara Xançobanı yola salandan sonra köhnə dostu Arpaçayın sahilinə gəldi, oturub fikrə daldı.

Bu vaxt ölkənin xanı çayın qırağından keçəndə Saranı gördü, durdu, hərisliklə qıza tamaşa etməyə başladı.

Sara yad gözlərin ona zilləndiyini görmədi. Arpaçay isə gördü. Saranı qısqandı. Bu yad baxışlardan qəzəbləndi, aşdı–daşdı, Saranı öz qoynuna aldı, apardı, Sara da heç nə olmayıbmiş kimi sakit–sakit axmağa başladı.

Bütün Muğan camaatı tökülüb gəldi. Saranı oturduğu yerdə görməyib kədərləndilər. Ürəklərinin ağrısı qəmli bir mahnıya çevrildi... o gündən həmin mahnı dillər əzbəri oldu:

Arpa çayı aşdı–daşdı,
Sel Saranı aldı qaşdı...

Sara, Arpaçay və əjdaha

Deyilənlərə görə, Sara çox gözəl imiş. Sərv boylu, incə belli, ağ buxağlı, alma yanaqlı Saranın bədənində Günəş şoxu kimi heyvətli bir işıq varmış.

Qızın çoxlu aşiqi, dəli–divanəsi candan keçibmiş. Lakin Sara öz ürəyini Xançobana vermişmiş.

Saranın gözəlliyinə təbiət də vurğun imiş. Rəvayətə görə zaman–zaman kükrəyib daşan Arpaçay və onunla düşmən kəsilən bir əjdaha Saranın vüsali üçün alışıb–daşib yanarmış. Onlar qızla qovuşmağa fürsət axtarırlarmış.

Bir gün Sara sevgilisi Xançobanın yollarına baxmaq üçün kənddən aralanır. O yavaş–yavaş gəlib Arpaçayın sahilinə çatır. Çayın həzin və yanıqlı nəğməsi, ləpələrin narahatlıqla oynamaşı qızı təəccübləndirir. Çay hiss olunmadan coşmağa, qabarmağa, onun ayaqlarına doğru sürünməyə başlayır. Birdən kükrəyib Saranı ağuşuna alıb aparır. Arpaçayın Sara ilə vüsala yetdiyini görəndə əjdaha qısqanclıq qəzəbi ilə özünü çaya vurur. Çayı sorub Saranı xilas edir. Əjdaha qızı kamana çəkib özü onunla vüsala yetmək istəyir. Lakin Saranın gözəl bədəninin şoxu əjdahanın gözlərini qamaşdırır. Bunu görəndə Arpaçayın selləri, suları yenidən kükrəyir, hayqırır. Sahil boyu aşib daşan çayın ağ köpükləri yenidən Saranı öz qoynuna alır. Əjdaha isə bu vüsala həsrətinə, qısqanclığına dözməyib Arpaçayın sahilində ürəyi partlayır.

Gilan qarı

Naxçıvanda bir şəhər xarabalığı var. Buna «Xaraba Gilan» deyirlər.

Əfsanəyə görə, Gilan hökmdarının birçə qızı varmış. Bu qız elə gözəl imiş ki, günə deyirmiş sən çıxma, mən çıxım, aya deyirmiş sən çıxma, mən çıxım. O, çöldə, həyəət – bacada görünəndə hamı onun tamaşasına çıxırmış.

Bir gün Gilan hökmdarı qızını yanına çağırır deyir:

– Qızım, qızıl xəzinənin yerini sən bilirsən. Get mağaradan xeyli qızıl gətir. Sənə əlavə saray qurduracağam.

Gün doğan tərəfi fil sümüyündən, gün batan tərəfi isə quş sümüyündən. Gərək sən imarətdən çıxanda hamı tamaşana dursun. Sənə həmin bərli–bəzəkli imarətdə toy vurduracağam.

Qız sevincək yola düşür. Mağaranın dərinliklərinə gəlir. Qızın qulağına gurultu gəlir. Əlində qızıl bayıra çıxanda görür ki, Gilan yerlə–yeksan olub. Deyib–gülən

insanlardan, bərli-bəzəkli evlərdən, imarətlərdən, çarşı-bazarlardan əsər-ələmət qalmayıb.

Gilanın xarabalıqlarında tək-tənha qalan qızın başı bir gecədə elə ağarır ki, qız qocalıb qarı olur.

Qız xaraba Gilanı gördükcə qəhərlənir, dərdi gündən-günə artır. Dərdini pünhan-pünhan çəkmək üçün mağaraya çəkilir.

Deyirlər ki, qarı hər yeddi ildən bir mağaradan çıxıb şəhərdən soruşur.

– Sən abadsan, yoxsa yenə də bərbad?

Sonra da seyr edib köks ötürür, ağlayır və təkrar mağaraya çəkilir.

Fərhadın əjdaha ilə vuruşu

Fərhad «Oğlan qala»da, Şirin isə «Qız qala»da yaşayırdı. Fərhad «Qız qala»ya su arxı çəkib, orada Şirinin çimməsi üçün hovuz düzəltmişdi. Şirin Fərhadın qarşısında belə bir tələb qoymuşdu ki, Arpaçaydan Sədərək düzlərinə su arxı çəksin, əkinlər su sarıdan korluq çəkməsin. Ancaq belə bir arx çəkiləndən sonra onların arzusu baş tuta bilər.

Fərhad işə böyük həvəslə başladı. Əvvəl bu uzun arxın yerini qazdı, sonra Arpaçaydan birbaşa su ayıraraq, arxa saldı. Arx dolusu su “Oğlan qala”nı keçib, “Qız qala”ya çathaçatda yox olurdu. Gecələr arxla su axdığı halda, gündüzlər su kəsilirdi. Bir sözlə, Şirin bir dəfə də olsun, bu yeni arxla su axdığını görməmişdi.

Şirin də həsrətdən qovrulurdu. Fərhad da əldən düşmüşdü. Arx dolusu gələn su «Oğlan qala» ilə «Qız qala» arasında itib yox olurdu.

Sən demə bir nəhəng əjdaha da Şirinə aşiq olubmuş. Əjdaha arx dolusu gələn suyu burnu ilə sorub öz kamına çəkirmiş ki, Fərhad arzusuna çatmasın.

Bir gün Fərhad külüngünü əlinə alıb su axınına doğru arxın içi ilə gedirdi ki, görsün, nə üçün su yolda itir, öz mənzilinə gedib çatmır. O, gəlib gördü ki, nəhəng bir

əjdaha burnunu arxa salıb, suyu öz kamına çəkir. Fərhad bir neçə dəfə külüngü əjdahanın başına endirdi. Əjdaha ilə Fərhad arasında döyüş başlandı. Fərhad al-qan içərisində öldü. Əjdaha isə yarımcan olub qaldı, daha suyu kamına çəkə bilmədi. Şirin gördü ki, arx dolu qanlı su gəldi. Şirin qaça-qaça «Oğlan qala»ya tərəf gələndə Fərhadı ölmüş, əjdahanı isə yaralı gördü. Bildi ki, suyun bu vaxta qədər qarşısını kəsən əjdaha imiş. Şirin üzünü göylərə tutub yalvardı:

– İlahi, Fərhad öz murazına çatmadı, mən də nakam qaldım. Əjdahanı daş elə. Daşlara yoldaş elə.

Əjdaha «Oğlan qala» ilə «Qız qala» arasında Daşa döndü. Ona indi «Əjdaha daşı», “Əjdaha burnu” deyirlər.

Nuhun tufanı **

Deylənə görə, Nuh Nəbi bilirmiş ki, tufan baş verəcək, dünyanın üzünü su alacaq. Odur ki, böyük bir gəmi düzəltmək qərarına gəlmişdi. Günbatanda bir meşə var idi. Gün arxasına keçəndə kölgəsi günçıxanı tuturdu. Ağacaların gövdəsinə qırx arşın ip – kəndir çatmazdı.

Meşədə Ac adlı bir pəhləvan yaşayırdı. Biləyində öküz zoru var idi. İş – peşəsi el – obanın ilxısına, naxırına zərər vurmağıydı. Hər öynədə bir öküz yeyir, üstündən üç tuluq su içib doymurdu.

Nuh Nəbi pəhləvanı yanına çağırdı.

– Sənə doyunca yemək verərəm, – dedi. – Günbatandakı meşədən bir xeyli ağac kəs.

Ac təəccüblə Nuhdan soruşdu:

– Kişi, sən mənə necə doyuracaqsan? Bilirsən ki, mən nə qədər yesəm də, elə acam.

Nuh Nəbi dedi:

– Səbr edib mən deyənə əməl etsən, mən deyən də olar.

Ac razılaşdı.

Nuh onun gücünə görə də balta düzəltdirdi.

Pəhləvan baltanı götürüb ac qurd kimi meşəyə girişdi. On gün bəs deyincə kəsib tökdü.

Nuh pəhləvana bir öküz kəsdi. Ətini qızardıb qabağına qoydular. Pəhləvan öküzün bir budunu yedi, üstündən də bir tuluq su içib geri çəkildi. Doymağına heyrət etdi. Nuh Nəbi dedi:

– Pəhləvan, bu halal zəhmətin qazancıdır. Onun üçün də doydun. Haram yemək səni doyurmaz.

Pəhləvan o gündən əvvəlki peşəsindən daşındı.

Nuh Nəbi sənətkarlıqda mahir olan yeddi nəfər usta çağırırdı. Əvvəldən gəminin xərcini verib, razı saldı. Ustalar işə başladı. Bir aydan sonra gəmi hazır oldu.

Bir gün Nuhun arvadı sıfıra açıb, xəmir yoğururdu. Durub təndirə od salmaq istədi, duvağı qaldıranda quruyub qaldı. Təndir yarıya kimi suyla dolmuşdu. Arvat gedib əhvalatı ərinə söylədi.

Nuh dedi:

– Get, sıfıra – xəmiri yığışdır. Tez ol, dünyanın üzünü su alacaq. Yol tədarükündə ol. Üç aylıq azuqə götür.

– Arvat tədarük gördü. Azuqəni gəmiyə yığdılar. Nuh öz ailəsini, əlavə də hər heyvandan, quşdan bir cüt götürüb gəmiyə mindi. Oğlanlarından biri Nuhu eşitmədi.

Dedi:

– Mən uca dağın başına çıxacam.

Nuh gəmidən yenib düşdü oğlunun dalına. Gördü oğlu ona itaət etmir. Qayıtdı mindi gəmiyə.

Qırx gün, qırx gecə yağış yağdı. Bir yağış ki, tut ucundan çıx göyə. Su qalxdı, dünyanın üzünü almağa başladı. Gəmi də suyun üzünə qalxdı. Uca dağlar görünməz oldu. Axırı – sonu görünməyən bir dərya yarandı. Nə qədər canlı vardisa, tələf oldu.

Gəmi Məğribdən Məşriğə üz qoydu. Günlər, həftələr dolandı. Gəmi bir dün nəyəsə toxunub keçdi. Gövdəsi bərk yırgalandı. Nuh Nəbi bildi ki, gəmi dağa toxundu.

– Pəh, nə ağır dağdı! – dedi. Başından heç qarın əksik olmasın.

Odu – budu, dağın adı "Ağrıdağ" qaldı. Başından da qar əskik olmadı.

Bir həftə də keçdi. Gəmi yenə silkələndi. Nuh Nəbi gəmidəkilərə:

– Bı da inan dağdı, – dedi.

Bu dağın da adı "İnan dağ" oldu. Zirvəsi də zərbədən iki yerə haçalandı.

Gəmi səfərə davam etdi. Bir az getmişdilər ki, təkrar silkələndi. Nuh gəmidəkilərdən soruşdu:

– Bu dağ o dağdan kəm deyil?!

Dağın adına "Kəmki" dedilər. Gəmi burdan aralandı. Tufan da yavaşdı.

Bir gün bir siçan gəmin deşdi. Su gəmiyə dolmağa başladı. Nuh Nəbi gördü ki, gəmi qərq olacaq. Üz tutdu gəmidəkilərə ki, kimin imkanı var əlac eləsin.

İlan dedi:

– Mən eləsəm, nə verərsən?

Nuh Nəbi dedi:

– Nə istəyirsən?

Dedi:

– Dünyada şirin nədisə onu.

Nuh Nəbi razı oldu.

İlan quyruğuyla deşiyi tutdu. Qıvrılıb yatdı

Gəmi bir qayaya yan alıb ehmalca toxundu. Nuh buna "Gəmiqaya" adı verdi. Gəmidəkilər quruya çıxdılar.

Tufandan sonra bir gün Nuh Mozalana dedi:

– Get, fırlan, gör dünyada şirin şey nədir?

Mozalan havaya qalxdı. Hər otun, çiçəyin, canlının üstünə qondu. Hər şeydən daddı. Şirin olan bir şey tapmadı.

Fikirləşdi ki, dünyada dadmadığı daha nə qaldı. Yadına düşdü ki, bir insan ətindən dadmayıb.

Mozalan bir dağa uçdu. Şirin yatmış bir ovçu gördü. Əlinin kəfəsinə yapışib, ətindən daddı. Gördü ki, şirindi. Geri qayıtdı.

Qaranquşa dedilər ki, get gör, Mozalan niyə gecikdi. Qaranquş Mozalan gedən tərəfə uçdu. Yolda rastlaşdılar. Qaranquş soruşdu:

– Dünyada nə şirindi?

Mozalan dedi:

– İnsan əti.

Qaranquş fikirləşdi ki, bu ixtiyar ilana verilsə, dünyada insan qalmaz. İstədi Mozalanı dilə tutsun ki, bu sirri açma. Amma fikrindən daşındı. Dedi ki, birdən bunun faydası olmaz. Odur ki, hiylə işlətdi. Dedi:

– Gətir dilini dadım, görüm şirindi? Şirin olmasa ilan səni çalar.

Qaranquş Mozalanı aldatdı. Mozalan dilini ona uzatdı. Qaranquş onun dilini kökündən qopartdı, qabaqda qaçdı. Gəlib dedi ki, Mozalan gəlir.

Mozalan gəlib Nuhun qabağında yerə düşdü. Başladı fırlanıb mızıldamağa. Heç nə anlamadılar. Dedilər:

"Yorulub, ya da dilin şəkər tutub".

Nuh Nəbi qaranquşdan soruşdu:

– Yolda sən görəndə dili var idi?

Qaranquş cavab verdi:

– Var idi. Dedi ki, dünyada torpaq şirindi.

Nuh Nəbi ilana dedi:

– Torpağı verdim sənə.

İlan qaranquşun hiyləsini duydu. Atılıb onu tutmaq istədi. Qaranquş uçanda quyruğu keçdi ağızına. Lələyinin ikisini çəkib qopartdı.

O vaxtdan qaranquş haçaquyruq qaldı, xeyir xəbər müjdəçisi oldu. Mozalan lal olduğundan vızıldamağa başladı. İlan da torpaqda yaşadı, ondan qənaətlə istifadə

etməyə başladı. Rəvayətə görə Nuh Nəbi də oğlanlarıyla Naxçıvanda məskən saldı. Gəmisini də Ordubadın Nəsirvaz kəndi yaxınlığındakı Gəmiqayada qaldı.

Cincili bulaq **

Sədərəyin yaxınlığında Əjdəkom dağı var. Dağın altında bir bulaq çıxır, adına Cincili bulaq deyirlər. Rəvayətə görə, bulaq yeddi ildən bir çıxır. Deyirlər, bu bulaq çox suluymuş. Əkini, bağ – bağatı onun suyuyla suvarırmışlar. Bir əjdaha gəlib suyun qabağını kəsir, əvəzində gündə bir adam qurban istəyir. Qurban vermirlər. O vaxtdan bulağın suyu kəsilir. Əjdaha yeddi il bir tərəfi üstə yatır, yeddi il də o biri tərəfi üstə. Yeddi ildən bir tərənib yerini dəyişəndə su gəlir, sonra kəsilir.

Dağyunus necə Dağyunus oldu

O vaxt Təmleyxa adında çoban olur, bir də Yunus adında. Onda Yunusuydu , Dağyunus deyildi. Binnar qoyun–quzu otarıllar. Bir gün yenillər bulax başına. Təmleyxanı yuxu aparır. Bı yatır. Yunus da qoyunu sağır, südü də qoyur bulağa sərinnəsin. Yunus görür ki, Təmleyxanın burnunnan bir milçək çıxdı. Bı milçək getdi, dolandı, gəldi. Onnarın yanında 3 dənə kələk varmış daşdan. Milçək gəlip girir o kələylərin içinə bir xeyləm. Təzədən uçur, girir Təmleyxanın burnuna. Yunus oyadır bını ki, dur e. Temleyxa der mənə niyə durquzdun, belə yaxşı yuxu görürdüm. Düşmüşdüm süd gölünə, göldən çıxdım, gördüm bı daşın altında qızıl var.

Axşam hər kistə gedir öz evinə. Yunus yatmır, durur gedir Təmleyxa deyən yerə. Həmən daşın yanını qazır, görür nəkqədər qızıl var. Səhər də gəlip der ki, mənə day çobannığa getmirəm. Təmleyxa der, bu der, bir şey çıxmır. Təmleyxa tək geer çobannığa.

Sora da eşidir ki, Yunusun var–dövləti yer batırır. Təmleyxa barmağın dişdiyir ki, hay–hay, görən bı Yunus

çoban ola-ola, bı qədər var-dövləti hardan alıp. Bir günnəri də Temleyxaya dellər ki, Yunus padşahın qızın alır, Temleyxanı da toya çağırır. Temleyxa da der ki, ay canım, mən hara, Yunus hara. Mən çoban, Yunus da padşahın giyəvi. Qonşular bını eşidip dellər ki, sən get toya.

Nəsə, Təmleyxa da gedir toya. O vaxt Yunus mərfətdi-qanacaxlı oğlan imiş. Padşah da toyda der ki, binnan sora Yunus onun oğludu, varisidi. Yunus da Təmleyxanı day buraxmır yanınnan, saxlıyır özüyənən. Padşah birdən ölür, hamı da elə bilir bı əzrayılın işidi. Əmə padşahı Yunus zəhərləmişdi ki, taxt-taca sahip olsun.

Yunus olur şah, vəkili də Təmleyxa. Yunusun yavaş-yavaş gözünü qan örtür, isdəhləri çoxalır. Çoxlarının ürəyinə dağ çəkir. Ona Dağ Yunus, yanı ürəhlərə dağ çəkən Yunus derlər. Bı ta hamıdan gücdüdü, torpaxları da ucsuz-bucaxsızdı, Allahlıx iddası eliyir. Der ki, bırdə yaşıyannarın bir Allahı var, o də elə mənəm. Kim desə yox, boynu vırılacaq. Yüzlərlə adamı öldürüllər hər gün. Təmleyxa görür Yunusun iddası çox böyühdü, özü də ürəyində razı dəyil Dağyunusnan. Der, axı mən gül kimi qoynumu otarıp, Allahıma duva eliyirdim. Niyə gəlip çıxdım bura? Dağyunus bir günnəri mənəm də boynumu vuracaq.

Axırı özü kimi altı nəfəri də yanına alıp qaçdı Asafkəfə sığındı.

Nuhdaban **

Rəvayətə görə, Nuhun gəmisi Gəmiqayada quruya oturmuşdu. Oğlanları bir gün gördülər ki, uca dağlar od tutub yanır. Gəmi oturan dağ da tüstüsüz alova bürünüb. Özləri də od – alovun içindədilər. Qorxudan bilmədilər neyləsinlər. Haray – həşir salıb bağrıdılar.

– Aman tanrı! Günahımız nədi ki, indiyədək tufanda qaldıq, indi də od – alova düşmüşük.

Amma bu qorxu çox çəkmədi, gördülər ki, od – alov onları yandırmır. Yaşıl çəmənə, gülə, çiçəyə də toxunmur.

– Bu nə sirrdir? – dedilər. – Dağ da yanar?

Onlar atalarının yanına gedib bu sirri soruşdular.

Nuh Nəbi dedi:

– Gördüyünüz elə belə od deyil. Sirli, möczəli oddur. Bu torpağın mayası oddan yoğrulub. Burda hər şey öz qidasını oddan – alovdan alır. Yanan dağların biri Gəmiqaya, biri İlandağ, biri Ağrı dağıdır. Bu arada yurd salın. Dediyim üç dağ sizə qüvvət, bərəkət verəcək. Bərkdə şərdən, yağdan qoruyacaq.

Nuh Nəbi sözünü qurtardı. Dayandığı yerdən bir addım irəli atdı, ayağı torpağa gələndə pəncəsi yox, dabanı yerə dəydi. Oğulları həmin yerdə yurd saldılar, adına da "Nuhdabanı" dedilər.

Göygöl **

Rəvayətə görə bir çoban Göy gölün ətrafındakı səfali yaylaqda qoyun otarırmış. Sürüdəki qoyunların qoca gələn vaxtıymış. Amma çobanın qoçu yoxuymuş. Odur ki, Allahdan arzu edir ki, ona qoç yetirsin, qoyunları qısır qalmasın. Qarşıdan gələn il yaylağa gələndə gölün kənarında bir qurban kəssin. Bir az keçmir ki, yer, göy titrəyir. Göy göl bərk təlatümə gəlir. Göldən bir ağ, bir qara qoç çıxıb sürüyə qarışır. Az keçir, qoçlar qayıdıb suya girirlər. Çobanın sevinci yerə – göyə sığmır.

Vaxt gəlib çatanda sürüdəki qoyunların hamısı quzulayır. Heyvanların sayı birə – iki çoxalır. İl dolanır, yenə yaylaq vaxtı çatır. Çoban quzuları da analarının yanında sərin Göygöl yaylağına gətirir.

Bəli, bir gün sürü çəmənliyə yayılıb şirin –şirin otlayırdı. Çoban da həvəslə gah sürüyə, gah da Göy gölə tamaşa edirdi. Birdən yadına düşdü ki, keçən ilki vədinə görə gölün kənarında qurban kəsməlidir.

Çoban sürüdəki heyvanlarına qıymadı. Yerdən bir həşərat tutub öldürüb dedi ki, bu da buranın qurbanı.

Çoban bunu demişdi ki, yenə yer – göy titrədi. Göy göl təlatümə gəldi. Keçən ilki qoçlar göldən çıxdı. Bir göz qırpımında sürünü döşləyib gölə tökdü.

Çoban başına döyə – döyə qaldı. Dediynə peşman oldu. İtini yanına salıb gölün qırağına gəldi, heç nə görmədi.

Devilənə görə, çobanla iti o qədər durub baxdılar ki, şəkilləri həmişəlik düşüb suda qaldı.

İlandağ **

Rəvayətə görə, dünyada iki ilanlar padşahı varmış. Bunlardan biri Naxçıvanın Əlincə çayındakı İlandağda, biri də İranın Diri dağında imiş. İlanlar padaşahlarının böyük mülkü, tükənməz xəzinələri varmış. Ancaq bu mülk, xəzinə İrandakı ilanlar padşahına az görünürmüş. Tamah güc gəlib onu qonşu malına şirnikdirirmiş.

Bir gün İrandakı ilanlar padşahı güclü qoşunla Araz çayını keçib İlandağa hücum edir. Ölüm – dirim vuruşması

başlanır. Onlar bir – birini didib dağdır, boğub öldürürmüşlər. İlanların qanı dərələrdə selə dönür, Əlince çayıyla Araz çayına qarışır, suları qızardır.

İlandağdakı ilanlar sayca çox olan düşməyə qarşı mərdliklə vuruşub, yeddi gün, yeddi gecə çəkən qanlı döyüşdə qalib gəlirlər. Onlar düşməni sıxışdırıb, qovurlar.

Deyələndə görə, ilanların qanlarının qızartısı indi də İlandağın qayalarında, bir də yanındakı təpələrdə görsənir.

Yalqız ağac **

Belə deyirlər ki, keçmişdə Ordubadın Nüsnüs kəndində gözəlliyə aləmə səs salan sərv boylu yoxsul bir qız var imiş. Qızın qumral gözləri, qapqara uzun saçları çox cavanların canına od salıbmış. Ancaq qızın ürəyinə yatanı olmadığından heç kimə razılıq vermirmiş.

Bir gün varlı bir bəy qızın gözəlliyini görüb ona elçi göndərir. Qız ona da razılıq vermir. Bundan qəzəblənən bəy and içir ki, o qızı ya zorla alacaq, ya da ona elə bir divan tutacaq ki, ölüncə dadı damağından getməsin. Bəy nökr – nayıbını da başına yığıb kəndə gəlir. Bu xəbəri eşidən qız baş götürüb dağlara qaçır. Bəy də adamlarıyla qızın arxasınca dağlara gedir. Qızı tuta bilməyəcəyini görə bəy, ox atıb onu ağır yaralayır.

Çox qan itirib taqətdən düşən qız Nüsnüsün başı üstündəki dağda bir annığa dayanır, yarpaq kimi saralan üzünü sonsuz göylərə tutub Allahdan aman istəyir. Zavallı qız azğın bəylə onun adamlarının gözləri önündə "Yalqız ağac"a dönür.

Sonralar camaat uzun müddət "Yalqız ağac"a sitayiş etmişdir. Altında tonqal qalamış, qurban kəmişlər.

Öz qəmli görkəmiylə adamı heyrətdə qoyan "Yalqız ağac" nə quruyur, nə böyüyür, nə də solur. Həmişəyaşıl qalır. Onun yarpağını qopartmaq, budaqlarının kəsmək,

sındımaq olmaz. Guya "Yalqız ağac"ın yarpağını, ya da budağını qırsan, həmən yerdən qan axar.

Oğlanqala – qızqala **

Arpaçay vadisində iki tayfa yaşayırmış. Bu tayfalar həmişə torpaq üstə davı salarmış. Bunlardan biri Muğanlı, o biri də Aranlı tayfası adlandırmış Muğanlı tayfa başçısının igid bir oğlu, Aranlı başçısının gözəl bir qızı varmış. Bir günləri oğlan bu tayfadan, qız da o tayfadan çayın qırağına yenirlər. Uzaqdan – uzağa bir könüldən min könüldə bir – birinə aşıq olurlar. Oğlan çayı üzüb qızın yanına keçir. Görüşürlər, bir – birinə könül verib, əhd – peyman bağlayırlar. Heç kəs bilməsin deyə hər gün gecə görüşməyi qərarlaşdırırlar. Şərtləşirlər ki, görüşdən qabaq oğlan o tayda Qaratəpə dağında tonqal qalamalıdı, qız da bu tayda. Aralarında söz kəsirlər ki, kim əhdə vəfasız çıxsa özün tonqalda yandırısın.

Bu yolla onlar çox görüşürlər. Bir gün oğlan tonqal qalayıb gözləyir. Görür o tayda tonqal yanmır. İkinci gecə də belə keçir. Üçüncü gün oğlan qızın toyu olduğunu eşidir. Anlayır ki, sevgilisi əhdinə vəfasız çıxıb. Gen dünya oğlana dar gəlir. Fikirləşir ki, bundan sonra onun yaşamağı nə yaşamaqdı. Özünü qaladığı tonqala atır. Amma vəfasız olmadığından odda yanmır. Ağ bir daşa dönür.

Deylən görə, o vaxtdan el arasında bura Oğlanqala, qızın yaşadığı yer də Qızqala adlanır. Camaat indi də Axır çərşənbədə Ağ daşda od qalayır, oranı müqəddəs yer kimi tanıyır.

Qırqlar **

Keçmişdə düşmən hücum edəndə qız – gəlini əlçatmaz, ünyetməz uca bir dağın başına yığmışlar.

Günlərin birində düşmən yenə hücum edəndə qırx incəbel qızı dağın başına çıxarırlar. Aşağıda qızğın döyüş gedirdi. Atların kişnərtisindən, yaralıların iniltisindən qulaq

batırdı. Savaş neçə gün, neçə gecə davam etdi. Düşmən güc gəldi, elin varı yağmalandı, növbə qızlara çatdı. Qızlarla düşmən arasında bircə addım qalmışdı. Qırx qız əlini göyə qaldırıb tanrıdan mərhəmət diləyərək dedi:

– Ey ulu tanrı, bizi düşməmə qismət edincə ya daşa, ya da quşa döndər.

Dua qurtaran kimi qırx incəbel qız kəkliyə çevrilir. Ancaq uçmaq cəhdi uğursuz olur. Qırx yağı əlini uzadıb onların ayaqlarından yapışib pərvazlanmağa qoymur. Qırx xınalı kəklik tanrıya yalvarır:

– Ey tanrı, sən bizi quşa çevirdin, bəs niyə düşmən əlində əsir – yesir etdin?

Elə bu zaman kəkliklərin ayağından yapışmış yağılar kərtənkəliyə çevrilirlər. Onların əl izləri isə kəkliklərin ayağında qalır.

Deyirlər ki, o vaxtdan həmin yer qırxlar adlanır.

İki dağ **

Deyirlər ki, qədim zamanlarda yer üzündə iki dev varmış. Bu devlərin biri Məğribdə, o birisi Məşriqdə yaşayırmış. Bunlar qolda – qüvvətdə bir – birindən geri qalmazmış. Hər ikisi öz igidliyindən dəm vurub "mənəm – mənəm" deyərmiş.

Onlar bir – birinin haqqında çox eşidibmiş, amma heç vaxt görüşməyiblərmiş. "İki qoçun başı bir qazanda qaynamaz!" – deyib, Naxçıvanda görüşmək qərarına gəlirlər.

Uzun səfərdən sonra onlar Naxçıvanda üz – üzə durub vuruşmağa başlayırlar. Vuruşları çox çəkir. Heç biri üstün gələmmir. Bu minvalnan xeyli vuruşurlar, di gəl bir şey çıxmır.

Devlər qurşaq tuturlar, genə bir – birini yıxammırlar. Axırda toppuz vuruşuna keçirlər. Sən demə, bu devlərdən biri qadınmış, o biri kişi. Amma bu məsələdən kişi devin xəbəri yoxuymuş. Toppuz vuruşu da çox bərk gedir. Birinci, ikinci vuruşda toppuzlar göydə toqquşur. Üçüncü vuruşda toppuzu bir – birinin başına endirə bilirlər. Qadın devin toppuzu kişi devin başın haçalayır, kişi devi toppuzu da nə təhər bərk dəyirsə, qadın dev uşaq salmalı olur. Həm də zərbələrini bərk vurduqlarından bir – birindən aralı düşürlər. Kişi dev öz əməlindən peşman olur, yaralı – yaralı başını qaldırır ki, qadın devi görsün, amma qadın dev çox aralı düşmüşmüş.

Devlərin vuruşu göylərə xoş getmir. Hər iki devi tanrı daşa döndərir. Üstündən xeyli keçəndən sonra devlər iki dağa dönüb aralıdan bir – birinə baxırlar.

O vaxtdan kişi dev "Haça dağ", qadın dev isə "Ağrı dağ" adıyla tanınır. Ağrı dağın yanında balası da var.

Oğlan – qız məqbərəsi **

Qədim zamanlarda Araz çayının qırağında iki qonşu kəndin adamları bir – biriynən yaxından dostluq edərmış.

Kəndlilər bir – birinin evinə gedər, hər dərdinə, sevincinə şərik olarmışlar. Bu kəndlərdən biri indiki Aza kəndi, o biri də Arazın o tayındakı kəndlərdən biri imiş.

Belə rəvayət edirlər ki, Aza kəndində bir kişinin gözünün ağı – qarası bircə oğlu varmış. Kişi bütün var – dövlətini oğluna qurban deyib onu böyüdülmüş. Aylar, illər keçir, bu oğlan böyüyüb boya – başa çatır. Eşq sevdası onun da başına dolur. O, Arazın o tayındakı kənddə bir qıza aşiq olur. Elə bil ki, oğlanın göbəyini həmin kənddə kəsibləmiş, oğlan ordan əl çəkmir, qıznan tez – tez görüşürmüş.

Sən demə, qızı həmin kənddə çox varlı bir kişinin oğlu da istəyirmiş. Di gəl ki, qız varlı oğlana getmək istəmirmiş. Məsələ çox müşkülləşir. Qız da ki, açılışib ürəyini heç kimə deyə bilmir. Xəlvətə qonşu kənddə istədiyi oğlana xəbər göndərir. Özü də Araz çayının qırağına gəlir ki, qoşulub qaçsın.

Bu vaxt qızı güdən varlı bunları görür. Qan vurur onun beyninə. O, qızı istəyən oğlanı ağır yaralayıb atır Araza. Sonra da qızı qaçıрмаq istəyir. Qız duyuyq düşüb başlayır Arazın qırağıynan qaçmağa. Görür ki, çayın suları al qana boyanıb. Qızı qəhər boğur. Varlı oğlan da onun dalınca gəlir. Qız onun əlindən qurtarmaq üçün özünü çaya atır. Çayın burulğanı qızı da qoynuna alır. Hay – küyə gələnlər neyləyirlərsə onları qurtara bilmirlər. Çay hər ikisini aparır.

Hamı varlı oğlana nifrət yağdırır. Kasıb oğlanın atası var – yoxunu töküb hər iki gəncin nakam məhəbbətinə Aza kəndində qoşa məqbərə tikdirir. O vaxtdan da həmin qoşa məqbərəyə "Oğlan – qız məqbərəsi" deyirlər.

Gəlin qayası **

Qədim zamanlarda Şahbuzun çox ucqar kəndlərindən birində gözəlliyi aləmə yayılan sərv boylu bir gəlin varmış. Əri düşmənlə vuruşmada həlak olubmuş.

Gəlinin qumral gözləri, ilan kimi qıvrılan qoşa hörüyü cavanların canına od salarmış. Gəlin isə öz gözəlliyinə baxıb qüssələnərmiş. Yaxından, uzaqdan gələn elçilər həmişə kor – peşman geri qayıdarmış.

Günlərin bir günü gəlini tanımadığı bir oğlan qaçırır. Oğlan qorxusundan gəlini dağlara aparır. Onlar başı göylərə dəyən Toğlu qayayla Salvartı dağının arasından keçəndə gəlin çırpınıb oğlanın əlindən çıxmaq istəyir, ancaq bacarmır. Əlacsız qalan gəlin uca qaya başında üzünü göylərə tutub aman istəyir...

Daşa dönmüş gəlinin abidəsi o vaxtdan el arasında "Gəlin qayası" adıyla tanınır. . .

Oğlan – qız dağı

Deyirlər ki, varlı bir kişi Ordubehiştə yaşayıb, gözəlliyi dillər əzəbri olan bir qızı almaq istəyir. Buna görə də o, Ordubehiştə elçiliyə gedib qızın atası ilə danışır. Qızın atası həmin kişinin varına aldanıb iki – üç günə toyun başlamasına söz verir. Ancaq qızın həmin kişidən zəhləsi gedir. Çünki kişi həm yaşlı, həm də çox çirkin imiş. İxtiyarı atasında olan qız özünü öldürmək qəsdinə düşür, Dərdini qonşu qıza söyləyir. O, qızın sevgilisinə xəbər aparır, oğlan gəlib çıxır.

Qız öz sevgilisinə qoşulub qaçır. Bu işdən xəbər tutan varlı kişinin adamları onların dalınca düşürlər. Oğlanla qız yaxalanacaqlarını görüb dağlara üz tuturlar. Varlı kişinin adamlarının arxadan atdıqları ox onların hər ikisini yaralayır. Kürəyinə sancılan oxun ağrısına dözə bilməyən qız özünü oğlanın qolları arasına atır. Onlar düşmənin əlinə düşməsinlər deyər, Allaha yalvarırlar:

Bizi daş elə, daş elə,
Daşlara yoldaş elə.

Oğlanla qız ağır yaralanıb çoxlu qan itirdiklərindən ordaca ölürlər. Varlı kişinin adamları cəsədləri bir – birindən ayırır, basdırmırlar ki, qurd – quşa yem olsunlar.

İllər keçdikcə oğlanla qızın cəsədləri daşa, qayaya çevrilir, bir – birinə həsrətlə baxan qoşa dağ əmələ gəlir.

Elə o vaxtdan qoşa dağ el arasında "Oğlan – Qız" adıyla tanınır.

Fərhad evi **

Qədim zamanlarda Fərhad adlı bir oğlan varmış. O, cüssəli, igid, mərd bir oğlanmış, həm də sənətkarmış. Güzəl şəkillər çəkər, heykəllər yonarmış. Adı – sanı hər tərəfə yayılıbmış. Uzaq ölkələrdən gəlib onu sarayları bəzəmək üçün aparırmışlar.

Fərhad sənətində kamil olduğu kimi, sözündə, məhəbbətində də dediyindən dönməzmiş. Günlərin birində Fərhad eşidir ki, Bərdədə Şirin adlı bir gözəl var. O, Şirini görmək üçün Bərdəyə üz tutur. Fərhad dostlarıyla Naxçıvan torpağından keçir. Şahbuzun sərin bulaqları, gur çayları, Batabat dağları onu heyran qoyur. O bir neçə gün burada qalır, bir gün üzünü yoldaşlarına tutub deyir:

– Mən bu yerlərə heyran olmuşam. Gərək bu gözəlliyə bir naxış vuram.

Fərhad külüngünü əlinə alır, uca dağlar qoynuna hücum çəkir. Az müddət içərisində qayalıqda bir ev düzəldir. Sonra həmin evin divarına Şirinin şeklini həkk edir.

Fərhad işini qurtarıb Bərdəyə doğru yol alır. O vaxtdan Batabat yaylağında gecələyənlər həmin evin qonağı olur, Fərhadın sənəti qarşısında baş əyirlər.

İndi də Batabat yaylağında qalan həmin ev el arasında "Fərhad evi" adıyla tanınır.

Çömçəxatun **

Çömçəxatun adında bir qız varmış. Bı qız okqədər pak, mömün adammış ki, Allah yanında hörməti hamıdan artıymış.

Bir dəfə il çox quraxlıx keçir. Camahatın bütün məhsulu yanıp tələf olur. Ta camahat hər şeyi yeyip qurtarır, pütün heyvannarı kəsir. Sora yeməyə heş dad tapbillar. Göydən də bir damcı yağış düşmür ki, düşmür. Əyər belə getsəymiş adamnar qırılacaxmış.

Çömçəxatun işi belə görüp çıxır bir tərənin başına. Üzün göyə tutup Allaha yalvarır ki, yağış yağdırsın.

Allah bını eşidip yağış yağdırır. Qız yağışın altınnan getmir, okqədər durur ki, cum-culux isdanır, axırda da yamyaşıl bir ardışa çevrilir.

Qurd südü əmmiş uşaq **

Bir tayfa varmış. Bı tayfanın başçısı sonsuzumuş. Çox qurbannan, nəzir – niyazdan sora bının bir oğlu olur. Uşax dörd – beş yaşına çatır, əmə yeriyəmmir, heş ayax üsdə durammır. Dədəsi başdıyır ağlamağa ki, bə mən ölənnən sora bı şikəst oğlumun axırı nolacaq?

Elə bı vaxdı düşmannar basqın eliyillər, bı tayfanı qırıp – çatıllar. Pütün kişiləri öldürüp, arvat – uşağı qul eliyillər. Bı uşağı da şikəst olduğuna görə aparmıllar, atıllar bir daşın dibinə ki, qurt – quş yesin.

Düşmannar tutduqları əsirrəri də götürüp gedənnən sora bir canavar gəlir. Uşağı əmizdirir, sora götürüp aparır öz

yuvasına, başdıyır bını saxlıyıp bəsdəməyə. Neçə illər keçir, uşağın ayaxları açılır. Özü də bir pəhləvan olur ki, gəl görəsən, əl atmağıynan yüzillik çınarı kökünüən çıxarmağı bir olur. Nərəsi gələndə şir, pələh girməyə deşih axtarır.

Oğlanın adı hər yana yayılır. Düşmənnər də bının sorağın eşidip gəlillər onu öldürməyə. Ancaq bir yannan oğlan, bir yannan da canavar bınların əhədin kəsir, bir nəfərin belə sağ buraxmıyıp hammısın öldürür. Sora gəlir tayfasınnan sağ qalannarı da qurtarır, gəlirlər öz torpaxlarına, oğlanı başçı seçip başdıyıllar yaşamağa.

O vaxtdan bu tayfıya "Qurtdar tayfası" deyillər. Naxçıvanın Qurtdar məhləsi də onnardan qalmadı.

Ağıllı çoban **

Keçmiş zamanlarda Naxçıvanda Həsən adlı bir xan yaşayırdı. Həsən xanın üç oğlu, bir qızı vardı. Bədəl adlı bir cavan da xanın sürüsünü otarırdı. Gün o gün olur ki, Bədəl xanın qızına aşiq olur. Xanın qızı da Bədəli sevir.

Bir gün Həsən xan bu sevdadan xəbər tutub qəzəblənir. Ayrılıq günləri başlayır. Həsən xan qızına həyəət – bacaya çıxmağı qadağan edir.

Yazıq Bədəl fikir etməkdən saralıb – solur. O, sevgilisinə qovuşmaqdan ötrü çox yollar axtarır. Günlərin bir günü Bədəl sürünü Araz qırağında otaranda haramılar hücum çəkir. Onun əl – ayağına sarıyıp sürünü çayın o tayına keçirirlər. Bədəl çox zülümlə bir təhər əllərini açır. Sevimli tütəyini götürüb başlayır həzin – həzin çalıb oxumağa:

Bəsti, ay Bəsti,

Kəndir qolumu kəsdi,

Haramılar sürünü basdı. . .

Bu səs gəlib Bəstiyə çatır. Bəsti gecə cəld yatağından durub atasını, bir də qardaşlarını yuxudan oyadır. Hal – qəziyəni onlara söyləyir. Atasını əvvəl inanmır, sonra

oğlanlarını da götürüb yatağa gedir. Görür ki, sürü geri qayıtmayıb, atlarını Araz qırağına sürürlər. Bədəlin sarıqlı halda tütək çaldığını görüb işi başa düşürlər. Gecənin qaranlığında Həsən xan, oğlanlarına haramıları tapmağı tapşırır. Ancaq hansı tərəfə at sürürlərsə, haramlıları gördüm deyən olmur. Vəziyyəti belə görən Bədəl xana üz tutub deyir:

– Xan sağ olsun, sürünü haramıdan xilas etsəm, mənə nə verərsən?

– Səni dünya malına tutaram.

– Yox, xan mənə dünya malı gərək deyil.

Xan çobanın nə demək istədiyini başa düşüb deyir:

– Yaxşı, sürünü haramıdan alıb qapıma gətirsən, istədiyini verəcəyəm.

Çoban itini də götürüb sürünün ardınca gedir. Gəlib o yerə çatır ki, haramılar sürünü bir yerə yığıb bir erkək kəsib kabab bişirirlər. Bədəl özünə münasib yer seçib aralıdan qoyunları bir – bir səsleyir:

– Ay erkək, ay qumral, gəlin ha, gəlin, duz verəcəyəm, gəlin ha, gəlin.

Çobanın səsini eşidən qoyunlar mələyib ona tərəf qaçırlar. Bədəl özü Arazın dayaz yerindən bu taya keçir. Sürü də onun arxasınca gəlir. Haramılar ha çalışırlarsa, sürünün qabağını saxlaya bilmirlər. O, sürünü xanın həyətinə gətirir. Həsən xan çobanın qoçaqlığını görüb qızı ona verir. Yeddi gün, yeddi gecə ona toy çaldırır.

Yatdı apardı**

Belə deyirlər ki, bir şah Araz çayının üstündən Xudafərinde körpü saldırmaq istəyirmiş. Özü də tez. Üç aya. Hər yerə car çəkilir, bacarıqlı bənnalar yığılır. Deyirlər ki, körpünü kim üç aya başa gətirsə, padşahdan böyük ənam alacaq, gətirə bilməsə zindana salınıb boynu vurulacaq. Amma heç kəs buna əməl edə bilmir. Bu minvalla otuz doqquz usta zindana salınır. Bundan sonra heç kəs cəsarət edib bu işdən yapışmaq istəmir. Deyirlər ki, Ordubadda dünya yorub yola salmış usta Mehdi adlı bir bənnə var imiş. Bu xəbər ona da çatır.

Usta Mehdi sənətin də, sənətkarın da qədir – qiymətini bilən idi, çox götür – qoydan sonra dedi ki, şahın "körpüsalmaq" fikri yaxşıdı. Amma qırxıncı usta da körpünü tikə bilməsə, bu otuz doqquz günahsızın boynu vurulacaq, bəlkə bu xeyirxah iş də baş tutmayacaq. Durub

Şah Abbasın yanına getdi. Nə üçün gəldiyini söylədi. Əmələ yığıb işə başladı.

Vaxt gəldi, üç ay tamam olhaolda Usta Mehdi baxdı ki, şah oğlu Şah Abbas qabaqda, arxasınca da böyük bir dəstə qoşun gəlir. Körpü başa gəlmişdi. Amma bir tərəfdə bir adam boyu yer yarımçıq qalırdı. Usta Mehdi tez köməkçilərə dedi:

– Arazın o tayına keçib şahı qarşılayın.

Özü də körpü rəngində olan donunu geyib həmin yerə uzandı. Şah Abbas körpüdən keçdi. Arazın o tayında onu qarşıladılar. Usta Mehdi də gəldi. Ədəb – ərkanla baş əyib təzim etdi. Şah Abbas onu alqışladı, işindən razı qaldı. Onlara ayırdığı xərclə yanaşı, yaxşı ənam da verdi. Sonra Usta Mehdinin iltimasıyla otuz doqquz ustanı da azad etdi.

O vaxtdan Ordubadda el arasında belə bir məsəl qaldı:

"Usta Mehdi yatdı, apardı".

V. MƏRASİMLƏR, OYUNLAR

Üzərliksalma mərasimi **

El arasında yayılan törənlərdən biri bədnəzərdən qorunmaq üçün keçirilən üzərliksalma mərasimidir. Bədnəzərə rast gələndə ondan qorunmaq üçün üzərlik yandırmaq, onun tüstüsünü iyləmək vacib sayılıb. Bu zaman aşağıdakı mərasim nəğməsi oxunarmış:

Üzərliksən, havasan,
Min bir dərdə davasan.
Çıxdım uca bir dağa
Çox yalvardım Allaha.
– Dedi, nədir, biçarə?
– Dedim, biçarəyə çarə.
– Dedi, məməli üzərlik,
Dibi kölgəli üzərlik,
Dər, sal, oda çatlasın,
Yaman gözlər pırtlasın.
Bir, iki, üç, dörd, beş, altı, yeddi,
Qada – bəla bizdən getdi.
Üzərliyim çırtladı,
Yaman gözlər pırtladı.
Başı bөрklü üzərlik,
Köməçli, köklü üzərlik.
Səni salıram bu oda,
Görsət hökmün üzərlik.

* * *

Yağış yağdırma

İl quraxlıx olanda birisinin üstünə söyüt yarpaxlarıynan su atardılar, qapı-qapı gəzdirip oxuyardılar:

Gülül, gülül, xoş gülül,
Əl-əyağı yaş gülül.
Sən əl duaya yetir,
Qoy yağsın yağış, gülül.
Ay göylərin buludu,
Əkinnərim qurudu.
Döl xatının naxışı,
Əndər gəlsin yağışı.

Godu – godu **

Yağış çox yağanda bir budağı gəlin kimi bəzəyib,
boynuna muncux salıp uşağa verillər ki, apar gəzdir.
Kiminən irasdaşa gərək goduya salam versin. Godunu
gəzdirənnər də belə oxuyullar:

Godu – godu görduyunuz varmı?
Goduya salam verdiyiniz varmı?
Godu gedənnən bəri
Gün üzü gördüyünüz varmı?
Godunu atdan düşürün,
Goduya süddü aş bişirin,
Godu sabah gün çıxartmasa,
Vırın atdan düşürün.

Deyəllər ki, bu nəğməni oxuyannan sonra hava
oyalana, gün düşər, yağış kəsər.

Çömçəxatun **

Uşaqlar bir yerə toplanır. Bir – birindən yapışırlar,
guya ki, quzudurlar. Quraqlıq keçəndə taxta çömçə
götürürlər, üstünə qara salırlar, bir – bir qapıları döyürlər.
Kim qapıdan çıxırsa, ondan pay istəyib, həmin qapıda bu
mahnını oxuyurlar:

Çömçəxatun nə istər?
Tanrıdan yağış istər.
Qoyunlara ot istər.
Quzulara süd istər, mə – ə – ə.

Çömçəxatun nə istər?
Tanrıdan bol su istər,
Ağaclara bar – bəhər,
Çobana quzu istər, mə – ə – ə.

Əlincənin buludu,
Yetimlərin umudu,
Tanrı bir yağış yetir,
Demilərim qurudu, mə – ə – ə.
Çömçəxatun dağ ist

Qoyuna yaylaq istər,
Mal – qaraya çoxlu süd,
Dağlarda bol ot istər, mə – ə – ə.

Uşaqlar mələyir. Bu zaman pay gətirirlər.
Çömçəxatuna pay gətirib deyillər:

Çömçəxatun nə istər?
Quzulara pay istər,
Çobanlara bolca ot,
Cavanlara toy istər, mə – ə – ə.

Çömçəxatun pay istər,
Dolu – dolu çay istər,
Quzusu bol çobanlar
Pəniri lay – lay istər, mə – ə – ə.

Çömçəxatun duz istər,
Çiçək dolu düz istər.

Havaları buluddu,
Bol yağışlı yaz istər, mə – ə – ə.
Bundan sonra yağış yağır.

Yağ yağışım **

Yağış yağmıyanda palçıq yoğurub təndirə yapılar.
Palçıq qupquru quruyannan sora onu suya salıb oxuyullar:

Ay can, ay can, torpağım,
Odda az yan, torpağım.
İndi yağış yağacaq,
Sən düş islan, torpağım.

Yandı torpax qupquru,
Suya saldım dupduru,
Yağ, yağışım, çoxlu yağ,
Çöllər oldu qupquru.

Torpax, qurutdum səni,
Birdən unuttum səni.
Gördüm yağış yağmıyır,
Tez suya atdım səni.

İsləndin, arzu gətir,
Çaylara bol su gətir,
Qarıllara çoxlu yun,
Çobana quzu gətir.

Deyilənə görə, bundan sonra bollu yağış yağır.

Xırman nəğmələri **

Xırman savıranda yel əsməsəydi süpürgə yandırır
deyərdilər:

Yan süpürgə
Yel gəti, gəl!
Süpürgə yandı,
Yandı, oddandı.
Yanmağa tələs,
Əs, küləyim, əs!

Deyərlər ki, süpürgə yanandan sonra yel qalxardı.
Xırman savıranda yeli çağırmaq üçün belə də oxuyurlar:

Heydər, heydər, əsə gəl!
Yeddi xırman basa gəl!
Qırıldı oğul – uşax,
Dəsmal götü yasa gəl!

Çətir – çətir bulut, gəl!
Uşaxları ovut, gəl!
Xırman savırır baba,
Arpa, buğda, noxut, gəl!

Heydər, əsdi su gəti!
Uşağa yuxu gəti.
Keçir çəmən – çiçəkdən,
Ətirri qoxu gəti.

Heydər gəl, ha, Heydər gəl!
Çiçəkləri hey də, gəl!
Qardaşımın toyuna,
Ellər səni heylər, gəl!

Heydər gəl, sən haya gəl,
İsti, qızmar, yaya gəl.
Sərin çinar altında,
Kəndimizə toya gəl.

Heydər, Heydər, əs gəti,
Yarpaxlara səs gəti!
Qız bacımın toyuna
Yeddi toxlu kəs gəti!

Heydər, Heydər, çörək ver!
Kişilərə ürək ver.
Xırmannarı yığmağa
Sərin – sərin külək ver.

Dünyada nə ki, küləh var, hamısının ixtiyarı Yel babanın əlindədi. Xırman savıranda cəməhət Yel babanı çağırıp deyər: Yel baba, Yel baba, kəl atıva saman apar.

Yel baba da gəlip xırmanı savırar. Dən qalar adamnara, samanı da aparar öz atına.

İlin on üçü

I mətn

Bu olur Novruzdan 12 gün keçəndə, yanı on üç deyən günün səhərində. Kəndin qız – gəlini yığışır bir həyəətə, hər kisli də bir şey gətirir özüyənən 13 yeməyi hazırramağa. Biş – düş eliyəllər, oxuyallar, çalıp – oynuyallar. 13 yeməyində əriştə də olar. Odu ki, deyəllər:

Əriştə – əlin işdə...

Yeməhdən sora da hərə gedər öz baxçasına. Bayramnan qalma səmənilər o vaxta saralıp – soluxar da. Onnarı çox yerdə atallar suya. Bizdərdə suya atmazlar, ilin 13-də qız – gəlin aparar qoyar bağçada torpağın üstünə. Həmən gün arvaddar evə kirbit gətirər, kişilər evə odun gətirər.

II mətn

Bayramdan 12 gün sora arvaddı – kişili, oğullu – uşaxlı yığışallar bir çayın qırağına. Bına da deyəllər ilin on üçü. Yeyib – içəllər. Kim də nəkqədər istiyər, okqədər yalan

danışar. Gün çönənə yaxın yuyallar əllərini çayın suyunda, deyəllər:

– Bı yalannarın hamısın axıtdıq sua. Binnan da yalan qurtarır.

Bəy duran oğlan

Toyda oğlanın bacısı və yaxın qohumları oxuyardılar.

Girdim bəyin otağına,

Papağın qoyub yanına.

Bacısı qurban boyuna,

Bəy duran oğlan, sənə qurban olum,

Xan duran oğlan, sənə qurban olum.

Girdim bəyin otağına,

Qəlyanın qoyub yanına.

Bibisi qurban boyuna,

Bəy duran oğlan, sənə qurban olum,

Xan duran oğlan, sənə qurban olum.

Girdim bəyin otağına,

Çuxasın qoyub yanına.

Xalası qurban boyuna,

Bəy duran oğlan, sənə qurban olum,

Xan duran oğlan, sənə qurban olum.

Girdim bəyin otağına,

Çəkməsin qoyub yanına.

Anası qurban boyuna,

Bəy duran oğlan sənə qurban olum.

Xan duran oğlan sənə qurban olum.

Gəlin, xoş gəldin

Toyda bəyin anası, yaxınları deyərlər:

Evimizin dalı nanə,

Yarpağın töküb hər yana

Özüm sənə qaynana.

Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin,
Bəyə tuş gəldin, tuş gəldin.

Evimizin dalı pazı,
Yarpağı var qazı–qazı.
Baldızların sənə bacı.
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin,
Bəyə tuş gəldin, tuş gəldin.

Bazardan aldım soğanı,
Bu soğan hara soğanı,
Sağ olsun oğlan doğanı.
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin,
Bəyə tuş gəldin, tuş gəldin.

Yallılar

Toyda belə yalli gedirdilər, düzülülər, bir tərəf derdi:

Mənim yarım seytdi
O yannan o biri dəstə derdi:
Cüyüm ağdan gedibdi,
Əvvəl əri döyüpdü,
Çöldə qurban deyirdi.
Aman məsməli dağlar.
Qurban kəsməli dağlar.

Onnan sora da yallını gedirdilər, çöpüdüümü
gedirdilər, gəlirdilər kimi tuturdular, alırdılar qucaqlarına.
Görürdün birinin pencəyini götürdülər, birinin papağını
götürdülər, birini də ağacınan vurdular boylum.

Bəy yallısı

Belə bir bəy yallısı var. Əslində Köçəri yallısıdır. Əmə
indi ona bəy yallısı deyillər.

O yallı da elə bil ki, bir növ yarışdı, oyundu. Onnan sora hər iki tərəf bir–birinin qollarının altından keçir. Bu, rəqsin ikinci hissəsində olur. Bu rəqs çəkir bir saata qədər. Bu vaxt heç kəs dayanmamalıdır. İkinci hissə bitəndən sora üçüncü hissədə oynaya–oynaya hər iki dəstə bir–birinin çiyinnən tullanır. Bu zaman yıxılmamalıdır. Yoxsa rəqib tərəf oyunu udar. Sora da dəstə üzvləri bir - biri ilə güləşillər. Axırda dəstələrdən hər bir nəfər oynamağa başlayır. Udan, uduzan tərəf bilinir. Ona görə bəy yallısı deyillər ki, bəy də oynuyur ta yarış başlayanda bəy çıxıb gedir.

Çöpüdü

Bizdərdə buna deyillər çöpüdü. Toyda bir dəstə düzələr, biri olar yallıbaşı, bu yallıbaşı da əlinə bir çubux alar.

Yallı gedəllər, birdən başçı məsələtün, əlin atar bir uşağı götürər, gərəh yanındakı da eliyə. Eliyənməsə başçı çubuğnan onu vurur.

Asma – kəsmə

Əlincəçay boyu kənddərdə asma – kəsmə oyunu keçirilir. Toyun axırncı günü bəy öz sağdış – solduşu ilə birlikdə taxt qurur. Özünə vəzir – vəkil və cəlladdar seçir. Toyda kimin bir istəyi, gileyi, güzarı olsa, bəyə bildirir. Bəy kimi isə cəzalandırır, kimi isə cərmə edir. Yığılan pullar kasıplara verilir. Qalan pullarla məclis düzəldilir. Camaat məclisdə iştirak edir. Bu, "bəyin bəylik gecəsi", "Asma – kəsmə" adlandırılır.

Xəlil dövrü

Oyun əl hərəkətdəri ilə göstərilir. Oyunda iki qadın iştirak edir. Biri oyunun sözlərini dedikcə

ikinci çarşab altından əl hərəkətləri ilə göstərir. Birinci arvad Xəlilin anasıdır. Onun sözlərindən məlum olur ki, oğlu Xəlil çox vuran–tutan olub. O öldühdən sora anası tək qalıb. Daha ona heç köməklik edən olmuyub. Buna görə də o tez–tez Xəlil dövrünü xatırlayır.

Xəlil dövrü, Xəlil dövrü,
Qəndlər gəlirdi kəllə–kəllə
Qırırdım bir az o qonşuma,
Bir az bu qonşuma,
Bir az da salırdım çaya.
Tökürdüm ağzıma,
Gedirdi boğazıma.
Yanasan dizdər (dizinə çırpır),
Çıxasan gözdər...
Xəlil dövrü, Xəlil dövrü,
Çitlər gəlirdi top–top,
Cırırdım bir az da o qonşuma,
Bir az da bu qonşuma
Yanasan dizdər, çıxasan gözdər.
Xəlil dövrü, Xəlil dövrü,
Xəlil gedirdi bazara
Şaqqa–şaqqa ət gətirirdi.
Toxmaca döyürdüm, küftə salırdım,
Bir az o qonşuma,
Bir az da bu qonşuma.
Bir az da atırdım ağzıma,
Gedirdi boğazıma.
Yanasan dizdər, çıxasan gözdər.
Xəlil dövrü, Xəlil dövrü...
Düyü alıb gətirirdi tay–tay
Tökürdüm qazana, plov süzürdüm.
Bir az o qonşuma,
Bir az da bu qonşuma.
Bir az da qoyurdum ağzıma,
Lumb gedirdi boğazıma,

Yanasan dizdər, çıxasan gözdər.
Beləliklə oyun sona çatır.

Məzhəkəli oyunlar

Mehracın arvadının həmişə qızı olurmuş. Buna görə də Mehrac özünə yeni arvad almaq istəyir. Bunu bilən Mehracın arvadı baldızı ilə daim bu barədə söhbət edir.

Mehracın atı aladı, bacı,
Başıma qovğa–bəladi, bacı.
Əvləndi Mehrac, əvləndi, bacı.
Başıma qayğac, əvləndi, bacı.
Qırdan gətirdim qovğanı, bacı.
Doğradım tökdüm saçını, bacı.
Mehrac aldı oğlan doğanı, bacı.
Əvləndi Mehrac, əvləndi, bacı.
Başıma qayğac, əvləndi, bacı.
Ay bacı, bacı, can bacı...

Arvadı: Mehrac neynədi?

Mehracın bacısı:

Mehrac bir belə qənd aldı, apardı ora.
Bu gün də bir boxca paltar apardı ora.
Qırdım gətirdim çoğanı, bacı,
Doğradım tökdüm soğanı, bacı.
Mehrac aldı oğlan doğanı, bacı.
Əvləndi Mehrac, əvləndi, bacı.
Başıma qayğac əvləndi, bacı.
Ay bacı, bacı, can bacı–bacı.
Mehracın arvadı neyləyir?

Mehracın bacısı: Mehracın arvadı öldü.

Arvadı: Mehracın gül taxtası,
O da mənə qaldı.
Günümün gül baxçası
O da mənə qaldı.

İl adları **

Qabaxlar adamlar bilmirmiş ki, illəri necə adlandırsınlar. Navrız bayramında bilicilər yığışıb çıxıllar gəzişə. Deyillər ki, qabağımıza hansı heyvan çıxsa, o heyvanın adını verəcəyik bı ilə.

Bıların qabağına on iki adda heyvan çıxır. O heyvanların addarıynan on iki ilə ad verillər. Özü də il hansı heyvanın üstündə təhvil olsa, adamlar o heyvanın xasiyyətində olur.

Birinci, siçan ilidi. İnsannar siçan kimi olallar, hər şeyi gəmirip dağıdallar.

İkinci, öküz ilidi. İnsannar işlək olallar.

Üçncü, pələng ilidi. İnsannar pələng kimi yırtıcı olallar.

Dördüncü, dovşan ilidi. İnsannar dovşan kimi qorxaq olallar.

Beşinci, balıx ilidi. İnsannar suda çox hərəkət eləllər bı ildə.

Altıncı, ilan ilidi. Bı ildə də insannar bir – birini zəhərrər.

Yeddinci, at ilidi ki, bında insannar dözümnü olullar.

Səkkizinci, qoyun ilidi, bında insannar həlim, mehriban olallar.

Doqquzuncu, meymun ilidi. Bında insannar meymun kimi oyunbaz olallar.

Onuncu, toyuq ilidi. İnsannar bı ildə havada uçallar.

On birinci, it ilidi ki, bında da insannar it kimi boğuşallar, müharibə – zad olar.

On ikinci ili donquzunan tuşdaşmışdılar. Donquz ilində insannar salamat olallar.

Xanbəzəmə mərasimi **

Yeddiiləvin günü sübh tezdən hamı böyük bir meydana yığışır. Şənlik başlanır. Cəngi havaları altında zorxanalar qurulur. Pəhlivannar üz –üzə dayanıb meydanın qızışmasını gözləyirlər. Meydanı dövrəyə almış adamlar pəhlivan gülüşindən əvvəl bu nəğməni oxuyurlar:

İki iyid çıxdı meydana,
İkisi də bir – birindən mərdana.
Həzrəti – həməzə pirimiz,
Aradıq, tapdıq bir – birimiz.
Əl başda, diz yerdə,
Gülüşəyim düz yerdə.
Dərələr axar,
Ərəbtək çaxar.
Əlini yana sıxınca,
Zorba nəri yıxınca.
Ata düşüncə sırma,
Çox irəliddə durma.
Dəvə fəndi qutludu,
Nər oğullar umudludu.
Haqqış – haqqış,
Bərk yapış.
Əldən çıxdı,
Topuqdan yapış.
Biz deyərik maşallah,
Siz deyın bərəkallah.
Maşallah deyənin
gözünə nur,
Maşallah deməyənin gözünə kül.

Gülüş başlanır. Pəhlivannar gülüşib qurtarandan sonra zorxana yığışdırılır. Bu dəfə oynaq, məzəli havalər çalınır. Meydana kosa çıxır.

Kosa tərsinə kürk geymiş hazırcavab bir adamdı. Başında uzun motal papaq, ayağında taxta başmaq var. Boynundan zıncırov sallanır. Paltarının altından qarnına yastıq bağlayıb. Əlində bəzəkli qırmızı çömçə adamların arasında gəzişir. Adamlar bir ağızdan belə oxuyurlar:

Ay Kosa – kosa, gəlsənə,
Gəlib salam versənə,
Çömçəni doldursana,
Kosanı yola salsana.
Ay uyruğu – uyruğu,
Saqqalı it quyruğu.
Kosam bir oyun eylər,
Quzunu qoyun eylər.
Yığar bayram xonçası,
Hər yerdə düyün eylər.
Novruz – novruz bahara,
Güllər – güllər nubara,
Bağçanızda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun,
Bal olmasın, yağ olsun,
Evdəkilər sağ olsun.
Xanım dursun ayağa,
Kosaya pay versin ağa.
Qurbanın olum, yaşıl çuxalı,
Culfalısan, yoxsa buralı?
Bağçanızda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun,
Bal olmasın, yağ olsun,
Evdəkilər sağ olsun.
Xanım, ayağa dursana,
Kosaya pay versənə.

Mahnı qurtaran kimi Kosa yıxılır. Guya ölür. Bu zaman onunla belə söhbət edirlər:

- Ay Kosa, gəldiyin hardan bəridi?
- Şərurdan.
- Nə gətirdin ordan?
- Alma.
- Almanı neylədin?
- Satdım.
- Pulunu neylədin?
- Öküz aldım.
- Öküzü neylədin?
- Vurdum öldü.

Kosanın başına yığışanlar bir ağızdan deyirlər:

Başın sağ olsun, Kosa,
Ərşin uzun, bez qısa,
Kəfənsiz ölməz Kosa.

Kosa üz – gözünü əcayib hala salıb min cür hoqqa çıxardır. Çömçəsini qabağa uzadıb pay istəyir. Adamlar onu dolaya – dolaya oxuyurlar:

Ay Kosa – kosa, gəlmisən,
Lap vaxtında meydana sən.
Almayınca payını
Çəkilmə bir yana sən.
Beş yumurta payındı
Əskiyini almayasan...
Mənim Kosam oynayır,
Gör necə dingildəyir.
Ona qulaq asanın

Qulağı cingildəyir.
Mənim Kosam cannıdı,
Qolları mərcannıdı.
Kosama əl vurmayın,

Kosam ikicannıdı.
Qələm oynar qaşında,
Yüz əlli beş yaşında,
Gör nə cavandı Kosam.

Hamı Kosaya pay verir. Kosa yenə gülməli oyunlar çıxarıb adamları əyləndirir. Bundan sonra ağsaqqallardan biri ortaya çıxıb, meydana yağılanlara üz tutub deyir:

– Camaat, bu gün bir xan seçməliyik. Xan gərək qaş – qabaqlı, sözü ötkəm adam olsun. Ona bir vəzir, bir vəkil, üç fərraş, bir də bir cəllad seçib verin.

Adamlar yer – yerdən deyirlər:

- Xanımız olsun başmaqçı Mərdan.
- Vəzirimiz də körükçü Əli olsun.
- Çayçı Mahmudu vəkil seçək.
- Fərraşlığa Qara Xudayar yaxşıdı.
- Biri də Çavuş ələmdar olsun.
- Qurd Bağırdan da yaxşı fərraş olar.
- Cəlladlıq elə əzəldən Qəssab Tağının boyuna biçilib.
- Olsun, olsun.

Xanı təmtəraqla meydanın yuxarı başında qurulmuş taxtda oturdular. Vəzir – vəkil də gəlib taxtın sağ – solunda əyləşir. Yaraqlı – yasaqlı fərraşlar xanın hüzurunda əmrə müntəzir dayanırlar. Cəllad qırmızı libas geyib, əlində balta meydanın aşağı başında gözləyir. Xan gözlənilməz əmrlər verir, adamları da onun buyuruqlarını can – başla yerinə yetirirlər. Kosayla təlxək də tez – tez meydana girib xanı güldürməyə çalışır. Min – bir hoqqadan sonra xanı güldürüb taxtdan yendirir, aparıb suya basırlar.

Can gülüm mərasimi **

İlin axır çərşənbəsində subay oğlan – qız bir məhləyə toplaşır. Baxıçı arvad ortaya bir dilək taşı qoyur. Hərə tasın

içinə bir əşya atır. Tasın yanında balaca bir uşaq oturur.
Baxıçı arvad bayatı deyir:

Xırda yarın dəstəsi,
Oldum yarın xəstəsi
Yarım gəlir uzaqdan,
Əlində gül dəstəsi.

Uşaq tasdan bir əşya çıxarır. Baxıçı qadın aşağıdakı
bayatı – nəqarəti deyir:

Can gülüm oldu gəl – gəl,
Gülləri soldu gəl – gəl,
Tələsmə dəli könlüm,
Dediyin oldu gəl – gəl.

Əşya sahibi gəlib əşyasını alanda hamı bir ağızdan:
"can gülüm can – can" deyir.

Mərasim bu qaydada davam edir. Hər bayatıdan
sonra yuxarıdakı bayatı nəqarət deyilir:

Qızıl üzük bir badam,
Qızlar içində yadam.
Qəfəsdə bülbül kimi
Gah küsülü, gah şadam.

Qızıl üzüyün qaşı,
Nişana qoydum daşı,
Dost tutma, dost tutaram
Yanar ürəyin başı.

Ağ at, minərəm səni
Yorğa minərəm səni.
Məni yara yetirsən
Qardaş bilərəm səni.

Corabım doğanaqdı,
Yar qalada qonaqdı.
Gedəndə küsdürmüşəm
Gələndə bedamaqdı.

Bu yolun o üzləri
Bitibdi nərgizləri.
Oğlan qızın dərdindən
İtirib öküzləri.

Qardaş, atı səhdimi,
Nal mıxını töhdümi.
Bacın qərib ölkədə,
Baçın fikir çəhdimi?

Arxalığın bir üzdü,
Bir astardı, bir üzdü.
Üzün qoy üzüm üstə
Görən desin, bir üzdü.

Səməni halvası

İlaxır çərşənbədə səməni pişirməh üçün bööyh tabaxlara buğda töküp isladallar. Buğda göyərər, pişələri bir–birinə qarışar. Sora onu parça–parça doğruyup əzəllər. Onun ağ rəhli pişələrini çıxarıp qablara yığallar, sora da ona bir qədər su axıdıb, ocaxda bööyh mis qazannarda qaynadallar. Pişənə yaxın bunun rəngi qızarar. Onun içinə qabıxlı qoz–fındıx tökəllər. Qonum–qonşu arvaddar hərə bir xonça düzəldib aparar, allah qəbul eləsin!—deyip həyəət düzəllər. Səməni qazannarının üsdünə darax, sancax, bir kasa da su qoyallar. Qazanın üsdünə örtüh (qırmızı) salar, örtüyün üstünə sürmə, güzgü, darax qoyallar. Deyəllər ki, Xızır peyqumbər gəlib bunnarla özünü bəziyəcəh, sora da barmağını səməni halvasına batıracax, bunnan sora

halvanın rəngi qizaracaq, özü şirinnəşəcəh. Səməni qazannarının ağzı açılan zaman qız–gəlinnər beləcə oxuyar:

Səməniyə saldım badam,
Ətrafımı aldı adam.
Qoymullar bir barmax dadam.

Səməni, siranə gəldim.
Səməni, bezana gəldim,
Qaynadım qazana gəldim.
Uzana – uzana gəldim.

Ərimnən izin alıb
Bəzənə – bəzənə gəldim
Səməni, saxla məni.
İldə göyərdərəm səni.

Səməni Xızır üçündü.
Qaymağı qızım üçündü.
Yazın ilk gününəndə
Dadı damax üçündü.

* * *

Buğdanı qəşəhcənə yuyursan, tökürsən belə böyüh
ləyənə, onu qoyursan qalır göyərir, göyərənnən sonra qəşəh
yelan açırsan, bir də bir qəşəh taxta qoyursan, toxmağ ilə
döyürsən, suyun sıxırsan, tökürsən qazana, bir də qazandan
qaytarıb tökürsən, sıxırsan, onu da bir gecə səhərə qədər
pişirirsən, qıp–qırmızı götürürsən, özün də yeyirsən,
qonşuya da versən.

Çömçə xatun

Yağış yağmıyanda, quraxlıx olanda Çömçəxatun
çömçəni götürüb aparar qonşuya. Qonşu çömçüyə su tökər,
o da suyu atır göyə, başlayır oxumağa.

Xıdır Nəbi

Naxçıvanda ən çox sevilən bayramlardan biri də Xıdır Nəbi bayramıdır. Hər il fevral ayının təxminən ikinci həftəsinin ilk cümə axşamı qeyd olunur. O zamana qədər ilk iki cümə axşamı xanların və bəylərin bayramı hesab olunur.

Xıdırın gəlişi münasibətilə yerli camaat qovud və qovurğa hazırlayar, oğlanlar evlərə torba ataralr.

Üydülmüş qovudu bayram axşamı gecəsi çöldə təştin içində saxlayardılar. Rəvayətə görə, dan üzü açılarda Xıdır Nəbi atı ilə gəlib bütün evlərdə qoyulmuş qovudlara xeyirduasını veririmiş. Mən bir neçə dəfə nənəmin üzündə sevinc görmüşəm. O, çox məmnun bir tərzdə deyərdi ki, gecə qurban olduğum gəlib, atının nalı qovudun üstündə açıqaydın görünürdü. Şübhəsiz ki, biz bunun nə demək olduğunu o qədər də başa düşmürdük və qovudun gülab tökülmüş şərbətlə ovulmasını, lavaş dürməyi kimi sinilərə yığılmasını gözləyərək. Bayram günü isə mütləq qovurğa qovrular ki, onun da içinə ailənin vəziyyətinə görə cəviz, fındıq, badam, küncüt, çətənə, buğda, yemiş və qarpız tumu, kişmiş əlavə edərdilər. Yəni qovurğasız ev olmazdı. Yası düşən və bu səbəbdən bayram edə bilməyənlə qohum-əqraba, qonşular pay göndərərdilər. Baxmayaraq ki, hər evdə bu mərasim mütləq qeyd olunur. Bununla belə oğlanlar əllərinə dəyənək və torba götürüb, qapı-qapı gəzər və Xıdır Nəbiyə xalqın illərlə qəlbində yaşatdığı ən səmimi istəklərini bildirərdilər:

Xıdırə Xıdır deyəllər,
Xıdırə çörək verəllər.
Mən Xıdırın nəyiyəm?
Ayağının nalıyam,
Xanım, ayağa dursana,
Yükün dalın açsana.
Torbanı doldursana,

Qonağı yola salsana.
Qara toyuğun qanadı,
Kim vurdu, kim sanadı?
Məhlənizə gələndə
İtlər bizi taladı.

Yalnız bu parçanı dedikdən sonra qapılar açılar və uşaqlara bayram payı verilərdi. Qovurğadan həyətdəki toyuq–cücəyə atardılar ki, qışdan çıxmış toyuqlar tezliklə yumurta versinlər. Müqəddəs bir bayram olduğundan qovurğanın yerə dağılmasına və ayaqlanmasına imkan vermək olmaz.

Xına gecəsi

Xına gecəsi hakuşka getməklə bitmir, eyni zamanda məclis əhli əlinə–ayağına xına qoyar, qaşlarına rasıx çəkərdilər, səhərə qədər yuxusuz qalıb, deyə–gülə toyun dolmasını bükər, düyüsünü arıtlayar, ət çəkər, eyni vaxtda lətifələr söyləyərdilər. Bu zaman yorğunluqdan gedib yatanları yorğan–döşəyə tikər, saç–saça hörər, üz–gözlərini gülünc boyayardılar. Səhər oyananlar yorğan–döşəkdən qalxa bilməz, saç–saça bağlandıqlarından başlarını qaldırdıqları zaman bir–birini incidər, gülüşə səbəb olardılar. Əsl qəhqəhə isə ayna qabağında sir–sifətini görünəcə qopardı.

Xına gecəsi məzəli olsun deyə, qoca qarılardan biri cavan gəlin kimi geyinər, üz–gözünü bağlayar, barmaqlarına üskük taxar və xına yaxan, dolma bükən, deyib–gülən qadınların yanına gələrdi. Hamı onun rəqs etmək fikrində olduğunu başa düşərdi. Qadınlardan biri qədim bir hava ilə "gəlini" yarı xoş, yarı zor ortalığa çəkər, qalanlar da bir neçə dəqiqəlik iş–gücünü buraxıb əl çalardılar. "Gəlin" bu rəqsi barmaqlarındakı üskükləri bir–birinə vuraraq çox məzəli oynayırdı. Qaval çalan qadın belə oxuyurdu:

Bu torpağın adı Ənzəli,
Çopur Ağəli!
Bir addım da tullan irəli,
Ay mənim balam!

"Gəlin" bir az da ortaya gəldikdə nəğmənin davamını oxuyardılar:

Oyna bənövşəli xanım,
Əlləri şüşəli xanım.

Bu rəqslər bitər–bitməz qadınlardan biri yalançı "gəlin" in baş yaylığını açar və bu zaman rəqs edənin kim olduğu aşkar olar, gülüş səhərə qədər davam edərdi. Ortalığa çəkilməmiş "gəlin" rəqs edə–edə deyərdi:

Qaynanam öləndə özüm ağlaram,
Şiş götürüb dabanınnan dağlaram.
Eşşəh kimi samannıxda bağlaram.

Qaynana, qaynana, xanım qaynana,
Tumanıvı geyim, gedim meydana.

Rəqs edən "gəlin" yaşlı olduğundan qaynana–gəlin münasibətinə nə qədər sataşsa da, ondan heç kim inciməz. Əksinə, gülüşərdilər. Bəzən hakuşkadakı sözlər həddi–hüdudu aşardı.

VI. PİRLƏR, OCAQLAR

Ocaqtəpə

Ocaxtəpə ziyarətgahdı. Der, burda qədim şəhər ətəyində çoban qoyun otarır, görür ki, şəhərdən toz – duman qalxdı. Der, bu, o qədər dəhşətli olup ki, dağlar da silkələnir. Ocaxtəpiyə qayıdan çoban gözdərinə inanmır. Görür ki, Lələ köçür, yurdu qalıp, nə şəhər var, nə də ins – cins. İndi də Ocaxtəpədəki qədim evlərin xarabalıqları durur.

Piri piri

Pəzməri kəndinin yaxınlığında «Piri piri» adlanan piri vardı. Belə rəvayət edillər ki, həmin yer kəndlilərin yaylağına çevrilmişdi. Burada çobannar çadır qurup, payıza kimi qalırdılar. Bir gün çoban günorta obuya gələrkən çadırın içindən çıxan ilan görür. Çoban qaçır ki, ilanı öldürsün, ancaq ilan çinqilin içinə girir. Çoban başlıyır çinqili qazmağa ki, ilanı öldürsün. Çinqilin içində dərin bir yuva görünür. O, başqa çobannardan birlikdə oranı qazır və çox heyrətdənilər. Qazdıqları quyunun içində iki məzar görülür. Məzarın biri balaca, biri isə böyükdür. Belə güman edillər ki, həmin məzarlar imamlarımızın nəslindən olan ata və balanıdır. Həmin gündən ora ziyarətgaha çevrilir.

Kəndərdən hamı ora nəzir deyir. Hamı «Piri piri»ni ziyarət edir. Son zamannara kimi bu piri qapısında həmişə bir ilan durur, girənə heç nə etmədi. Ancaq kim içəridən bir əşya götürüb çıxırdısa ilan qapının ağzında durub o şəxsi çölə buraxmırdı, ta ki o əşyanı yerinə qoymuyunca.

Kündəli pır

Kəndimizin qırağında bir kündəli pır var. Ora cındalı pır də deyərək. Kimin ki, bir niyyəti, diləyi olsa, aparıb oradakı dağdağan ağacının budaqlarına parça bağlayar. Dağdağannan bir az o yana təndirdi. Təndirin daşlarının üstü elədi ki, deyirsən bə xamır kündələridi, quruyub–qalıb.

Deyir, bir vaxtlar çörək yaman boluymuş. Odur ki, aclıq əzabı, Allah sınağı yaddan çıxıbmuş. Çörəyi zibilliyə atırmışlar.

Bir gün arvadlar bu təndirdə çörək yapırırmışlar. Uşaqlardan biri çörəyə dilinən demək olmayan hörmətsizlik eləyir.

Təndir də daşa çöyrülür, kündələr də. O vaxtdan buranın adı qalır Kündəli pır.

Vaxım yerlər

Bizlər vaxım yerləri müqəddəs bilərik. Oraları əkmək, qazanc götürmək olmaz, günahdı. Əkib–becərsən də əlin boşda qalar, xeyir götürməzsən, xəstəlik taparsan. Bir də necə əkəsən? Odey, Kündəli pirdən azca bu yana da vaxımdı.

Dədə–babadan deyərlər ki, orda buynuzlu, qocalıb–qartalmış bir ilan var. Kim oranı əkmək istəsə, ilan gələr üstünə, vaxımın qırağınacan onu qovar.

Mirməjlum ağa ocağı

Muğannı kəndində Mirməjlum ağa ocağı hamının and yeridi. Der, bu ocağa axşınçağılar ovlar gələmiş sağılmağa.

*

*

*

Der, bir gün Mirəziz ağa bərk həsdənir, elə hala gəlir ki, tufəngi götürüb evin qabağındakı tut ağacına güllə atır. Görənnər der, bir vaxtdan sora güllə dəən yer şişir, sora da körpə uşax şəklini alır.

* * *

Muğannı kəndində biri yaman xəsdələdir. Heş yerdən də şəfa görünmür. Bir axşam bunun gözdərinə bir nurani kişi görsənir, buna der ki, səən nicatın Mirəziz ağanın ocağındadı. Bu üç gün hər axşam geer ocağa, səri dönür gəlir. Dördüncü gün sağalır.

Odu ki, deyillər, Mirəziz ağanın ocağı köməyin olsun.

* * *

Der ki, bu ocaqda gecələr şam yanarmış. Xəsdələr o şamı əlinə götürəndə nicat taparmış.

* * *

Bu ocaqda bir daş var. O daş, der, hər axşam yerini dəyişir.

Qutan təpə

Qutan təpənin başında ocax olup. Qədimnərdən hələ ora nəzir deyillər. Nə niyyət eləsən, əmələ gələr.

VII. YUXU YOZMALAR

- * Yuxuda pencəh, şalvar arxa, köməhdi.
- * Yuxuda üzüm görməx göz yaşıdı.
- * Təndir qəbirdi.
- * İp yoldu.
- * Quyruş bolluxdu.
- * Qurd ajlıxdı.
- * Qılnc müharibədi.
- * Xalça yoldu.
- * Qan qovuşuxdu.
- * Pul səşdi.
- * Su aydınıxdı.
- * Öpüşməh ayrılıxdı.
- * At ucalıxdı.
- * Alma övladdı.
- * Çörəh urzadı.
- * İlan – nəfəsdi.
- * İt – düşməndi.
- * Pıçax – oğlandı.
- * Konfet, şokalad – şirinnikdir.
- * Tut, üzüm – göz yaşıdı.
- * Yuxuda yol getmək – qəşənhdi.
- * Yuxuda ilan görməx, elə bil ki, nəfisdi. Sən, məsələ, bir şey yemə, qonşuna, yanındakına verməmişən.
- * Yuxuda qoyun, keçi görməx dəvlətdi.
- * Yuxuda qız görməx xoşbəxlixdı.
- * At görməx, bala, ucalıxdı. Yuxuda at görən, həyatda get – gedə ucalır.
- * Su oldux qədər aydınıxdı.
Allah hər qapıdan su axıtsın.
- * Yuxuda ölüyə pay verməx yaxşı deil.
- * Yuxuda diş çəhməx görməx yana yozar, yanı özündə olmaz da o çıxıntı.

Elə bil ki, ayrı yerdə olar.

* Yuxuda özünü asan görməx adamın günahdan silkinməyidi.

* Yuxuda yağ görürsən, deyirsən, bılaşıxdı.

* Qət görəndə, bal görəndə, deyirsən, şirinnixdi.

* Yuxuda yağ bulanıxdı, bal şirinniydi, soğan acılıxdı, üzüm göz yaşdı.

* Yuxuda çəmənlik görmək, deyir, yaxşı əlamətdi.

* Yuxuda balıq görmək xeyirliyədi.

* Gözü nəzərli adamın ayaqqabısının bir tayının murdarlanmağı yaxşıdı.

Belədə gözünün nəzəri itər.

* Yuxuda özünü çörək yapan görsən, sevin. Ruzin artacaq.

* Yuxuda yanan təndir görsən, zərər çəkərsən.

* Yuxuda görülən qurbağa düşmən kimi yozular.

* Yuxuda ziyarət yerlərini görmək savab qazanmaqdı.

* Yuxuda nanə görmək xeyirliyədi.

* Yuxuda ata–ananın səni vurmağı yaxşı deyil,—
deyərlər. Deməli, onnar
sənnən narazıdırlar.

* Yuxuda zərgər görmək, deyərlər, pis əlamətdi.

* Yuxuda lil su bulanıxlıxdı. Həmişə deyərüh görən,
bulanıx su nəyin
işarəsidi, nə baş verəcəh?

* Yuxuda üzüm görməh göz yaşdı. Deyəllər, yuxuda
üzüm görmüşəm,

Allah, sən axırın xeyir elə.

* Yuxuda qırmızı görməh yaxşıdı.

VIII. OVSUNLAR

Yağış yağdırma ovsunu

Çax daşı,
Çaxmaq daşı,
Allah versin
Yağışı...
Su səpdim..
Dağdan gələn
Seldi ho...
Dərələrdə göldü ho...
Su səpdim,
Suyu səpdim,
Çal daşı,
Çaxmaq daşı,
Allah versin
Yağışı.

* * *

Daş başıma,
Yaş başım,
Yaş oldu,
Üst başım,
Suda daşım
Quda daşım.
Bala daşım
Gələr,
Getməz,
Yağışım,
Daş başım,
Yaş başım,
Yaş oldu
Üst başım.

Yağış kəsmə

Qodu daşı,
Odu daşı,
Qodu kəssin
Yağışı.
Odu daşı,
Budu daşı,
Buludların
Gudu daşı,
Bişirmişəm
Xəmir aşı,
Qonaq gəlsin
Hodu daşı,
Dərirdim,
Qızıl günü
Aparsın
Yağışı.
Qodu daşı,
Odu daşı,
Qodu kəssin
Yağışı.

Baş ağrısı ovsunu

Humay üst humaya,
Davud hökmü humaya.
Lalın qu so...
Başın qu so...
Yataq yanı
Balışın qu so...
Asdım davanı
Qovdum havanı
Qu so, qu so...
Qu so, qu so...

İl yarası ovsunu

İl yarası
İl – ilə.
İl yarası
Fil–filə.
Apardım verdim
Hilə.
Siçan südü
Tısbağa ödü
Çəkdim yarasına,
Qoşladım
Qanı gəldi.
Uf, uf kökü çıxdı.
Şan gəldi,
Buraxdım axar,
Suya sürünü,
Həzrət Süleyman möhrünü
Yaxasına nalladım,
Çəkdim yaxasından
İlyarasından
Bir dəfəlik
İl yarası
İl–ilə,
İl yarası
Fil–filə.
Aparıb
Verdim
Hilə.
Hil yetirdi
Gedən ilə.

Qorxu sındırma

Həccümü
Nalladım.

Həccümü
Nalladım.
Yol gedəndə
Yolun aydın,
Yağın aydın,
Yolun aydın.
Ayaq altından
Torpaq aldım
Başın üstünə
Kölgə saldım.
Kürəyinə
Qırmızı taxdım.
Yad yerinə
Mıxca çaxdım.
Həcci göz,
Həcci göz,
Kar keçəl,
Kor keçəl,
Çolaq keçəl,
Sənə xəbər
Yetirməz.

Qurdağzı bağlama

Aslan ağızlı.
Qurd.
Qaflan ağızlı
Ağ qurd,
Qara qurd,
Boz qurd,
Bozqurd qurd.
Gözünə
Pərdə gəlsin.
Cənglərin
Qurusun,

Ağzın qapansın.
Ağzına
Qara qıfıl
Vurdum,
Yolunda
Tələ qurdum.
Tuzladım
Qara gülləri,
Sənə
Bolası giriş,
Pay göndərib.
Nənəni kırışlədim
Yaralarım yağladım,
Sağ yerlərini
Dağladım.

Boğaz qaytarma

Allı qız,
Şallı qız.
Yepic yaraqlar səni.
Dədən soraqlar səni
Qayanı necə dəldin?
Necə gəldin?
Gündüz gəldin,
Anan dizinə döyər,
Nənən dodağı əyər.
Gecə gəlmisən
Gecə qayıt.
Gündüz gəlmisən,
Gündüz qayıt.
Qayıt, qayıt, qayıt.
Qayıt, qayıt, qayıt.
Azarın, bezarın yerə,
Yerin sağlamlığı sənə.

Dəmrov qaytarma

Kəhər atdan
Düş, qızım,
Kökünü qazdım
Bax, bax...
Döşünü yazdım
Bax, bax...
Kosanın dırnağında
Gəlmisən.
Nənənin barmağında
Gəlmisən,
Barmaqda qayıt.
Kökünü qazdım bax, bax.
Döşünü yazdım bax, bax.
Dəmirov babanı holladım
Kəhər atdan salladım.

Nəzər bağlama

Qoltuğunda üzərrik
Asdırmışam.
Kürəyində qaratikan
Basdırmışam.
Qalxan sındıran
Gözünə
Kəl çatdadan sözüne
Tfu.. tfu...

Ahın torpağa.
Ufun torpağa,
Tfu, tfu, tfu...
Tfu, tfu, tfu...

Göz ağrısı ovsunu

Sayna üstə
 Ufu, ufu,
Ayna üstə
 Ufu, Ufu.
Saman düşüb samanın,
Yaman düşüb yamanın.
Tarı durub yoxlasın.
Tutum əldə noxvasın,
Yeldən gəlib qadası.
Gildən gəlib əbası.
Mövlan dedi toxtasın.
Qapağını bağlasın,
Qarasını saxlasın,
Nərzə çapır atını.
Ağrı–uğru qatanı, satanı.
Sayna üstə üfu, üfu
Ayna üstə Ufu, Ufu...

IX. ALQIŞLAR

- * Allah hər qapıdan su axıtsın.
- * Əlinə qoyduğun xına halalın olsun.
- * Ayağın altda nimçə halal olsun.
- * Səə görüm başı üsdündə həmişə ağam olsun.
- * Nə ki arzun var, o arza çatasan.
- * Həmişə şirin olasız.
- * Ata–ananın balası olasız.
- * Həmişə içinizdə mehribannıx olsun.
- * Uruzuzu Allah başınızdan töhsün.
- * Yeridihcə Allah başınızdan uruzu töhsün.
- * Pis gözdən, pis nəzərdən uzax olasız.
- * Allah üstüzə xeyir ələsin.
- * Yeddi kimsənə köməyiz olsun.

X. QARĞIŞLAR

Çatmasın arzusuna
Mənim kimi xar olsun.
Etdiyi o zülümlər
Qoy tarı-mar olsun.

* * *

Ananın ürəyi yaz günü kimi löyünbələyün olsun.

* * *

Səni it donunda öləsən.

* * *

Göydağda yatan yeddi kimsənə sənə qənim olsun.

* * *

Axırın itsin.

* * *

Get, Allah bilsin, sən bil.

Köküz kəsilsin.

Səni it damında öləsən elə.

* * *

Yannara piltə qoyulsun.

* * *

Yeddi il bir tərəfi üstə, yeddi il bir tərəfi üstə qalasan.

* * *

Ağza yeyilmə düşsün.

* * *

Səni görüm zarıncı qalasan.

* * *

Vırğın ciyarı çıxatsın.

* * *

Səsin sal altınnan gəlsin.

* * *

Eviin dirəyi uçsun.

* * *
Kölgən kəsilsin.
* * *
Gəlin düyməsin aşmıyasan.
* * *
Dədə deyəndə burnun tütsün (göynəsin).
* * *
Səni pısim–pısim gedəsən.
* * *
Can saxhyanın canı qara yerdə çürüsün.
* * *
Kökün üstündə od qalansın.
Yurdunda soğan – sarımsax əkilsin
Səni görüm qara yaylıx qalasan.
Bir başmağınan yetmiş qapı açasan.
* * *
Üza dəvə tüpürsün.

XI. NAĞILLAR

Qırx qönçə xanım

Dedim getmə qal,
Sən ol abdal.
Mən olum diləfkar.
Dilimdən nə deyim yarə
Eşq odunu bəyan eylə,
Ya məni öldür, qan eylə,
Ya seyrağıbı gözdən sal.

Bəli, biri varımış, biri yoxumuş, allahdan başqa heç kəs yoxumuş. Bir padşah varımış. Bu padşahın dövləti-malı, cəh-cəlalı başdan aşmışdı, amma övlad üzünə həsrət qalmışdı. Bu padşah çox arvad alır, heç birindən övladı olmurdu. Münəccimlər bunun taleyinə baxıb deyirlər ki, gərək bir naxırçı qızı alasan, ondan övladın olsun. Padşah münəccimlərin sözündən çıxmayıb, fağır bir naxırçı qızı alır. Padşahdan bu arvadın boynuna uşaq düşür. Bəli, doqquz ay, doqquz gün, doqquz gecə, doqquz saat, doqquz saniyə keçdikdən sonra arvad naxoşlayır.

Padşahın baş hərəmi öz vəzirinin bacısı idi. Bu, arvadları başına toplayıb dedi:

- Necə olsun ki, biz arvadlardan uşaq olmasın, ancaq naxırçı qızından uşaq olsun? Naxırçı qızı doğandan sonra tay biz heç, gözdən düşəcəyik.

Baş hərəm bir küpəgirən qarı çağırıb, əhvalatı ona söylədi. Qarı bunu əvvəl boynuna götürmədi. Bir qədər qızıldan-zaddan boyun olandan sonra öz üstünə götürdü ki, mən mamaynan işi düzəldərəm. Baş hərəm dedi:

- Necə düzəldərsən?

Qarı dedi:

- Arvad doğanda nə təhər olursa-olsun uşağı gizlədib, onun yerinə it küçüyü qoyduraram.

Qarı mamanı öyrədir, ona çoxlu pul verdi. Bəli, vaxt yetişdi, arvad doğan zaman onun iki gözəl uşağı oldu. Mama o saat uşaqları gizlətdi, yerinə it küçüyü qoydu və padşaha tez xəbər yetirdi ki, arvadın it küçüyü doğmuşdur. Padşah qəzəblənib, əmr etdi ki, dərhal arvadı zindana salsınlar. Amma vəzir qabağa yerişib, padşaha dedi:

- Qibleyi-aləm, bu yaxşı iş deyil. Təzə doğan arvadı zindana salmaq sizə yaramaz. Başqa yerdən eşidib bizə gülürlər. Yaxşısı budur ki, arvadı qov, şəhərin bir kənarında, bir xaraba yerdə qalsın. Gündə xörək-mörəklərin artıqlarından göndərərək, birtəhərənən dolanar.

Baş hərəm yenə qarını çağırıb uşaqların halını soruşdu. Qarı dedi:

- Xanım, bir qutu qayırtdırıb, uşaqları içinə qoyub, atdıq dənizə.

Sizə xəbər verim qutudan.

Dəryanın üzündə qutu üzə-üzə getdi çıxdı bir dəyirman. Dəyirmançı dən üyüdən yerdə gördü ki, dəyirmanın novuna bir qutu ilişib. Tez qutunu gətirdi, açıb gördü ki, körpə uşaqdı. Həmin dəyirmançının heç uşağı olmamışdı, uşaqları evə gətirib arvadına dedi:

- Arvad, övladımız yoxdu deyən, Allah bu uşaqları bizə yetirib. Gərək bunlara öz gözümüzün işığı kimi baxaq.

Bu minvalnan uşaqlar on beş yaşına yetişdilər. Dəyirmançı ilə arvadı öldü. Bir bacı, bir qardaş qaldılar. Bir gün qardaş yuxuda gördü ki, bir at dayanıb qapıda, buna deyir ki, gəl mənnən gedək, axırın xoşbəxtliqdır. Oğlan yuxudan oyanıb gördü ki, doğrudan da eşikdə bir at dayanıb. Rəvayətə görə, bu at yel atı imiş. At dilə gəlib dedi:

- Ay oğlan, min belimə, bərabər gedək, səni elə bir yerə aparacağam ki, orda xoşbəxt olacaqsan.

Oğlan tez ata minib yola düşdü. At yel kimi uçurdu. Dərələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi, gethaget, bir qalaçaya yetişdilər. At dayanıb dedi:

- Oğlan, düş.

Oğlan düşüb qalaçaya yaxınlaşdı. Gördü ki, qırx arşın ucalıqda bir hasarlı qalaçadı. Həmin qalaçanın da bir dəmir qapısı var.

At dedi:

- Oğlan, mən gedirəm, sən burda qalarsan. Hər vaxt mən sənə lazım olsam, bu tüklərimdən oda tutarsan, hazır olaram.

Oğlan qapıya yaxınlaşıb, bir təkən vurdu. Qapı açılmadı. İkinci təkən vuranda qapı açıldı. Oğlan içəri girib gördü ki, burda bir-birindən bəzəkli qırx otaq var. Otaqları bir-bir gəzdi, amma heç bir adam görmədi.

Bəli, üç gün burda qaldıqdan sonra yadına düşdü ki, bacısını da bura gətirmək lazımdır. Tez tükü oda tutdu, at hazır oldu. Ata minib yola düşdü. Bir neçə saatdan sonra bacısının yanına gəldi. Bacısı üç gün idi ki, fikir eləyib ağlayırdı. Qardaşının gəlməsini görüb yaman sevindi. Qardaşı dedi:

- Bacı, ta durmaq vaxtı deyil, bizim qismətimiz başqa yerdədir. Dur min tərkimə, bərabər gedək. Bacısı da durdu ayağa, ikisi də mindilər ata. At bunları həmin qalaçanın yanına gətirdi. Oğlan ipək dəsmalını çıxarıb, atın tərini sildi. Keçdilər otağa, bir-bir otaqları gəzib, bacısına göstərdi. Bacısı da bu imarəti bəyəndi. Bunlar burda qalmaqda olsunlar. Bunların səsləri, soraqları hər yerə yayıldı. Hamı danışdı ki, bəs filan qalaçada bir bacı-qardaş yaşayır. Qız olduqca gözəl, qardaşı da pəhləvandır. Gündə ov ovlayıb gətirir. bunlar burda yaşamaqda olsunlar, gəl sənə xəbər verim baş hərəmdən.

Gözünə döndüyüm padşahın baş hərəmi eşitdi ki, bəs filan yerdə bir bacı-qardaş şad gün keçirirlər. Tez qarını çağırıb dedi:

- Qarı nənə, nə təhər olmuş olsa, bu gün mənə bir xəbər gətirməlisən, görək o oğlannan qız kimdi. Qarı əvvəlcə getmək istəmədi. Axırda baş hərəm ona birqədər qızıldan-zaddan verdikdən sonra qarı dedi:

- Buy, qarı nənə sənə qurban, niyə getmirəm, gedərəm, bir də üstəlik. Qarı çadrasını başına saldı. Yavaş-yavaş gedib özünü qalaçanın yanına yetirdi. Başladı ah-vaynan qapını döyməyə. Oğlan ova getmişdi, evdə yoxuydu. Qız qapını açdı, gördü ki, bir nəfər qarıdı. Qarı qızı görən kimi dedi:

- Buy, qarı nənən sənə qurban, heç rəvadı ki, sənə kimi gözəl, göyçək bir qız bu qalaçada tək-tənha qalsın? Heç kəsin də xəbəri olmasın? Bəs kişi xeylağından-zaddan nəyin var?

Qız dedi:

- Qarı nənə, bir qardaşım var, o da ova gedib.

Qarı əhvalatı bilib, durdu getməyə. Çadrasını başına salıb dedi ki, darıxma, qızım, mən tez-tez gələrəm, söhbətdən-zaddan elərik, günün xoş keçər. Qarı mürgüləyə-mürgüləyə özünü baş hərəmin yanına yetirdi. Baş hərəm oturub fikir edirdi ki, görəsən, qarı nə xəbərənən gələcək. O, yəqin eləmişdi ki, bu oğlannan qız padşahın naxırçı arvadından olan uşqlardı. Odur ki, çarə axtarırdı ki, oğlanı yox eləsin. Bu vaxt qarı tövşəyə-tövşəyə özünü yetirib dedi:

- Xanım, həmin qalaçada bir oğlan və bir qız yaşayır. Özləri də bacı-qardaşdılar. Baş hərəm tez barmağını dişləyib dedi:

- Aha, ey dili-qafil, bu həmin uşaqlardı. Mən nə təhər eləyim ki, onların başını batırım.

Qarını çağırıb dedi:

- Qarı nənə, bu səfər sənə bir çətin işim düşüb. Nə təhər olursa-olsun, görək ona əməl eləyəsən.

Qarılarda adətdir, bir az nəm-nüm eləyər. Bu qarı da bir az nəm-nüm eləyir.

Xanım dedi:

- Görək yenə gedəsən həmin qalaçaya, birtəhər eləyib o qızı başdan çıxarasan ki, qardaşını bir gedər-gəlməz yola göndərsin.

Qarı əvvəl boynuna almadı, sonra qızılları görəni kimi razı oldu. Yenə çadrasını başına örtüb:

- Buy, qarı nənən sənə qurban, o mənim əlimdə asan bir şeydi, düzəldərəm gedər, geri qayıtmaz,- deyib üz qoydu qalaçaya sarı. O gün oğlan yenə şikara getmişdi. Qarı qapını döydü. Qız gəlib qapını açdı, gördü ki, qarıdı, bunu otağa apardı. Qarı bir xeyli söhbətdən sonra dedi:

- Qarı nənən sənə qurban, heç yaraşar ki, sənə kimi alagözlü, qələmqaşlı gözəl bir xanım bu qalaçada tək qalsın? Yaxşısı budur ki, qardaşını göndər, getsin, Yəmən səhrasında olan rəngarəng ağacı gətirsin. O ağac gələr sizin həyatınızda olar. Yenə sən ona baxıb fərəhlənərsən. Qarı bu söznən qızın ağlını aldı. Qız da razı oldu. Qarı gedəndən sonra qız başladı qaş-qabağını tökməyə. Qardaşı ovdan gəlib gördü ki, bacısı fikirlidi. Yanına gəlib soruşdu:

- Nə olubdu belə fikirlisən? Məgər mən ölmüşəm ki, fikir çəkirsən?

Bacısı ağlamsınıb dedi:

- Necə fikir çəkməyim, ölənəcən mən bu dörd divarın arasından çıxmıyacağam. Mən burada darıxıram. Görək gedəsən Yəmən çölündə olan rəngarəng ağacdən bir yarpaq gətirəsən.

Qardaşı gülümsünüb dedi:

- Yaxşı, bundan ötrü də adam kefini pozar? Bu ki, mənim əlimdə su içimi kimi bir şeydi.

Qardaşı gəldi atın yanına, yəhəri atın belinə qoyub ora-burasını tumarladı. At ona dedi:

- Oğlan, bəs hara gedirsən?

Oğlan dedi:

- Bacıma filan ağacın yarpağından gətirməyə gedirəm.

At dedi:

- Oğlan, o yer qorxulu yerdi, ora gedən gəlməz. Ancaq sən mən deyənə qulaq asarsan. Mən mənim üstümə gedək.

Oğlan atın üstünə minib onu məhmizlədi. At yel kimi uçdu. Çox gedib, az gedib böyük bir səhrada bir qalaçaya yetişdilər. Oğlan gördü ki, qırx ərşin hündürlükdə bir hasardı. At dedi:

- Sən bərk dur, qorxma, mən özümü atacağam hasarın o tayına. Həyətdə nə qədər desən naz-nemət vardır. Görəcəksən ki, bir tərəfdə bir gözəl xanım oturubdur. Onun qırx hörüyü var. Hər hörüyünü bir qız tumarlayır. O biri tərəfdən görəcəksən ki, bir bığıburma keçəpapaq oturub ki, yanında qırx nəfər keçəpapaq qulluqçusu var. Bir tərəfdə at, o biri tərəfdə it bağlanıbdı. Həyət nə həyət, adamın aqlın başından çıxarır. Sən bunların heç birisinə fikir verməyib həyətin ortasındakı rəngarəng ağacdən bir yarpaq qopardarsan. Yarpağı qopardandan sonra hücum eləyəcəklər səni tutmağa. Hər tərəfdən qışqırtı, bağırtı səsi eşidəcəksən. Sən bunların heç birisinə qulaq asmayıb üstümdə bərk durarsan.

Bunu deyib, at barıdan tullandı. Oğlan baxdı gördü ki, doğrudanda at dediyindən bir az da artıq bəzək-düzəkli, naz-nemət bir həyətdi. Bunların heç birisinə fikir verməyib, özünü verdi ağacın yanına. Ağacdən bir yarpaq qopardıb, getmək istədi. Hər tərəfdən qışqır-bağır qopdu, ancaq özünü sındırmayıb, atın üstündə bərk durdu. At hasarı aşıb yel kimi gəldi. Yetişdilər öz qalaçalarına. Atdan düşüb , tərini öz ipək dəsmalıyan silib, atı buraxdı. Baxıb gördü ki, ağac bunlardan qabaq gəlib həyətdə bitibdi. Bacısı ağaca tamaşa eləyir. Ağac-nə ağac, gün vuran kimi hər yarpağı bir rəngə çalır, par-par parıldayır. Bir neçə gün bu qaydaynan qız gününü keçirdi.

Bəli, baş hərəm eşitdi ki, oğlan yenə salamat qayıdıb. Neyləyim, neyləməyim deyib fikirləşdi. Yenə qarını çağırıb yanına dedi:

- Qarı nənə, bir işim düşübdü sənə.

Qarı əvvəlkindən də artıq nəm-nüm eləməyə başlayıb dedi:

- Qarı nənən sənə qurban, xəstəyəm, vallah, heç yana gedəsi deyiləm.

Xanım bir qədər pul göstərən kimi qarının gözləri par-par çaldı. Qarı pulu görən kimi dedi:

- Neyləyim, xanımsan, gərək gedim.

Xanım dedi:

- Qarı nənə, oğlanı bu səfər elə bir yerə göndərərsən ki, getsin, gəlməsin.

Qarı dedi:

- Bax, mənim bu gözlərim üstə, oğlanı göndərəm gedər Qırx Qönçə xanımı gətirməyə. O elə bir yerdədi ki, ora quş quşluğuynan qanad sala bilməz.

Xanım razılaşıb bərk-bərk tapşırırdı ki, tez oğlanı həmin səfərə göndərsinlər. Qarı başmaqlarını geyib üz qoydu qalaçaya sarı getməyə. Qalaçaya yetişib qapını döydü. Qız gəlib, qapını açıb, qarını yuxarı apardı. Qarı ağacı həyətdə görəndə qıza dedi:

- İndi gördün ki, bir az qəlbin açılır? İndi qardaşın sənin üçün gedib Qırx Qönçə xanımı da gətirsə, sənən yoldaş olar, ta heç qəlbin tutulmaz.

Bu söz qızın beyninə batdı. Qarı xatircəm olub getdi. Yənə oğlan ovdan gəlib gördü gördü ki, bacısı qaşqabaqlıdı. Yanına gəlib dedi:

- Bacı, yənə nə olub sənə, qaşqabağımı tökübsən?

- Əlbəttə tökərəm, tək-tənha qalıram burda, ürəyim partlayır. Getdin ağacı gətirdin, bir qədər ürəyim açıldı. İndi də gedib Qırx Qönçə xanımı gətirsən, həm sənə yoldaş olar, həm də mənə.

Qardaşı razı olub dedi:

- Elə bundan ötrü ürəyini sıxırsan?

Oğlan o saat gedib əhvalatı ata nəql elədi. At dedi:

- Oğlan, xəbərin var ki, bu səfər ölümə gedirsən?

Oğlan dedi:

-Bilsəm ki, gedib gəlməyəcəyəm, yenə də gedəcəyəm.

At dedi:

- Elə isə min belimə, ancaq mən dediyimdən çıxma.

Oğlan ayağını qoydu üzəngiyə, at yel kimi götürüldü. Günə bir mənzil, teyyi mənazil, gethaget özlərini yetirdilər həmin qalaçaya. At bir yerdə durub dedi:

- Oğlan, yenə mən atılacağam həmin yerə. O şeyləri ki, keçən gün görmüştün, yenə həmin şeyləri görəcəksən. Görəcəksən ki, Qırx Qönçə xanım qırx qulluqçuyunan həyətdə oturub. Yetişib yapışarsan qızın qolundan. Qız getmək istəməyəcək, nə qədər yalvarsa, qulaq asma, elə ki, dedi: «Həzrəti Süleyman eşqinə, burax məni, sənnən gedəcəyəm». Onda burax. Həmin saat alarsan qızı tərkinə, mən sizi kənara çıxaracağam. Nəbadə-nəbadə qızın dilinə inanasan ha. Yoxsa qulluqçular həmin saat səni parça-parça edərlər. Oğlan atın dediyi kimi elədi. At birdən atıldı həyətdə. Oğlan gördü ki, Qırx Qönçə xanım öz qulluqçularınıyan oturub. Özünü onun yanına yetirib tutdu əlindən. İstədi ki, qaldırıb ata mindirsin, qız başladı yalvarmağa.

-Sən allah, mənə dəymə, mən sənnən gedərəm, burax məni, mən söz verirəm sənlə getməyə. Oğlanın ürəyi yanıb istədi ki, qızı özbaşına buraxsın. At silkəndi. Oğlan tez başa düşdü, yenə qızın əlindən dartmağa başladı. Qız bu səfər dedi ki, həzrət Süleyman eşqinə, mən söz verirəm sənnən getməyə, məni burax. Oğlan qızı buraxdı. Qız atılıb mindi oğlanın tərkinə. At quş kimi hasarı aşıb yel kimi gəlib qalaçaya çatdı. Atdan düşüb yuxarı çıxdılar. Oğlan yenə atın tərini silib buraxdı. Qız gördü ki, qardaşı bir gözəl qıznan gəlir. Özünü tez yetirib, qucaqlayıb öpüşdülər. Xoş-beş, on beşdən sonra başladılar gün keçirməyə.

Gəl sənə xəbər verim padşahdan. Bir gün padşah vəzirə dedi ki, vəzir hazırlaş bir şikara çıxaq. Vəzir işi əvvəldən bilirdi, əgər işin üstü açılsaydı padşah vəziri, bir də bacısını öldürəcəkdi. Vəzir nələc qalıb hazırlıq apardı.

Qızın oğlan olan qalaçanın yanında böyük, güllü bir çəmən var idi. Padşahın fikri həmin yerə getməkdə idi. Qərək, hazırlaşdılar, at, qatır, dəvə yükləriynən bir qədər qoşun götürüb şikara çıxdılar. Özləri də gəlib həmin qalaçanın yanında çəmənlikdə düşdülər. Oğlan gördü ki, padşah öz qoşunuynan gəlib bunların çəmənliyində düşdü. Fikir elədi ki, gedib desin ki, nə haqqın mənə çəmənliyimə düşübşən. Bu vaxt bacısı dedi:

-Qardaş, necə olsa, yenə qoca padşahdı. Sənə yaramaz ona elə sözlər deyəsən. Get xoş gəldin de, görüş.

Oğlan padşahın yanına gəldi, baş əyib salam verdi. Oğlan, doğrudan da, gözəl oğlan idi. Padşah oğlanı görəni kimi, ona ürəkdən məhəbbət bağladı. Çay-çörək yeyib qurtardıqdan sonra soruşdu:

- Bəs, adın nədi.

Oğlan dedi:

-Nəsir, dəyirmançı oğluyam. Bu sözü eşidən kimi elə bil padşahın başına bir qazan qaynar su tökdülər. Öz-özünə fikirləşdi: sən padşah olasan, səndən olan övlad olsun it küçüyü, amma dəyirmançıdan belə gözəl övlad olsun. Bunu fikir eləyib əhvalı qarışdı. Vəzirə dedi ki, hazırlaş, başım ağrıyır, getməliyəm. Bunlar durub səfərdən qayıtdılar, oğlan da durub qayıtdı öz evinə.

Baş hərəm günü-gündən fikir eləyirdi ki, ay dadi-bidad, bu oğlan yenə də sağ-salamat qayıtdı. Tez hərəmlərdən bir neçəsini çağırıb, məsləhət elədilər ki, bir çarə tapsınlar. Hamısı bu fikrə gəldilər ki, qarının əliynən oğlanı ağır səfərə göndərsinlər. Səhər baş hərəm qarını çağırtdırıb dedi:

- Qarı nənə, bilmirəm, göydə allah, yerdə sən, bu səfər nə təhər olmuş olsa, o oğlanı yox eləməlisən.

Qarı nəm-nüm eləməyə başladı. Sonra qızılın ucunu görəni kimi razı oldu. Qərək, qarı bir neçə qızılı alandan sonra yavaş-yavaş qalaçaya tərəf getdi. Qız iki gün idi ki, naxoşlamışdı. Birtəhər hiyləynən qarını açıb qızın yanına

çıxdı. O yandan, bu yandan söhbət eləyəndən sonra qıza dedi:

- Mən dediyimə qulaq asmasan, günü-gündən saralıb solacaqsan.

Qız dedi:

- Nə çarə eləyim, qardaşım Qırx Qönçə xanımı gətirib onunla gündə keyf eyləyirlər. Mən də burada yorğan-döşəkdə qalmışam.

Qarı dedi:

-Sənə bir yaxşı məsləhət eləyim. Qardaşını çağırıb ona de, getsin qara dev yurdunda olan ağ almadan gətirsin. Hərgah o almaları gətirsə, onnan birin soyub yeyən kimi sağalib durarsan ayağa.

Qız qarının sözünə inandı. Bir azdan sonra qardaşı gəlib, bacısının halını soruşdu.

Bacısı dedi:

-İki-üç gündü ki, yorğan-döşəkdə yatıram, heç mənə davadərman eləmirsən.

Qardaşı dedi:

- Nə istəyirsən eləyim.

Qız dedi:

- Gərək gedəsən qara dev yurdunda olan ağ almadan gətirəsən, mənim dərmanım ancaq odu.

Oğlan gəlib Qönçə xanımın yanına əhvalatı ona bildirdi. Qönçə xanım dedi:

- Ora gedər-gəlməz yoldu. Orda yeddi dev var. O devlərin əlinə düşsən salamat qurtarmaz. Oğlan cavab verdi:

- Bacıma söz vermişəm, ölüm də olsa gedəcəyəm.

Qönçə xanım dedi:

- Elə isə al bu üç dənə tükü, işin bərkə düşəndə bunun birisini tutarsan oda. Nə təhər olmuş olsa, mən sənə imdadına çataram.

Oğlan bunlarla görüşüb, gəldi atın yanına. Atın o yan bu yanını tumarlayıb yəhərini belinə qoydu.

At dedi:

- Oğlan, yenə qızın sözünə baxıb ölümə gedirsən, gəl bu yoldan qayıt.

Oğlan dedi:

-Mənim xasiyyətimi bilirsən, ölüm də olmuş olsa, gedəcəyəm.

At dedi:

-Elə isə min üstümə, yola düşək.

Oğlan ata süvar oldu, atı məhmizləyib yola düşdü.

Günə bir mənzil, təyyi-mənazil, gethaget özlərini böyük bir dağın ətəyinə yetirdilər. At dayanıb dedi:

- Oğlan, mən burada dururam, sən gedərsən o iki dağın arasına. Qabağında böyük bir meşəlik gələcək, o meşəliyin içində tək imarət görəcəksən. İmarətin qabağına bir çeşmə, çeşmənin də başında yeddi dev görəcəksən. Bu devlər dəyirman daşlarını oynatmağın məşğuldurlar. Sən ora gedən kimi sənə hücum edəcəklər. Almanı qoparıb qayıdarsan. Amma nəbada-nəbada, devlərin sözünə inanıb fürsəti onlara verəsən ha!

Oğlan atı orda qoyub, başladı getməyə. Bir xeyli gedəndən sonra girdi meşəliyin içinə. Bir qədər meşəliknən gedib at deyən imarətə rast gəldi. Gördü həmin yeddi dev bir böyük dəyirman daşını oynadır. Oğlanı görən kimi Qara dev qışqırdı:

- Aha, ay bəni-adəm, sən bizim əlimizə yaxşı düşməsən. İndi biz səni öldürərik. Belə deyib dəyirman daşını fırladıb oğlana tərəf atdı. Oğlan başını əydi, dəyirman daşı üstündən ötdü. Oğlan qılıncı sivirib devə endirdi. Dev iki parça olub düşdü. O birisi devlər bunu görüb qaçmağa başladılar. Belə ki, oğlan özünü həmin ağ alma ağacının yanına yetirib almadan bir xurcun yığdı. Qayıdıb gəlmək istəyəndə hər tərəfdən səslər eşidilirdi. Ay aman, qoymayın, tutun. Oğlan bu səslərə fikir verməyib geri baxmadı. Gəlib dağın ətəyində, yenə öz atına süvar olub yola düşdü. At yel kimi uçub, qan-tər içində oğlanı mənzilinə yetirdi. Oğlan tez atdan düşüb ipək dəsmalınan onun tərini silir, almaları da

aparıb bacısına verdi. Bacısı almalardan birini yeyib ayağa durdu.

Bunlar burda qalsın, gəl sənə kimdən xəbər verim, baş hərəmdən.

Baş hərəm gecə-gündüz yata bilməyib fikir eləyirdi ki, hərəgah məsələnin üstü açılsa, padşah bunu və vəziri öldürəcəkdir. Odu ki, istəyirdi ki, oğlanın başını batırsın. Bu səfər də eşitdi ki, oğlan salamat qayıdıb. Qarını çağırıb dedi:

- Qarı nənə, bir iş var, əgər bunun dalınca da göndərsən, çox ümid var ki, tay salamat qayıtmasın.

Qarı dedi:

- O nədi?

Baş hərəm dedi ki, bir təhər eləyib oğlanı Qırx Keçəpapağın dalınca göndərmək lazımdı. Özün bilirəm ki, oraya quş-quşluğuynan qanad sala bilməz. Qarı razı olub qızın yanına getdi. Qız yenə bikiyə oturub fikir edirdi. Gördü ki, qarı pilləkənlərdən yavaş-yavaş çıxır. Qarı ona yaxınlaşıb dilini işə salıb dedi:

- Qadan-balan alım, allaha şükür, deyəsən sağalmısan.

Qız dedi:

- Bəli, qarı nənə, qardaşım almanı gətirəndən sonra bir az babatam.

Qarı nənə dedi:

- Ay qız, mən bilirəm ki, sənün günün pis keçəcək. Çünki qardaşın özünə Qırx Qönçə xanımı gətirib, o birisi otaqda keyf eləyir. Sən də allaha şükür yekə qızsan, burda tək-tənha qalırsan. İndi ki, belədi, qardaşına de ki, gedib, qırx Keçəpapağı gətirsin, sən də onnan keyf eləyəsən.

Qız qarının sözünə inandı. Qarı gedəndə qıza bərk-bərk tapşırırdı ki, qardaşını ora göndər. Qarı gedəndən sonra qız bir az da qaşqabağını sallayıb balkonda oturmuşdu. Oğlan Qırx Qönçə xanımla eşiyə çıxıb bunu bikiyə gördülər. Qardaşı yanına gəlib bacısının boynunu qucaqladı. Hər iki gözlərindən öpəndən sonra dedi:

- Bacı, niyə fikir eləyirsən, mən ölməmişəm ki, ürəyində nə ki, dərdin var, mənə söylə. Bacardığım yerə kimi dərman elərəm.

Qız dedi:

- Hələ utanmaz-utanmaz danışsən. Qönçə xanımnan səhərdən axşama kimi gəzib dolanıb keyf eləyirsən. Bəs, mən heç adam deyiləm? Gərək gedib Qırx Keçəpapağı da mənim üçün gətirəsən. Oğlan yenə də qızın ürəyini sındırmayıb, mənim gözüm üstə dedi. Bir azdan sonra oğlan atın yanına gəlib minmək istədi. At yenə dedi ki, oğlan, hara gedirsən? Oğlan dedi ki, gedək Qırx Keçəpapağın dalınca. At dedi:

- Sən o həyəətə neçə dəfə çıxmısan, o dəmdəsgahı bilirsən, ancaq sənə deyirəm, ora çox qorxuludur. Təvəkkül allaha, gedək. Oğlan ata süvar olub başladı getməyə. İki saatdan sonra özlərini qalaçanın yanına yetirdilər.

Gördülər bir yekə Keçəpapaq ortada oturub, dövrəsində də Qırx Keçəpapaq qulluqçu var. At dedi:

- Oğlan, həmin Keçəpapağın yanına gedərsən. Ya allah, deyib əl atarsan onun papağına, ancaq onu bil ki, birinci dəfədə götürməsən, yarıya qədər quma batacaqsan. İkinci dəfə götürə bilməsən boğaza qədər quma batacağıq, üçüncü dəfə götürə bilməsən, sən də, mən də daşa dönəcəyik. Oğlan bu sözləri eşidib atın üstündə bərk durdu. At bir dəqiqədə özünü həyəətə atdı. Oğlan özünü yetirib, əl atdı Keçəpapağın papağına. Həyətdəki dəhşət bunu qorxudub əli boşa getdi. At xəbər verdi ki, dizə qədər torpağa batdıq. İkinci dəfə əlini atanda yenə boşa getdi. Oğlan atın üstündə boğaza qədər atnan bərabər torpağa quylandılar. At oğlanın qulağına dedi:

-Özünü yığışdır, bu səfər də papağı götürməsən, biz daşa dönəcəyik.

Elə bil ki, oğlana təzədən qüvvət gəldi. Əlini atıb papağı götürdü. Papağı götürən kimi torpaqdan xilas oldular. O saat at özünü qalaçanın bu tərəfinə atdı, üz

qoydular gəlməyə. Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi özlərini yetirdilər evə. Oğlan tələsik atdan düşüb pilləkənlərdən çıxmağa başladı. Yarıya qədər çıxanda yadına düşdü ki, atın tərini silməyibdir. Tez qayıtdı, atın tərini silməyə başladı.

At dedi:- Oğlan, dua elə ki, anan namaz üstə idi. Hərgah pilləkənlərin axırında yadına düşsə idi, bu dəmə-dəsgah hamısı yox olmuşdu. Qərək, oğlan atı rahat eləyəndən sonra yuxarı çıxdı, gördü ki, özlərindən qabaqda Keçəpapaq qırx qulluqcusuynan bərabər hazırıldı.

Bunlar burda yaşamaqda olsunlar.

Padşah o gündən ki, şikardan qayıtmışdı, oğlanın fikrini ürəyindən çıxara bilmirdi. Vəzir çağıraraq dedi:- Vəzir, hazırlaş, sabah şikara çıxacağıq. Vəzir əhvalatı bilirdi. İstəyirdi ki, birtəhər padşahın başından şikar fikrini çıxarsın. Onun üçün padşaha dedi:

- Qibleyi-aləm, bir az başımız qatışıqdı, gəl şikarı təyin eləyək bir neçə gündən sonraya. Padşah bu səfər vəzirin sözünü qəbul etməyib dedi:

- Mən nə deyirəm, ona qulaq as, sabah şikara çıxmalıyıq, özü də həmin o dəyirmançı oğlunun çəmənliyinə. Qərək, vəzir naəlac qalıb padşahın sözünü qəbul elədi. Sabah oldu, padşah vəzir, əyanlar, bir qədər də qoşun götürüb yola düşdülər. Oğlan qalaçada oturub söhbətə məşğul idi. Bir də gördü ki, qatırların ucu açıldı. Elə güman elədi ki, padşah şikara çıxmışdı. Bu dəfə qəzəblənib Qırx Qönçə xanıma dedi ki, mən gedib padşaha deyəcəyəm ki, birinci dəfə sənə hörmət elədim. İkinci dəfə nə haqqan bizim çəmənliyə səyahətə gəlmisən. Qırx Qönçə xanım əhvalatı bilirdi. Oğlanı soyudub dedi:

- Ayıbdı, necə olsa, yenə padşahdı, biz gərək onu qonaq çağırıraq. Sən sabahdan get, padşahı, vəzirini, baş hərəmini və bir neçə adamını da qonaq çağır. Oğlan Qırx Qönçə xanımın sözünə baxıb getdi. Padşah yenə çəmənlikdə oturub eyni-ışrətlə məşğul idi. Birdən oğlanı görüb yenə fikri

dağıldı. Oğlan padşaha yanaşdı, təzim eləyib salam verdi. Padşah salamı alandan sonra oğlanı öz yanında oturtdu. Yemək-içməkdən sonra oğlan ayağa qalxıb ehtiramnan padşaha dedi:

- Sabah zəhmət çəkib öz vəzir, vəkil, bir də hərəmləriniznən bizə qonaq gələrsiniz.

Padşah razı oldu. Bir gün qabaq oğlan çoxlu ov vurmuşdu. Qırx Qönçə xanım əmr elədi ləzzətli təamlar hazır olundu. Vaxt oldu, padşah dəstəsiynən oğlana qonaq gəldi. Padşah, əyanlar qaydaynan oturub çay içəndən sonra yeməyə başladılar. Qırx Qönçə xanım süfrəyə oturandan qabaq, iki balaca it küçüyü hazır eləmişdi. Birinci tikəyə başlayanda, Qırx Qönçə xanım küçükləri içəri buraxıb süfrəyə çağırdı. Böyük nimçədə onların qabağına yemək qoydu. Padşahın baş hərəmi bu əhvalatı görüb, payız yarpağı kimi əsməyə başladı. Vəzirin rəngi qaçdı. Əlqərəz, bunlar özlərini itirmişdilər. Padşah bu işdən xeyli rəncidə oldu, ancaq məsələni öz ürəyində o yan-bu yana çevirirdi. Təam yeyiləndən sonra padşah özünü saxlaya bilməyib, Qırx Qönçə xanımdan əhvalatı xəbər aldı.

Padşah bir az da qəzəblənib getmək istədi. Qırx Qönçə xanım özünü itirməyib cavab verdi. Padşah burda bir sirr olmasını bilib, sözün dalısına qulaq asdı. Qırx Qönçə xanım yenə sözünə davam eləyib dedi:

- Padşahım sağ olsun, bir insannan itin süfrədə xörək yeməsində nə böyük iş varmış? Padşah tez barmağını dişlədi, qəzəblənib işin həqiqətini bilmək istədi. Qırx Qönçə xanım ayağa durub oğlanın, qızın əlindən tutdu, padşahın yanına gətirib dedi:

- Qibleyi-ələm, bu sənin oğlun, bu da sənin qızın, mən də sənin gəlinin.

Keçəpapağı da gətirib dedi:

- Bu da sənin yeznəndi.

Padşah o saat əmr edib vəziri, baş hərəmi, qarını, bir də həmin mama ki, uşağı tutmuşdu onu dəli qatırın

quyruğuna bağlayıb, qatırı qovdurdu. Bir azdan sonra hər tikələri bir daş arasında qalıb öldülər. Padşah əmr elədi naxırçı qızını gətirdilər. Hər gün xörəklərin artığını yeyən bu arvad əriyib çöpə dönmüşdü. Arvad gəlib oğlunu, qızını gördü, əhvalatı bilən kimi ürəyi keçib qəşş elədi, tez gülab səpib bunu ayıltılar. Qırx gün, qırx gecə toy eləyib, naxırçı qızını da baş hərəm yerinə qoyub keyf elədilər. Yedilər, içdilər, mətləblərinə çatdılar.

Gül Sənavərə neylədi, Sənavər Gülə neylədi

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Bu padşahın malının, dövlətinin həddi–hesabı yox idi. Amma özündən sonra, gözündə çıraq yandıran heç bir uşağı yox idi. Bu fikir padşahı salmışdı malxulyaya. Bir gün bir dərviş gəldi qapıya. Baxdı ki, padşah çox fikirdədi. Dedi:

– Padşah sağ olsun, sənə nə olub, de bəlkə dərdinə çarə elədim.

Padşah dedi:

– Eh, bütün həkimlər, təbiblər yığıldı bir çarə eləyə bilmədilər, sən neyləyəcəksən?

– Sən de, padşah, mən çarə edərəm.

Padşah açıb dərdin dedi. Dərviş ona üç alma verib dedi:

– Hərəsinin bir üzün özün ye, bir üzün də hər arvadının birinə ver! Doqquz aydan sonra hər arvaddan bir oğlun olar. Ancaq bu şərtlə ki oğlanlarının biri mənimdi.

Padşah razı oldu. Dərviş ona üç alma verib getdi. Padşah dərvişin tapşırdığı kimi hər almanın bir üzünü özü yedi, bir üzün də arvadlarına verdi. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə, doqquz saniyədən sonra padşahın hər arvaddan bir oğlu oldu. Birinin adın qoydular Məlik Məhəmməd, birinin adını Məlik Əhməd, üçüncüsünün də adın qoydular Məlik Cümşüd. Bəli, bu uşaqlar böyüdülər. Xoruzlar banladı, səhərlər açıldı, çaqqallar uladı, axşamlar oldu, günlər dolandı, illər keçdi, bu oğlanlar on beş–on altı yaşlarına çatdılar. Padşah hərdən oğlanlarının boyuna baxıb fəxr eləyirdi. Bunlar belə yaşamaqda olsunlar, günlərin bir günündə dərviş qapını döydü. Bunu ötürdülər padşahın yanına. Padşah bunu görcək vədəsi yadına düşdü. Əhvalı qarışdı. Dərviş oturdu, bir az o yandan, bu yandan söhbət edəndən sonra, gəldi çıxdı mətləbin üstünə ki:

– Padşah sağ olsun, əhdi minəlbəfa!

Padşah nə qədər buna qızıl, gümüş, mamənal təklif elədisə, dərviş iki ayağın taxdı bir başmağa, dedi:

– Olmaz ki, olmaz. Şərtimiz bu idi ki, oğlanlarının birini verəssən mənə. Kişi gərək sözündən qaçmaya.

Padşah çox fikirdən sonra dedi:

– Dərviş, sən gəl belə eləmə! Axı bu uşaqlar hərəsi bir ananın gözüünün ağı–qarasıdı. Hansı ana razı olar?

Dərviş heç bir söz deməyib qalxdı.

Padşah dedi:

– Hara?

Dərviş dedi:

– Şah sağ olsun, sənin heç bir şeyin mənə lazım deyil. Əhdinə vəfa eləmədin, məni mürəxxəs elə!

Dərviş çıxıb getdi. Küçədə baxdı ki, budu Məlik Cümşüd məktəbdən gəlir. Onu aldadıb, götürüb apardı. Az getdilər, çox getdilər, uzaqdan böyük bir qalaça göründü. Dərviş Məlik Cümşüdə dedi:

– Bax, ora bizim evimizdi. Gedib gecəni orada yatırıq, sabah Allah qoysa padşahın istədiyini də götürüb sənə bərabər qayıdırıq evinizə.

Dərviş Məlik Cümşüdü aldadırdı. O, uşağı yalandan aldatmışdı ki, atan məndən bir at alıb, gedək, verim gətir. Məlik Cümşüd də uşaqlığından yaman atbaz olduğundan şirnikib getmişdi. Dərviş qabaqda, Məlik Cümşüd də dalda gəlir. Məlik Cümşüd birdən bir səs eşitdi. Döndü, gördü bir kəllədi, bunun yanında atıla–atıla gəlir, özü də deyir:

– Gözəl oğlan, qəşəng oğlan, məni də sənin kimi aldadıb gətirdi, yandırır ətimdən, sümüyümdən qızıl qayırdı.

Bu sözləri eşidən kimi Məlik Cümşüdün başında tükləri biz–biz durdu. Kəllə deyirdi:

– Ancaq qorxma! Evə yetişən kimi o xamır eləyəcək, sənə də təndir yandırdıracaq. Sonra özü əppəyi açacaq, sənə də əmr eləyəcək ki, təndirə yapasan. Nəbadə–nəbadə

onun sözünə qulaq asasan. Yoxsa əyləcək səni basacaq təndirə.

Məlik Cümşüd dedi:

– Bə mən neynim?

Kəllə deydi:

– Sən onu aldat. Qoy birinci əppəyi özü yapsın. Onda sən onu tez təndirə salıb, duvağını qoy ağzına, otur üstündə. Qorxma, hər tərəfdən səs–küy qalxacaq. Amma sən təndirin üstündən durma. Elə ki, səs yatdı. Demək öldü, onda dura bilərsən.

Bunu deyib kəllə atıldı girdi daşın altına. Dərvişlə oğlan gəldilər qalaçaya. Dərviş yetişəcək qollarını çırmalayıb başladı xamır eləməyə.

– Bala, mən deyirəm bir az əppək bişirib yeyək. Yaman acmışam. Mən xamır eləyincə, sən də dur, təndiri yandır!

Oğlan təndiri yandırdı, elə ki, xamır hazır oldu, dərviş bir gündə açib verdi oğlana ki, bala, al bunu vur təndirə. Oğlan bir təndirə baxdı, təndir cəhənnəm kimi zəbanə çəkib yanırdı, bir də gözlərin döndərib dərvişin üzünə baxdı. Dərvişin üzü elə bil ki, dəyişilmişdi. Gözləri kabab şiši kimi qızarmışdı. Məlik Cümşüdün ondan lap zəhləsi getməyə başladı, dedi:

– Ağa dərviş, özün bilirsən ki, mən padşah oğluyam, indiyə kimi nə təndir görmüşəm, nə də ki, çörək yapmışam. Sən qabaqca birini yap, mən baxım, öyrənim, sonra qalanını mən yaparam.

Dərviş durdu ayağa, əppəyi götürdü əlinə ki, təndirə yapsın, Məlik Cümşüd vaxt itirməyib tez onu təndirə basdı, duvağı ağzına qoyub oturdu üstündə. Bir qışqırıq qopdu, bir qışqırıq qopdu ki, nə deyim. Elə bil ki, yerin göbəyi çatlayır.

Məlik Cümşüd kəllənin dediklərini yanında saxlamışdı. Hər nə qiyamət qopdusa kəndirqayış kimi yerindən tərpənmədi ki, tərpənmədi. Yavaş–yavaş səs yatdı.

Elə ki, hər şey qurtardı, Məlik Cümşüd durdu ayağa. Gördü bir qapı var. Açıb girdi içəriyə, burada o qədər qızıl, gümüş vardı ki, çınqıl kimi. Ondan keçdi o biri otağa. Orda qızıldan adam bədənləri gördü. Otaq başdan ayağa belə qızıl adam bədənləri ilə dolu idi. Belə-belə bütün otaqları gəzib, axırda gəlib bir otağa çıxdı. Burda bir at var idi, yanında iki balası, bir zümrüd quşu var idi, yanında iki balası, bir də bir Aslan var idi, yenə yanında iki balası. Ancaq atın qabağına ət tökülmüşdü, quşun qabağına bir az ot qoyulmuşdu, aslanın qabağına da bir az arpa. Məlik Cümşüd baxdı ki, bu yazıqlar heç birisi bir şey yeyə bilmir. Götürüb dəyişirdi. Əti qoydu quşla aslanın qabağına, otları arpanı tökdü atın qabağına. At işi belə görəndə dedi:

– Məlik Cümşüd, neçə vaxtdı ki, bu dərviş bizi beləcə saxlayır, indi ki, sən bunları dəyişdirib hərəyə öz xörəyini verdin, al mən də öz balamın birini verirəm sənə.

Bunu görəndə Aslan da dedi:

– Məlik Cümşüd mən də bir balamı sənə verirəm.

Zümrüd də bir balasını Məlik Cümşüdə verdi. Məlik Cümşüd atın bir balasını, zümrüdün bir balasını, aslanın da bir balasını götürüb dərvişin qalaçasından çıxdı. Elə bir az getmişdi ki, həmin kəllə yenə atlandı, onun qabağına:

– Sağ ol, Məlik Cümşüd! Ananın südü sənə halal olsun! İndi ki, sən mənim dediklərimə qulaq asıb dərvişi öldürdün, gəl mən də sənə bir yaxşı şey öyrədim. Gedərsən bir azdan sonra qabağına bir ağ su çıxacaq, həmin suda çimərsən, sonra qabağına bir qara su çıxacaq, ondan gözlərinə, kirpiklərinə çəkərsən, sonra qırmızı su çıxacaq ki, ondan yanaqlarına sürərsən. Lap axırda bir gümüşü su çıxacaq ki, onunla da başını yuyarsan. Məlik Cümşüd kəllənin dediklərinə əməl eləyəndən sonra axırını suda başını yudu. Oldu on dörd gecəlik bir ay. Başının bir tərəfi qızıl, bir tərəfi gümüş. Gəldi yetişdi bir şəhərə. Şəhərin kənarında atdan düşdü. Atın, quşun, aslanın hərəsinin tükündən bir az çəkib qoydu cibinə. Üçünü də buraxdı,

gəldi şəhərin qırağına bir çobanın yanına. Ondan bir qoyun alıb, kəsdi. Ətin verdi çobana, qarnını tərsə çevirib keçirtdi başına, girdi şəhərə. Bir az o yana, bu yana dolanandan sonra, gəldi padşahın bağbanının yanına, dedi:

– Bağban qardaş, mən sahibsiz bir adamam, mənə bir iş ver işləyim.

Bağban baxdı ki, bir keçəl oğlandı. O da elə bir adam axtarırdı ki, bağın quşlarını qovsun. Alışdılar, verişdilər, oğlan bağbana quşqovan oldu. Bu burda quş qovmağında olsun, bu padşahın üç dənə mamlı–matan qızı var idi. Hər gün bağdan bunlara gül gətirərdi. Kiçik qız bir gün baxdı ki, onun üçün bağlanmış gül dəstəsi, o biri bacılarından yaxşıdı, həm də onunkunu qızıl tükklə bağlayıblar. Qız bu işdən maraqlandı. Di, başladı məsələyə fikir verməyə. Sabahısı gün baxdı ki, bu gün də gül dəstəsi gümüş tükklə bağlanıb. Ondan sonra onun dəstələri bir gün qızıl tükklə, bir gün də gümüş tükklə bağlanırdı. Qız duydu ki, burda bir hikmət var.

Bir gün qız səhər tezdən yuxudan durub əyləşdi pəncərənin qabağında. Bu pəncərə də həmin bağa baxırdı. Baxdı ki, bir keçəl oğlan gül yığır. Amma, hərçənd ki, keçəldi, özü çox gözəl oğlandı. Gözlər qara, qaşlar qara, yanaqlar qıpqırmızı lalə kimi, sifət ağappaq, elə bil ki, qaymaqdı, böyük bacıların gülünü sapla bağladı. Sonra bir o yana, bir bu yana baxdı, başından qarını çıxartdı. Qız baxdı ki, nə... oğlanın başının bir tərəfi qızıldı, bir tərəfi gümüş. Qız min ürəkdən bir ürəyə vuruldu oğlana.

Məlik Cümşüd hər gün xırda qızın dəstəsini başından çəkdiyi qızıl, gümüş tükklər ilə bağlayıb gətirdi. Amma qarovulçu–zad çox idi diyən, fürsət tapıb görüşə bilmirdilər. Kiçik qız ağıllı başlı Məlik Cümşüdə eşq yetirmişdi. Ta o hala gəlmişdi ki, nə gecə, nə gündüz gözlərinə yuxu–zad getmirdi. Yatırdı oğlan, dururdu oğlan, gəzirdi oğlan. Qərəz nə deyim... Oğlan elə bil ki, bir tilsimli

əjdaha olub keçmişdi onun boğazına, əl çəkmirdi ki, çəkmirdi.

Qız düşündü, daşındı, axırda başladı bacılarının beynin yeyib qulaqların dəng eləməyə ki, «niyə dədəm bizi ərə vermir». Elə demə qızlar da belə bir şeyə bənd imişlər, dərdləri açıldı. Üç bacı baş–başa verdilər. Neynəsinlər? Elə beləcə gedib atalarına bu barədə bir söz demək olmazdı. Axırda kiçik qız onlara dedi:

– Siz dayanın mən bu işi elə düzəldərəm ki, lap sizin ürəyinizcə. Burada heç bir çətinlik zad yoxdu, lap su kimi düzəldərik.

Böyük bacıları bu kiçik bacının mazaratlığına bələd idilər, odu ki, razı oldular. Kiçik qız getdi şahlıq bostanına, oradan üç dənə qovun seçdi. Gətirdi evə. Qovunların biri o qədər yetişmişdi ki, lap suyu axırdı, ikincisi miyanatəhər idi, üçüncüsünün lap vaxtı idi, vaxt eləyirdi ki çatlasın. Bunları qoydu bir xonçaya üstünə də bir örtük örtüb, göndərdi padşaha.

Bəli, padşaha xəbər gəldi ki, qızlarından sənə bəxşayış gəlib. Padşah örtüyü açıb, gördü üç dənə qovun, qaldı məhəttəl. Çağırdı vəziri, dedi:

– Vəzir, bu nə olsun? Bu necə bəxşayışdı?

Vəzir bir az fikirləşib dedi:

– Padşah sağ olsun, qızların bu qovunlarla sənə söz demək istəyirlər. Bax bu lap yetişmiş qovun böyük qızındı, deyir ki, «axı mənim vaxtım keçdi, məni nə vaxt ərə verəcəksən». Bu ortancıl qızındı, demək istəyir ki, “axı mənim də vaxtım keçdi”. Bu da üçüncü qızındı. Bu da demək istəyir ki, «ata, lap yetişmişəm, şax–şax şaqqulduyuram, çırtmaq vurma dağıllam».

Padşah gördü ki, elə vəzir deyəndi, fikrə gedib dedi:

– Vəzir nə təhər eləyim? Hardan bilək ki, bunların meyli kimədir?

Vəzir dedi:

– Padşah sağ olsun, onu həvalə elə mənə. Sabah əmr elərəm bütün camaat yığılar sarayın qabağına. Qızlar da çıxarlar balaxanaya. Adamlar gəlib, bir–bir ordan keçərlər. Qızların meyli kimə olsa, onun dalınca alma atar, biz də işi bilərik. Padşahın bu tədbirdən çox xoşu gəldi. Bəli, əmr olundu, bütün camaat yığışdı, qızlar da üç dənə tərlan kimi pəncərədə qərar tutdular. Təbillər çalındı, adamlar başladı pəncərənin qabağından birbəbir keçməyə. Böyük qız almanı atdı vəzirin oğluna, ortancıl qız atdı vəkilin oğluna. Kiçik qız heç kəsin dalınca atmadı. Hamı keçdi qurtardı, qız atmadı ki, atmadı. Padşah vəziri çağırırdı.

– Vəzir şəhərdə ta kim qaldı?

– Padşah sağ olsun, hamı burdadı. Bircə sənin bağında bir keçəl quşqovan qalıb.

Padşah məhəttəl qaldı ki, görəsən bu qız kimə getmək istəyir. Çar–naçar əmr elədi, gedib quşqovanı, Məlik Cümşüdü çağırdılar. Məlik Cümşüd elə gəlib əynində yırtıq paltar, pəncərənin qabağından keçəndə, qız almanı, yallah küpədi onun dalınca. Padşah onu görək dəli kimi qalxdı ayağa. Ancaq iş işdən keçmişdi. Qız bunu görüb düşdü padşahın ayaqlarına. Padşah böyük qızı ilə ortancıl qıza qırx gün, qırx gecə toy elədi, hərəsinə bir imarət ayırır verdi, amma xırda qızına heç, toy–zad da eləmədi. Məlik Cümşüdə qoşub, qəsrədən çıxarıb, köçürdü təndrəsərə.

Bunlar burda yaşamaqda olsunlar, bir gün padşah naxoşlayır. Di təbib, məsləhət, axırda dedilər ki, «sən gərək ov əti yiyəsən». Bunu eşitək padşahın kürəkənləri atlanıb, çıxdılar ov axtarmağa. Bu tərəfdən də Məlik Cümşüd durub çıxdı şəhərin qırağına. Dərədə cibindən tükü çıxarıb tutuşdurdu oda. At, zümrüd, aslan gəldi. Oğlan üçünə də əmr elədi ki, düşün çöllərə! Bu saat nə qədər ov varsa yığarsınız bu dağın başına. Məlik Cümşüd özü də paltarını dəyişib bir sövdəgər paltarı geydi, oturdu ovların arasında. Az keçdi, çox keçdi kürəkənlər hər yanı axtarıdılarsa ov əsəri tapılmadı, kor–peşman evə qayıtmaq istəyirdilər ki, bir

də baxdılar bağıın üstü dolub ovla. Tez atdan düşüb elə hərəsi birini nişanlamışdı ki, Məlik Cümşüd qalxdı ayağa:

– Hey nə eləyirsiniz?.. Sahibsiz mal–zad deyil ki, əlbəhəl nişanlayırsız.

Dedilər:

– Kimdi bunların sahibi?

Məlik Cümşüd dedi:

– Görmürsüz?

Kürəkənlər baxdılar ki, bu bir əntiqə oğlandı, özü də deyəsən sövdəgərdir. Dedilər:

– Ay qardaş, bunlardan bir dənə bizə satarsan?

– Çox bahadı ala bilməzsiz.

– Hər neçəyə olsa biz alarıq, qayınatamız naxoşdu, həkimlər ona ov əti buyurublar, hər yeri axtarmışıq tapmamışıq.

Məlik Cümşüd dedi:

– Hə... Çox yaxşı... mən sizə bir ov verərəm, ancaq iki şərtlə. Əvvəla hərənin budundan bir damğa basaram, ikinci də ki, ovun başın özüm kəsərəm.

İkinci şərt asan şey idi. Nə olar, qoy özü kəssin. Ancaq birinci şərt bir az naqəhətli idi. Damğa, özü də buddan... kürəkənlər bir az fikirləşdilər. Əgər əliboş qayıdıb qayınatalarının yanına getsələr, bu başdan–ayağa biyabırçılıqdı. Hamı da deyəcək ki, iki–iki öküz boyda adam gedib bir dənə ov vura bilmədilər, hələ adlarını da igid qoyublar. Ovu da ki, bu zalım oğlu damğasız vermir. Axırda böyük kürəkən dedi:

– Ay balam, bizim budumuzu kim görəcək ki, damğanı da görə, gəl razı olaq!

Qərəz, razı oldular. Məlik Cümşüd bunların hərəsinin buduna bir damğa vurub, əsdər atı kimi nişanladı. Bir ov tutdu, yıxdı yerə, «dadı başına, dadı başına» deyə–deyə başın kəsdi, verdi bunlara. Bunlar gedəndən sonra ovları ötürdü, atı, quşu, aslanı da azad eləyib, ovun baş ayağını götürüb, gəldi evə. Qız bunu görcək dedi:

– Haradan belə? Bunlar nədi?

Məlik Cümşüd dedi:

– Çölə getmişdim. Padşahın kürəkənləri bir ov vurdular, kəsib cəmdəyin apardılar, baş ayağın da atdılar yerə. Mən də götürüb gətirdim ki, bişirəsən yeyək.

Qız durdu ayağa, ocağı yandırdı, kəlləpaçanı saldı çölməyə. Təndirəsinin divarındakı qurumlardan da içinə tökülə–tökülə çölmək başladı qaynamağa.

Kürəkənlər ovu gətirdilər. Tez bişirdilər, gətirdilər padşahın qabağına. Padşah qarnı tutunca yedi, amma heç bir şey çıxmadı. Heç bir mənfəət vermədi. Ətin heç dadı da yox idi. Padşahın ağzında lap kül dadı verirdi. Bu tərəfdən elə ki, bizim balaca qızın bişirdiyi qurumlu kəlləpaça hazır oldu, bir nəlbəkiyə bir az ətindən, suyundan çəkib apardı anasının yanına ki, “atama pay gətirmişəm”. Padşahın qızdan o qədər zəhləsi getmişdi ki, yemək də istəmirdi, ancaq anası ağlaya–ağlaya yalvardı ki:

– Axı bu sənin doğma qızındı, indi bir qələtdi eləyib, ürəyi sınıqdı, heç olmasa barmağımı batır!

Qərəz, padşah bir barmağını batırıb yaladı. Baxdı ki, ədə deyəsən gözləri işıqlanır. De bir tikə də bundan vurdu. Elə bil ki, dirildi. Bir «hə» eyləyib elə nəlbəkini yerli–dibli ötürdü içəriyə. Azar dünən getmisən, bu gün, elə bil ki, padşahın dərдинin dərmanı bu qurumlu kəlləpaça imiş. Tamam sağaldı. Sabahısı əmr elədi onları təndirəşərdən çıxarıb, ondan bir az yaxşı, divarları çatlamış köhnə bir saman damına köçürtdülər.

Məlik Cümşüd gündə gedib bağa quş qovur, axşamlar gəlib qız ilə bir yerdə kasıbçılıq ilə ömrünü keçirirdi. Padşaha bir gün xəbər gəldi ki, ayrı bir padşah gəlir, bu padşahlə davaya. De hazırlıq başlandı. Foclar bölündü, meymənə verildi böyük kürəkənə, meysərə verildi ortancıl kürəkənə, dava başlandı. Axşama qədər vuruşdular. Düşmən padşah qoşununun lap əhədini kəsdi. O biri günkü davada padşah basıldı, yaman qırğın oldu.

Əgər xoşbəxtlikdən axşam düşməsəydi, düşmən səhəri–zadı verli–veran eləyəcəkdi.

Padşahın gecə səhərə kimi gözünə yuxu getmədi. Yuxuda cürbəcür qorxulu vəqiələr görürdü. Bəli, səhər oldu, meydan quruldu, hamı girişdi davaya. Bizim Məlik Cümşüd də arvadına dedi ki:

– Get atanın mehtərinə denən, mənə də bir qatırdan–zadan versin, gedim davaya.

Qız dedi:

– Sən gedib davaya neyləyəcəksən? Gedib yıxılıb ayaq altı qalıb ölərsən.

Oğlan dedi:

– Heç olmasa yenə qaraltı olaram ki.

Qərək, qız gedib mehtərə dedi. Mehtər buna bir dənə qotur, axsaq qatır verdi. Məlik Cümşüd mindi qatıra, taytıya–taytıya üz qoydu çölə. Gəldi, dərədə qatırdan düşdü. Ayaqların bağlayıb yıxdı yerə, cibindən tükü çıxarıb tutuşdurdu oda. Bəli, at, quş, aslan üçü də gəldilər. Atın yəhərinə əvvəldən bağlamış olduğu qırmızı paltarını geyindi, yeddi yerdən özünü qıfılbənd eyləyib, quş kimi qalxdı atın belinə. Ayaq üzəngidə, diz qabırğada, üz qoydu dava meydanına.

Düşmən padşahın qoşununun lap nəfəsini tənq eləmişdi. Qoşun az qalırdı ki, sınıb qaçsın. Padşah da, vəzir, vəkil ilə durub davaya tamaşa edirdi. Bir də gördülər ki, günbatan tərəfdən bir toz qalxdı. Tozun içindən bir at çıxdı, yanında aslan, başının üstündə zümrüd quşu, düz birbaşa özünü vurdu düşmən qoşununun içinə. Bir sağa hücum elədi, bir sola hücum elədi, düşmənin içinə bir vəlvələ saldı ki, qələm lazımdı yaza. Bir tərəfdən özü, bir tərəfdən at, bir tərəfdən aslan, bir tərəfdən quş, daha özün hesabını apar, gör nə olar... Padşahın qoşunu bunu görcək qeyrətə gəlib, başladı hücumla. axşama yaxın xeyli düşməni dala oturdular. Elə ki, qaranlıq başladı düşməyə, oğlan tez aradan çıxdı. Padşah ha istədi ki, gəlib ona kömək edən bu

oğlanı bir görüb tanısın ki, kimdi, ancaq oğlan çoxdan aradan çıxıb getmişdi. De axşam hamı şad qayıtdı evə. Məlik Cümşüd də yenə axsaq qatırını minib taytıya–taytıya gəldi evinə.

Sabahısı səhər tezdən yenə durub qatırını minib düzəldi yola. Elə ki, dərəyə çatdı, tükü tutuşdurdu oda. Yenə mindi atına, yanında aslan, başının üstündə zümrüd quşu, hücum elədi düşməne. Gün əyilənə yaxın düşmənlər tab gətirməyib qaçmağa başladı. Nə təhər oldusa davada Məlik Cümşüd əlindən yaralandı. Elə özü də padşahın həndəvərindəydi. Padşah əlüstü cibindən dəsmalını çıxarıb, onun əlini bağladı. Düşmənlər qaçdı, dava qurtardı, hamı qayıtdı evə. Məlik Cümşüd yenə aradan çıxdı, heç kəs onu tanımadı. Gedib qatırını mindi, gəldi evinə. Arvadı onu bu halda görcək, soruşdu:

– Əlinə nə olub?

Dedi:

– Heç zad. Elə durmuşdum, yaylım ox gəlib dəydi əlimə.

Gecə yara Məlik Cümşüdü çox narahat elədi. Heç özün–sözün bilmirdi. Qız onun yarasını açıb təzədən məlhəm qoyub bağladı. Dəsmal da çox qanlı olduğuna görə dəyişdirib, yuyub sərdi həyətdə şərıtə. Səhər padşah çıxmışdı həyətdə, bir də baxdı ki, dünənki atının yarasına bağladığı dəsmal sərilib həyətdəki şərıtə. Tez qızı çağırırdır soruşdu:

– Bu nə dəsmaldı?

Qız dedi:

– Hal–hekayə belə... dünən oğlanın əlinə yaylım ox dəyib, bu dəsmal onun yarasının dəsmalıdır.

Padşah dedi:

– Hey gidi namərd, burada iş var deyəsən.

Çağırıldı vəzir, əhvalatı ona danışdı. Vəzir durdu ayağa, getdi Məlik Cümşüdü yanına, gördü həmin oğlandı

ki, var. Məlik Cümşüd yatmışdı deyən qarını da başından çıxartmışdı, qızıl–gümüş tükləri görünürdü. Dedi:

– Oğlan, sən niyə özünü bizdən gizlədirsən? Padşah səni görmək istəyir. Aç görək sən kimsən?

Məlik Cümşüd dedi:

– Gedin axşamüstü balaxananın eyvanında olun, gəlib oradan keçəcəyəm. Görüb, onda kim olduğumu bilərsiniz.

Vəzir gəlib əhvalatı padşaha danışdı. Bəli, xəbər verildi, bütün əyan–əşraf yığıldı balaxananın eyvanına. Bir də gördülər ki, budur əvvəldən keçəl bildikləri Məlik Cümşüd həmin qırmızı dava paltarı əynində, həmin at altında, yanında aslan, başının üstündə zümrüd quşu ona kölgəlik eyləyə–eyləyə ley kimi gəlir. Padşah bunu görəck utandığından qıp–qırmızı qızardı. Ona indiyə kimi pislik elədiyinə peşman oldu. De oğlan gəldi, atdan düşüb ehtiramla padşahın əlindən öpdü. Padşah göz gəzdirib gördü ki, o bir kürəkənləri yoxdu. Məlik Cümşüd bunu görüb dedi:

– Padşah sağ olsun, əmr eləyin sizin kürəkənləriniz gəlsin. Onlar mənim həlqəbəğuşumdurlar.

Padşah məhəttəl qalib soruşdu:

– Bu nə sirdi?

Məlik Cümşüd ov məsələsini, necə ov satıb hərəsinin buduna bir damğa basmışdı, bizim dediyimiz kimi, açıb padşaha dedi. Padşah adam göndərdi kürəkənlərinin dalınca. Gəlib xəbər gətirdilər ki, kürəkənlər naxoşlayıb yatıblar. Padşah bildi ki, onlar yəqin məsələni başa düşüb oğlanı tanıyıblar, ona görə utandıqlarından gizləniblər. Əmr elədi ki, bu saat nə təhər olsa, gərək gələlər bura. Gedib oğlanları gətirdilər. Əmr elədi, onların budlarını açıb baxdılar, gördülər ki, doğrudan da Məlik Cümşüdün dediyi kimi, hərəsinə bir damğa vurulub. Padşah əmr elədi, indi də o biri kürəkənin birini saman damına, o birini də

təndirəsərə köçürdü, Məlik Cümşüdlə kiçik qızı köçürtdü öz yanına. Özünü də bütün qoşuna böyük elədi.

Ay keçdi, gün dolandı, günlərin bir günündə oğlan evdən çıxıb bazara gedirdi, bir də gördü ki, yolun üstündə bir qoca qarı durub ağlayır. Qarı oğlanı görcək dedi:

– Ay bala, başına dönüm, belə o gözlərinin qadasın mən alım. Qürbətdə bir oğlum var, ondan kağız gəlib bir adam tapmıram ki, oxusun.

Oğlanın yazığı gəlib ondan kağızı aldı ki, oxuya, arvad dedi:

– Ay bala, zamana dönüb, camaat xarab olub, belə durmuşuq küçədə, sonra qonum–qonşudan biri bizi görər, biyabır olarıq, sabah bir sicirrəmə söz qoşub, bir zurna–qaval çıxardarlar ki, sənin də adın bədnam olar, mənim də. Yaxşısı budur, gəl zəhmət çək, gir həyətdə oxu!

Oğlan girdi həyətdə. Elə qarı qapını örtək dəyişilib oldu bir küpəgirən ifritə. Oğlan baxdı ki, bura tilsimmiş. Qarı əlindəki ağacı havada silkələyib dedi:

– De görüm, Gül Sənavərə neynədi, Sənavər Gülə neynədi?

Oğlan məəttəl qalıb dedi:

– Mən nə bilim?

Qarı bu cavabı eşitcəyin əlindəki ağacla onu vurub dedi:

– Onda ol daş!

Oğlan oldu daş, qaldı yerində.

Bu burada, bu dəmdə qalsın, biz qayıdaq dala. Elə ki, dərviş padşah oğlu Məlik Cümşüdü aldadıb apardı, padşah ha gözlədi oğlan qayıtmadı, de ətraf–əknafl, ora–bura adamlar saldı, car çəkdi, bütün hər yeri ələk–fələk elədi oğlan tapılmadı ki, tapılmadı. Bəli, bildilər ki, oğlan dərvişin hiyləsinə düşər olub. Yas tutdular, qara geydilər, bütün şəhər yasa batdı.

Bu dərd oğlanın qardaşlarına yaman əsər eləmişdi. Uşaqlıqda bir–birinə bab olmuşdular, musayıb olmuşdular.

Qardaşlar ikisi də gündən günə əriyirdilər. Neçə dəfə ortancıl qardaş Məlik Əhməd qardaşının dalınca getmək istədisə, padşah qoymadı ki, gedər, dərviş onun da başına əngəl gətirər. Axırda gördü ki, yox, əgər belə getsə onsuz da Məlik Əhməd qardaşının dərdindən əriyib–əriyib axırda bir gün öləcək, çar–naçar axırda rüsxət verdi. Elə Məlik Əhməd bir belə şeyə bənd idi. O saat atı minib yola düzəldi. Bir neçə gün yol gedəndən sonra, gördü uzaqda bir qalaça görünür. Üz qoydu qalaçaya tərəf. Elə bir az getmişdi ki, bir də gördü deyəsən yanından bir səs gəlir. Dönüb baxanda gördü bir kəllədi, atıla–atıla yanınca gəlir. Burasını deyim ki, bu qardaşların üçü də yaman bir–birinə oxşayırdılar.

Kəllə buna dedi:

– Məlik Cümşüd, bə niyə belə? Bəs bu sifətə niyə düşmüşən?

Oğlan elə qardaşının adını eşitcək ürəyi tappıladı, öz–özünə dedi: «aha yaxşı oldu ki, o məni Məlik Cümşüd bildi. İndi mən bütün işləri bilərəm». Kəllə elə doğrudan da onu Məlik Cümşüd bilmişdi.

Məlik Əhməd dedi:

– Başıma çox qəzalar gəlmişdi, kəllə!...

Kəllə dedi:

– Eybi yoxdu, ondan ötrü niyə ürəyini sıxırsan? Bax o ki, dərvişin qalaçasını görürsən, get atı, aslanı, zümrüdü gör, sonra gələrsən yanıma.

Məlik Əhmədin keyfi lap başladı üstürünki vurmağa. Özün birbaşa verdi qalaçaya. Bir–bir otaqları gəzirdi ki, bəlkə qardaşından bir əsər tapa bilər. Ta ki, gəzə–gəzə gəlib qırxıncı otağa çatdı. Baxdı ki, bir at yanında bir balası, bir aslan yanında bir balası, bir də bir zümrüd quşu yanında bir balası, burada bağlanıblar. Bunlar da onu Məlik Cümşüd bilib, soruşdular:

– Ey Məlik Cümşüd, bu nə işdi, bə bizim balalarımızı neynədin?

Məlik Əhməd tez cavab verdi:

– Deməyə də utanıram. Başıma çox qəzalar gəldi. Sizin yanınızda lap üzüqarayam.

At onun sözünü kəsdi:

– Ondan ötrü niyə ürəyini sıxırsan? Ala bu biri balamı min!

Zümrüd dedi:

– Ala mən də bu biri balamı verim sənə.

Aslan dedi:

– Al, bu da mənimki, götür qurban olsun sənə!

Məlik Əhməd atı mindi, quş başının üstündə, aslanın balası yanında, üz qoydu yola. Elə bir az getmişdi ki, kəllə atılıb çıxdı bunun qabağına.

– Dayan, Məlik Cümşüd, görürəm başına gələn qəza–qədər sənin fəhmini qaraldıb. Mən sənə dediyim sular buradadı. Yenə birinci ağ suda çim, sonrakı qırmızı sudan yanaqlarına sür, qara sudan qaşlarına, kirpiklərinə çəkib sonra gedərsən.

Məlik Əhməd başa düşdü ki, qardaşı həmin bu yollardan keçib, bu şeyləri də eləyib. Atı vurdu, yola düşdü. Kəlləni dediklərinin hamısını eləyib. Qardaşı Məlik Cümşüdə lap oxşadı. Məlik Cümşüdü tanıyan adamlardan hankısı onu görsəydi, hökmən deyər ki, elə bu odu, lap elə bil ki, bir almaydılar yarı bölünmüşdülər.

Bəli, Məlik Əhməd kəllənin dediklərini eləyəndən sonra düzəldi yola. De az getdi, çox getdi, gedib yetişdi bir şəhərə. İçəri girəndə baxdı ki, bütün şəhər qara bayraqlarla bəzənib. Yol uzununu nə qədər adama rast gəldisə, arvadlı–kişili hamısı qara geyinmişdi. Məlik Əhməd lap mat qaldı. Bazara çıxdı, baxdı ki, camaat bunu görcək qara bayraqları çıxardıb, qırmızı bayraq saldı. Öz üstündəki qara paltarları tez çıxardıb, hara isə üz tutub qaçırlar. Hamı qışqırır, bağırır. Məlik Əhməd səs–küyün içində ancaq bunu anlaya bildi ki, hamı deyir: «Vəliəhd gəldi».

Məlik Əhməd məsələni anladı. Bildi ki, onu qardaşı Məlik Cümşüdə oxşadırlar. Düşdü fikrə ki, yaxşı indi mən

neynəyim? Görəsən qardaşım burada nəçi imiş? Mən özümü burada necə qələmə verim? Elə bu fikirlə yavaş–yavaş atını sürürdü ki, bir də gördü, qabaqda qoşunun ucu açıldı. Demə padşaha muştuluq veriblər ki, kürəkənin gəldi. O da qoşunu, vəzir–vüzəranı yığıb kürəkənin pişvazına çıxıb. Elə padşah Məlik Əhmədə çatcaq heç fürsət vermədi ki, o ağzını açsın, boynunu qucaqlayıb üzündən–gözündən öpməyə başladı. Məlik Əhməd baxdı ki, qiyamət başqa qiyamətdi.

Məlik Əhməd fikirləşdi ki, əgər mən işi açsam, bəlkə qardaşımı tapmaq mümkün olmadı, elə yaxşısı budu, qoy elə bilsinlər. Odu ki, dedi:

– Heç zad, canım, çıxmışdım ova, bir ceyrana rast gəldim, qovhaqov–qovhaqov belə yubandım.

De şəhər təzədən bəzəndi. Gəldilər barigaha. Axşamüstü idi. Bir az ordan–burdan söhbət–zad etdilər, tainki qaranlıq düşdü. Hərə öz mənzilinə çəkildi. Məlik Əhməd də öz dəyirəsinə gəldi. İçəri girdi, bir də gördü nə... dünya gözəli kimi bir qız durub evdə. Fikirləşdi ki, görəsən bu kim ola... elə bu fikirdəydi ki, qız özün atdı bunun üstünə. Qollarını boynuna salıb başladı danışmağa ki, ay nə bilim indiyə kimi hardaydın? Niyə gedəndə mənə deməmişdin? Ay nə bilim az qalmışdım səndən sonra özümü öldürəm... Məlik Əhməd anladı ki, bu qardaşı Məlik Cümşüdün arvadıdı. Qaldı avara ki, indi bu nə eləsin? Qərək, Məlik Əhməd birtəhər bunu sakitləşdirib bəhanə elədi ki, mənim yuxum gəlir, yatmaq istəyirəm. Tez soyunub girdi yerinə. Ancaq əvvəlkindən də böyük bir əngələ keçdi. Qız dinməz–söyləməz soyunub yıxıldı onun yanına. Bəli, işlər lap düzəldi.

Məlik Əhməd qılıncın qoydu oratlığa ki:

– Bax, bu qılıncdan bu yana keçməyəsən.

Qız dedi:

– Niyə?

Məlik Əhməd dedi:

– Onun səbəbini sonra deyərəm.

Qız Məlik Əhmədin bu hərəkətindən küsüb üzünü döndərdi o yana, yatdı. Məlik Əhmədin canı qurtardı.

Səhər yuxudan durdular. Məlik Əhməd dedi, çıxım küçə–bacanı bir dolanım, bəlkə qardaşımdan bir iz tapdım. Elə bir az küçə ilə getmişdi, gördü ki, bir qarı əlində bir kağız durub ağlayır. Qarı bunu görcək başladı yalvarmağa ki:

– Ay bala, qürbətdə bir oğlum var, ondan kağız gəlib, bir adam tapmıram ki, mənim üçün bunu oxuya.

Məlik Əhməd kağızı aldı ki, oxuya, qarı oyana, bu yana baxıb dedi:

– Ay bala, bizi burada görüb səhər sicirrəmə söz qoşarlar, gəl həyətdə oxu!

Elə Məlik Əhməd həyətdə girmişdi ki, qapı bağlandı. Gördü ki, bəli, düşüb tilsimə. Qarı əlində bir çubuq zahir oldu.

– De görüm Gül Sənavərə neynədi, Sənavər Gülə neynədi?

Məlik Əhməd məəttəl qalıb dedi:

– Mən nə bilim?

Qarı onun başına bir çubuq vurdu.

– Onda sən də ol daş!...

Bu da qalsın burda, sənə kimdən xəbər verim, üçüncü qardaş Məlik Məhəmməddən. Məlik Məhəmməd gördü ki, qardaşı Məlik Əhməd də getdi, gəlib çıxmadı. Bir çox xahişdən, iltimasdan sonra atasından izin alıb düzəldi yola. Həmin yoldan gəlib keçəndə kəllə bunu da Məlik Cümşüdə oxşadıb dedi:

– Məlik Cümşüd, bu nədi? Yenə bu hala düşdün?

Məlik Məhəmməd anladı ki, qardaşları bu yol ilə gediblər. De özün nişan verməyib, fənd ilə kəllədən bütün əhvalatı öyrənib gəldi dərvişin qalaçasına. At bunu görcək soruşdu:

– Məlik Cümşüd, yenə balamı itirdin?

– İtirdim.

– Ürəyini sıxma gəl, min öz üstümə!

Bəli, Məlik Məhəmməd atın özünü mindi, aslanın özü də düşdü bunun yanına, zümrüd də oğlanın başının üstündə yola düşdü. Bu da kəllənin dediyi kimi sularda çimdi, gözüne, qaşına çəkdi, yanaqlarına sürtdü, başını yudu gəlib axırda padşahın şəhərinə yetdi. Bunu da padşah gəlib pişvaz elədi. Bu da qılincin ortaya qoyub gecəni yatdı. Səhər bazara gedəndə qarıya rast gəldi. Qarı nənə əlində kağız ağlayırdı. Elə Məlik Məhəmmədi görcək aldadıb içəri saldı:

– De görüm, Gül Sənavərə neynədi, Sənavər gülə neynədi?

Məlik Məhəmməd bir balaca fikirləşəndən sonra dedi:

– Mənə qırx gün möhlət ver! Qırx gündən sonra sənə deyərəm.

Qarı bunu daş eləməyib ötürdü. Məlik Məhəmməd çıxıb tükü oda tutdu, at, quş və aslan üçü də hazır oldular. Ata dedi:

– Götür məni Sənavər padşahın vilayətinə!

At dedi:

– Bu yol çox əziyyətli, qorxulu, tilsimli yoldu. Mən səni qırx günə aparıb gətirə bilmərəm. Yaxşısı budu, qoy səni zümrüd quşu aparsın.

Məlik Məhəmməd yol üçün lazım olan şeyləri alıb, özü də zümrüd quşuna minib qalxdılar göyə. Bir neçə gün sonra zümrüd quşu bir qalaçanın yanında düşüb, Məlik Məhəmmədi yerə qoyub dedi:

– Bax, Məlik Məhəmməd, Sənavər padşah indi bu qalaçada olur. Al tükümü, qorxma get, lazım olcaq yandırarsan, mən gələyəm.

Məlik Məhəmməd quşu buraxıb qalaçanın qapısını döydü. Soruşdular:

– Kimsən, kimi istəyirsən?

Dedi:

– Qəribəm, bu gecə Sənavər padşaha qonaq olmaq istəyirəm.

Qapını açıb, Məlik Məhəmmədi Sənavər padşahın yanına gətirdilər. Baxdı ki, Sənavər qoca bir kişidi. Bəli, görüşdülər, xoş-beş, on beş, Sənavər ondan soruşdu:

– Nə işin var, bala?!

Məlik Məhəmməd dedi:

– Qibleyi–aləm sağ olsun, mən Gül ilə sənin əhvalatını bilməkdən ötrü sənin yanına gəlmişəm.

Sənavər padşah gülüb dedi:

– Bala, məndən hər nə istəsəydin çox razılıqla verərdim. Amma bunu deyə bilmərəm. Bu bir sirrdir ki, bunu gərək bir allah bilə, bir də mən.

Məlik Məhəmməd çox təvəqqe elədi, heç bir şey çıxmadı. Sənavər padşah razı olmurdu ki, olmurdu. Bir az söhbətdən sonra xörək gəldi.

Məlik Məhəmməd baxdı ki, qabaqca ipək yorğan–döşəkdə bir it gətirdilər. Xörəyi qabaqca qoydular, itin qabağına. İt yeyib doyandan sonra, artığını qoydular göyərçinin qabağına. Göyərçin yemədi. Ondan sonra bir adam kəlləsi gətirdilər, bir ağacla onu döydülər. Göyərçin bunu görəndə yanıqlı bir ah çəkib başladı yeməyə. Məlik Məhəmməd lap qaldı məəttəl. Özünü saxlaya bilmədi, Sənavər padşahdan soruşdu:

– Qibleyi–aləm, mən bu məsələyə lap mat qaldım. Bu nə kəllədi? O nə itdi? O nə göyərçindi? Bu nə məsələdi?

Sənavər padşah gülüb dedi:

– Elə bunu sənə desəm, onda sən Güllə mənim əhvalatımı bilmiş olarsan. Bu it də, bu göyərçin də, bu kəllə də hamısı bu məsələdə olublar.

Məlik Məhəmməd dedi:

– Qibleyi–aləm, mənim marağım birə-beş artdı. Ölsəm də bu əhvalatı bilməmiş, buradan gedən deyiləm.

Sənavər padşah dedi:

– İndi ki, belədi, mən bu əhvalatı sənə danışaram, ancaq bir şərtlə. O da budu ki, əhvalatı danışib qurtarandan sonra səni öldürərəm.

Məlik Məhəmməd razı oldu. Sənəvər padşah başladı:

– Mən qırx ölkədən bac-xərac alan bir padşah oğluyam. Bu Gül də mənim baş hərəmim idi. Mənim bir yaxşı atım var idi ki, həmişə ona kişmiş yedirdərdim. Amma nə qədər xərc qoyurdumsa, bu günü-gündən dala gedib arıqlayırdı. Axır bir gün mehtəri çağırıb soruşdum ki, balam, bu ata mən bu qədər xərc qoyuram, bu niyə kökəlmir!

Mehtər cavabında mənə dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, at haradan kökəlsin ki, gündüzlər yedirdib, gecələr səhərə kimi minirsən.

Mən fikrə getdim, necə yəni gecələr səhərə kimi minirsən. Mən gecələr atı minmirdim. Bunu minən kimdi? Ancaq bu barədə bir söz deməyib onu mürəxxəs elədim. Fikrim bu idi ki, gecə mənim adımla atımı minəni tutum. Ona görə də gecə özümü yuxuya vurub gözləyirdim ki, görüm mehtəri kim səsləyəcək. Gecənin bir vaxtı gördüm ki, arvadım Gül yavaşca yanımdan durdu. Mənə diqqətlə baxdı ki, görsün yatmışam, ya yox. Mən də bunu görüb özümü lap yuxuluğa vurdum. Elə bil ki, bir ildi yatmışam. Elə ki, Gül arxayın oldu ki, mən yatmışam, mənim paltarımı geydi, qılıncımı çəkib üç dəfə başımın üstündə silkələdi, sonra yavaşca qapıdan çıxdı. Baxdım ki, həyətdə mehtəri çağırır.

– Mehtər, atı ver!..

Mehtər atı gətirdi. Özü də yazıq deyirdi:

– Görürsənmi, qibleyi-aləm. Gecələr belə minirsən, səhər də məni danlayırsan ki, at niyə arıqlayır? Ta mən başıma nə kül töküm?

Arvadım Gül bunun sözlərinə qulaq asmayıb, heç bir cavab da verməyib atı minib, yola düzəldi. Mən də yallah

bunun dalınca... Gethaget, gedib bir dağa çıxdıq. Dağın dibində Gül atdan düşüb bağladı, özü girdi mağaraya. Mən də onun dalınca özümü mağaraya soxub qaranlıq bir bucaqda gizləndim. Həmən ipək yorğan–döşəkdə gördüyün bu it də mənim yanıma evdən gəlmişdi. Baxdım ki, mağarada yekə bədənli bir lotu əyləşib, özü də bir kifirin biri. Gül özün verdi lotunun yanına. Lotu heç ona fikir də vermədi. Gül qaravaş kimi bir az qapıda durdu, durdu, axırda qabağa gedib qolun lotunun boynuna saldı. Lotu onu itələyib yıxdı yerə, qışqırdı üstünə ki:

– İndiyə kimi hansı cəhənnəmdəydin?

Gül ağlaya–ağlaya onun qabağında diz çökdü ki:

– Vallah ərimi indicə yuxuya verib gəlmişəm.

Lotu ona bir sillə vurdu. Gül ona yalvarmağa başladı. Düzü bu mənə çox ağır gəldi. Mən Sənavər padşah olum, mənim baş hərəmimi bir itin birisi sillə ilə vursun. Lotu ilə əlbəyaxa olduq. Az qalmışdı ki, lotunu yıxım, bir də baxdım ki, öz arvadım Gül lotuya kömək eləyir ki, məni öldürsün. Bu hində həmin bu it mənim harayıma çatdı. Daldan lotunu yırtıb, mənə kömək elədi. Lotunu öldürdük, Gülü də götürüb evə gəldim. Elə qapıya yetişəndə Gül arxadan mənim başıma bir ağac vurub dedi:

– İndi ki, sən mənim sevgilimi öldürdün, ol it!

Mən oldum qotur bir it, düşdüm küçələrin canına. İki gün ac küçə–bacanı gəzdim. Axırı sürünə–sürünə gəlib bir qəssab dükəninin yanına çıxdım. Deyəsən qəssabın mənə yazığı gəlirdi. Ancaq mənə nə qədər sümük atdısa itlər boğub əlimdən aldı. İtdikdə heç əlim yox idi, açıq görürdüm ki, mən iki–üç günə acından ölərəm. Gözlədim, qəssab axşam dükanı bağlayıb evinə gedəndə, mən də düşdüm onun dalına. Gedib yetişdik, qəssab girdi həyətə, mən də onun dalınca. Qəssabın qızı oturmuşdu həyətdə. Elə mən həyətə gircək saçlarını üzünə töküb qışqırdı.

– Dədə, bu nəməhrəm kişini niyə həyətə gətirmisən?

Qəssab o yana, bu yana baxıb məəttəl qalmışdı ki, naməhrəm kişi kimdi?

Qız dedi:

– Dədə, bu it Sənavər padşahdı.

– Ay qız, kəs səsini! O nə sözdü? Sənavər padşah eşidər dərimizə saman təpər.

– Vallah, bu Sənavər padşahdı. Bunu yəqin arvadı Gül bu hala salıb. Mən bu saat bunu sağaldaram.

Bunu deyib qız bir kasa su gətirdi, bir əfsun oxuyub pülədi suya, tökdü mənim başıma. Sonra çubuqla məni vurub dedi: «Ol Sənavər padşah».

Mən oldum Sənavər padşah, qayıtdım evə, gəldim qapıya, evə gircək Gül məni gördü, əlindəki çubuqla məni vurub dedi:

– Ol eşşək. Mən oldum eşşək. Elə küçəyə çıxcaq bir rəncbər kişi məni sahibsiz görüb tutdu. Axşama qədər mənə küləş daşıtdı. Belim ta lap yağır olmuşdu. Axşam birtəhər əkilib yenə özümü qəssabın dükanına yetirib düşdüm onun dalına. Bəli, qəssab da məni sahibsiz görüb kəmal–ehtiramla qıqların aşırdı üstümə, evinəcən məni mindi. Həyətə girəndə qız yenə məni tanıdı. Yenə əfsun oxuyub, məni əvvəlki halıma qaytardı. Özü də dedi:

– Əgər bu dəfə də Gül fürsət tapıb səni heyvandan–zaddan eləsə, ta sənin dərmanın yoxdu, ala bu çubuğu, bu dəfə də sən çalış onu bir şey elə!

Çubuğu alıb evə gəldim. Qapını döydüm. Elə Gül çıxcaq, fürsət verməyib çubuqla onun başından vurdum. Ancaq ürəyimdən gəlmədi ki, onu başqa heyvan eləyim, dedim «ol göyərçin!». Sonra padşahlıqdan əl çəkib bunları da götürüb çəkildim bu qalaçaya. İndi qabaqca xörəyi verirəm itə, it doyandan sonra artığını verirəm ona. Yemək istəmir onda mən də o lotunun kəlləsini döydürürəm. O kəllənin döyülməyinə tab eləyə bilməyib xörəyi yeyir. İndi bala, bil, gör, Gül Sənavərə neynəyib, Sənavər Gülə neynəyib?

Oğlan dedi:

– Sağ ol, indi ixtiyarın var mənə öldürəsən. Ancaq izin ver çıxım dəstəməz alım, gəlmişəm, iki rükət namaz qılıım, sonra.

Sənəvər padşah razı oldu. Bilirdi ki, qalaçanın divarları uca, qapısı da bağlı, oğlan heç bir yerə qaça bilməyəcək. Məlik Məhəmməd çıxıb qalaçanın həyətinə, quşun tükünü oda tutdu. Quş gəldi, minib qalxdı göyə.

Qırxıncı gün qarı bir də gördü ki, bir şey gurultu ilə düşdü həyəətə. Çıxıb gördü ki, Məlik Məhəmməddi. Məlik Məhəmməd bütün Sənəvər padşahdan öyrəndiklərini bizim bildiyimiz kimi ona danışdı. Qarı dedi:

– Mən bunu öyrənmək üçün minlərcə adamları daş eləmişəm. İndi ki, sən öyrənib mənə dedin, ala hamısını dirildim, verim sənə. Ancaq Sənəvər Gülü elədisə, gör indi Gülü bacısı Sənəvərin başına nə işlər gətirəcək...

Qarı bir əfsun oxudu, daşlar hamısı oldu adam. Məlik Məhəmməd qardaşlarını tapdı. Gəlib Məlik Cümşüdün arvadını da götürüb öz vilayətlərinə getdilər.

Adil padşahın nağılı

Biri vardı, biri yoxdu, yer varıdı, göy yoxdu, amma yerin üsdündə bir padşah vardı... Onun ədli, insafı bütün vilayətə yayılmışdı. Deyillər ki, bu padşah nəfəs alanda dağ–daş, otdar sevinərdi ki, bizim ətrimizi, havamızı udur, nəfəs verəndə gül, ətir qoxsu gələrdi.

Onun məmləkətində aj–yalavaş yoxudu. Torpax arzusunda olana torpax, mal–mülk istəyənə mal–mülk verərdi. O qədər səxavətliydi ki, Allah–tala da onnan varın qısmazdı. Xəzinəsi ha dolub daşardı. Amma ki, bu paşahın züriyyəti yoxuydu. Elə fikir eləyirdi ayə mənən sora bu məmləkəti kim yolluyub yola verəcəh. Padşah çox fikirrəşdi, az fikirrəşdi, böyüh vəziri yanına çağırıb dedi:

Vəzir, sən bilisən mənim səltənətimdə bir ocax yandıranım, bir tüstü çıxardanım yoxdu. Mən istiyirəm taxtı–tacımı elə bir adama verim ki, mənən sora rəyyətim yenə halallıxdan sapıxmasın, bu vilayət dağılıb getməsin.

Vəzir bir az fikirrəşdi dedi ki, paşşah sağ olsun nə tər desən həylə də bir yön qılarix, inşallah hər şey sənin ürəyincə olar. Paşah taxtınnan "Ya Allah" deyib qalxdı. Vəzirinə əmr etdi ki, bu ölkədə nə qədər halal adam var, caar gətdir, sarayıma yığ, deynən padşahın fərmayışdır. Qoy onnar gəlsin, mənim onnara tapşırıgım var.

Vəzir padşahın dediyi kimi də elədi. Vilayətin hər yanına adam saldırdı el – obada kimi halal bildilər padşahın sarayına göndərdilər.

Elə ki, sabah açıldı, üzuza xeyirri sabahlar açılınsaşahın sarayına xeyli halal adamnar cəmləşdi. Padşaha xəbər apardılar ki, qibleyi – aləm sağ olsun fərmayışınıza kimininsə malı – mülkündə gözü qalmıyan, halal əkib – halal biçənnər saraya təşrif gətiriblər.

Şah xeyli sevindi onu gözdüyənnərin yanına gəlди. Ağsaqqal qarasaqqal nə xərtəm halal adam vardı, hamısına

bir – bir nəzər elədi. Əmma nədənsə padşahın gözdəri donux, bət – bənizi soluxmuş görükürdü. O bütün səfin qabağından keçib taxtına əyləşdi. Əlini – əlinə vurup əmr etdi:

– Vəzir, söylə mənim amanatdarımı gətirsinnər. Vəzir baş, əyib, dalı – dalı qapıdan çıxdı. Bir az keşdi nökr –nayib əllərində gül dipçəyi saraya varid oldular. Padşah yerinnən qalxdı hər halal adama bir dibçəh bir də bir tum verdi. Sora da əmr etdi ki, 40 günnən sora hər kəs becərdiyi güllə burda əmrə müntəzir olsunnar. Hər kimin gülü lap şux olsa, lap ətirri olsa bilsin ki, bu varıdat, bu taxtac ona çatacax. Baş əyib bir – bir mürəxxəs oldular.

Günnər keşdi, vədə tamam oldu əmma padşahın gözdərində bir intizar, üzündə bir təlaş vardı. Elə bil bu Adil paşşah ayağ üstə bir mükəvvəydi. Heş dinib danışmırdı.

Elə ki, sabah açıldı, üzuza bir də xeyirri sabahlar açılısın, halallar cəm oldu saray doldu ətiriyənən. Padşaha xəbər getdi ki, bə adamlar gəlib, saray hələ belə behiş ətri görmüyüb. Şahın qaş – qabağı açılmırdı. Eşdə də bir göy guruldayıp bir yağış yağırdı ki, tut ucunna çıx göyə.

Padşah asta – asta bu halaladamların yanına gəldi. Hərə öz dipçəyindəki gülü padşahın qabağına qoyub. Təzim edib dipçəyinin yanında durur. Əmma bu adamların içində bir yetim cuvanəzən vardı ki, bət – bənizi ağappax idi. O, nə qədər əlləşmişdi toxum göyerməmişdi. Heş bura gəlməx də istəməmişdi. Padşahın onu öldürəcəyinnən qorxurdu. Ancax anası demişdi ki, bala get gör təzə padşah kim olacax, barı səni orda görsün, bizdə kasıblığın daşın atax.

Padşah asta – asta gəlib bu cuvanəzənin qabağında durub təəcüblə ona baxdı, hökmlə dedi:

– Sən niyə mənim fərmayışimi pozmusan. Hanı sən gülün?

Oğlan, bu yetim ağappax oldu, qorxudan dili – ağzı təpidi. Hannan hana bir tər gücünü yığıb dedi:

– Ey Adil padşah, Allah da şahiddir ki, mən naxələflih eləməmişəm. Əmma ha ona su verdim, ha günə görsətdim, ha istiyə qoyub, sərinə daşıdım heç nə bitmədi ki, bitmədi. Bilirəm padşahın fərmayışınan çıxanın başı kəndirdə olur. Ey adil padşahı, sənən bir ricam var. Məni öldürəsən, bilirəm. Əmma bir qoca anam var. Onun kimi – kimsənəsi yoxdu. Ona bir az puldan – paradan ver ki, məndə ərxyin gedim o dünyaya.

Padşah səssiz – səmirsiz qəyıdıb taxtına çıxdı. O yetim cuvanəzəni yanına çağırıldı. Hamı qorxu içində uşağa baxırdı. Padşah gülümsünüb yerindən qalxdı, bu cuvanəzənin öz yerində taxdında əyləşdirdi, başınan tacını götürüb dedi:

Ey mənim rəyyətim. Bilin və ağah olun. Şükürər olsun məni yaradana ki, Allah məni namud qoymadı. Məmləkətimin halal adamı elə bu oğlandı. Mən bütün tumları bişirip vermişdim bu adamnara. Bilirdim ki, heç nə göyərmiyəcəh. Onnar halal olsalar da var – dövlət, mal – mülk, tax – tac hamısın yoldan çıxatdı. Bircə bu yetim uşax haxdan dönmədi. Odu ki, mən də sizi bu halal adama amanat etdim.

Hamı çox şad oldu. Yağış kəsdi, gün çıxdı. Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, bir nağıl dənin, biri də özümün...

Hazarandastan bülbülü

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Bu padşahın bir bağı var idi ki, ruzigarın gözü belə bir bağ görməmişdi. Gül-gülü çağırır, içindən göz yaşı kimi çeşmələr axırdı. Bağın içində padşah dünyanın hər tərəfindən cürbəcür ağaclar gətirib, əkdirmişdi. Qərəz, nə deyim bağda can dərmanı desən vardı. Bu bağın şöhrəti bütün ətraf-əknafa yayılmışdı. Dünyanın hər tərəfindən dəstə-dəstə adamlar tamaşasına gəlirdi.

Bir gün yenə ayrı şəhərdən üç nəfər bu bağı görməyə gəlmişdi. Padşahnan bağı gözdilər, dolandılar. Bağın qapısından eşiyə çıxanda, qonaqlardan biri bir ah çəkib dedi:

– Çox gözəl bağdı, amma heyif ki, Hazarandastan gülüynən Hazarandastan bülbülü bu bağda yoxdu.

İkinci qonaq bir ah çəkib dedi:

– Çox gözəl bağdı, heyif ki, Bili-Bilqeyis xanım burda deyil.

Üçüncü qonaq da eləcə bir ah çəkib dedi:

– Çox gözəl bağdı, amma heyif ki, Süleymani-Ərəbat bu bağın içində deyil.

Qonaqlar getdilər, padşah düşdü fikrə, vəzir vərəvurd eləyib gördü ki, padşah çox fikirdədi, dedi:

– Padşah sağ olsun, nə oldu fikrə getdin?

Padşah dedi:

– Vəzir, qonaqların sözü məni fikrə saldı. Hər nə təhər olsa gərək Hazarandastan bülbülü, Bili-Bilqeyis xanım, bir də Süleymani-Ərəbat bu bağa gətirilə.

Vəzir dedi:

– Padşah sağ olsun, burda nə var ki, səni fikrə salır? Şükür olsun üç oğlun var. Çağır, əmr elə, gedib gətirsinlər. Bəs onlar nə vaxt sənə lazım olacaqlar?

Padşah görür ki, vəzir doğru deyir. Onun doğrudan da üç oğlu vardı. Əmr elədi çağırıdılar. Elə ki, oğlanların üçü də gəldi padşahın bərabərinə, padşah dedi:

– Oğlanlarım, mənim bağım misli görünməmiş bir bağıdır. Amma dörd dənə əsgiyi var, onlar da: Hazarandastan bülbülü, Hazarandastan gülü, Bili– Bilqeyis xanım, bir də ki, Süleymani–Ərəbatdı. Bilmirəm, göy göbəyini yerə dayasa da, gərək onları tapıb gətirəsiniz.

Oğlanlar atalarının əlindən öpüb atlarını minib yola düşdülər. Günə bir mənzil, təyyi–mənazil, yetişdilər üç yolun ayrıcına. Atlardan düşüb bir az rahatlandıqdan sonra oradakı böyük bir daşın altına bir üzük qoydular ki, hansı tez gələrsə o birilərinin dalınca getsin, atlarını minib, vəli–vəsilərini eləyib, öpüşüb ayrıldılar.

O biri qardaşları getməkdə olsunlar, sizə kimdən deyim, kiçik qardaşdan.

Bu kiçik qardaş bir neçə gün yol gedəndən sonra gəlib bir şəhərə yetişdi. Bir evin qabağında atdan düşüb gördü ki, bir qoca kişi dayanıb qapıda, dedi:

– Qoca, qəribəm, yol adamıyam, bu gecəni məni qonaq saxlayarsanmı?

Qoca:

– Niyə saxlamıram, bala?! Qonaq Allah qonağıdır.

Ev yiyəsi qoca, gün keçirmiş, dünyanın isti–soyuğun görüb, acı–şirinin dadmış bir adamdır. Gecə söhbət vaxtı oğlanın Süleymani–Ərəbatdan ötrü bura gəldiyini bilib dedi:

– Bala, sən gəl bu sevdadan əl çək! Çox igidlər, çox pəhləvanlar bunun üçün gedib, bir də dala qayıtmayıblar. Hələ sənənin dimdiyinin sarısı heç getməyib, ağızından hələ süd qoxusu gəlir.

Oğlan dedi:

– Yox, dədəmə söz vermişəm, gərək eləyəm. Onda qoca dedi:

– Oğlan, indi ki, belə oldu qoy sənə deyim. O at hər gün bir çeşmə var, gəlib o çeşmədən su içir. Onu ancaq orda tutmaq olar. Ancaq o çeşmənin yanına getmək üçün gərək yeddi dənə odlu dərədən keçəsən.

Oğlan hər şeyi ondan öyrənib səhər atı mindi. Yola düşəndə qoca dedi:

– Çeşmənin başında bir ağac var. Çıxıb həmin ağacda gizlənərsən. Sübhi–sədix zamanı bir dəstə at gələcək, cəhd edlənib kəməndi qabaqdakı atın boynuna sal, özün də tez denən «at, Süleyman peyğəmbər eşqinə dayan!».

Əgər elə deməsən, at səni də ağacı da yerindən oynadıb həlak edər. Elə ki, mindin ata, dala baxmadan dörddəmiyə çap! Daldan çoxlu səslər gələcək ki, «ay tutun, ay vurun!»! nəbadə dönüb dala baxasan, baxsan daş olarsan.

Oğlan atı sürdü, az getdi, çox getdi, bir də gördü ki, uzaqdan işıq gəlir. Yaxınlaşdıqca işıq yekəldi, elə oldu ki, elə bil uzaqda məşəl yanır. Bir az getdikdən sonra baxdı ki, qabaqdakı işıq qocanın dediyi odlu dərədi. Dərənin istisi oğlanı tənqişdirməyə başladı. Ancaq buna fikir verməyib yoluna davam elədi. Getdi yetişdi odlu dərənin başına. Dərə nə dərə, elə bil Allah cəhənnəmi bura köçürdü.

Oğlan baxmayıb özün vurdu odun içinə. Dərədən çıxanda göy guruldadı, şümşürük oynadı, bir gurultu qopdu ki, həmlə arvad olsa, qorxudan uşaq salardı. Oğlan qocanın dediyinə əməl eləyib, heç bir tərəfə baxmayıb, özünü ikinci dərəyə vurdu. Belə–belə dərələrin yeddisini də keçib çıxdı bir düzəngaha. Bir qədər atı sürəndən sonra gəlib bir çəmənərə çıxdı. Çəməninin ortasında uca bir ağac var idi. Ağacın altında bir çeşmə çıxıb, abi–zəməzəm suyu kimi axırdı. Oğlan baxdı ki, elə qocanın dediyi yerdi ki, var. Atıdan düşdü, əyləşib çəməninin başında bir az toqqasının altını bərkidəndən sonra, çıxıb ağacda oturub gözləməyə başladı.

Səhərə yaxın bir də gördü ki, budur yer titrədi, göy saqqıldadı, şümşürük oynadı, tərəninin dalından bir dəstə at

çıxdı. Atlar üz qoydular çəşməyə tərəf getməyə. Oğlan yerin möhkəmləndirib kəməndi hazırladı. Atlar gəlib çəşməyə çatdılar. Oğlan baxdı qabaqdakı ata, gördü doğrudan da at bir atdı ki, Qırat onun yanında bir pula dəyməz.

Oğlan kəməndi atdı atın boynuna. At iki əlləri üstündə qalxdı göyə, oğlanı çəkdi, oğlan düz düşdü onun belinə. At bir də qalxdı ki, onu vursun yerə, oğlan dedi:

– Ay at, Süleyman eşqinə dayan!..

At həzrət Süleymanın adını eşitcək dayandı. Oğlan onu dəhnə çilov vurub, başın döndərdi. Daldan nə qədər qışqırtı, bağırıtı gəldisə, oğlan dönüb baxmadı, birbaşa atı sürdü. Beş günə gəldiyini iki saatda keçib qocanın olduğu şəhərə çatdı. Oradan keçib birbaşa yola düzəldi. Gəldi haman üç yolun ayrıcına yetişdi. Daşın altına baxıb gördü ki, üzük ordadı. Bildi ki, hələ qardaşları qayıtmayıblar. Odu ki, üz qoydu ortancıla qardaşının getdiyi yola. Günə bir mənzil gəlib çatdı bir şəhərə. Şəhərin qırağında düşüb atın tükündən bir az çəkdi, özü girdi şəhərə, baxdı ki, möhkəm acıb, dedi: Gedib bir az yemək yeyim. Bu fikirən gəlib bir aşbaz tükünə girdi. Əyləşib xörək istədi. Aşpaz şeyirdi xorək gətirəndə oğlan gördü ki, öz qardaşdı, soruşdu:

– Bəs qardaş, bu nə hal?

Qardaşı dedi: – Qardaş işim tutmadı, heç bir şey tapa bilmədim. Axırda aşpazxana sahibinə yataqxana pulu verə bilmədiyimə görə, indi məni burda şeyird eləyib işlədir. Oğlan onun borcunu verib aşpazdan aldı, şəhərdən də ona bir at aldı, sonra da lazım olan başqa şeylər alıb şəhərin qırağına gəldilər. Oğlan cibindən Süleymani–Ərəbatın tükünü çıxarıb tutuzdurdu. Süleymani–Ərəbat badi–sərsər kimi gəldi. Hər iki qardaş mindi, sürüb birbaşa çatdılar üç yolun ayrıcına. Daşın altına baxıb gördülər ki, üzük ordadı. Kiçik qardaş ortancıla dedi:

– Qardaş, sən qal burda, mən gedim böyük qardaşımızın dalınca.

Ortancıl qardaş orda qaldı, bizim bu kiçik mazarat üçüncü yola düzəldi. Az getdi, çox getdi, gəlib bir şəhərə çatdı. Baxdı ki, böyük bir qəsir var. Bu qəsirin balaxanasında bir qız oturub, bir qız oturub ki, gözəlliyi göylərdən bac istəyir. Amma qəsirin qabağında bir dəstə fəhlə palçıq ayaxlayır. Oğlan yanaşdı fəhlələrə ki, soruşsun görsün, bu balaxanadakı qız kimdi. Bir də nə gördü?! Böyük qardaşı fəhlə paltarında qıçlarını da çirmələyib, burada palçıq ayaxlayır. Bunu görəndə oğlanın az qaldı ki, ruhu bədənindən uçuşun, dedi:

– Qardaş, bu nə haldı?

Qardaşı dedi:

– Qardaş, bu qızı ki görürsən, bu Bili–Bilqeyis xanımdı. Hazarandastan gülü ilə, Hazarandastan bülbülü də ondadır. Bu palçıq ayaxlayanlar da ki, hərəsi bir padşahın oğludu. Gəliblər ki, onu alsınlar. O da hər gələnnən güləşib yıxıb, hər yıxılana beləcə ömrünün axırınacan burada palçıq ayaqlatdırır.

Oğlan dedi:

– Qorxma, qardaş, bu saat onun saçlarını əlimə dolayaram.

Başını yuxarıya qaldırıb dedi:

– Qız, düş aşağı!

Qız dedi:

– Nə istəyirsən?

Oğlan dedi:

– Sənnən güləşmək istəyirəm.

Qız gülüb dedi:

– Bir baxginən bu palçıq ayaxlayanlara. Bunlar hərəsi bir pəhləvandı. İndi burda palçıq ayaxlayırlar. Mənim sənə yazığım gəlir. Sən yaxşı bir oğlansan, özünü bədbəxt elmə, çıx get!

Oğlan dedi:

– Uzun danışmağın yeri yoxdu. Bunları da görürəm, səni də, düş gəl yerə!

Qız dedi:

– Get oğlan, sənin ağzından hələ süd qoxusu gəlir. Anan yazıqdı, sənin hələ bələnməli vaxtındı, get özünü bədnam eləmə!

Oğlan dedi:

– Sənin cənginə indiyə kimi görünür ki, pəhləvan düşməyib, indi məndən gözün qorxduğuna görə aşağı düşə bilmirsən.

Qız hirsələndi:

– Oğlan, mən sənə qıymırdım, sənə yazığım gəlirdi. İndi ki, sən belə danışdın, çox yaxşı, gəl gülüşək. Ancaq bir şərtən. Sən məni yıxa bilsən, ixtiyar sənindi, nə istəsən elə, mən səni yıxdım başını kəsəcəyəm.

Oğlan dedi:

– Mən razıyam, şərtin gözüm üstə.

Meydan sulandı, süpürüldü, küştü başlandı. Üç gün, üç gecə güləşdilər. Oğlan axır canın dişinə yığıb bir tiləşdirmə vurub qızın arxasını qoydu yerə.

Qız dedi:

– İxtiyar sənindi, öldürə bilərsən.

Oğlan əlini onun kürəyinə vurdu. Qız dedi:

– Bu gündən mən sən qulunam.

Oğlan palçıq ayaxlayanların hamısını azad elədi. Hazarandastan bülbülünü, Hazarandastan gülünü, Bili–Bilqeyis xanımı, bir də ki, qardaşını götürüb yola düşdü. Günə bir mənzil gəlib çatdılar üç yolun ayrıcına, gördülər ortancıl qardaş orda bunların yolunu gözləyir. Çadırlar quruldu, qazanlar asıldı, yedilər, içdilər, hərə öz çadırına yatmağa getdi. Gecə nə ortancıl qardaşın, nə də böyük qardaşın gözünə yuxu getmədi. Onlar bilmirdilər ki, atalarının yanına nə üzlə çıxacaqlar. Gecənin bir vaxtı böyük qardaş durub getdi ortancıl qardaşın yanına. Bir az götür–qoy eləyəndən sonra bu qərara gəldilər ki, qardaşlarının əl–ayağını bağlayıb salsınlar quyuya. Onun

gətirdiyi bütün bu şeyləri aparıb öz adlarından versinlər padşaha.

Oğlan şirin yuxuda yatmışdı. Deyərlər ki, səhərin yuxusu ölümdən betərdi. Qardaşlar onun ayağını kəndirənən bərk sarıyıb gətirib Yusif kimi bir quyuya salırlar. Səhər tezdən bütün qəflə-qatırı yükləyib hazırladılar. Bili–Bilqeyis xanım soruşdu:

– Bəs oğlan hanı?

Qardaşlar dedilər ki, o gecəynən atama muştulux aparıb.

Hər şeyi hazırladılar, amma nə qədər elədilsə, Süleymani–Ərəbat onlara baş vermədi ki, vermədi. Axırda gördülər ki, tuta bilməyəcəklər, onu çar–naçar buraxıb atların içindən bir yaxşı at seçdilər. Süleymani Ərəbatsız yola düşdülər. Gəlib yetişdilər atalarının hüzuruna. Ataları şeyləri görüb çox sevindi. Kiçik oğlunu soruşdu, dedilər:

– O, heç bir şey gətirə bilməmişdi, ona görə də üzükara olduğundan sənin yanına gələ bilmədi.

Əlqərəz, padşahı aldatdılar. O da bunların dediklərinə inandı. Bili–Bilqeyis xanım üçün məxsusi bir otaq ayırdılar, yaşamağa başladılar.

Onlar öz yaşamaqlarında olsunlar, sənə kimdən xəbər verim, kiçik oğlandan.

Bir vaxt səhərin yeli onun burnuna dəyəndə, ayılıb gördü ki, bir quyunun içindədi, qardaşlarının xəyanətini başa düşdü, dedi:

– Hey gidi dünya, mən onlara nə elədim, onlar mənə nə elədilər...

Ancaq gec idi. Əlləşdi ki, bir təhər quyudan çıxsın, ancaq quyu çox dərinidi, heç bir dənə də ayaq yerisi yoxudu. Odu ki, çıxa bilmədi.

Yadınızdadırmı Süleymani–Ərəbat onlara baş verməyib burda qalmışdı, öz sahibini axtarırdı. Qoxuluya–qoxuluya gəlib quyunun başına çatdı. Gördü ki, oğlan quyudadı. Gedib yaxındakı ağaclardan bir az meyvədən,

zaddan yıgıb gətirib quyuya saldı. At həmişə belə eləyirdi, gecələr də quyunun başında yatırdı.

Bir gün bir karvan gəlib burda düşdü. Baxdılar ki, quyunun başında yaxşı bir at var. İstədilər onu tutsunlar. Nə qədər elədilsə, at baş verməyib elə quyunun ətrafında dolanırdı. Axırda dedilər ki, qoy görək bu quyuda nə sirr var ki, bu at burdan o yana getmir. Quyuya səsləndilər. Oğlan ordan səs verdi. Qərək, oğlanı quyudan çıxartdılar, əhval-pursanlıq elədilər, o da açıb bütün başına gələnləri danışdı, sonra onlara razılıq eləyib, Süleymani-Ərəbatın üstünə süvar oldu, üz qoydu öz şəhərlərinə. Gəlib şəhərin qırağında atdan düşdü, tükündən bir az çəkib cibinə qoydu, cilovun boynuna dolayıb, ötürdü. Gedib bir aşbaza şeyird oldu.

Bu burada işləməyində olsun. Bir gün padşah adam göndərirdi, Bili-Bilqeyis xanıma ki, hazırlaşsın, onu alır böyük oğluna. Bili-Bilqeyis xanım padşahla heç görüşməmişdi. Hazarandastan bülbülüynən gülü də vermirdi. Çəkilib öz otağında qara geyinib yasa batmışdı. Padşahın sifarişinə cavab göndərdi ki, mənim nişanım hələ gəlməyib, kim mənə almaq istəyirsə, görək mənə yıxa, sonra ala.

Padşah oğluna əmr elədi ki, onu yıxsın.

Oğlan onun gücünü bilirdi, yaxşı bilirdi ki, onu yıxmaq bunun çörəyi deyil. Odu ki, özün vurdu naxoşluğa. Oğlanın bu naxoşluğu çox uzun çəkdi. Padşah vəzirdən soruşdu:

– Vəzir, bu məsələdən ağlın nə kəsir?

Vəzir dedi:

– Şah sağ olsun, sənin oğlun məhəbbətin gücündən naxoşlayıb, toy olmayınca o, sağalmayacaq.

Padşah əmr elədi, toy tədarükü başlandı. Bili-Bilqeyis xanım gördü ki, işi zorla başladılar, öz ürəyində dedi:

– Yaxşı, mən də özüm bilərəm nə edərəm.

Bəli, toy quruldu, carçılar car çəkdi, qonaqlar çağırıldı, gəldi toyun axırınıcı günü ki, gəlin gedəcəkdə, atlılar atlandı, at çapmağa başladılar. Padşah da öz əyan-əşrafiyyəyə oturmağa tamaşa eləyirdi. Bili-Bilqeyis xanım da pəncərədən baxırdı.

Aşpaz bizim oğlanı dükanda qoyub at çapmağa getmişdi. Elə ki, o getdi, oğlan durub ayağa, atın tükünü çıxarıb tutuzdurdu. At hazır oldu, ayaq üzəngiyə, diz qabırğaya, yatdı atın boynuna, badi-sərsər kimi özünü vurdu çapışanların arasına. Padşah bir də gördü ki, budu bir oğlan gəlir, bir at minib, bir at minib ki, daha nə deyim. At yernən, göynən əlləşir. Oğlan bir o yana çapdı, bir bu yana çapdı, bir məhmizdə bütün çapışanları keçdi... üçüncü dəfədə padşahın böyük oğlunun boynunu vurdu, qaçdı.

Padşah nəre çəkdi ki:

– Amandı tutun, kim tutsa, varımın yarısını ona verəcəyəm.

Atlar düşdülər oğlanın dalına, oğlan gördü budu bütün pəhləvanlar gəlir. Hərçənd ki, o onların heç birindən qorxmurdu, amma bildi ki, dayanıb dava eləsə onu tanıyaçaqlar, odu ki, üzün ata tutub dedi:

– Süleyman eşqinə, at, məni götür!

Elə söz ağzından qurtarmamışdı ki, at iki əlləri üstündə qalxdı göyə, ucadan bir kişnədi, elə götürüldü ki, elə bil ox yayından çıxıb, bir göz qırpımında gözdən itdi. Toy yasa döndü, hər şey qara boyandı. Bütün şəhər qırx gün yas saxladı. Amma Bili-Bilqeyis oğlanı tanımışdı. İndi daha lap arxayınlanmışdı ki, oğlan sağdı, özü də burdadı.

Bu işdən düz bir il keçdi. Elə həmişə aşpaz heyifsilənib deyirdi:

– Köpəkoğlu conənbər görmüş, hardansa gəlib toyu yas elədi. Amma oğlan da əntiqə oğlanıdı ha... adamın heç dilindən gəlmir ki, ona qarğış eləsin.

Oğlan da həmişə cavabında deyirdi:

– Vay köpəkoğlu, amma heyif ki, mən getməmişdim görəm.

Atalar yaxşı deyiblər ki, « ölən elə ölən yerdə qalar». Odu ki, indi də bir neçə vaxt qara–mara bağlayandan sonra böyük oğlan yavaş–yavaş yaddan çıxdı.

Padşah Bili–Bilqeyis xanıma sifariş göndərir ki, əl–ayağını sazlasın, onun kəbinin kəsdirib ortancıl oğluna.

Bəli, yenə tədarük görüldü, qazanlar asıldı, düyülər salındı suya. Toy başlandı. Ancaq Bili–Bilqeyis xanım bu dəfə arxayındı. O yəqin eləmişdi ki, oğlan buradadı.

Bəli, at çapılan gün yenə oğlan, əvvəl dediyimiz kimi, aşpaz gedəndən sonra dükanı bağlayıb şəhərin qırağına çıxdı, atın tükünü tutuzdurdu. At hazır oldu, qıçın aşırdı atın belinə, özünü vurdu çapanların içinə. Camaat hən–hün eyləyib onu tutunca, o, ortancıl oğlanın da boynunu vurub, atı sürdü düz padşahın qabağına. Atndan düşüb dayandı şahın bərəbərində. Padşah gördü öz oğludu. Qolun onun boynuna salıb dedi:

– Oğul, bu nə işdi gördün?

Oğlan dedi:

– Ata, yoldaşına xəyanət eləyənin cəzası belə olmalıdı, əgərçi qardaş da olsa.

Padşah təəccübdən dedi:

– Necə? Bu nə sözdü?

Oğlan bütün əhvalatı bizim bildiyimiz kimi danışdı. Hamı onu haqlı gördü. Yas təzdən toya döndü. Qırx gün, qırx gecə toy eləyib, Bili–Bilqeyis xanımı kiçik oğlana aldılar. Bağın düz ortasında bir qəsir tikdirib onları ora köçürdülər. Hazarandastan gülü bir tərəfdə, Hazarandastan bülbülü bir tərəfdə, Bili–Bilqeyis xanımnan oğlan da onların ortasında... bəh–bəh, keçmə bu bağın ləzzətindən.

Onlar yedilər, içdilər, yerə keçdilər. Siz də yeyin, için,

mətləbinizə yetişin! Göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri
nağıl deyən, biri də özümün, siz sağ, mən salamat.

Hambal Əhməd

Biri vardı, biri yoxdu. Çox böyük şəhərin birində bir dövlətli tacir vardı. Bu tacir səhər çörəyini yeyəndən sonra həmişə bazara gedərdi ki, görsün təzə nə cür mallar satırlar, alış-veriş necə gedir. Həmişə bazarda nə cür yaxşı mal satılısaydı, hamısı bu tacirin evində tapılırdı. Bir gün yenə tacir bazardan çoxlu mal almışdı. Bu malın hamısını bir sandığa yığıb, getdi bir hambal axtarsın ki, gəlib bu şeyləri arabaya yığsın, küçə qapısından da evə daşsın.

Bir az gəzəndən sonra gördü ki, kənarında bir hambal oturub. Bu hambalın adı Əhməd idi. Tacir əl cəyləyib onu çağırırdı:

– Ay hambal, gəl bu şeyləri arabaya yığ, apar evə, orda da arabadan götürüb qoyarsan evə.

Hambal Əhməd gəldi. Bir ora baxdı, bir bura baxdı, bir də şeylərə baxdı dedi:

– Qoy bu şeyləri mənim dalıma.

Tacir dedi:

– Ay hambal, bunu araba gücnən çəkib aparır, sən nə danışırsan, belin zadın sınar, sonra mənə xəyata salarsan.

Hambal Əhməd dedi:

– Ay tacir ağa, burda nə var ki, az yükü, sənə iş deyil, sən ancaq mənə yanımca gəl.

Tacir bir iki adam çağırırdı, köməkləşib sandığı hambal Əhmədin belinə qoydular. Hambal Əhməd sandığı götürüb atdana–atdana yola düşdü. Tacir də mat–mat baxa–baxa bunun dalınca gedirdi.

Evə çatdılar, hambal Əhməd sandığı yerə qoyub, oturdu ki, bir az dincəlsin. Əhməd yerə oturanda, tacir fikirləşdi ki, dəli şeytan deyir ki, tut bu hambalı apar padşahın yanına, bir az pul qır. Onsuz da padşah pəhləvan axtarır. Hambal Əhməd bir az dincələndən sonra ayağa durdu ki, getsin, tacir onun qabağını kəsib dedi:

– Mən səni buraxan–zad deyiləm. Bu saat mənəndən gedəcəksən padşahın yanına.

Hambal dedi:

– Ay tacir ağa, mən hara, padşah hara, sən gəl məndən əl çək, heç zəhmət haqqı da istəmirəm, qoy çıxım gedim.

Tacir hökmnən dedi, olmaz ki, olmaz.

Nə isə tacir yarı zor, yarı xoş hambalı padşahın yanına apardı. Ora çatdı, qapını döydü, padşahın nökrələrindən biri gəlib, qapını açıb dedi:

– Nə istəyirsən?

Tacir dedi:

– Padşaha xəbər verin ki, onun üçün bir qüvvətli pəhləvan gətirmişəm.

Nökrə qapını örtüb padşahın yanına getdi, üstündən bir az keçəndən sonra gəlib dedi:

– Padşah buyurdu ki, içəri gəlsinlər.

Tacir hambal Əhmədnən nökrənin dalına düşüb padşahın hüzuruna gəldilər. Padşah hambal Əhmədə baxıb gördü ki, heç pəhləvanlarının içində bu boyda pəhləvan yoxdu. Tez əmr elədi ki, buna yaxşı paltar verilsin, yer verilsin. Padşah tacirə də pul verib yola saldı.

Hambal Əhmədə yaxşı paltar verdilər, otaq verdilər. Əhməd öz hambal paltarlarını soyunub bir sandığa qoydu, açarını da öz cibində saxladı. Geyinib–keçinəndən sonra bağa gəzməyə çıxdı. Bağda gəzəndə demə padşahın qızı da öz pəncərəsində oturub, ona tamaşa eləyirmiş. Bir ürəkdən min ürəyə padşahın qızı buna vuruldu. Demə qız buna baxanda hambal Əhmədin də gözü onda imiş. Bu da qıza aşiq olubmuş. Əhməd qaldı məəttəl ki, qızınan harda söhbət eləsin.

Bir gün yenə qızı görmək üçün baxçaya çıxdı. Qızın yatdığı otağın pəncərəsinə baxdı, gördü ki, qız ağacların dalında oturub ona baxır. Demə qız da gözləyirmiş. İki də bir–birinə yaxınlaşıb görüşdülər, ürəklərini bir–birinə

açdılar. Bu gündən sonra Əhmədinən qız həmişə burda görüşürdülər.

Günlərin bir günündə bir böyük əjdaha şəhər çayının üstünü kəsib, şəhəri qoydu susuz. Padşah pəhləvanlarının hamısını yanına çağırıb, əmr elədi ki, əjdahanı öldürsünlər. Əhməd gördü ki, bunu əjdaha qabağına göndəririlər, tez cibindən sandığın açarını çıxartdı, gedib sandığı açdı, hambal paltarını çıxarıb geydi. Çıxıb getmək istəyəndə qız onu görüb dedi:

– Ay Əhməd, neyləyirsən? Mən səni sevirəm, sən də mənə, yavaş–yavaş atam da razı olur. Sən getsən bizim işimiz necə olar? Gəl sən get davaya, qorxma, heç zad olmaz.

Əhməd dedi:

– Yox, atam, mənə işim deyil. Get işinin dalınca. Mən gərək özümü ölümə verəm, nə var, sən mənə istəyirsən. Nə gəlib sənətimə. Gedib təzdən hambal olacağam. Mən hara, əjdaha hara.

Qız təzədən başladı yalvarmağa:

– Ay Əhməd, sənə nə işin var ki, özünü əjdaha qabağına verəsən. Qoşunu göndər əjdahanın qabağına, özün də de ki, mən daldan hücum eləyəcəyəm. Elə ki, qoşun töküldü əjdahanın üstünə sən özünü çək bir qırağa. Nə işin var əjdahaynan davaya çıxırsan. Get bir kölgədə yat, elə ki, vurhavur sakitləşdi, onda sən də bir yandan çıx gəl evə.

Bu sözlər bir az Əhmədin qulağına girdi. Təzədən hambal paltarlarını çıxarıb sandığa qoydu. Pəhləvan paltarlarını geyib qoşunun yanına gəldi.

Qoşun cəmləndi, şeypur çalındı, hambal Əhməd qoşunun qabağına düşüb, çaya tərəf getməyə başladılar. Çaya yaxınlaşanda Əhməd qoşunu dağıdıb göndərdi əjdahanın qabağına, özü də qızın dediyi kimi, çəkilib bir ağacın kölgəsində yatdı.

Bir az keçmişdi, Əhməd gözlərini təzəcə açmışdı ki, bir də nə gördü! Vay dədə vay! Bir əjdaha gəlir ki, adamı

lap vəhmə basır. Əhməd gördü ki, yox işlər şuluqdu. Əjdaha bir baş onun üstünə gəlir. Öz canın qurtarmaq üçün xəncəri belindən çıxarıb, əlinə aldı. Əjdaha buna yaxınlaşıb hücum eləyəndə Əhməd bütün qüvvətini yığıb əjdahanı iki böldü, o saat qan göyə fəvvarə verdi.

Padşaha muştuluqçu getdi ki, Əhməd əjdahanı öldürdü. Əhmədi padşahın hüzuruna gətirdilər. Padşah camaatı yığıb dedi:

– Məni istəyən, buna xələt!

Hər tərəfdən buna xələt töküldü. Şəhər suynan sirab oldu. Əhməd də xələtini yığıb, qızın yanına gəldi. Qız onu görən kimi yaxınlaşıb dedi:

– Sənə demədimmi əjdaha sənə heç nə edə bilməz. İndi get atamdan məni istə.

Əhməd padşahın yanına elçi göndərdi. Padşah çox şadlıxnan qızını ona adaxladı. Bir neçə ay keyfnən, səfaynan gün keçirdilər. Bir gün xəbər çatdı ki, ikinci əjdaha suyun qabağını kəsib.

Padşah vəziri çağırıb dedi:

– Vəzir, bir tədbir tök, şəhər susuzluqdan qırılır.

Vəzir dedi:

– Padşah sağ olsun, nə var ki, Əhmədi göndər, gedib öldürsün.

Padşah tez Əhmədi çağırıb dedi:

– Əhməd, mən görürəm ki, sən çox igid adamsan. İkinci əjdaha gəlib suyun qabağını kəsib. Gedib onu öldürməyi sənə tapşırıram.

Əhməd bu sözləri eşidən kimi cibindən açarı çıxarıb birbaşa sandıq olan otağa getdi. Sandığın ağzını açdı, içindən hambal paltarını çıxarıb geyməyə başladı. Qız qaça–qaça gəlirdi ki, Əhmədə ürək versin, gedib gördü Əhməd yenə hambal paltarını geyib getmək istəyir.

Qız yenə buna yalvarmağa başladı.:

– Ay Əhməd, allaha bax, tarıya bax, gəl sən mənim sözümdən çıxma. İndi biz nişanlıyıq. Sən nə ürəknən məni buraxıb gedirsən, gəl sən yenə get.

Əhməd onun sözünü kəsib dedi:

– Xeyir a, gələsən bunun xatiri üçün yenə ölümə gedəsən. Bir dəfə getdim, gücnən qurtardım. İndi ikinci dəfə gedib heç qayıtmayım? Xeyir, mənim işim deyil.

Qız dedi:

– Ay Əhməd, başına dönüm, qurbanın olum, o dəfə gedəndə yerdə yatmışdın əjdaha sənün üstünə gəldi, indi gedəndə ağacda yat, heç əjdaha da çıxma bilməsin.

Bu söz Əhmədin xoşuna gəldi. O təzədən hambal paltarını soyunub, öz pəhləvan paltarını geyinib, qoşunun yanına gəldi. Qoşun düzülüb onu gözləyirdi. Şeypur çalındı, əmr olundu, qoşun yola düşdü.

Bir az gedəndən sonra, çayın qırağına çatdılar.

Əhməd dedi:

– Siz qabaqdan hücum eləyin, mən də gedib onu daldan tutacağam.

Qoşun qabaqdan əjdahanın üstünə töküldü. Qoşun qorxmurdu, çünki bilirdi ki, hər necə olsa, Əhməd əjdahanı öldürəcək. Əhməd elə ki, gördü qoşun getdi, bir hündür ağacın başına çıxıb yatdı. Elə təzəcə oyanmışdı ki, nə, budu, əjdaha onun üstünə gəlir.

Əhməd gördü ki, işlər pisdə. Tez ağacdən yerə düşdü, gördü xəncərin işə salmasa, öz canı gedəcək. Tez xəncəri əlinə aldı, əjdaha buna çatan kimi, Əhməd bütün gücünü yığıb xəncərinən əjdahanın başından vurdu. Qan əjdahanın başından fəvvarə kimi axdı; əjdaha ölüb, yerə sərilədi.

Qoşun gəlib gördü ki, Əhməd əjdahanı öldürüb, özü də ayağını əjdahanın döşünə qoyub dayanmışdı. Tez padşaha muştuluqçu getdi ki, Əhməd əjdahanı öldürübdü. Camaat töküldü, Əhmədi qucaqlarına alıb, birbaşa padşahın hüzuruna gətirdilər. Padşah Əhmədi görən kimi yanına çağıraraq alından öpdü, dedi:

– Məni istəyən buna xələt versin!

Camaat əlindən gələni Əhmədə xələt verib, onun başına fırlanırdı. Əhməd xələtlərini götürüb öz otağına getdi. Qız eşitdi ki, Əhməd əjdahanı öldürüb, sevincək Əhmədin otağına qaçdı. Görüşdülər, öpüşdülər, sonra qız dedi:

– Əhməd, sənə dedim ki, get, əjdaha sənə heç bir şey eləyə bilməz.

Əhməd cavab verib, dedi ki, doğrudur, bu dəfə sən dediyin kimi ağacda yatmışdım, amma köpək oğlunun əjdahası elə bil mənənlən güləşməyə gəlib. İyləyə–iylyəyə gəlib məni tapdı. Gördüm ki, yerimdə sakit otursam, bu məni tikə–tikə eləcəyək, tez xəncərimi çıxarıb onu iki böldüm.

Qız çox sevindi. Gecə oldu, hərə öz otağına çəkilib yatdı.

Bir neçə gün belə keçdi. Bir gün padşah Əhmədi yanına çağıraraq dedi:

– Əhməd, mən toy tədarükü görürəm. Bu günlərdə sənənin toyundu. Bu işə sən nə deyirsən?

Əhməd heç nə deməyib başını aşağı saldı. Padşah gördü ki, baş aşağı salmaq razılıq bildirir.

Bir neçə gün toy tədarükü görüldü, qıza toy paltarları tikildi, qonaqlar çağırıldı. İki gündən sonra toy başlanacaqdı.

Bir gün padşah evində oturmuşdu, gördü ki, qonşu məmləkətin adamları gəlib padşahlarından kağız gətiriblər. Padşah vəziri çağıraraq kağızı oxutdurdu. Bildirdilər ki, qonşu məmləkətin padşahı bunları davaya çağırır.

Səhəri gün padşah başladı dava tədarükünə. Əhmədi yanına çağıraraq dedi:

– Əhməd, bilirəm bu xəbər sənənin ürəyini sıxacaq, amma gərək deyəm. Qonşu məmləkətin padşahı bizi davaya çağırır. İndi biz dava tədarükü görürük. Sənənin toyun hələ qaldı. Sən özün də davaya hazırlaş. Sabah dava başlanır.

Əhməd dava sözünü eşidən kimi əlini saldı cibinə, haçarını çıxarıb, gəldi birbaşa sandıq olan otağa. Sandığın ağzını açdı, hambal paltarını çıxarıb geydi, qalanını götürüb bir baş çıxmaq istəyirdi ki, qız içəri girdi. Qız gördü ki, Əhməd yenə hambal paltarını geyinib, soruşdu:

– Ay Əhməd, yenə nə olub bu paltarını geyinmişən?

Əhməd dedi:

– Necə yəni nə olub? Atan iki körə məni əjdaha qabağına göndərib bəs deyil, indi də qoşun qabağına göndərir. Gic deyiləm ki... getsin özü də! Niyə mən havayı–havayı canımı qurdlara verim?

Qız yenə durdu yalvarmağa:

– Ay Əhməd, allaha bax. Gəl sən mənim sözümə bax, get davaya. Əjdahanı öldürəndə sənə nə oldu ki, indi də nə olsun?

Əhməd qızın üzünə baxıb dedi:

– Uzun danışma, mən davaya gedən–zad deyiləm, əjdahaydı, təkidi, mən onu öldürdüm, indi də əjdaha deyil ki... oxun biri gəlib sancıldı ürəyimə, sonra nə olsun? Mən qoşun qabağına gedə bilmərəm.

Qız dedi:

– Ay dəli, axı sən özünü niyə üzə verirsen. Mən ata, denən ki, mən həmişə düşməyə daldan hücum edərəm, siz qabaqdan gedin. Onlar qabaqdan hücum eləyəndə, sən də qaçıb bir yanda gizlənərsən. Bu da əjdaha deyil ki, dalınca gəlsin. Yoxsa toyumuza iki gün qalib məni niyə bədbəxt eləyirsən.

Bu sözlər bir az Əhmədin ürəyini yumşaltdı. Əhməd razı olub, əmr elədi ki, bir at gətirsinlər.

Nökər tez yüyürüb tövlədən bir yaxşı at seçib gətirdi. Əhməd atdan çox qorxurdu. O, ata yaxınlaşanda, əl vurdu atın qarnına. Bu atın qarnına əl atan kimi, at qarnını tərətədi. Əhməd qorxub əmr elədi ki, bu at pısdı, yaxşısını gətirsinlər. O elə bir at axtarırdı ki, yabı kimi, nə qədər əl vursan da tərənəməsin. Nökərlər Əhmədin əmrinə görə

gedib tövlədən bir başqa at seçib gətirdilər. Əhməd bunun qarnına əl vurdu, gördü ki, bu da qarnın tərətədi. Əmr elədi başqa at gətirsinlər. Elə–elə beş–altı at gətirib, hamısının qarnına əl vurub gördü ki, qarnıları tərənir.

Nökər gördü ki, hansı at gətirirsə Əhmədin xoşuna gəlmir, axırda dedi:

– Ay pəhləvan ağa, əgər istəyirsən özün tövlə həyətinə get, mən də atların hamısını çıxardım, hansı xoşuna gəlsə onu götür.

Əhməd bunun sözünə baxıb tövlə həyətinə getdi, atlara bir–bir baxdı, hamısına əl vurdu, gördü ki, yox, hansına əl vurur, özünü dik atır. Heç birini seçmədi. Bir də baxıb gördü ki, küncdə bir yazıq at var. Tez ona yaxınlaşdı, nə qədər əl vurdu, gördü ki, bunun heç halına təfəvüt eləmir. Öz–özünə fikirləşdi ki, bu yabı mənim üçün lap yaxşıdı. Tez nökeri çağırıb dedi:

– Gəl bu atı mənə ver.

Nökər atı çəkib bunun yanına gətirdi. Əhməd atın üstünə mindi. Gördü ki, lap bunun malıdı. Elə bu at yavaş–yavaş gedər. Amma öz–özünə dedi:

– Hər nə olur–olsun, qoy ayaqlarımı bağlatdırım. Tez nökerləri çağırıb dedi:

– Gəlin mənim ayaqlarımı atın qarnının altından bir–birinə bağlayın. Nökerlər bunun ayaqlarını bərk–bərk bağladılar. Əhməd bu işləri görəndə, padşah da aynadan baxırdı. Öz–özünə dedi:

– Adə, bu nə cür adamdı, gör atların içində nə yaxşı at seçdi. Kişi doğurdan da minici imiş. Yel atını tapıb.

Meydanda qoşun bir–birini qırırdı, padşahın qoşunu yavaş–yavaş basılırdı. Padşah da, sərkərdələr də, az qalmışdılar özlərini itirsinlər. Elə ki, Əhməd atın üstünə mindi, tay dalısını soruşma. At bir başın silkələdi, cilov Əhmədin əlindən çıxdı. At bunu birbaşa götürdü. At elə gedirdi ki, yel kimi. Əhməd gördü ki, uzaqdan bir ağac görünür. At bu ağaca yaxınlaşcaq Əhməd əlini atdı ağaca

ki, yapışıb atı saxlasın, at onu elə çəkdi ki, ağac kökündən çıxıb qaldı Əhmədin qoltuğunda. Əhməd yel atının üstündə, qoltuğunda bir əlli–altmış illik ağac, düşmən qoşununun içinə soxuldu. Yel atı o yan–bu yana çırpınırdı. At oyan, bu yana qaçdıqca düşmənin əsgərləri Əhmədin qoltuğundakı ağacın yerdən sürünən budaqları altında qalıb ölürdülər. At da bir yandan əzişdirirdi: bu cür Əhməd düşmən qoşunun qırıb qurtardı. Düşmən gördü yox, bu pəhləvan tay lap bunların axırına çıxacaq, üz döndərib qaçmağa başladı.

Əhməd qoşunun içində o yan–bu yana qaçıb, meydanı ver–veyran elədi. Amma nə qədər eləyirdisə, atın cilovunu saxlaya bilmirdi. At onu lap yarımcan eləmişdi. Bu halda düşmən qoşunun sərkərdəsi Cilovxan da öz yaxın adamlarıynan dağın başında durub davaya tamaşa eləyirdi. Əhməd gördü ki, at onu lap öldürəcək, ağacı salıb atın boynunu qucaqladı. Hər yetənə qışqırırdı ki, cilov–cilov. O yalvarırdı ki, atın cilovunu bir adam tutub bunu qurtara. Cilovxan baxdı ki, Əhməd bütün qoşunu dağıdıb, indi də cilov–cilov deyib, bağıra–bağıra meydanı gəzir. Tez atını minib öz adamlarına dedi:

– Adə, tez olun, atları minin. Zalım oğlu zalım, bütün qoşunumu qırıb, indi də Cilovxan, Cilovxan deyə məni axtarır. Tez olun qaçaq ki, gəlib tutsa atamızı yandırar.

Əlqərəz, bütün düşmən dağıldı. Yerdə qalan on–onbeş yaralı əsgərnən Cilovxan özü də qorxudan qaçdı. Əhmədin də lap son nəfəsiydi. Padşahın qoşunları düşmənin dağılıb qaçdığını görəndən sonra tökülmüşdülər meydana. Ordan, burdan, axır ki, bir təhərnən atı saxlayıb Əhmədi atdan endirdilər. Əsgərlər Əhmədi qucaqlarına alıb, gətirib yerinə saldılar. Əhməd heç özünü bilmirdi. Bir neçə saatdan sonra Əhməd özünə gəldi. Padşah Əhmədi yanına çağırıdırıb alnından öpdü, sonra öz tacını çıxardıb onun başına qoydu.

Əhməd oldu məmləkətin padşahı. Hambal Əhməd dönüb oldu Əhməd şah. Padşah da oldu onun vəziri. Hər şey qurtarandan sonra padşah bir gün Əhməddən soruşdu:

– Ay bala, Əhməd, o yel atına minəndə ayaqlarını niyə atın qarnının altından bağlatdırmışdın?

Əhməd bir fikirləşib cavab verdi:

– Mən and içmişdim ki, şəhid olmayınca atdan düşməyəcəyəm. Odu ki, ayaqlarımı atın qarnının altından bağlatdırmışdım. Bu da iyidliyin bir nişanasıdır.

Qırx gün, qırx gecə Əhmədlə padşahın qızına toy elədilər, şadyanalıq keçirdilər. Onlar şad-şalayın ömür sürüb dövrən keçirdilər. Sizin də kefiniz kök, damağınız çəğ olsun.

Məlik Məmməd və Məlik Əhməd

Biri varıdı, biri yoxudu, Yunan şəhərində bir Məmməd həsən adında padşah varıdı. Bunun heç sonu, züryəti yoxudu. Özü də çox zalım padşahıdı. Hamı padşahlar bundan ehtiyat eləyirdilər. Bunun qonşusunda da bir naxırçı vardı. Bu naxırçının da sonu, züryəti yoxuydu. Padşah fikirləşdi ki, gün çıxandan gün batana kimi cəmi padşahlar məndən qorxur, özümün də varım–dövlətim yerə–göyə sığışmır. Amma neyləyim, bir züryətim yoxdu ki, mən öləndən sonra yerimdə qalsın.

Padşah gecə yatmışdı. Aləmi–vağyada gördü ki, buna deyirlər ki, ey padşah, səhər səbh namazından qabaq dur, get bağçadakı hovuzun qırağına. Orda suyun üzündə bir alma üzür, onu gətir ortadan tən böl, yarısını ver qonşun naxırçıya ver arvadıynan yesin, yarısını da özün hərəminnən ye.

Padşah səbh namazından qabaq durdu getdi çarhovuzun qırağına. Gördü bəli, çarhovuzda bir alma üzür, tez almanı götürdü gəldi evə. Almanı bölüb göndərdi naxırçıya, dedi:

– Arvadıynan yesin.

Yarısını da özü hərəmiynən yedi.

Ay keçdi, il dolandı, bunların hər ikisinin arvadlarının boyuna uşaq düşdü. Arvadların hər ikisi vaxt oldu ki, doğdular. Bunların hərəsinin bir oğlu oldu. Uşaqların hərəsinə bir dayəyə verdilər. Bunlar bir yaşından gəldi iki yaşına, ikidən üçə, belə–belə altı yaşına çatanda, uşaqları məktəbə qoydular. Padşah oğlunun adı Məlik Məmməd idi. Naxırçının oğlunun adı da Məlik Əhməd idi. Bunları evdən çölə çıxmağa qoymurdular. Bir molla tutmuşdular, gəlib ikisinə də dərs verirdi. Uşaqlar həmişə qapısı–bacası bağlı bir evdə otururdular. Həyət üzü görməmişdilər.

Padşah aşbaza tapşırıldı ki, nə badə bunların xörəyinə sümük qoyasan. Uşaqlar hər ikisi gəldi on beş yaşına çatdı. Bir gün aşpaz uşaqların xörəyinə bir sümük qoydu. Bunlar xörəklərini yeyib sümüyü oynadırdılar. Sümüy aquşqanın şüşəsinə dəyib sındırdı. Birdən evə günün şoxu düşdü. Uşaqlar gördülər ki, evdə divara bir göyçək şey düşüb. Başladılar bunu tutmağa, nə qədər elədilər, günün şoxunu tuta bilmədilər. Molla gələndə gördü ki, uşaqlar qan-tərin içindədi. Bunlar mollanı görəndə dedilər:

– Bizi niyə burda qırırsan, qoymursan çölü görək? Bax çöldən nə göyçək şey düşür.

Molla gətirdi aquşqanın sınığından çölü bunlara göstərdi. Onlar gördülər ki, kimi quş oynadır, kimi gəzir, kimi oynayır, hərə bir işinən məşğuldu. Çöl belə göyçəkdi ki, nə təhər... mollaya dedilər:

– Get atamıza de, tay biz oxuyub molla olmayacağıq ha. İzin versin çölə çıxaq. Bir at da hazırlasın, ova gedək.

Molla gedib padşaha dedi:

– Uşaqlar deyir ki, bizə icazə versin çıxaq çölə. Özü də bir at yəhərləyib hazırlatsın ova çıxacağıq.

Padşah car çəkdi, qoşunun hamısına xəbər verdi ki, mənim oğlanlarımın yanınca sabah ova gedəcəksiniz. Məlik Əhmədinən Məlik Məmməd bir–birinə oxşayırdı. Ancaq Məlik Əhməd bir az Məlik Məmməddən ağıydı, yoxsa ikisi də bir–birindən seçilmirdi.

Uşaqlar atlandılar, düşdülər yola, getdilər bir düzəngah yerə çıxdılar. Gördülər bəli, burada bir ceyran otlayır. Qoşuna əmr elədilər ki, ətdən çəpər çəkin. Ceyran hər kəsin başının üstündən tullanıb getsə, boynunu vurduracağıq. Bunlar cərgəyə durdular, ceyranın dörd bir tərəfini tutdular. Ceyran o yana baxdı, bu yana baxdı Məlik Məmmədin başının üstündən tullanıb getdi.

Məlik Məmməd dedi:

Bir adam mənim dalımca gəlsə, bu ad mənə qənim olsun, onu vuracağam.

Heç kəs qorxusundan getmədi. Oğlan dedi ki, gərək o ceyranı özüm tutam.

Hər iki qardaş yola düşdülər; ceyranı qova–qova gətirib bir qalaçaya saldılar. İstədilər ceyranın dalınca qalaçaya girsinlər, gördülər ki, bir oğlan çıxıb deyir:

– Ey şahzadələr, mənim ceyranımı niyə qovursunuz?

Məlik Məmmədgil oğlana dedilər:

– Bizim şikarımızı ver. Ceyran bizim şikarımızdı.

Oğlan dedi:

– Ay oğlanlar, sizə yazığım gəlir, yoxsa tilsimə salardım, heç çıxa bilməzdiniz.

Bu oğlan girib içəridən bir şəkil gətirib Məlik Məmmədgilə verdi. Məlik Əhməd gördü ki, bir qız şəkli ki, allahı–tala xoş gündə, xoş saatda yaradıb. Bunu görəni kimi Məlik Məmmədin ürəyi getdi.

Bir azdan sonra ayıldı, bunlar geri qayıtdılar. Yol uzununu Məlik Əhməd buna təskinlik verirdi ki, o qızı ələ gətirərik. Nə fayda qızın yerini bilmədik, hansı padşahın qızıdı. Məlik Əhməd bir elə pəhləvandı ki, Rüstəmə əvəz.

Qardaşına dedi:

– Qardaş, bu başı ya bədəndən gərək cida eyləyəm, ya da o qızı tapam.

Məlik Məmməd evə qayıdıb şəkli gətirib qoydu atasının qabağına.

Atası dedi:

– Ey oğul, o boş fikirdi, bu qız yeddiqardaş devin bacısıdı. Mən düz yeddi dəfə onların üstünə qoşun göndərmişəm, qoşunumu təmiz qırılmışdılar. Onu almaq olmaz. Həmin qızın adına Güli–Qahqah deyərlər. O qıza cəmi padşahlar aşığıdı, ancaq ələ gətirə bilmirlər. O qız tilsimlidi. Mən sizə qoşun verə bilmərəm ki, aparıb qırdırasınız. O qızın bəlkə könlü olub, özü gəlsə, bu iş mümkündür.

Məlik Əhməd dedi:

– Ay padşah, mənə qoşun lazım deyil, ancaq yolunu de ki, hara gedəcəyəm. Bu baş nə qədər ki, sağdı, gərək o qızı gətirəm.

Padşah dedi:

Bəli, məşriq tərəfə getsəniz, qızı tapa bilərsiniz.

Hər ikisi azuqəsini götürüb, atlarına minib sübh tezdən yola düşdülər. Günbatanda gedib bir yerə çatdılar. Gördülər bir qırx pilləkənli bir evin aynasınan bir qız baxır. Bunu görəndə Məlik Məmmədin az qaldı ürəyi getsin. Məlik Əhməd ona bir az təsəlli verib dedi:

– Bizi biabır eləmə, özünü toxdat.

Qız da Məlik Məmmədi görəndə kimi, bir könüldən min könülə ona aşıq oldu. Qız dedi:

– Ey oğlan, mənə çox padşahlar aşıqdı, amma qardaşlarım onların qoşununu qırıb tərək edib, mənə heç kəsə vermirlər, ancaq sənə indi bir şey öyrədəcəyəm. Mənim bir taxtım var ki, gərək onu suda elə axıdasan, suya dəyməyə. Bir də bir qazanım var, yeddi dəmirçi hərəsi onun bir küncündə oturub çəki döyür. Qazan o qədər böyükdü ki, bunların səsi bir–birinə çatmır. Gərək onu suyan doldurub götürəsən bir gilə də su yerə düşməyə. Mən də qardaşlarıma demişəm ki, hər kəs taxt axıtarsa, o qazanı da doldurub gətirsə, ona gedəcəyəm. Gələndə sənə deyəcəklər ki, bu taxt axıt, qazanı da doldur. Onda sən də de ki, taxt, Güli–Qahqah eşqinə nə sən suya dəy, nə su sənə. Qazanı da doldur, deynən: qazan, Güllü–Qahqah eşqinə qalx. Qazan özü qalxacaq. O vaxt qardaşlarım heç bir söz deməyib, mənə sənə verəcəklər.

Axşam oldu, qızın qardaşları gəlib gördü ki, iki oğlan oturub. Birinin sifətinə baxanda elə bil Rüstəm qəbirdən dirilib gəlib. Böyük qardaş dedi:

– Mənim bacımın bir taxtası var, onu gərək elə axıdasan ki, nə taxta suya, nə su taxtaya dəy. Bir də qazan var, yeddi dəmirçi hərəsi bir küncündə çəki döyür, onların səsi bir–birinə getmir. Onu da sudan doldurarsan elə

götürərsən ki, bir gilə də su yerə dəyməyə. Əgər onları eləyə bilməsəniz, ikinizin də boynunu vuracağam.

Oğlan qazanın qulpundan yapışıb basdı suya, dedi:

– Gül–Qahqah eşqinə, qazan qalx.

Qazan qalxdı. Sonra oğlan taxtanı götürüb atdı suya, dedi:

– Taxta, Gülü–Qahqah eşqinə nə suya dəy, nə su sənə dəysin.

– Bəli, taxta sudan bir az qəlbi axmağa başladı. Qardaşlar bunu görəndə kimi, bir molla gətirib qızın kəbinini Məlik Məmmədə kəsdirdilər.

Məlik Məmməd qıznan oturub evdə söhbət edirdi. Şikara gedəndə bu qızın yeddi qardaşı bir də Məlik Əhməd gedirdi. Bir gün qıznan Məlik Məmməd söhbət edirdi. Birdən Məlik Məmməd əlini qızın kurəyinə vurdu, gördü bir yumru var, dedi:

– Ay qız, deyirlər hər gözəldə bir eyib olar, bu yumru nədi?

Qız dedi:

– O eyb deyil. Mənə bir ağ dev aşıqdi, qırx ildi onu tutub salmışam tilsimə. Bu, o tilsimli evlərin açarıdır.

Məlik Məmməd o saat dedi:

– Gərək o evləri açıb devini mənə göstərəsən.

Qız dedi:

– Gəl açdırma qapıları, dev mənə götürüb aparacaq.

Nə qədər elədisə, olmadı, yenə dedi:

– Məlik Məmməd, gəl açdırma, açsan, ta mənə görməyəcəksən.

Məlik Məmməd dedi:

– Xeyr, aç!

Qız qapıların otuz doqquzunu açıb, qırxıncıda dedi:

– Məlik Məmməd, gəl açdırma.

Məlik Məmməd dedi:

– Xeyr, aç!

Qız yenə dedi:

– Qapını açan kimi dev məni aparacaq, gəl açdırma.

Oğlan dedi:

– Xeyr, gərək açasan!

Qız qapını açdı. Açan kimi dev qızı götürüb, "ya Əli mədəd" deyib getdi. Məlik Məmməd qaldı məhəttəl, bilmirdi ki, nə eləsin.

Bu qalsın burda. Sizə kimdən xəbər verim, Məlik Əhmədgildən. Bunlar baxırdılar, gördülər dev qızı aparır. Qızın qardaşları dedi:

– Evin dağılmasın, Məlik Əhməd, qızı dev apardı.

Məlik Əhməd o saat atını minib, üz çevirdi qızın dalınca, Məlik Məmməd də qardaşların yanında qaldı.

Məlik Əhməd dedi:

– Qırx günün səfərinə gedirəm. Qırx günəcən gəldim gəldim, gələmmədim heç.

Məlik Əhməd üz qoydu getməyə. O qədər getdi ki, çıxdı bir şəhərə. Gördü burda bir adam var, adına Əhmədi-kəmxörək deyirlər.

Məlik Əhməd soruşdu:

– Buna niyə Əhmədi-kəmxörək deyirlər?

Cavab verdilər ki:

– Çünki gündə yarım put düyünün xörəyini yeyir.

Əhmədi-çilingi adlı da bir adam vardı. Bu Əhmədi-kəmxörəknən Əhmədi-çilingi Məlik Əhmədi görən kimi, onu apardılar bir quyunun başına; kəndiri bunun belinə bağladılar, saldılar quyunun içinə.

Məlik Əhməd girib gördü ki, dev başını qızın dizinə qoyub yatır. Qız Məlik Əhmədi görən kimi dedi:

– Vay, Məlik Əhməd, niyə gəldin bura. Bu bir məlundu ki, oyansa, səni öldürəcək, çıx get.

Oğlan dedi:

– Sən dinmə.

Qız dedi:

– Məlik Əhməd, sən gətir bunu yavaşca öldür.

Məlik Əhməd dedi:

– Mən namərd deyiləm namərdliknən yatını öldürəm, mən mərdliknən vuruşub onu öldürəcəyəm.

Bunu deyib qılncı sivirdi başladı devin dabanını ovmağa. Dev yuxudan bidar olub, qıza bir şapalaq çəkdi ki, niyə qoyursan məni milçək yeyə.

Məlik Əhməd bir nəərə çəkdi ki, az qaldı dağ–daş titrəsin. Dev yuxudan ayılıb əlini atıb Məlik Əhmədin toqqaşından yapışdı. Yeddi dəyirman daşını bir daşa bənd eləmişdi. Bunu götürüb qalxızdı, gətirdi ki, Məlik Əhmədin başına salsın. O saat Məlik Əhməd devin başına bir qılncı çəkdi. Devin başı iki parça olub canı cəhənnəmə vasil oldu.

Burdan qızı da götürüb gəldi quyunun ağzına.

Qız dedi:

– Əvvəl sən çıx. Mən çıxsam, səni quyuda qoyub, məni apararlar.

Məlik Əhməd dedi:

– Xeyr çıx.

Qız dedi:

– İndi ki, belədi, mən çıxıram, əgər səni quyuda qoysalar, al bu düdüyü çal. Onda boyu bir qarış, saqqalı iki qarış gəlib deyəcək ki, bir də çal. Onda sən de ki, məni çıxart, bir də çalım. Nə vaxt onu çalsan, o saat yanında hazır olacaq. Nə istəsən hazır edəcək.

Məlik Əhməd qızı bir sandığa qoydu, bağlayıb dedi:

– Çəkin.

Quyunun başındakılar qızı çəkдилər, gördülər bir qızdı ki, heç olmayan kimi. Qızı götürüb getdilər. Məlik Əhməd qaldı quyuda. O, düdüyü çaldı, o saat boyu bir qarış, saqqalı iki qarış gəlib dedi:

– Nə qəşəng çaldın, bir də çal.

Məlik Əhməd dedi:

– Məni buradan çıxart, çalım. O, Məlik Əhmədi götürüb quyudan çıxartdı. Çöldə düdüyü bir də çaldı.

Məlik Əhməd quyudan çıxandan sonra gəldi çıxdı bir şəhərə. Gördü Əhmədi–kəmxörək qıza toy eləyir. Qız da

deyir gərək mənim özümün qızıl məcmeyim, qızıl təstim gələ.

Məlik Əhməd gəlib zərgara şagird oldu. Bunlar bu zərgara qızıl gətirdilər ki, bir qızıl təst, bir qızıl məcmeyi qayırsın.

Zərgar dedi:

- Mən bacarmaram.
- Məlik Əhməd dedi:
- Al, mən qayıram.

Zərgar dedi:

- Sən dünənki şagird, nə bacararsan.

Məlik Əhməd dedi:

- Sənin işin yoxdu, sən al, mən qayıram.

Zərgar qızılı alıb dedi:

- Bəli, sabah gəlib apararsız.

Bunlar gedən kimi, Məlik Əhməd düdüyü çaldı. Boyu bir qarış, saqqalı iki qarış hazır oldu. Ona dedi.

– Gedərsən həmin devin təstini, məcmeyisini gətirərsən.

Boyu bir qarış, saqqalı iki qarış o saat gedib gətirdi. Səhər gəlib zərgardan təstnən məcmeyini alıb apardılar. Qız gördü ki, öz təsti, öz məcmeyisidi. O saat bildi ki, Məlik Əhməd gəlib. Məlik Əhməd bir də düdüyü çaldı, yenə boyu bir qarış, saqqalı iki qarış gəldi. Məlik Əhməd ona dedi:

- Gedərsən həmin devin atını, qılıncını gətirərsən.

Bu, o saat gətirib əsləhəni tökdü Məlik Əhmədin qabağına. Məlik Əhməd altdan geyinib üstədən qıfıllandı, üstədən geyinib altdan qıfıllandı, qılıncı bağladı, qalxanı götürdü, düşdü yola. Əhmədi–kəmxörəyi də geyinmişdi ki, bəli, gəlin gəlir.

Atlılar gördülər uzaqdan bir atlı gəlir, elə bil Rüstəmdi qəbirdən dirilib. Bunlar hamısı xofa düşdülər. Məlik Əhməd yetişib Əhmədi–kəmxörəyin də, Əhmədi–çilinginin də boynunu vurdu. Qızı da Əhmədi–kəmxörəyin bacısını da götürdü, üçü də atlanıb yola düşdülər.

Yeddi qardaşınan Məlik Məmməd də şikardaydılar. Qırx gün tamamdı, gördülər üç atlı gəlir. Bunlar dedilər:

– Gərək iki olaydılar, bəs niyə üçdülər?

Gəldilər bunlar Məlik Əhmədin yanına. Bir iki gün də burda qaldılar. Məlik Əhmədgil ehtiyat gördülər, yola düşüb getsinlər öz vilayətlərinə. Bunları devlər cah–cəlalan, qoşunnan yola saldılar.

Qız dedi:

– Məlik Əhməd, mənim yolumda çox əziyyət çəkmisən, amma qoy sənə bir söz deyim. Padşah mənə aşıqdi. O, bir at göndərəcək ki, oğlum minsin gəlsin. Məlik Məmməd minən kimi, at onu yerə vurub öldürəcək. At gələndə onu sən vur öldür. Ondan sonra bir qızıl quş göndərəcək. O quş da Məlik Məmmədin gözünü çıxardacaq. Onu da öldürərsən, qoymazsan ki, Məlik Məmmədin gözünü çıxartsın.

Bunlar öz atalarının şəhərinin yanına çatdılar. Atası eşitdi ki, oğlu Güllü–Qahqahı gətirir. O saat oğlunun qabağına bir at göndərdi. At gələn kimi Məlik Əhməd vurub atı öldürdü. Sonra padşah bir qızıl quş göndərdi. Quşu da bir ox–yaynan vurub öldürdülər.

Qız dedi:

– O padşah yaman cadügündü. Bir ism–əzəm oxuyub olacaq bir ilan, girəcək bir otağa. Məlik Məmməd də o otağa girəndə vurub onu öldürəcək. Onda sən Məlik Məmməd içəri girməmiş o ilanı öldür.

Padşah əmr elədi ki, oğlum girsin o otağa. O otağı ondan ötəri tikdirmişəm.

Məlik Əhməd tez gedib gördü padşah ilan olub ki, Məlik Məmmədi vursun. Məlik Əhməd fürsəti fot eləməyib ilanı öldürdü. Məlik Məmməd gördü Məlik Əhməd ilanı vuranda, bu ilan bir nərə çəkdi ki, ay Məlik Məmməd, bəs adam atasını öldürərmisi? Gördülər, padşah ölüb düşdü yerə. Məlik Məmməd dedi:

– Bu sirrdən məni agah elə, görüm o atı, o quşu, o ilanı niyə öldürdün?

Məlik Əhməd dedi:

– Gəl xəbər alma, sənin yolunda mən başımı fərmanda qoymuşam, gəl bu sirri açmayaq.

Məlik Məmməd təkid elədi. Məlik Əhməd dedi:

– Bilirsən nə var. Sənin atan qıza aşıqdi. O qız üçün o qədər qoşun göndərirdi ki, alsın, qızın qardaşları qoşunu qırırdılar. Atan atı onun üçün göndərmişdi ki, minəndə səni vurub öldürsün.

Bu sözü deyəndə Məlik Əhməd yarıyacan daş oldu.

– O quşu da onun üçün öldürdüm ki, sənin gözünü tökəcəydi.

Bu sözü deyəndən sonra da toqqayacan daş oldu.

– İlanı da onun üçün öldürdüm ki, o da səni içəri girəndə vuracaqdı.

Məlik Əhməd sözlərini qurtarandan sonra tamam daş oldu yığıldı qapının ağzına.

Məlik Məmməd atasının taxtına sahib olub padşahlıq eləməyə başladı. Amma Məlik Əhmədin daş olmasından çox kefsizləşdi. Ay ötdü, il dolandı, bunun küflətinin boynuna uşaq düşdü. Bu arvad, bari-həmləni vaxt oldu ki, yerə qoydu. Gəldi bunun bir oğlu oldu. Bir gün gördülər ki, üç göyərçin gəldi qondu ağaca. Biri dedi:

– Bacılı, bacılı, bu padşahı tanıyırsanmı?

O biri cavab verdi:

– Yox, bacı, tanımıram.

Bacısı ona dedi:

– Bu filan naxırçının oğludu ki, Məlik Əhməd onun yolunda nə zəhmətlər çəkdi. Onun arvadını tilsimlərdən qurtarıb verdi özünə.

O biri göyərçin dedi:

– Bacılı–bacılı, bu uşağın nənəsi qıyıb uşağının başını daşın üstündə kəssə, Məlik Əhməd asqırıb durar.

Gülü–Qahqah bunu eşidən kimi dedi:

– Yüz belə oğlan qurban olsun Məlik Əhmədə.

Uşağın başını daşın üstə kəsdi. O saat Məlik Əhməd asqırıb durdu ayağa. O biri göyərçin də bunu görəndə dedi:

– İndi ki, belədi, mən də bir lələk salacağam, anası uşağın başını qoysun üstə, o lələyi çəksin, onda uşaq anadan doğma kimi olacaq.

Bunu deyib bir lələk saldı. Uşağın başını bədəninə qoyub lələyi çəkdilər, o saat başı bitişib oldu anadan doğma.

Onlar yedi yerə keçdi, siz də yeyin, dövrə keçin.

Çölməyin nağılı

Hamam–hamam içində, dəvə dəlləklik eylər, köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin böyrü batdı.

Tısbağaynan qurbağa getdi kəbin kəsməyə.

Camış palaza büründü,

Getdi qulax asmağa.

Yabaynan dovğa içdik.

Belə yalan deməmişdik.

Günlərin bir günündə bir dənə çölməy vardı. Bu çölmək nənəsigilə cəviz oğurlamağa gedirdi. Getdi–getdi, qabağına bir xoruz çıxdı. Xoruz soruşdu:

– Çölməy qardaş, hara gedirsən? Dedi ki, gedirəm dədəm evinə, cəviz oğurlamağa.

Dedi:– Mən də gəlim. Dedi: – Gəl. Getdilər, getdilər, qabaqlarına bir dənə əqrəb çıxdı. Dedi: – Hara gedirsən?

Dedi:– Dədəm evinə, cəviz oğurlamağa gedirəm. Dedi: –

Mən də gəlim. dedi:– Gəl. Getdilər, getdilər qabaxlarına bir dənə təbənə balası çıxdı. Dedi: – Çölməy qardaş, hara

gedirsən? Dedi: –Dədəm evinə cəviz oğurlamağa gedirəm.

Dedi: – Mən də gəlim. Dedi: –Gəl. Getdilər, getdilər

qabaxlarına toxmaq çıxdı. Az getdilər, üz getdilər, çatdılar

çölməyin anasigilin evinə. Çölməy girdi içəri, əqrəb girdi

pişçaya. Təbənə balası girdi təndirə. Xoruz girdi ocağa.

Toxmaq durdu qapının başında.

Çölməy başladı cəvizi oğurlamağa. Arvad ərini

durquzdu: – Ay kişi, dur cəvizi oğurlamağa gəliblər. Kişi

dedi: – Arvad, tez ol, ipişqanı gətir yandırım görüm cəvizi

oğurlayan kimdir? Arvad girdi ipişqa götürməyə. O, əlini

ipişqaya uzadan kimi əqrəb arvadın əlindən vurdu. Arvad

kişini çağırmağa başladı:– Ay kişi, ağacdan tez götür gəl.

Əqrəb əlimdən vurdu. Kişi getdi ocaqdan köz götürməyə.

Bu vaxt xoruz eşələnib kişinin gözünə kül sovurdu.
Qışqırdı: – Ay arvad, əyil təndirdən köz çıxart.

Arvad təndirdən köz çıxartmağa əyiləndə təbənə balası keçdi arvadın ənginə. Arvad qışqırdı: – Ay kişi, ay kişi çağır qonşulara havara. Kişi qonşuları çağırmağa gedəndə toxmaq kişinin başına düşüb onu dala qaytardı.

Burada nağıl qurtardı. Göydən üç alma düşdü.

Biri mənim, biri özümün, biri də nağıl deyənin.

Məmmədali kişi

Biri varmış, biri yoxmuş, bir Məmmədali adında kişi varmış. Bu kişi hər gün meşəyə odun yığmağa gedirmiş ki, qışda evləri soyux olmasın, balaları ağlaşmasın.

Məmmədali qardaş günlərin bir günü yenə meşəyə odun yığmaya gedir. Bir də görür ki, bir ayıynan, bir tülkü qavalanqaç oynayırlar. Tülkü cəld qaçır, hoppanır, ayı isə tez-tez yıxılır. Elə bil ki, tülkü ayını doluyur, onu qurt qayırdı. Ayı bir də görür ki, Məmmədali qardaş ona baxır, utandığandan bilmir neyniyə, yavaş-yavaş gəlir Məmmədali qardaşın yanına ki, sən allah gəl sən mənim bu acizliyimi heç kəsə demə, mən də hər gün gətirim sənin bacannan bir heybə salım, uşaqlarınan ye. Məmmədali qardaş bilmir neyniyə, axırı ki, razılaşır.

Bu ayı hər gün bir heyvan tutub gətirir Məmmədali kişinin bacasından salır. Məmmədalinın arvadı ha soruşur ki, a kişi, axı bı nə deməkdi. Bu ayı niyə hər gün bizə heyvan gətirir. Ancaq Məmmədali qardaş qəti arvadına bir söz demir.

Günnərin bir günündə ayı yenə Məmmədali qardaşın evinin bacasından bir heyvan salanda bı səfər arvad ta əl çəkmir ki, de görüm bı nə deməydi. Məmmədali qardaş ha istiyir ki, deməyə, görür yox arvad əl çəkən deyil, məcbur qalıb əhvalatı arvadına deyir.

Sən demə ayı hər gün heyvanı verənnən sonra bir az oturub qulax asırmış ki, görüm Məmmədali arvada bir söz deyəcəy, ya yox. Bı dəfə də qulax asdı ki, Məmmədali kişi iynədən sapa qədər hər şeyi arvadına dedi. Ayı başın bacadan uzadıb deyir ki, Məmmədali qardaş, biz meşədə şərt kəsmişdik axı, indi ki, belə oldu, onda allah qoysa elə həmin yerdə görüşərik. Ayı çıxıb gedir. Məmmədali qardaşın canına vəlvələ düşür.

Nə isə ki, Məmmədali qardaş altı–yeddi gün getmir, qorxur ki, ayı gələr. Ancaq görür ki, yox, uşaxları soyuxdan qırılır, naillac qalıb baltasını, ipini götürüb qorxa–qorxa meşəyə gedir. Elə birəz odun yığmışdı ki, bir də görür ki, bıdı ayı gəlir. Ayı gəlib çatır Məmmədali qardaşın yanına. Məmmədali qardaş qorxusundan bilmir neynəyə, hara qaça, elə bı vaxt bir də görürlər ki, dağın başında bərk toz–tozanna qopub. Ayı deyir ki, ay Məmmədali qardaş, görün orda nolub, bı nə toz–dumandı. Məmmədali qardaş fikirləşir ki, nə deyim, bı ayını qorxudum, mənən əl çəksin. Birdən deyir ki, bə bilmirsən nolub. Deyirlər, xanın atının beli yağır olub, ona ayı yağı axtarırlar. Ayı qorxudan bilmir neyniyə, deyir, ay Məmmədali qardaş, genə gümanım sənədir. Bə mən neyniyim, hara qaçım, məni tapmasınlar, mənə kömək əlini uzadarsan sənə yaxşılığından heç vaxt çıxammaram. Məmmədali qardaş birəz fikirləşir, birdən deyir ki, ay ayı qardaş, sən elə gəl gir bı təlisə, onda onnar heç fikir də verməyəcəklər. Ayı görür ki, elə bı yaxşı fikirdi.

Tez girir təlisə, Məmmədali qardaş da təlisin ağzını bağlayır, bir təhər nə əzab əziyyətnən bı ayını təlisin içində gətirir evə. Arvadı soruşur ki, ay kişi, bu nədi belə, bu ayını hardan tutmusan belə diri–diri? Məmmədali qardaş arvadı çəkir bir qırağa, hər şeyi açıb deyir, sora da deyir ki, get bir qazan qaynar su hazırla, ayını atax içinə.

Arvadı tez qaçır, qazanı gətirir, içinə su doldurur, qazanın altını yandırır. Su yavaş–yavaş qaynamağa başlayır. Su qaynayanda Məmmədali qardaşın arvadı zor–billah bı ayını qaldırıb təlisin içində basırlar bı qaynar qazana. Tükləri təmiz tökülmüş ayı deyir ki, Məmmədali kişi, bir də meşəyə gəlmə, gəlsən, ta özünən küs. Məmmədali qardaş qorxudan bir neçə gün meşəyə getmir. Arvadı çox çığır–bağır salır ki, uşaxlar acınan–suzunnan öldülər, get barı birəz odun yığ gətir, heç olmasa qızı sax axı. Məmmədali qardaş qorxa–qorxa da olsa meşəyə gedir. Elə birəz odun yığmışdı ki, bir də görür ki, bıdı qaynar qazana

basdığı ayı çıl-çılpaq qabaxda, dalında da bir-iki ayı gəlirlər. Bir sürü ayının gəldiyini görən Məmmədali kişi o tərəfə, bı tərəfə baxır, qalxır dırmaşır bir ağacın başına.

Məmmədali kişinin ağaca dırmaşdığını görən çılpaq ayı yoldaşlarına deyir ki, gəlin mən altda durum, siz çıxın bir-birinizin belinə, Məmmədalinı ağacdən salax. Çılpaq ayının sözüne baxıllar, ayılar çıxıllar bir-birinin belinə, axırncı ayının qolu az qalır ki, çatsın Məmmədali qardaşa, o, qışqırır ki, ay arvad, hardasan, tez bir qazan qaynar su hazırla, bı çılpaq ayını bir də basaq qazana. Çılpaq ayı Məmmədali kişinin bı sözlərini eşidən kimi qorxudan altdan çıxıb qaçmağa başlayır. Üstdəki ayılar da tabbatab yerə tökülürlər, Qolu sınan, qıçı sınan—hamısı çılpaq ayının dalınca qaçırlar. Məmmədali qardaş da rahatca odunun yığb evinə gedir.

Qutu qızı

Biri var idi, biri yox idi, bir yaman xan var idi. Onun Göyçək adlı bir qızı var idi. Bu qızı bir xarrat oğlan sevir, dəfələrlə elçi göndərsə də, xan xarratı özünə layiq bilməyib, qızını ona vermir. Xanın fikri qızı varlı bir adama əvə vermək idi.

Xan qıza hədə-qorxu gəlir. Buna görə də qız bir gün gecə ikən evdən çıxıb gedir. Xeyli yol getdikdən sonra qaranlıq düşür, uzaqdan bir işıq gəlir, o, işığa doğru gedir. Görür ki, bir daxma var, onun da içində bir dülgər işləyir. Qapını döyür, qapıya bir kişi çıxır və gecənin bu vaxtı tək bir qızın buraya gəlməsinin səbəbini soruşur. Qız heç bir söz demədən xeyli qızıl çıxarıb ustaya verir və ondan xahiş edir ki, onun üçün elə bir qutu qayırınsın ki, qutunun içinə girmək və yerimək mümkün olsun. Usta çox fikirləşir qızın verdiyi qızıllara görə bu işdən imtina edə bilmir. Çox çalışır və nəhayət, qızın dediyi qutu hazır olur. Qız qutunun içinə ancaq dəyişək paltarını, bir də atası evindən gətirdiyi qızılları qoyub, qutuya girir və getməyə başlayır. Az gedir, çox gedir, bir padşahın vilayətinə çatır. Gündəlik yemək əldə etmək üçün padşah sarayının ətrafında bir yerdə durub gözləyir və görür ki, hər gün qarabaşlar gətirib yaxınlıqdakı bir yerə zibil atırlar. Qız qutu ilə sürüşüb zibilliyə gəlir, zibilin içindən çörək xırdası və başqa yemək qırıntıları seçib yeyir.

Bir gün qarabaşlar bu hadisənin şahidi olurlar və əhvalatı padşahın arvadına danışırırlar, əhvalat padşaha da çatır. Padşah əmr edir ki, qutunu onun hüzuruna gətirsinlər. Qarabaşlar həmin yerə gedib qutunu şahın hüzuruna gətirirlər.

Padşah deyir:

- Ey qutu, sən kimsən? Nə işin sahibisən?

Qız dillənir ki, mən iş axtarıram. Şah soruşur:

– Sənin əlindən nə iş gəlir?

Qız deyir:

- Bir uşaq beşiyi tərpedərəm, bir də qazları otararam.

Şah qaravaşlara əmr edir ki, bu gündən sonra qazları otarmaq bu qıza tapşırılsın. Qarabaşlar hər gün qazları qutunun qabağına salıb bağa ötürürlər. Hər axşam çağı qutu qazları evə qaytararkən bir xəlbir dolu yumurta da gətirir. Hamı qutudan razılıq edir.

Günlərin bir günündə padşahın arvadı qaravaşlar ilə hamama getməli olur, qutu qız dillənir:

– Ay xanımlar, mənə də bir qazan isti su və sabun verin və məni tək buraxın. Şahın kiçik oğlu bu sözü eşidir. Bir yerdə gizlənir. Hamı gedəndən sonra qutu qız qutudan çıxır, suyu hazırlayır, soyunub yuyunmağa başlayır. Bu zaman şahın oğlu diqqətlə qızı izləyir. Bu qızın gözəlliyi şahzadə oğlanı valeh edir. Qızın uzun saçları, kaman kimi qara qaşları, lalə kimi yanağı, qara gözləri o qədər gözəl idi ki, şah oğlu Mahir o qıza bir könüldən min könülə aşiq olur. Bu əhvalatdan bir müddət keçir. Mahir atasına deyir: –Ata, mən bu qutunu sındıracağam. Anası deyir:

– Yox, oğlum, bu sakit bir qutudur, bizə xeyirdən başqa ziyanı yoxdur, nə üçün sındırırsan?

Anası nə qədər edirsə də, Mahir razı olmur. Qutunu sındırırlar, bu qız çıxır.

Hamı qızın gözəlliyinə heyran qalır. Oğlan atasından xahiş edir ki, qızı ona alsın. Qızı danışdırırlar. Qız deyir ki, elə bir usta tapın ki, bu qutunu yenə qayıra bilsin, onda mən sənə gəlməyə razı olaram. Padşah hər yerə car çəkdirir, amma qutunu qayıra bilən usta tapa bilmirlər. Qız deyir:

– Filan ölkədə bir xarrat oğlan var, çoxlu pul versəniz, o, bu qutunu düzəldər. Həmin oğlanın yanına bir qasid göndəririlər. Oğlan qızın sağ olduğunu başa düşüb, padşahın hüzuruna gəlir. Padşah deyir:

– Mənim sarayında bir qaravaş qız var. Onun qutusu sınıb, bizə elə sənətkar lazımdır ki, o qutunu düzəltsin.

Oğlan deyir ki, qoy o qaravaş gəlib qutunun necə düzəldəcəyimi desin, mən qutunu bir həftəyədək düzəldərəm. Bu fürsətdən istifadə edib xarrat qızla görüşür. Qız bütün əhvalatı oğlana danışır. Oğlan qutunu düzəltmək bəhanəsi ilə bir müddət orda qalır. Bu zaman qızın qəddar anası ölmüşdü. Oğlan bir gecə fürsətdən istifadə edib, qızı da götürüb, padşahın sarayından qaçır.

Onnar öz vilayətlərinə çatdılar və üç alma düşdü, biri mənim, biri nağıl deyənin, biri də özümün.

Əjdaha burun nağılı

Biri vardı, biri yoxdu, bir çoban vardı. Bu çoban çox kasıbdı. Övlad sarıdan da bəxti gətirməmişdi. O, həmişə Allahdan, heç olmasa kor da olsa, bir övlad istiyirdi. Bir çox illər keçdi, axırda bu çobanın bir qızı oldu. Çobannan arvadı ta sevindiklərinnən heç bilmirdilər, neynəsinnər.

Qızın adını Nazpəri qoydular. Bu qız boy atdıqca gözəlləşirdi. Bəli, qız yekəlib onbeş yaşa çatanda gözəlliyi dillərdə deyilirdi. Bir baxan deyirdi, bir də baxım. Görənnər onun xətti-xalına, gül camalına tamaşa eləməkdən doymurdu.

Bir gün Nazpəri qızlarının pencər yığmağa getmişdi. Qayıdanda kəndin qırağındakı bulağın yanında oturub dincəlmək istədilər.

Elə bu vaxt kəndin xanı atın üstündə ordan keçirdi. Bu xan da ki, çox şorgözüydü. Həm də qansızın biri ydi.

Fikrinə nə düşsəydi, gərəy onu eliyəydi. O, Nazpərini görən kimi bir könüldən min könlə ona vırıldı.

Dedi ki, nətər olsa, gərəy onu alam. Gecə ilan vıran yatdı, ancaq xan yatmadı.

O, çox fikirləşdi, axırda qızın atasın yanına çağırıp onu şirin dilə tutmağı lazım bildi.

Səhər tezdən xan adam göndərrib çobanı çağırtdırdı. Çoban gələn kimi xan onu şirin dilnən dindirib dedi:

– Çoban, eşitmişəm ki, sən çox ağır halda yaşırısan. Mən sənə bir yaxşılıq eləməy istiyirəm. Qızın da ki, yekəlip, gəl onu allahın buyruğuynan, peyğəmbərin şəriətiynən ver ma. Mən də səni hər şeydən qanı eləyim. Ömrünün axırına kimi kef çək.

Çoban xanın fikrini başa düşdü. Ancaq qızı belə qocaya vermək istəmirdi.

Xanın qorxusunnan da heç nə deyə bilmirdi. Bilirdi ki, xan çox qansız adamdı. Zornan da olsa, qızı aparacax.

Axırda çoban dedi ki, xan sağolsun, mən də bu işə sevinirəm. Ancaq sən icazə ver, gedim evə, bir qızın anasıynan da danışım. Xan elə bildi ki, ta hər şey düzəlip. Çobana icaza verdi.

Çoban evə gəlip hamısını arvadına danışdı. Dedi ki, onsuz da, xan çox pis adamdı. Dediyni eliyəcəh. Biz qızı da götürüp köttən qaçax.

Axşam oldu, çobannan arvadı Nazpərini də götürüp köttən çıxdılar. Onnar gəlip bir kəndə çatdılar. Kət xoşlarına gəldi. Burada qalmaq fikrinə düşdülər. Bəli, bı qalmağınan onnar qaldılar. Aradan bir müddət keçdi. Gözəlin xəbəri tez yayılar, deyiplər. Nazpərinin gözəlliyi burda da dildən dilə düşdü. Axırda söz getdi bu kəndin də xanına çatdı. Xan onnarı yanına çağırtırdı.

Dedi ki, görəy qızı ma verəsən. Çoban da, arvadı da xanın ayaxlarına düşüb yalvardılarsa da, olmadı, xan onnarı qavıb, qızı zornan əllərindən aldı.

Yazıq Nazpəri heç bilmirdi ki, neynəsin. Bir tərəfdən ata– anasının dərdi almışdı, bir tərəfdən də kifir qoca xana getməy istəməirdi. Qızın dərdi başından aşmışdı.

Xan bu qızın öhdəsinnən gələ bilmirdi. Axırda xan car elədi ki, çobanı da, qızını da aparıb qayadan atsınnar.

Kəndin qırağında çox uca bir qaya vardı. Qayanın aşağısı dərəydi ki, oradan da çay axırdı. Xan acığı tutduğu adamı o qayadan aşağı atırdı. Bunnarı da o qayanın yanın gətirdilər.

Çobanı da, arvadı da qayadan atdılar. Sora Nazpərini atdılar. O gəlib düz çayın içinə düşdü. Xanın adannarı qayıdıb getdilər. Nazpəri bihuş olmuşdu, gözünü açanda gördü ki, su onu vurub çayın qırağına çıxardıp. Yazıx qız ata– anasının başına gələnnəri fikirləşib özünün günahkar olduğunu düşündü, acı–acı ağladı. Sonra durub çayın qırağıynan getməyə başladı. O, çox fikirli gedirdi, nə qədər getdiyini bilmədi.

Başını qaldıranda gördü ki, bir qalaçanın qabağında. O, qabaxcan qalaçıya girməyə ürək eləmədi. Sonra hər nə ola, ola deyib içəri girdi. Gördü ki, burada bir qoca kişi oturub, dizinin üstündə də bir kitab var. Kişi onu görün kimi yanına çağırdı, başına gələnnəri soruşdu. Sora qıza dedi ki, elə burada qalarsan. Ta yazıx Nazpəri nə bilsin ki, onu qabaxda nələr gözlüyürdü. Qız bı kişinin yanında qaldı.

Nazpəri gördü ki, hər gün yeməyləri öz-özünə hazır olur. Süfrədə nə desən, olurdu. Ancaq qız hələ də bu kişinin nə işnən məşqul olduğunu bilmirdi. Sora onun cadükün olduğunu bildi. Nazpəri ordan qaşmaq istiyirdi. Ancax fürsət tappırdı.

Bir gün kişi dedi ki, biz bir-birimizə naməhrəm yaşuya bilmərik. İndi sən mənim arvadımsan.

Nazpərini dəhşət götdü. İndi o, bura gəldiyinə peşman olmuşdu. Öz taleyinə nifrətlər yağdırırdı. Nazpəri gördü ki, bu cadükünün əlinnən qutara bilməyəcəy, onu aldatmax istədi.

Dedi ki, yaxşı, razıyam, ancaq sən icaza ver, bir neçə gün hazırlaşım. Kişi icaza verdi. Qız gecəyə salıb evdən qaçdı. Nazpəri qaça-qaça gedirdi, özü də bilmirdi hara gedir.

Qız yorulmuşdu, durub dincini almaq istədi ki, gördü qoca daldan gəlir. Qız qaçmağa başladı, qabağına bir çay çıxdı. Nazpəri çayı keşdi. Gördü ki, getməyə yol yoxdur. Qabağı uca bir dağ kəsib. Birdən qulağına bir səs gəldi, dönüb dala baxanda bir əjdahanın ona tərəf gəldiyini gördü. Qız çox qorxdı. Cadükün gördü əjdaha qızı udmax istəyir. Tez bir sehır oxuyub əjdahanı daş elədi.

Nazpəri baxdı qoca yenə onu tutup aparacaq. O, daşa söykənib Allaha yalvardı ki, cadükünün əlinə düşüncə onu da daş eləsin. Nazpəri günahsız olduğuna görə yalvarışı hasil oldu.

O, daşa döndü. Cadükün gördü ki, qız da daş oldu. Ta onnan sora özü də yaşamax istəmədi. Bir daşın üstündə oturup bir sehir oxudu. Özünü də daş elədi. O vaxtdan da həmin qayanın adı Əjdaha burun qaldı.

Məhəmməd və ilan

Biri var idi, biri yox idi, bir varlı kişi vardı. Bunun bir oğlu vardı. Oğlu çox bivec idi. Bu kişi ölüm ayağında oğlunu çağıraraq dedi: – Oğul, mən dünyadan köçürəm. Dövlətimnən mənə ehsan verərsən. Sonra var–dövlətimin hamısını aparıb filan şəhərdə qardaşdığım var, verərsən ona, səni saxlar.

Kişi dünyadan köç elədi. Oğul atasına ehsan verdi. Sonra qumara uydu. Bir vaxt baxdı ki, var–dövlət əldən gedib, mal–heyvan qırılıb, qarıda it zəncirdə ölüb.

Yoldaşlarından aralandı, getdi atasının dediyi şəhərə, soraqlaşdı atasının dediyi kişini tapdı. Xoş–bəşdən sonra dedi:

- Atam vəfat elədi. İl pis gəldi. Hər şey qırıldı.

Əmisi də bildi bu bivecdi, dedi:

- İki oğlum var, sən də ol üçüncü.

Kişi dükanda işləyirdi. Hərdən Məhəmmədi də aparırdı yanına.

Bir meşədə bir ilan vardı. Bu ilan bir gün allaha üz tutub dedi:

- Bəsdir ilanlıq elədim. Məni adam elə.

Bu ilanı Allah bir qadın elədi. İlan qadın gəldi bir dükana. Bu, Məhəmmədin əmisinin dükanı idi. Məhəmməd də buradaydı. Özü də Məhəmməd camaldan göyçək idi. Qadın alış–veriş etdi. Məhəmməddən soruşdu:

- Evlisən, subay?

- Subay

Qadın dedi:

- Məni alarsan?

- Alaram.

Dedi:

- 15 gün gözdə, gələcəm.

Dükənçi dedi:

- Pulu ver.

Qadın əlini atıb yerdən bir avuc torpaq götürdü. Torpaq qızıl oldu. Qadın onu verdi dükançıya getdi. Əmisi dedi:

- O, ilandı, getmə. Cahılın ağılı kəm olar.

Məhəmməd dedi:

- Getmənm.

Qadın gedib şəhərin kənarında bir yer gördü. Soruşdu ki, bu yer kimindi? Dedilər ki, filankəsin. Yer in yiyəsi gəldi, danışdılar. Qadın yerin pulunu artıqlaması ilə verdi. Fəhlə tutdu. Artıq pul verdi. Furquna minib gəldi dükana. Məhəmməd də furquna minib qadınla getdi. Bir-iki il irahət oturdular.

Məhəmmədin əmisi oğlu qürbətdən gəldi.

Gəldi Məhəmmədi gördü. Əmisi Məhəmmədə bir çuxa verdi.

Qadın dedi:

- Məhəmməd, o nədi geymişən? Elə bil qurd donundasən. Mən sənə elə çuxa tikərəm, nə qəyçi kəsər, nə maşın tikər. (İlan qaraçuxadan qorxar). Məhəmməd çuxanı verdi əmisinə, dedi:

- Hayıfı, geymirəm. Arvad razı olmadı.

Əmisi dedi:

- O, ilandı, bala, onun yanına getmə.

Məhəmməd əmisini söydü, dedi:

- Mənim arvadıma ləkə yaxırsən.

Əmisi dedi:

- İki kəlmə söz dedim. Üç olsa, bil ki, o, ilandı. Gedərsən çay qoydurarsən. İki- üç stəkan içdirərsən. Plov pişittirərsən, yedirdərsən. Evdə su qoymazsən. Qapını da bağlıyıb açarı götürərsən. Su axtaracaq. Tapmayıb hirsənəcək və səni vurmaq istəyəcək. Özünü yuxuluğa vurarsən, deşik tapıb çıxar eşiyə, su yalayıb qayıdar. Qorxma, özünü vur yuxuluğa.

Məhəmməd evə gəldi. Əmisinin dediyi kimi, çay qoydular. İlan dedi:

- İçmirəm.

Plov hazır elətdirdi. Məhəmməd arvadına dedi:

- Plov ye.

Arvad dedi:

- Mən plov yemirəm.

Sonra iki tikə yedi. Məhəmməd onu bəhanə ilə evdən uzaqlaşdırdı. Evdəki suların hamısını çəşiyə boşaltdı.

Qaranlıq düşdü. Qapını bağladı. Açağı cibinə qoydu. Yatdılar.

Qadın oyandı. Gördü su yoxdu. Qapını bağlı gördü. Hirslandı, ilana döndü. Zivişə-zivişə getdi, su yaladı, qayıtdı yatdı oğlanın ürəyinin başında ki, oyananda vursun. Məhəmməd durmadı. İlanın hirsli yatdı. Səhər açıldı. Məhəmməd dedi:

- Gedirəm bazarı gəzəm.

Əmisinin yanına qaşdı, dedi:

- Nətər eliyim?

Əmisi dedi:

- Çörəyiniz qurtaranda pul ver təndiri yaxşı– yaxşı yandırınlar. Çörək

yapmasınlar, axşamacan ilan acacaq. Çörək yapanda onu atarsan təndirə.

Məhəmməd əmisi dediyi kimi etdi. Arvadına dedi:

- Arvad, niyə çörək yemirsən?

Getdi ki, təndir yanır. Arvaddarı söydü. Arvaddar çıxıb getdilər. Məhəmməd dedi:

- Gəl bircəciyin yap, bəlkə, gəldilər?

- Yox, mən yapa bilmərəm.

- Qorxma, mən səni tutacam.

Arvad birini yaptı, yedilər. Məhəmməd onun çörək yapmağını təriflədi. İkincisini yapanda bunu basdı təndirə. Ağzını örtüb oturdu üstündə. Nə qədər qışqırdı, Məhəmməd açmadı. Əmisi demişdi ki, səsi kəsilməyincə

durma. Üç gündən sonra səsi kəsildi. Əmisi gəldi. Təndirin külünü çıxartdı, yandırdı, üstünə su səpdi. Hamısı oldu lələ-cəvahirat. Əmisi dedi:

Sənin ağlın yoxdu. Tək dolana bilməzsən, gedək mənim yanına. Əmisi Məhəmmədi öz yanına gətirdi. Onlar xoşbəxt yaşamağa başladılar.

Qızıl xoruz

Biri vardı, biri yoxdu. Bir məmləkətdə bir padşah vardı. Bu padşahın üç oğlu vardı. İki oğlan padşahın bir arvadından idi, biri də başqa arvadından. İki qardaşdan birinin adı Qulam, o birininki Əkbər, başqa arvaddan olanın adı isə Ələmdar idi.

Bir gün padşah vəziri ilə gəzməyə çıxır. Bir dağın yanından keçəndə görürlər ki, burada bir qızıl xoruz oturub. Padşah vəzirə deyir:

– Vəzir, mənə nərdivan gətir və oğlanlarıma da de, gəlib xoruzu tutsunlar.

Vəzir gedir nərdivan gətirir, padşahın oğlanlarını çağırır. Böyük qardaş Qulam çıxır ki, xoruzu tutsun, xoruz geri çəkilir. Ortancıl qardaş Əkbər çıxır, o da düşə bilmir. Növbə Ələmdara çatır. O çıxır. Əlini atır ki, xoruzu tutsun, xoruz geri çəkilir, amma xoruzun bir qanadı sınıb qalır Ələmdarın əlində. O, sınıq qanadı gətirir verir padşaha. Padşah deyir:

– Görək, qızıl xoruzu tutasınız. Gedin yola hazırlaşın.

Üç qardaş başlayırlar yola hazırlaşmağa. Hərəsi bir torba qızıl götürür. Ələmdarın anası isə onun yoluna üç dənə toyuq bişirib qoyur. Qardaşlar yola düşürlər.

Gedib üç yola rast gəlirlər. Görürlər ki, yolun arasında bir daş var. Daşın üstündə yazılıb ki, bu iki yolla gedən qayıdar. Bu bir yolla gedən qayıtmaz.

Ələmdar deyir ki, mən üçüncü yolla gedərəm. Qulam və Əkbər isə birinci yolla gedəcəklərini bildirdilər. Ələmdar burada qardaşlarından ayrılır. Az getdi, üz getdi, dərə–təpə düz getdi. Gördü ki, acıb. Yaxınlıqda da bulaq var. Oturdu bulağın başında ki, çörəyini yesin, gördü bir tülkü gəldi. Toyuğun birini atdı tülküyə. Başladı yenə yol getməyə. Ələmdar nə qədər yol getdisə də, heç kimə rast gəlmirdi.

Yenə yoruldu, bir bulağın başında oturdu ki, çörək yesin. Gördü həmin tülkü yenə gəldi. Toyuğun birini də atır ona. Yola düşür. Yolda bir bağa rast gəlir. Görür ki, qoca bir kişi bağı suvarır. Salam verir. Qoca soruşur:

– Oğlum, bura niyə gəlmisən?

Ələmdar cavab verir:

– Gəlmişəm qızıl xoruzu aparam.

Qoca deyir:

– Qızıl xoruz yeddi divin əlindədir. Gedək mənim evimə, sənə kömək edəyəm. Qoca onu evinə gətirdi. Ələmdara bir qızıl üzük verib dedi:

– Oğlum, bayaq qabağına çıxan tülkülər mən idim, al bu üzüyü, tax sağ əlindəki barmağına. Yolu düz get. Qabağına bir dəniz çıxacaq. Dənizin yanında bir ağac var. Çıxarsan onun üstünə. Elə ki, divlər bir–bir dənizdən çıxıb sənə tərəf gəldi, üzük olan əlinlə hərəsinə bir sillə vurarsan. Həmin divlər qızıl xoruzu tapmaqda sənə köməklik edəçəklər.

Ələmdar qocanın dediyi kimi etdi. Altı divin hərəsinə bir sillə vurub öldürdü. Qaldı bir böyük div. Böyük div deyir ki, gedim görüm qardaşlarıma nə olub. Gəldi gördü nə? Altı qardaşı yerdə ölüb. Div başladı Ələmdara yalvarmağa ki, qardaşlarımı dirilt, onlar da, mən də sənə hər cür köməklik edərik. Ələmdar qocanın ona öyrətdiyi kimi üzüyü suya salıb suyunu divlərə içirdi. O dəqiqə altı div dirildi. Ələmdar onlara dedi:

– Qızıl xoruzu tapmaqda mənə kömək edin.

Divlər dedi:

– Qızıl xoruz on iki divin əlindədir. Biz sənə bir maşa qayıtdıracağıq. Maşanı götürüb biz dediyimiz kimi etsən, qızıl xoruzu ələ keçirə bilərsən. Onlar maşanı qayıtdırıb Ələmdara verdilər və dedilər ki, biz səni qara atın üstünə mindirəcəyik. Qara at səni ağ atın üstünə atacaq. Ağ at səni qızıl xoruz olan yerə aparacaq. Maşanı uzadıb qızıl xoruzu götürərsən, amma bura çatana kimi geri dönməzsən.

Divlər oğlanı qara ata mindirdilər. Dərya kənarında qara at Ələmdarı atır ağ atın belinə. Ağ at onu gətirir on iki divin məskəninə. Ələmdar görür ki, çəpərdə bir qızıl xoruz var, amma qanadının biri yoxdur. Ələmdar maşanı uzatdı, çəpərlə bir yerdə xoruzu götürüb geri qayıtdı. Arxadan səslər gəlirdi. «Vay apardı! Qoyma, apardı». Lakin Ələmdar geri dönmədi. Dərya kənarına çatdı. Ağ at onu qara atın üstünə atdı. Qara at isə Ələmdarı qızıl xoruzla bir yerdə divlərin yanına gətirdi. Buna çox sevindilər, Ələmdara qırx açar verdilər ki, get bizim otaqları gəz. Ələmdar otuz doqquz otağı gəzdi. Bu otaqlarda ləl-cəvahirat, qızıl əlindən tərənməyə yer yoxdu. Qırxıncı otağa girib gördü ki, burada xiyar, qovun, qarpız əkiblər. O, iki xiyar yedi, birini kəsdi. İçindən bir nazənin sənəm çıxdı, «çörək, su, paltar» deyib, deyib öldü. Ələmdar bundan çox bikef oldu. Xiyarın o birini gətirib divlərin yanına və əhvalatı onlara danışdı. Divlər ona dedi:

– Bu xiyarı apararsan evə. Yanına su, çörək, paltar qoyub, sonra kəsərsən. Böyüdüb özünə arvad edərsən. Ələmdar divlərlə xudafisləşdi, xoruzu və xiyarı götürüb gəldi qocanın yanına. Qocaya çoxlu qızıl verib, yola düşdü öz şəhərinə. Gecə vaxtı gəlib çıxdı evlərinə. Qapını döydü. Anası çıxdı. Lakin oğlunun qayıtdığına inanmadı. Çünki Ələmdar on ilə yaxın idi ki, getmişdi. Səhər Ələmdar qızıl xoruzu götürüb gəldi padşahın hüzuruna. Padşah oğlunun sağ-salamat gəldiyini, həm də qızıl xoruzu gətirdiyini görüb çox sevindi. Başından tacı götürdü ki, qoysun Ələmdarın başına. Lakin Ələmdar razı olmadı.

Xiyarı divlərin tapşırdığı qaydada kəsdilər. Nazənin-sənəm böyüdükdən sonra padşah Ələmdara qırx gün, qırx gecə toy çaldırdı. Onlar yedilər, içdilər, muradlarına çatdılar, siz də yeyin, için, muradınıza çatın.

Naxırçı qızının nağılı

Biri var idi, biri yox idi, bir kasıb çoban var idi. Bu çoban on ildən çox idi ki, evlənmişdi, amma uşağı olmurdu. Günlərin bir günündə çoban var–yoxunu satıb Allah yolunda nəzir–niyaz verir. Ay dolanır, gün keçir, çobanın arvadı hamilə olur. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz saniyə tamam olanda çobanın arvadı bir qız doğur. Qız nə qız, aya deyir sən çıxma, mən çıxım, günə deyir, sən çıxma, mən çıxım. Bəli, qız günbəgün, saatbasaat böyüyür.

On gün tamam olanda, arvad su qoyub uşağın onunu tökür. Arvad qızın başına su tökəndə qızın saçlarının arasından bir qızıl düşür. Ər–arvad bu işə mati–məttəl qaldılar.

Günlər ayları əvəz edir, arvad da hər bazar günü qızın başını yuyub bir qızıl götürür. Get–gedə onlar kasıblığın daşını atırlar. Ancaq nə kişi, nə də ki, arvad bu uşağın səsini eşitmirlər.

Bir neçə ildən sonra çoban əməlli–başlı varlanır. Amma heç kim bilmir ki, çoban bu qədər var–dövləti haradan alır.

Bəli, bu il də yay çox gözəl gəlir. Çobanın arvadı ərinə deyir ki, bu yaz biz də ayrıca köç olub dağa gedək. Bəlkə dağ havası bu qıza bir təsir edə. Bəlkə bu qızın səsini orada eşidək.

Orada hamı qızın adını naxırçı qızı çağırırdı. Amma qızın əsl adı İlahə idi. İlahənin gözəlliyinə bütün kənd cavanları heyran qalmışdılar. Çoban bu yay dağa köçəndə kəndin bütün cavan oğlanları da dağa getmişdilər. Amma onların heç biri qızın səsini eşitməmişdilər.

Günlərin bir günü obaya xəbər yayıldı ki, padşahın oğlu ava çıxdır. Bütün çadırların qabağına xalça döşəndi. Hərə öz çadırının qabağında topladı.

Çobanın arvadı nə qədər əlləşdisə, nə qədər dil tökdüsə də, qızı eşiyə çıxarda bilmədi. Axırda hirsənib qıza bir şillə vurdu. İlahə hönkür–hönkür ağlamağa başladı. Ananın sevincindən gözləri yaşardı. Arvad çölə çıxıb ərini muştuluqlamaq istədi ki, gəl, qızın səsi çıxdı, amma bu zaman göy guruldadı, şimşək çaxdı, leysan yağış başladı. Hərə öz çadırına təpildi. Çöl elə idi, yağış, tufan əlindən göz–gözü görmürdü.

Padşahın oğlu bu işə mati–məhəttəl qalmışdı. O, heç bilmirdi ki, hara qaçsın. Birdən qulağına yaxınlıqda olan çadırdan hönkürtü səsi gəldi. Düz atını ora sürdü. O, atdan düşüb içəri girdi. Bu vaxt çobanla arvadı çadırdə sevindiklərindən əl açıb oynayırdılar. Bucaqda isə İlahə hələ də ağlıyrdı. O, səsə çevrilib arxaya baxanda gözləri oğlanın gözləri ilə qarşılaşdı. Elə bil hər ikisini ıldırım vurdu. Bu vaxtı çobanla arvadı özlərinə gəldilər. Əyilib şahzadəyə təzim etdilər. Elə bu zaman qız şaqə çəkib uğundu. Hər tərəf nura qərç oldu. Göyün şaqıltısı kəsildi. Yağış kəsdi. Bütün çadırın içərisi rəngbərəng gül açdı.

İlahənin hörükləri də gül açmışdı. Şahzadə bir könüldən min könülə qıza aşiq oldu.

Şahzadə köç yaylağa dönüncə dağda qaldı. Qızın bütün işlərinin şahidi oldu. O, atasına xəbər göndərdi ki, qıza elçi gəlsin. Amma atası razı olmadı. O, oğluna xəbər göndərdi ki, naxırçı qızı bizə lazım deyil. Şahzadə özü atasının yanına gedib qızın bütün işlərini ona söylədi, ata razı oldu.

Toy başladı. Sizə kimdən deyim, kimdən deyim İlahənin xalasından.

İlahənin xalasının bir qızı var idi. Amma onu heç kim almırdı. Günlərin bir günü bir qasid xaliya xəbər göndərdi ki, toya gəlsin, bacın qızının toyudur. Şahzadəyə ərə gedir. Cin vurdu xalasının beyninə. Dədi ki, özündən xırda naxırçı qızı şahzadəyə ərə gedir...

Xala durub bir-iki dənə qır duzlu tapı yapır. Sonra qızını da götürüb düzəlir yola. Gəlib çatır bacısıgilə. Bacısının dəm-dəsgahına ağzı açıq qalır. Bəli 37-gün toy çalırlar. Axşamı gəlini bəzəyib yola düşürlər. Padşahla naxırçının evinin arası üç günlük yol idi. İlahə, xalası, bir də xalası qızı bir kəcavədə gedirdilər. Artıq gecə düşmüşdü. İlahə xalasından çörək istədi. Xala tez evlərində yaptığı tapıdan birini qıza verdi. Bir az keçəndən sonra duzlu tapı qızı susuzundan yandırdı. Xalası yalandan dedi ki, buralarda su olmur. Bir müddət gedəndən sonra qızın az qaldı susuzluqdan ürəyi gedə. Deyir ki, xala, yandım, su, əlac elə. Qızın xalası kəcavədən yerə düşüb yalandan gəzindikdən sonra qayıdıb qıza deyir ki, buralarda bir içim su bir gözdür. Qız nə qədər yalvardısa, xala dediyinin üstündə durdu. Axırda qız əlacsız qalıb razı oldu. Xala tez durub qızın bir gözünü çıxardıb verir qızına ki, saxla. Bundan sonra qıza bir içim su verir.

İkinci gün eyni əhvalat yenə təkrar olunur. Xala İlahənin o biri gözünü də çıxardıb qıza bir içim su verir. İkinci gözü çıxarıldıandan sonra İlahə xalasına deyir ki, daha məni niyə aparırsan. Mən şahzadəyə layiq deyiləm. Məni endir qoy yerə. Sən də çox sağ ol ki, məni gözsüz qoydun.

Xala bundan sonra İlahənin gəlinlik paltarını çıxardıb öz qızına geyindirdi, yola düşdü.

Şahzadə gecə gəlinin otağına girəndə gözlərinə inana bilmədi. Amma heç nəyin üstünü vurmadı. Səhər o qızı güldürdü, güllər açılmadı, ağlatdı, yağış yağmadı. Şahzadə fikirləşdi ki, burada nə isə bir sirr var.

Sizə kimdən deyim, kimdən demiyim, İlahədən. Onu bir kolun dibində atıb getmişdilər. İndi artıq o kor idi. Susuzluq da bir yandan qızı əldən salmışdı. 20 addım kənardə suyun şırıltısı gəlirdi. Amma qızda taqət qalmamışdı ki, ora yaxınlaşsın. Yoldan bir qoca kişi keçirmiş. İniltilni eşidib səs gələn tərəfə irəliləyir. Gəlib görür

ki, bir qız al qan içindədi. Qoca qızı qucağına alıb evlərinə gətirir. Qarısına deyir ki, qıza yaxşı baxsın. Qarı tez su qoyub qızı çimdindirir. Başını yuyanda qızın saçlarının arasından bir qızıl çıxır. Qocalar bu işə çox sevinirlər.

Günü–gündən qız yaxşılaşır, qocalar da varlanırlar.

Bir günləri qız qocaya deyir ki, əmi, mən indi güləcəyəm, bu vaxt güllər açılacaqdır. Sən də həmin güllərdən dəstə bağla, apar filan şahzadənin imarətinin qabağında sat. Kim gəlsə, almağa deyərsən ki, gülün bir dəstəsi bir gözdür.

Qoca qızın dediklərini yerinə yetirməyə söz verir. Bu vaxt qız saqqqa çəkib gülür. Qocayınan qarı bu işə matı–məhəttəl qalırlar. Bütün ev–çşik gül–çiçək olur.

Qoca gülləri dəstələyib həmin şahzadənin imarətinin qarşısına gətirir. Camaatın bu güllərə ağzı açıq qalır.

Camaatın səs–küyünə şahzadənin arvadı çölə çıxır. Gülün qiymətini öyrənib tez anasının yanına qayıdır. Əhvalatı olduğu kimi ona söyləyir. Ana İlahənin gözlərini saxlayırdı. Həmin gözləri götürüb gedir, gül dəstəsindən ikisini alıb gətirir, evin hər tərəfinə düzür. Şahzadə evə gələndə gözlərinə inana bilmir. Gəlin nazlana–nazlana ərinə deyir ki, hə, nə baxırsan, mən həmişə ürəkdən gülmürəm ki, güllər açıla? İndi gülmüşəm, güllər də açılıb. Şahzadə bu işlərə çox təəccüblənir. Sizə kimdən deyim, gül satan qocadan. Qoca elə ki, gözləri aldı, tez dönüb düzəldi yola. Gətirib gözləri qoydu qızın əlinə. İlahə gözləri əvvəlki yerinə qoyub, üzünü tutdu ilahiyyə, çox yalvardı, sonra gözlərini bağlayıb yatdı. Səhər tezdən ayılıb Allaha yalvara–yalvara sarığı açdı. Sonra isə gözlərini yavaş–yavaş açdı. Səhər günəşi qızın gözlərini qamaşdırdı. Qız sevincindən qəşş eləyib tappılıt ilə yerə yıxıldı. Səsə qocaynan qarı ayıldı. Onlar gördülər ki, qız quru yerə yığılıbdır. Qarı su gətirib qızın üzünə çəkdi. İlahə gözlərini açıb qocaynan qarını gördü. Hər üçü qucaqlaşib sevindiklərindən ağlayırdılar.

Günlər bir–birini ötürdü. İlahəgil də şadı–xürrəm yaşayırdılar. Bir günlərisi qoca evə gələndə qız ona dedi ki, əmi, şəhərə gedəndə mənə bir dəstə çoban paltarı gətir. Qoca qızın dediklərinə elə həmin gün əməl edir.

İlahə qocalarınan vidalaşib onlardan ayrılır, yola düşür. O gəlib bir ağacın dibində paltarını soyunub çoban paltarlarını geyinir, sonra isə saçlarını yığıb qarını başına keçirdir, düzəlir yola. Bir neçə gün yol gəlib, axırı çatır şahzadə yaşadığı yerə. Şahzadə də qazlarını otarmaq üçün çıxıb şəhərə bir nökrə axtarırdı. İlk baxışda gözlərinə çoban paltarı geyinmiş bir nökrə dəydi. Qız şahzadəni tanıdı. Amma şahzadə onu tanımadı. O, qıza yaxınlaşıb diqqətlə qıza baxdı, bir anlığa özünü itirdi. Lakin tez özünü ələ alıb dedi ki, ay nökrə, sən mənimlə gedəcəksən və mənim qazlarımı otaracaqsan. Qız dinməz–söyləməz onun qabağına düşür.

Günlər bir–birini əvəz edirdi. Şahzadə hər dəqiqə nökrəni izləyirdi. Qızın bundan xəbəri yox idi.

Bir gün şahzadə arvadıynan qaynanasını qonaqlığa göndərdi, özü isə bağçada gizlənib qaldı. Qız elə bildi ki, evdə heç kim yoxdur. Paltarını soyunub hovuzda çimməyə başladı. Saçlarını da açıb arxasına tökdü. Bu vaxt şahzadə hovuzun yanındakı alma ağacının başında idi. Elə ki, qızı gördü, az qaldı ki, ağacdən yıxılsın. Ağac silkələndə ağacdən bir alma düz qızın qoynuna düşdü. Qız şaqqa çəkib güldü. Bütün hər tərəf gül–çiçək oldu. Qız birdən özünə gəlib tez sudan çıxdı və paltarını geyinib gülləri tez–tez yığaraq yaxınlıqdakı köhnə quyuya tulladı. Şahzadə bunları görürdü. O, yavaşca ağacdən enib qızı arxa tərəfdən qucaqladı qarını onun başından götürdü və paltarını cırıqlayaraq yerə atdı. Qız onu görəndə ürəyi getdi.

Ayılında özünü bəzənmiş və zər–zibanın içində gördü. Güzəlliyi birə–beş artmışdı. Şahzadə yanında oturub saçlarını tumarlıyırdı.

Qız bütün başına gələnləri şahzadəyə nağıl elədi.

Şahzadə qızın xalasını və xalası qızını qonaqlıqdan yarımçıq çıxartdırdı. Onları qatırın quyruğuna bağlayıb çöllərə ötürdü. İlahəynən qırx gün toy edib ömürlərinin axırına kimi xoşbəxt oldular. Göydən üç alma düşdü. Üçü də oxuyanın.

Caməs **

Biri var idi, biri yox idi, bir qarı var idi. Bu qarının gözünün ağı – qarası bir oğlu var idi. Oğlunun adı Caməs idi. Bir gün Caməsin dostları gəlib dedilər:

– Qarı nənə, qoy Caməs də biznən meşəyə oduna getsin.

Qarı dedi:

– Oğul, mənim gözümün ağı – qarası, var – yox birçə oğlum var, qorxuram.

Caməsin dostları dedilər:

– Qorxma, qarı nənə, heç nə olmaz, qoy getsin.

Caməsin dostları meşəyə odun yığmağa getdilər. Onlar meşədə bir quyu gördülər. Caməs dostlarına dedi:

– Uşaqlar, görəsən bu quyuda nə ola bilər. Gəlin düşək bu quyuya.

Uşaqlardan birisini quyuya saldılar. O, quyuya düşən kimi çığırdı:

– Haray, məni çıxardın!

Uşaqlar onu çıxartdılar.

Caməs dedi:

– Məni sallayın quyuya. Nə qədər hay – haray qoparsam, sözümə baxmayın.

Uşaqlar onu quyuya salladılar. Caməs quyuya düşən kimi qışqırdı, ona məhəl qoymayıb, quyunun dibinə salladılar. Quyunun tərkindən Caməsin səsi gəldi:

– Uşaqlar, burada nə qədər istəsəniz şən balı var, qab sallayın, kəsim çəkin yuxarı.

Uşaqlar qab salladılar. Caməs şən balından kəsib qaba qoydu. Uşaqlar qabı yuxarı çəkdilər. Balı götürüb qaçdılar. Caməs quyuda qaldı. O oturub quyuda çox götür–qoy elədi. Bir də gördü ki, bir qarışqa quyunun divarı ilə gedir. Caməs bıçağı çıxarıb divarı oymağa başladı. Xeyli oymuşdu ki, birdən oradan yol açıldı. Caməs gördü ki, bir

gözəl bağçadı. Bağçanın içində gözəl bir imarət var. Caməs otağa girib gördü ki, otaqlar boşdu. Otaqları bir–bir gəzib eşiyə çıxdı. Gördü budu, bir yoğun ilan gəlir. Tez qaçıb taxtın altında gizləndi. İlan içəri girdi, onun dalınca da bir sürü ilan içəri doluşdu. Caməsin qorxudan az qaldı bağı yarıla. İlanların böyüyü Şamıran ilan çıxıb oturdu taxtın üstündə. Sonra dedi:

– Ey taxtın altında gizlənən Caməs, gəl yanıma, mən sənə heç nə eləmiyəcəm. O biri ilanlardan da qorxma, gəl otur yanımda. Caməs yerindən tərpənmədi.

Şamıran ilan bir də dedi:

– Ey Caməs, dur gəl yanıma, qorxma. Səninlə işim yoxdu.

Əlacsız qalan Caməs qorxa – qorxa Şamıran ilanın yanına gəldi. Caməs dedi:

– Vallah, mən bura qəsdən gəlməmişəm, məni yoldaşlarım quyuda qoyub getdilər. Mən də quyunun divarını oydum, gəlib bura çıxdım.

İlan dedi:

– Heç eybi yoxdu, gəl sənə bir əhvalat danışım. Ondan sonra səni buradan çıxardaram.

Caməs sakitləşdi. Şamıran ilan Caməsə bir əhvalat danışdı. Bu söhbət düz yeddi il çəkdi. Ancaq Caməs elə bildi ki, cəmi bir gün keçib. Odu ki, ilana dedi:

– Mən dünənnən buradayam. İndi anam mənsiz darıxır, icazə ver gedim.

Şamıran ilan dedi:

– Nə bir gün, düz yeddi ildi ki, sən burdasan.

Caməs dedi:

– Bu necə olan şeydi?

İlan dedi:

– Sən məni öldürəcəkdin. Odu ki, mən elə bir əhvalat danışdım ki, ömürdən yeddi il gəlib keçsin.

Caməs and – aman elədi ki, öldürmək fikrində deyiləm.

Şamıran ilan dedi:

– Bunu sən bilmirsən, ancaq mənə əyan olub. İndi dur gedək, səni aparıb quyudan çıxarım.

Şamıran ilan Caməsi belinə mindirib quyudan çıxartdı. Onlar görüşüb ayrıldılar. Şamıran ilan dedi:

– Ey Caməs, get ancaq sən bir də mənim yanıma gələcəksən. Özü də məni öldürəcəksən.

Caməs dedi:

– Necə ola bilər ki, bu yaxşılıqdan sonra mən səni öldürüm? Heç əlim gələrmə?

Şamıran ilan dedi:

– Bir sözdü dedim, yadında qalsın.

Caməslə Şamıran ilan mehribanlıqla ayrıldılar. İlan quyuya düşdü. Caməs də evlərinə getdi.

Caməs anasını görüb tanımadı. Anası çox qocalmışdı. Yeddi il idi ki, ana öz oğlunu görməmişdi. Odu ki, Caməsdən xəbər aldı:

– Oğul, indiyə kimi harada idin?

Caməs dedi:

– Soruşma ana, başıma qəza – qədər gəlmişdi. Bu yeddi il ərzində ilanlarla bir yerdə qalmışam. Bədənim ilan kimi qabıq qoyub.

Anası bir söz demədi. Ana–bala bir yerdə yaşamağa başladılar.

Caməsgilin şəhərində bir padşah var idi. Azarlamışdı. Təbiblər Şamıran ilanın yağını onun dərдинə dərman demişdilər. Vəzir – vəkil bütün şəhərin camaatını bir yerə yığıb dedi:

– Görək Şamıran ilanı tapıb gətirəsiniz, yağını çıxaraq. Padşahın bədəninə vuraq ki, sağala.

Yer – yerdən dilləndilər:

– Bunu kim edə bilər? Heç kəs o ilanı tapa bilməz.

Bir çuğul var idi. O dedi:

– Bəs filan qarının oğlu Caməs Şamıran ilanla yeddi il bir yerdə qalıb. Bu işin öhdəsindən gəlsə – gəlsə o gələr.

Əmr olundu ki, Caməsi tapıb gətirsinlər.
Onu tapıb gətirdilər. Vəzir–vəkil Caməsə dedi:
– Gərək sən gedib Şamıran ilanını gətirəsən.

Caməs boynunu qaçırdı. Belədə onu hədələdilər ki, tapıb gətirməsə, boynunu vurulacaq. Caməs çar–naçar razılaşdı. Durub Şamıran ilanının yaşadığı quyunun başına gəldi, iplə quyuya düşdü. Həmin yerə gəldi. İlanları görmədi. Bir azdan Şamıran ilan gəldi, Caməs onu görəndə kimi taxtın altında gizləndi. Şamıran ilan taxtda əyləşdi. Dedi:

– Ey Caməs, dur gəl yanıma, sənə dedim ki, mənə öldürəcəksən? Gördün elə də oldu.

Caməs durub ilanının yanına gəldi. Yanında oturub ağlamağa başladı. İlan dedi:

– Ağlama, dur gedək. Ancaq mən heç kimə əl verməyəcəyəm ki, mənə başımı kəssin, tək səndən savayı. Ancaq mənə başımı kəsəndə bir qarış başımdan, bir qarış da quyruğumdan kəsib dəsmalın arasında gətirib bu quyuya salarsan. Mən dönüb olacağam yenə həmin ki ilan. Ancaq mənə yağımı padşahın belinə vuran kimi öləcək.

Caməs onu götürüb padşahın meydanına gətirdi. Meydan sulandı, camaat yığıldı, heç kəs yaxına gələ bilmədi. Kim ilana sarı getdisə, ilan onun üstünə sıçradı, dedilər:

– Bunu heç kəs öldürəmməz, öldürsə Caməs öldürər.

Caməs meydana girdi. Şamıranın boynunu qucaqlayıb ağlamağa başladı. Camaat bu işə mat qaldı. Caməs Şamıran ilanının dediyi kimi elədi. İlanın bir qarış başından, bir qarış da quyruğundan kəsib gətirib quyuya atdı. İlanın yağını çıxartdılar. Padşahın bədəninə vuran kimi padşah gəbərək öldü.

Camaat yığıldı ki, təzədən padşah seçsinlər. Şahlıq quşunu uçurdular. Quş hərləndi–fırlandı, gəlib Caməsin başına qondu. Onu padşah seçdilər.

Caməs qoca anasını da gətizdirib sarayda şad – xürrəm yaşamağa başladı. Onlar yeyib – içib yerə keçdilər, siz də şad – xürrəm yaşayıb dövrə keçin.

Qızıl təsbeh **

Bir gün şah oğlu Şah Abbasla vəziri Allahverdi xan libaslarını dəyişib məmləkəti gəzirdilər. Şər qarışanda gəlib bir şəhərin kənarına çatdılar. Şah dedi:

– Vəzir, qaranlıx düşüb, gəl elə birinci evin qapısını döyüb burda gecəliyək.

Vəzir dedi:

– Nə olar, qibleyi – aləm, məsləhətədi, gecəliyək.

Evin qapısına çatdılar. İstədilər qapını döysünlər, gördülər içəridən səs gəlir.

Arvad uşaxlarına deyir:

– Yatın, bişirim, durun.

Şahınan vəzir xeyli qapıda durdular. Gördülər elə arvad deyir: "Yatın, bişirim, durun". Bunnan bir şey annamadılar. Qapını döydülər. Arvad gəlib soruşdu:

– Kimdi?

Dedilər:

– Ay bacı, yerimiz yoxdu. Allah rizasına bizi bir gecəliyə qonax eliyərsən?

Arvad dedi:

– Niyə eləmirəm. Qonax Allah qonağıdı. Allaha da qurban olum, qonağına da.

Hər ikisi içəri keçdi. Bardaş qurub oturdular. Gördülər bura çox kasıb bir evdi. Bir künçdə üç uşaq uzanıb. Sir – sifətləri o qədər düşmüşdü ki, baxanda adamın qanı qaralır. Şah Abbas özünü saxlaya bilməyib soruşdu:

– Bacı, nə deyirdin: "Yatın, bişirim, durun?"

Arvad dedi:

– Qonaq qardaş, Allahdan gizli deyil, bəndədən nə gizlədim. Evdəyə yeməyə bir şey yoxdu. Uşaqlar çörək istiyir. Başlarını qatıram ki, yatsınlar.

Şah vəzirə dedi:

– Dur çıx şəhərə, hardan olsa çörək tap gətir.

Vəzir şəhərə çıxdı. Bir az keçdi. Bir təlis çörək, yemək alıb qayıtdı. Uşaqlar durub doyunca yedilər. Arvad bilmədi bunlara nə təhər dil – ağız eləsin.

Şahnan vəzir gecəni burda gecələdi. Obaşdandan hər ikisi durub, arvada razılıq elədi. Şahın yanında bir qızıl təsbehi var idi. Arvada dedi:

– Bacı, görürəm çox kasıbsınız. Al, bu qızıl təsbehi xərcləyib dolanarsınız.

Arvad istədi almasın.

Şah dedi:

– Yox, götür.

Şah təsbehi verib vəzirinən saraya qayıtdı. Taxta çıxdı. Nağıl dili yüyrək olar deyərlər, bu əhvalatdan üç – dörd il keçdi. Bir gün şahınan vəzir yenə libaslarını dəyişib başladılar gəzməyə. Bir xeyli gəzib dolaşandan sonra yenə həmin şəhərə çatdılar. Şahın yadına düşdü ki, burda bir arvada qızıl təsbeh bağışlayıb. Üzünü tutdu vəzirə:

– Vəzir, yadımdadı mı burda bir arvada qonaq olduq. Gedəh görək indi güzəranı nə yerdədi?

Vəzir dedi:

– Çox yaxşı olar, qibleyi – aləm.

Gəzə – gəzə gəlib həmin qapıya çatdılar. Axşam çağıydı. Qapıda durdular. Gördülər arvad yenə uşaqlara deyir:

– Yatın, bişirim, durun.

Şahnan vəzir mat – mat bir – birinin üzünə baxdılar. Bu nə olan işdi belə? Axırda qapını döyüb içəri girməyə rüsxət istədilər.

Arvad bunları tanıyıb, "xoş gəldin" elədi. Əlinə keçən həsir – palazdan yerə salıb hər ikisini rahatladı.

Şah dönüb bir uşaqlara baxdı, bir evə baxdı. Gördü elə köhnə hamam, köhnə tasdı. Hələ indi əvvəlkindən də betərdi.

Şah dedi:

– Bacı, yadımdadı mı üç – dörd il bundan qabaq sənə bir qızıl təsbəh vermişdik. Arvad dedi:

– Qonaq qardaş, yadımdadı.

Dedi:

– Bə indi niyə kasıb dolanırsan?

Arvad dedi:

– Qonaq qardaş, təsbehi xərcləmək üçün bazara getmişdim. Bir qoluzorlu görüb təsbehi zorunan əlimdən aldı. O vaxtdan elə əzəlki kökümüzə yaşayırıq. Şah dedi:

– Onu görsən tanıyarsanmı?

Arvad dedi:

– Tanıyaram.

Şah dedi:

– Mən onu taparam. Təsbehi alıb sənə verərəm.

Şah Abbas vəzirə dedi:

– Get yenə çörək tap gətir.

Vəzir Allahverdi xan gedib bir qədər çörəkdən, yağdan, şordan alıb gətirdi. Uşaqlar yenə doyunca yeyib yatdılar.

Səhəri gün Şah Abbasla vəzir Allahverdi xan saraya döndülər. Şah taxta çıxdı. Car çəkirdi ki, məmləkətdə yaşayan bütün qoluzorluları üç günə bazar meydanına toplansınlar. İndi şahın adamları qoluzorluları yığmaxda olsun, eşit təsbehi arvadın əlindən alandan. O, təsbehi arvadın əlindən alandan sonra işini möhkəm tutmaq üçün pul verib üç şahid tutdu. Biri təsbeh düzəldən, biri qazı, biri də məhlə mollası.

Bütün qoluzorluları üç günə bazar meydanına yığdılar, cərgiyə düzdülər. Şah Abbas əmr etdi ki, gedin filan evdə yaşayan arvadı da gətirin. Gedib avadı da gətirdilər.

Şah arvada dedi:

– Eşitmişəm sənə bağışlanan qızıl təsbehi bir qoluzorlu adam zorla əlindən alıb, elədimi?

Arvad dedi:

– Elədi, qibleyi – aləm.

Şah dedi:

– İndi göstər görüm, təsbehi əlindən alan bunlardan hansıdı?

Arvad axtarıb həmin adamı tapdı.

Dedi:

– Təsbehi alan budu.

Şah Abbas onu qabağa çağırıb dedi:

– A kişi, heç utanmırsan? Ayıbına gəlirmi? Bu arvadın təsbehini niyə əlindən almısan?

Qoluzorlu özünü heç o yerə qoymadı:

– Şah sağ olsun, mən bu arvadı tanıyıb eləmirəm.

Mənim özümün qızıl təsbehim var.

Şah dedi:

– Təsbehi mənə ver.

Qoluzorlu bir söz deməyib təsbehi verdi şaha. Şah Abbas baxdı ki, təsbeh həmin təsbehdi.

Dedi:

– Yalan danışırısan. Bu təsbeh sənindir.

Qoluzorlu and – aman elədi ki, yalan danışmır, təsbeh onun özününküdür.

Şah Abbas dedi:

– Gəl düzünü al boynuna, günahında keçim. Yoxsa sənindir boynunu vuracam.

Qoluzorlu dedi:

– Yox, təsbeh mənimdi ki, mənimdi.

Şah dedi:

– Yaxşı, eləsə nəynən sübut eliyərsən ki, sənindir?

Qoluzorlu dedi:

– Şah sağ olsun, mənim şahidlərim var.

Şah dedi:

– Hanı şahidlərin?

Qoluzorlu dedi:

– Burdadı, gətirmişəm.

Şah Abbas əmr etdi ki, şahidlər irəli çıxsınlar. Şahidlər gəlib şahın qabağında baş əydilər. Şah soruşdu ki, bu kişinindirimi? Üçü də bir ağızdan:

– Bəli, qibleyi – aləm, təsbeh onundu, – dedilər.

Şah Abbas işi belə görüb bir az şüphələndi. Fikirləşdi ki, təsbeh doğurdan da bu adamın olar. Yanına bir adam çağıraraq dedi:

– İsfahanda Qara sövdəgəri tanıyırsan?

Çağırıldığı adam dedi:

– Bəli, şah. İsfahanda Qara sövdəgəri tanımayan tapılmaz.

Dedi:

– Get onu bura çağır.

Bu adam getdi, bir azdan Qara sövdəgər gəlib çıxdı.

Şah soruşdu:

– Qara sövdəgər, mənə bağışladığın bu qızıl təsbehi hardan almısan?

Qara sövdəgər dedi:

– Şah sağ olsun, bu təsbehi Təbrizdə usta Səfiəddinə çəkdimişəm.

Şah Abbas soruşdu:

– Usta Səfiəddin dururmu?

Sövdəgər dedi:

– Bəli, durur.

Şah dedi:

– Sənə qırx atlı, yeddi gün də vaxt verirəm. Gedib usta Səfiəddini bura gətirməlisən.

Qara sövdəgər dedi:

– Baş üstə, şah, gedib gətirərəm.

Qara sövdəgər atlıları götürüb Təbriz səmtə üz qoydu.

Deyirlər, İsfahandan Təbrizə on – on beş günlük yoldu. Bunlar dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi keçib üç günə Təbrizə yetişdilər. Təbrizdə də oturmuyub Usta Səfiəddini götürüb geri, İsfahana döndülər. Üç günə İsfahana yetişdilər.

Qara sövdəgər gəlib şaha dedi:

– Şah sağ olsun. Usta Səfiəddini gətirmişəm.

Şah buyurdu:

– Deyin qabağa gəlsin.

Usta Səfiəddin qabağa gəlib baş əydi, dedi:

– Şah sağ olsun bizə görə nə qulluq?

Şah Abbas dedi:

– Bu qızıl təsbeh ki, var, bilmək istəyirik bunu kim düzəldib?

Usta Səfiəddin təsbehi görən kimi dedi:

– Şah sağ olsun, bu təsbehi məndən başqa düzəldən olmaz. Bu mənim əlimin işidi.

Şah dedi:

– Çox yaxşı. İndi sübuta yetir ki, bunu səndən başqa düzəldən tapılmaz.

Usta Səfiəddin təsbehin iki daşını əzib un kimi elədi. Sonra da qaynadıb əvvəlki halına saldı.

Qoluzorlunun gətirdiyi ustaya dedilər:

– İndi də sən düzəlt.

Bu da daşın ikisini əzdi, amma nə qədər əlləşdi, əvvəlki kimi düzəldə bilmədi.

Şah işi belə görəndə dedi:

– Bu adam da, şahidləri də yalan danışır.

O saat cəllad çağırdı. Cəllad hazır dayandı. Şah qəzəblə buyurdu:

– Bu fırıldaqçının boynunu elə vurarsan ki, bir damcı qanı da yerə düşməsin.

Cəllad dedi:

– Baş üstə, Qibleyi–aləm. Onun boynunu elə vuraram ki, bir damcı nədi, bir qətrə də yerə düşməz.

Cəllad o saat qoluzorlunun başını bədənindən ayırdı. Şahidləri də yalan danışdıqlarına görə yeddi illiyə qaranlıq zindana saldılar.

Şah Abbas qızıl təsbehin üstünə yüz axça qızıl pul qoyub arvada bağışladı. Bundan sonra onlar yaxşı güzəran keçirdilər. Siz sağ, mən salamat. Siz yüz yaşayın, mən iki əlli. Hansı çoxdu siz götürün. Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri özümün, biri də nağıl danışanın.

Fərasətli keçəl **

Biri var idi, biri yox idi. Bir kişiyənən bir arvad var idi. Bunların bir keçəl oğlu var idi. Kişi öldü, anası uşağı böyütdü. Keçəl dedi:

– Ana, bizim dədədən qalma nəyimiz var?

Anası dedi:

– Qonşumuz tacirin qazları içində bir çolaq qazımız var.

Keçəl getdi tacirə dedi:

– Tacir əmi, bizim qazımızı ver.

Tacir dedi:

– Qazların içində bir çolaq qazdı. Get tut apar.

Keçəl getdi qazı tutdu, apardı bazara. Dedi satım, bəlkə beş – altı qəpik pula çörəkdən – zaddan alım.

Keçəl qazı bazarda satmadı. Dedi aparım vəzirə, bəlkə satdım ona. Keçəl qazı gətirdi vəzirgilə, dedi:

– Qaz satıram.

Vəzir dedi:

– Bir abbasıya alıram.

Keçəl razılaşmadı, qazı qaytarıb apardı bazara.

Vəzir bazara adam salıb car çəkirdi ki, keçəlin satdığı qazı kim bir abbasıdan yuxarı alsa boynu vurulacaq.

Keçəl qazı hara apardı almadılar.

Dedi:

– Elə vəzir insaflıdı, aparıb satım ona.

Keçəl qazı apardı vəzirə. Vəzir qazı aldı, ancaq pulunu vermədi. Aşbazı çağırırdı dedi:

– Al bu qazı apar bişir. Hazır olanda adam göndərəm, xörəyi verərsən ona.

Aşbaz baş üstə deyib qazı vəzirdən aldı. Keçəl də bir xəlvət yerdə durmuşdu. Qulaq asırdı. Aşbaz gedib qazı bişirməkdə olsun. Al xəbəri keçəldən.

Keçəl də getdi aşıq oynamağa. Aşıqdan beş – altı qəpik pul uddu, gedib tükandan ayın – oyun alıb yedi. Xörəyin bişmək vaxtı gələndə özünü yetirdi aşbazgilə. Dedi:

– Bəs mənə vəzir göndərib, xörəyi ver.

Aşbaz:

– Bu saat, – deyib xörəyi gətirib verdi keçələ. Aşbaz qazı bişirib qızıl nimçəyə qoymuşdu.

Keçəl onları evə gətirdi, sonra da özünü yetirdi vəzirgilə, görsün vəzir neyniyir. Gördü ki, vəzir bir uşağı çağırıb dedi:

– Get aşbazda mənə xörəyim var, al gətir.

Uşaq aşbazın evinə gəldi. Aşbaz uşağa dedi:

– Bala, vəzir mənə bir qaz vermişdi. Onu da hazırlayıb yolladım özünə.

Uşaq vəzirin yanına gəlib dedi:

– Vəzir sağ olsun, aşbaz deyir mənə bir qaz vermişdi. Onu da hazırlayıb yolladım özünə.

Vəzir bu sözü eşidib mat qaldı. Keçəl də durub qulaq asırdı. Vəzir əhvalatı padşaha danışdı. Padşaha dedi:

– Bu oğru işidi, onu tutmaq üçün üç dənə qızıl qoy papağıva, otur evin tinində, mürgülə. Oğru gələcək, səni yatmış bilib qızilları götürəcək, tez tutarsan qolundan, gerisi ilə işin olmasın.

Keçəl gəlib bir saqqız alıb sürtdü başmağının altına. Başmağını aldı əlinə, gəlib durdu vəzirgilin evinin qabağında. O qədər gözlədi ki, ta vəzir şirin yuxuya gedənə kimi. Sonra başmaqlarını geyib ehmalca qızilları tapdayıb vəzirin qarşısından keçdi. Vəzir gözünü açdı ki, qızillar yoxdu. Vəzir yenə padşahın yanına getdi:

– Padşah sağ olsun, – dedi, – qızilları apardılar.

Padşah dedi:

– Get dəvəni yüklə qızılınan, ötür küçəyə, oğru tamah edib dəvəni tutub aparacaq. Onda sən də tutarsan onun yaxasınan.

Bu sözü də keçəl eşitdi. Vəzir bir dəvəni yükləyib ötürdü küçəyə. Keçəl yavaş – yavaş yolunan gedirdi. Baxıb gördü ki, yüklü bir dəvə gəlir. Keçəl dəvənin avsarından çəkib bir tərəfə onun başını kəsdi. Qızılları da, ətini də quyladı yerə.

Keçəlin bir qoca anası var idi. O, keçələ deddi:

– Oğlum, bu nədi?

Keçəl dedi:

– Ana, səs eləmə, bu vəzirin var–dövlətidi, görək axırı nə olur.

Vəzir dəvənin yox olduğunu görüb özünü yetirdi padşahın yanına. Dedi:

– Padşah sağ olsun, bəs dəvə də getdi axı.

Padşah dedi:

– Qoca qarılar yaman olar. Bir qarı tap, göndər oğrunu axtarıb tapsın.

Vəzirgilin qonşusunda bir acgöz qarı var idi. Hal – qəziyyəni bilib dedi:

– Mən taparam.

Qarı dəvəni axtara–axtara düz keçəlgilə gəldi. Keçəlin anasına dedi:

– Azarlamışam, dərdimə dəvə əti buyurublar. Deyirəm bəlkə sizdə ola.

Keçəlin anası dedi:

– Yaxşı gəlmisən, dünən oğlum bir dəvə öldürüb, gəl verim apar. Keçəlin anası dəvənin ətindən kəsib verdi qarıya. Qarı düzəldi yola. Keçəl qarının gəldiyindən xəbər tutdu. Tez evlərinə gəlib gördü ki, qarı onlardan gedir.

Keçəl soruşdu:

– Ay qarı nəyə, hardan gəlib, hara gedirsən?

Qarı keçələ deddi:

– Sizdən gəlirəm, azarlamışam, dərdimə dəvə əti deyiblər, gəldim anan verdi. İndi gedirəm.

Keçəl dedi:

– Qarı nəyə, elə anam buciğazı verdi?

Qarı dedi:

– Hə, oğul, elə buciğazı verdi.

Keçəl dedi:

– Qarı nənə, bu azdı, gəl gedək evə, bir az da mən kəsim verim apar.

Qarı dedi:

– Oğul, elə bu da bəsdı.

Keçəl qarıdan bir burmac götürdü. Qarı düz keçəlin yanına düşdü. Keçəl qarını evlərinə gətirdi. Anasına dedi:

– Ana, bəs qarı nənəmə niyə az ət vermişən?

– Nə bilim, ay oğul, özü az götürdü.

Keçəl qarıya dedi:

– Qarı nənə, gəl tut, kəsim əti apar.

Qarı gəlib ətdən tutdu. Keçəl qarını baltalayıb öldürdü.

Keçəl anasına dedi:

– Ay arvad, neyləmişdin? Məni güdaza verərdin axı.

Anası soruşdu:

– Nə bilim, ay bala, qarı məni aldatdı. Bildim ki, heç nə istəyir?

Keçəl qarının niyyətini anasına danışdı. Tapşırıdı ki, bu sirri heç kəsə bildirməsin.

Vəzirlə padşah ha gözlədilər ki, qarı bir azdan gələcək, indi gələcək. Qarı gəlmədi ki, gəlmədi. Axırda vəzir dedi:

– Padşah sağ olsun, qarı da yoxa çıxdı. Bəs indi neyləyək?

Padşah əmr elədi ki, hər küçəyə yeddi lotu qoyun. Harda oğru–əyri görsələr tutsunlar .

Keçəl bu tədbirdən də xəbər tutdu. Ertəsi gün lotuları küçəyə qoydular. Keçəl gedib bir eşşək aldı, əyninə də köhnə paltar geyindi. Səhəngləri də xurcuna qoyub atdı eşşəyin belinə. Sonra onu qabağına salıb getməyə başladı. Lotular dedilər:

– Ədə, keçəl gəldi, tutun keçəli.

Keçəl dedi:

– Ədə, keçəl dədəniz–ananız olsun, əmimoğlunun toyudu, gedirəm abı–kövsər suyu almağa.

Lotular dedilər:

– Ədə, keçəl, abı – kövsər suyundan bizə də verərsən?

Keçəl dedi:

– Niyə vermirəm, elə sizin kimi dostlardan yana gedirəm.

Lotular keçəli buraxdılar. Keçəl getdi bazardan abı – kövsər suyu alıb gəldi. Lotulara verdi. Ancaq o, işini ehmal tutmuşdu. Abı – kövsərin içinə bihuşdarı qatmışdı. Lotular abı – kövsəri içən kimi huşa gedib yatdılar. Keçəl onların qulağını kəsib ovuclarına qoydu. Çıxıb getdi. Lotular ayılıb gördülər ki, qulaqları ovuclarındadı. Tez padşahın yanına şikayətə gəldilər.

– Padşah sağ olsun, axır ki, bizi qulaqsız qoydunuz, bəs indi biz neyləyək?

Padşah dedi:

– Vəzir, tez ol tədbir tök, görək nə edirik?

Vəzir dedi:

– Tədbirim odu ki, kimin evində çıraq yansa, oğru ordadı.

Keçəl bu sözü də eşitdi. Tez evlərinə gəldi. Qız paltarını geyib anasına dedi:

– Çırağı yandır, qoy pəncərəyə.

Anası soruşdu:

– Niyə oğul?

Keçəl dedi:

– Bəs eşitməyibsən ki, oğrunu axtarırlar?

Anası bir də dedi:

– Bəs deyiblər ki, harda çıraq yansa, oğru ordadı.

Keçəl dedi:

– Sən qorxma.

Keçəl qız paltarını geyib cəhrəni qabağına qoydu, başladı ip əyirməyə. Gecə padşah adamları evləri gəzməyə başladılar. Gördülər ki, qarının çırağı yanır. Gəldilər qarılığa, dedilər:

– Qarı nənə, oğru sizdədi, oğrunu ver.

Qarı dedi:

– Oğru nədi? Bizdə oğru yoxdu.

Vəzir dedi:

– Bəs biz demişik ki, harda çıraq yansa, oğru da ordadı.

Qarı dedi:

– Qadanızı alım, bizim evdə kişi xeylağı yoxdu. Bir özüməm, bir də qızımdı. Vəzir dedi:

– Bəs onu niyə ərə verməmişən?

Qarı dedi:

– Bəxti açılmayıb, açılanda verəcəyəm.

Vəzir dedi:

– Padşah vəziriyəm, de gör mənə gələr?

Qarı dedi:

– Qoy qızdan soruşum, görüm razıdırımı?

Keçəl başı ilə işarə verdi ki, hə, razıyam.

Qarı vəzirə dedi ki, deyir gələrəm.

Vəzir hər şeyi yaddan çıxartdı, dedi hazırlıq görün, sabah toydu.

Bəli, vəzirlə keçəlin toyunu elədilər, keçəli gəlin apardılar. Vəzir inanmışdı ki, bu elə doğrudan da qızdı.

Axşam gəlin vəzirə dedi:

– Vəzir, gəl otaqları gəzək.

Vəzirlə gəlin otaqları gəzməyə başladılar. Otaqların qırxını gəzib çıxdılar, qırxbirinciyə girmədilər.

Gəlin dedi:

– Niyə məni o bağlı otağa aparmadın?

Vəzir dedi:

– Orda elə bir şey yoxdu. Bir dənə mancanaxdı.

Gəlin dedi:

– Mancanax nə olan şeydi?

Vəzir dedi:

– Kimə hersim tutur, qəzəbim keçir, onu mancanağa salıram.

Gəlin dedi:

– Onu mənə göstər.

Vəzir bağlı otağı göstərdi. Gəlin dedi:

– Mən əlimi qoyum, sən sıx görək, necə sıxır.

Vəzir sıxdı, gəlin qışqırdı:

– Vay əlim, vay əlim.

Vəzir mancanağı saxladı. Gəlin vəzirə dedi:

– İndi sən əlini qoy mən sıxım. Gör necə ağrıdır?

Vəzir dedi:

– Yaxşı, ancaq birdən möhkəm edərsən, əlimi qırarsan ha?

Gəlin dedi:

– Qorxma, bərk sıxmaram.

Vəzir əlini qoydu. Keçəl mancanağı sıxdı. Vəzir bağırdı:

– Ay qız, əlimi sındırdın.

Keçəl dedi:

– Bağıрма, köpəkoğlu, qazın biri bir abbası, o da nisyə!

Vəzir başa düşdü ki, bu, keçəldi. Başladı yalvarıb – yaxarmağa:

– Ədə, keçəl, qurban olum, məni burax. Keçəl dedi:

– Öləsən də buraxan deyiləm.

Vəzir mancanaxda qaldı, keçəl evlərinə gəldi. Səhər açıldı, padşah vəziri görməyə gəldi, gördü ki, vəziri mancanağa salıblar, huşunu itirib. İndi eşit keçəldən.

Keçəl həkim paltarı geyib, burdan keçirdi. Özü ilə də iynə, sap, duz, istiot götürmüşdü. Əhvalatı eşidib o da özünü içəri saldı. Dedi:

– Bu binəvanı kim bu günə salıb? O burada sağalmaz, görək hamama aparılsın.

Vəziri hamama apardılar. Keçəl vəzirin yanına gəldi, bıçaqla ətinə kəsib arasına istiot, duz tökdü, sonra işə iynəylə tikdi. Vəzirin bağırtısı ərşə dayandı. Xəbər getdi padşaha. Padşah car çəkirdi ki, vəzirin halına bir tədbir. Neylədilsə, xeyri olmadı, vəzir bağıra – bağıra öldü.

Padşah özünə vəzir axtarmağa başladı. Keçəl bunu eşidib, yaxşıca geyinib – keçinib getdi padşahın yanına:

– Padşah sağ olsun, məni özünə vəzir götür.

Padşah dedi:

– Bacara bilərsən?

Keçəl dedi:

– Niyə bacarmıram?

Xeyli sorğu–sualdan sonra padşah baxdı ki, bu ağıllı – kamallıdı, özü də dilli – dilavər. Keçəli özünə vəzir elədi. Qızını verdi keçələ. Onlar yeyib – içib muradlarına yetdilər.

Siz də cəmi istəklərinizə çatasınız.

Şahzadə Bəndalı **

Biri var idi, biri yox idi. Bir padşah var idi. Bu padşahın altı oğlu var idi. Oğlanlar böyüyüb boya – başa çatmışdılar, amma hələ heç biri evlənməmişdi.

Günlərin bir günündə padşahın oğlanları ova çıxırlar. Ov zamanı ortancıl oğlan deyir ki, bəs atamız bizi niyə evləndirmir? Böyük oğlan Bəndalı deyir:

– Mən atama deyərəm.

Sonra qardaşlar gəlir evlərinə. Bir gün Bəndalı atasının hüzuruna gedib onunla xeyli söhbət edir. Məqam düşəndə belə deyir:

– Atayı – mehriban, bəs sənin heç bizi evləndirmək fikrin yoxdurmu?

Padşah xeyli duruxur. Sonra oğluna deyir:

– Hə oğlum, düz deyirsən, daha ev – eşik, oğul – uşaq sahibi olmalı vaxtınızdı. Sən hamıdan böyüksən, elə səndən başlasaq yaxşı olar.

Bəndalı deyir:

– Yox, atacan, bizim altımız da bir vaxtda evlənəcəyik. Özümüz də altı bacını alacağıq.

Padşahı fikir götürdü. Dedi:

– Ay oğul, bəs biz hardan tapaq altı bacını?

Bəndalı gördü atası çox fikirləşir. Dedi:

– Gərək ona razılıq verəsən, onda biz altı qardaş, altı bacını alacağıq. Özü də altı bacının altısı da padşah qızıdır.

Padşah dedi:

– Oğlum, indi sən o yolu göstər. Mən də baxım görüm razılıq vermək olar, yoxsa yox.

Bəndalı deyir:

– Ata, bu vilayətdən çıxıb gedərsən, qabağına bir ev çıxacaq. Evin iki mərtəbəsi olacaq, hər mərtəbədə də qırx otaq. Sən ikinci mərtəbəyə qalxarsan. Sonra orda gecələyib səhər açılan kimi üz qoyarsan səhraya. Çox gedəndən sonra

çatacaqsan bir məmləkətə. Bu məmləkətin padşahının altı qızı var. Onları versə alıb gətirərsən. Gələndə yenə çalışarsan ikinci mərtəbədə qalasan. Əgər birinci mərtəbədə qalsan onda mən sənə əlindən çıxacağam.

Padşah bir neçə gündən sonra tədarük gördürüb yola düşür. Az gedir, üz gedir, dərə – təpə düz gedir, çatır bir binaya. Padşah görür gecə düşür. İkinci mərtəbəyə qalxıb otaqların birində gecələyir. Elə ki, səhər açılır, padşah durub yenə yolu əlinə alır. Bir xeyli gedəndən sonra çatır bir şəhərə.

Padşah düz gedir məmləkət padşahının qapısındakı elçi daşının üstündə oturur. Bir azdan gəlib onu aparırlar saraya. Məmləkətin padşahı səfərdə olduğuna görə elçini onu arvadının hüzuruna aparırlar. Arvad padşahdan soruşur:

– Nə üçün gəlmisən?

Padşah deyir:

– Mənim altı oğlum var. Eşitdiyimə görə bu məmləkətin padşahının da altı qızı var. Razılıq versəniz mən sizin qızlarınızı öz oğlanlarıma alardım.

Yerli padşahın arvadı çox sevindi. O gedib bu hadisəni qızlarına xəbər verdi. Qızlar sevinib şad oldular. Arvad qayıdıb kişinin yanına gəldi. Dedi:

– Ay qardaş, sən bizdə qonaq qalıb gözləməlisən. Padşah gəlsin, nə məsləhət görsə o da olacaq.

Kişi bir neçə gün burda qonaq qaldı. Axırı padşah gəlib çıxdı. Arvad padşahla qonağı tanış edib hadisəni ərinə danışdı. Padşah razılıq verdi. Hazırlıq görüldü. Qızların altısı da faytona mindi. Padşah əlavə adamlar da qoşdu bunlara. Bəndənin atası altı bacını götürüb yola düzəldi. Az getdilər, üz getdilər, dərə – təpə düz getdilər, gedib həmin ki binaya çatdılar. Kişi oğlunun sözlərini xatırladı. Odur ki, atları bir az yeyin sürməyi tapşırırdı. Padşah özü arxadan gəlirdi. Binaya çatanda nə görsə yaxşıdı? Gördü gəlinləri birinci mərtəbədə yerləşiblər. Kişi daha bir söz

deyəmmədi, bildi ki, iş – işdən keçibdi. Gecəni yatdılar. Elə ki, səhər açıldı, hazırlaşdılar getməyə. Durdular evdən çıxsınlar. Baxdılar qapıda bir böyük əjdaha dayanıb. Kişi bildi ki, oğlu dedi ki bu idi. Əjdaha dil açıb dedi:

– Ey padşah, əgər oğlun Bəndalını mənə verməsən, hamınızı qıracağam.

Padşahı fikir götürdü. Öz – özünə dedi ki, əgər mən Bəndalını verməsəm, bütün bu camaat qırılacaq. Yaxşısı budu, Bəndalını ona verim, bəlkə yaxamızdan əl çəkdi.

Padşah əjdahaya dedi:

– Ey əjdaha, oğlum Bəndalını verirəm sənə.

Əjdaha dedi:

– Onda adam göndər Bəndalını gətirsinlər.

Padşah adam göndərdi. Bəndalını gətirdilər. Atası Bəndalını görəndə kimi doluxsundu, bilmədi neyləsin.

Bəndalı dedi:

– Ata, bəs sənə söz demişdim, bəs niyə onu unudubsan?

Atası dedi:

– Oğlum, bacara bilmədim. Artıq iş–işdən keçib. Get, Allah sənə yar olsun.

Bəndalı dedi:

– Ata, mən gedirəm, üç il gözləyin. Gəlsəm heç, gəlməsəm, mənə gətirdiyin qızı qara geydirib atasılığə qaytar.

Sonra Bəndalı əjdahaya qoşulub getdi. Padşah gəlinlərini də götürüb üz tutdu məmləkətinə.

Əjdaha da Bəndalını götürüb getdi. O, Bəndalını bir qayanın dibinə gətirib dedi:

– Ey Bəndalı, eşitmişəm sən padşahın oğlanlarından ən qoçağısan. Əgər mən dediyimi eləsən, onda sənə ənam verəcəyəm. Yox, əgər yerinə yetirməsən, səni öldürəcəyəm.

Bəndalı dedi:

– Əmrini de.

Əjdaha dedi:

– Qədim bir şəhər var, gedərsən ora. Həmin şəhərin padşahının bir gözəl qızı var. Adına Gülgəz xanım deyərlər. Mən onu sevirəm. Onu alıb mənə gətirməlisən.

Bəndalı əjdahadan şəhərin yolunu–izini öyrənib üz tutdu Gülgəz xanımın arxasınca. Bir xeyli getmişdi, gördü üç div bir – biriynən savaşıır. Divlər onu görəni kimi dayanıb dedilər:

– Bax, ey bəni – adəm, sən bizim şərtimizi kəsməlisən. Əgər düz kəssən heç, düz kəsməsən, səni öldürəcəyik. Sonra divlər Bəndalıya bir uçan xalça, bir sirli süfrə, bir də bir sirli açar verib dedilər:

– Bu xalça elədi ki, üstünə minib «ey xalça, mənə filan yerə apar» – desən ora aparar, bu süfrə elədi ki, onu yerə açıb «ey süfrə, mənə filan yeməyi ver» – desən verər, bu açarı hansı qıfıla göstərib «bu qapını aç» – desən qapı açılar. İndi bu üçünü bizim aramızda bölüşdür. Bəndalı xeyli fikirləşib dedi:

– Siz gedin, o görünən dağın başında bir qaya var, əlinizi ora vurub gəlin. Kim birinci gəlsə xalça onun, kim ikinci gəlsə süfrə onun, kim üçüncü gəlsə açar onundu.

Divlər üçü də birdən dağa doğru qaçmağa başladılar. Elə ki, onlar getdi, Bəndalı tez süfrəynən açarı götürüb xalçanın üstünə çıxdı. Dedi:

– Xalça mənə, Gülgəz xanımın məmləkətinə apar.

Xalça uçub uzaqlaşdı. Divlər gəlib gördülər ki, Bəndalı onları aldadıb. Kor–peşiman hərəsi öz yurduna yollandı.

Xalça gəlib bir şəhərin kənarında yerə endi. Bəndalı xalçanı yığışdırıb bir xeyli gedəndən sonra qabağına bir ağ ayı çıxdı. Oğlan tez süfrəni açıb dedi:

– Ey süfrə iki qoyun cəmdəyi ver. Bəndalı cəmdəkləri ayının qabağına atdı.

Ayı cəmdəkləri yeyib dedi:

– Ey bəni – adəm, sən mənə çox yaxşılıq elədin. Bunun əvəzində de görüm məndən nə istəyirsən?

Bəndalı dedi:

– Mənim səndən heç bir istəyim yoxdu.

Ayı dedi:

– Al sənə bir tükümü verirəm. Nə vaxt işin müşkül olsa, tükümü yandırarsan, mən hazır olacağam.

Bəndalı ayının tükünü alıb yoluna davam elədi. Xeyli gedəndən sonra bir arxa rast gəldi. Gördü arxın o biri üzündən çoxlu qarışqa gedir. Qarışqalar arxın bu tayına keçməkdən ötrü xeyli dırmaşırlar, suyun nazikləşdiyi yerdə çox əziyyətlə bu taya keçirlər. Bəndalı tez bir saman çöpü götürüb körpü kimi arxın üstünə qoydu. Qarışqalar çöpün üstüylə asanca çayı adladılar. Bəndalı gördü ayağı çolaq bir qarışqa var. Tez əlini atdı, onu götürüb arxın bu biri tayına qoydu. İstədi yoluna davam eləsin. Çolaq qarışqa dil açıb dedi:

– Ey oğlan, sən mənə çox yaxşılıq elədin. Bunun əvəzinə sənə tük verirəm. Al, götür, nə vaxt dara düşsən yandır, sənə köməyim dəyər.

Bəndalı fikirləşdi ki, qarışqanın özü nədi ki, köməyi də nə ola. Ona görə almaq istəmədi. Qarışqa çox bərkidi. Axırda Bəndalı qarışqanın verdiyi tükü də alıb yola düşdü. Gəlib şahın yaşadığı yerə çatdı. Bir qarıya yaxınlaşıb dedi:

– Qarı nənə, məni qonaq saxla.

Qarı onu qonaq apardı. Oğlan qarıya yaxşı bir ev tikdi. Sonra arvada dedi:

– Get padşahın yanına. Dənən qızını mənim oğlum Bəndalıya ver.

Qarı dedi:

– Ay oğul, padşah sənə qız verməz. Həm də o qızın şərtləri var. Hər kim o şərti yerinə yetirsə, o qız ona gedəcək.

Bəndalı dedi:

– Ay nənə, sənin işin yoxdu. Get de, dalısiyla işin olmasın.

Qarı gedib padşahın elçi daşının üstündə əyləşdi. Onu padşahın yanına apardılar.

Qarı dedi:

– Qibleyi – aləm, mənim bir oğlum var, o sənin qızını almaq istəyir.

Padşah güldü:

– Axmaq qarı, oğlun bilmir, belə iş baş tutmaz.

Padşah qızı hara, rəiyyət hara?

Qarı dedi:

– Ay padşah, nə bilim, deyir, nə şərti var desin, yerinə yetirim.

Padşah dedi:

– Get oğlunu bura gətir. Əgər şərtimə əməl eləsə, qız onundu, yox, əməl eləməsə boynunu vurduracağam.

Qarı gedib oğlunu gətirənə kimi padşah qızı Gülgəz xanımı çağırıb, əhvalatı ona danışdı. Bəndalı gəlib çıxdı.

Gülgəz dedi:

– Məni almaq istəyən dediyim şərtlərə əməl etməlidir.

Bəndalı dedi:

– Mən əmrə müntəzirəm.

Qız dedi:

– Bunu bir dama qatın, qapısını bağlayın, içəriyə dörd qazan aş qoyun. Bir gecəyə yeyə bilsə, birinci şərtimi yerinə yetirmiş olur.

Qız dediyi kimi də elədilər. Həm də dedilər ki, əgər yerinə yetirə bilməsə, boynu vurulacaq.

Bəndalı gecə fikirləşməyə başladı ki, bəs mən nə edim? Bu qədər xörəyi necə yeyim? Birdən ayının tükü yadına düşdü. Tez onu yandırdı, ayı qapıda hazır oldu. Oğlan açarı qapıya tutdu, qapı açıldı, ayı içəri girdi. Oğlan əhvalatı ona danışdı. Ayı bütün xörəkləri yeyib qazanı da yaxşıca yalayıb getdi. Bəndalı uzanıb yatdı. Elə ki, səhər açıldı padşahın adamları gəlib gördülər qazanlar tər – təmizdi. Bəndalını şahın hüzuruna aparıb əhvalatı

danişdılar. Şah da, qızı da mat qalıb oğlana baxırdı. Qız dedi:

– Bunu anbara qatın, qapını bağlayın, ordakı arpanı – buğdanı ayırıb hərəsin bir tərəfə yığsın. Zibili də bir tərəfə. Bu mənim ikinci şərtimdi.

Qız necə buyurmuşdusa elə də etdilər. Bəndalı qarışqanın verdiyi tükü yandırdı. Əhvalatı ona danişdı. Çolaq qarışqa gedib bütün qarışqaları gətirdi. Arpanı bir tərəfə, buğdanı da bir tərəfə ayırdılar. Bəndalı yenə rahatca uzanıb yatdı. Elə ki, səhər açıldı padşahla qızı yenə mat qaldılar. Qızın Bəndalıdan çox xoşu gəldi. Gözlədi, atası çıxan kimi Bəndalıya dedi:

– Ey igid, atam mənə sənə vermək istəməz. İndi o, sənə üçüncü şərti deyəcək. O şərt ağır şərti, odur ki, mən özüm sənə kömək edəcəyəm. O, bir cam suyu uca sərv ağacına çıxaracaq. Gərək sən o suyu olduğu kimi də yerə endirəsən. Əgər sudan bir damcı düşsə, boynun vurulacaq. Al sənə bir üzük verim. Ağaca çıxanda həmin üzüyü suyun üstünə çək, su çevrilib buz olacaq. Ağacdən düşəndə yenə üzüyü suya çək. Dönüb su olsun.

Gülgəz xanım üzüyü Bəndalıya verib getdi. Bir azdan padşah Bəndalını çağırıb üçüncü şərti dedi. Sonra camaatı həyətdəki sərv ağacının altına yığdı. Bir dolu camı Bəndalıya verib dedi:

– Oğlan, elə çıx yen ki, bu sudan bir damcı yerə düşməsin. Əgər düşsə boynun vurulacaq.

Bəndalı suyu alıb sərv ağacına dırmaşdı. Qız dediyi kimi də elədi. Ağacın lap başından hər yan görünürdü. Oğlan şəhərlərini gördü, kövrəldi, gözündən iki damla su düşdü. Padşah yerdəkilərə dedi:

– Yaxşı oldu, düşər düzün deyər, boynun vurarıq.

Bəndalı düşdü. Üzüyü xəlvətə suyun üzünə çəkdi. Gətirib padşaha verdi. Padşah baxdı su heç tərپənməyib də. Oğlana dedi:

– Oğlan, bəs o yerə düşən su nə idi?

Bəndalı dedi:

– Qibleyi–alım, şəhərimizi gördüm, kövrəldim, gözümdən yaş axdı.

Padşah dedi:

– Bəs sən o qarının oğlu deyilsən?

Bəndalı dedi:

– Şah sağ olsun, mən bir padşah oğluyam. Sənin qızın Gülgəz xanımın gözəlliyini eşidib gəlmişəm.

Oğlanın padşah oğlu olması şahı sevindirdi. Gülgəz xanımı ona verib

dedi:

– Oğlum, bizdə qız evi toy eləmir. Get Allah xeyir versin.

Bəndalı Gülgəz xanımı götürüb qarının yanına gəldi. Onunla halallaşdı, sirli açarla süfrəni götürüb, xalçaya mindi, bir baş əjdaha olan yerə gəldi. O, qıymırdı ki, Gülgəz xanımı əjdahaya versin. Amma əlacsız idi. Düz əjdahanın qayasının yanına gəldi. Birdən əjdaha eşiyə çıxdı. Gülgəz xanımı görüb yavaş–yavaş dəyişilib bir gözəl qız oldu.

Bəndalı çaş qalaraq soruşdu:

– Ey qız, məni bu sirdən agah elə.

Qız dedi:

– Ey qoçaq igid, məni tilsimə salmışdılar. Mən bir padşah qızıyam. Mənə demişdilər ki, nə vaxt padşah qızı Gülgəz xanımı görsən onda dönüb yenə qız olacaqsan. İndi bu tilsimi sən qırdın.

Bəndalı da, Gülgəz xanım da çox sevindilər. Bəndalı hər iki qızı götürüb üz tutdu evlərinə. Gəlib şəhərlərinin kənarına çatdı. Baxdı hər yanı qaraya bürüyüblər. Gördü uzaqda bir çoban qoyun otarır. Çobanın yanına gəlib dedi:

– Ay çoban qardaş, bu şəhər niyə belə yas içindədi.

Çoban dedi:

– Qardaş, heç soruşma. Şəhərin padşahının böyük oğlunu əjdaha aparıb. Oğlan gedəndə üç il vaxt verib. Bu

gün üç ilin tamamıdır. Oğlan gəlib çıxmayıb. Onunçün şəhər yasa batıb.

Bəndalı dedi:

– Çoban qardaş, həmin oğlan mənəm. Get padşaha muştuluq apar, sənə ənam versin.

Çoban birbaşa saraya yollandı. Bir azdan Bəndalı gördü bütün camaat ona sarı axışır. O camaatın dövrəsində, gətirdiyi qızlarla bərabər saraya getdi.

Padşah yeddi gün, yeddi gecə toy eləyib, oğlanlarını evləndirdi. Bəndalıya üç gəlin gətirdilər. Onlar yedi, içdi, dövrə keçdi, siz də yeyin – için, dövrən sürün.

İskəndərin dirilməsi **

Biri var idi, biri yox idi, adil bir padşah var idi. Bu padşah camaatın qayğısına qalırdı. O, həftədə bir dəfə şəhərin camaatını bir yerə yığıb onların istəklərini dinləyər, yerinə yetirərdi. Bir gün yenə padşah camaatı bir yerə yığıb dərdlərin dinləyirdi. Qapıda qulluqçular əl – əl üstə padşahın əmrinə müntəzir dururdu. İçəridə camaat oturub hərə öz növbəsini gözləyirdi. Birdən padşah gördü ki, qapı açıldı, qapıçılar tez özlərini içəri atdılar. Padşah nə olduğunu soruşdu. Hər iki qapıçı elə ancaq kəkələyib qapıdan eşiyi göstərdilər. Elə bu vaxt bir tülküynən şir içəri girdi. Camaat qışqırışdı, hərə bir yana qaçdı. Padşah qorxusundan bir küncə qısıldı. Şir sakitcə gəlib bir tərəfdə əyləşdi. Padşah tez sarayın falçılarını çağırdı. Onlardan biri üzünü şirə tutub dedi:

– Ay allahın heyvanı, sən nə yaxşı gəlmisən?

Şir ona məhəl qoymadı. Falçı bir də soruşdu. Şir yenə dinmədi. O, ayağa durub üzünü padşaha tutdu:

– Dərdimi sən soruş, – dedi.

Hamının tükləri ürپəşdi: şir də danışıarmış!

Padşah dedi:

– Yaxşı, de görüm sənin istəyin nədi?

Şir dedi:

– Gərək məni evləndirəsən. Özü də mənə bir qız almalısan.

Hamı mat–məhəttəl bir–birinə baxdı. Padşah kimin üzünə baxdısa, o, başını aşağı saldı. Padşah gördü ki, heç kim qızını şirə ərə vermək istəmir. Vəzirin bir–birindən gözəl üç qızı vardı. Padşah xeyli fikirləşəndən sonra üzünü vəzirə tutdu.

Vəzir padşaha dedi:

– Yaxşı, mən gedim evə, qızlarımla məsləhətləşim.

Hansı razı olsa, gəlib deyərəm. Şiri də razı salarım.

Şir, camaat, bir də padşah gözləməyə başladılar. Kişi evlərinə getdi. Hal-qəziyyəni danışandan sonra əvvəlcə üzünü böyük qızına tutub dedi:

– Qızım, vəziyyət belədi, neyləyək. Gəl sən get şirə, bəlkə bizim hamımızı qırmaya.

Qız ağzını büzüb dedi:

– Atam məni başından eləmək istəyir, bir oğlan da tapıb verə bilmir.

Vəzir gördü böyük qızdan bir şey çıxmadı, ortancıl qıza dedi:

– Qızım, gəl səni verim şirə.

Ortancıl qız dedi:

– Ay ata, sən nə danışırısan? Bəs necə rəva görürsən ki, qızın bir vəhşi heyvana qismət ola.

Bunu görən kiçik qız üzünü atasına tutub dedi:

– Atacan, mən sənin sözümdən çıxmıyacağam. Gora göndərsən, getməyə hazırım.

Vəzir çox sevindi, balaca qızının başını sığalladı, amma özünü saxlaya bilməyib ağlamağa başladı. Qız gördü atası pis vəziyyətdədi. Tez o biri otağa keçib paltarın götürdü, atasının yanına gəlib dedi:

– Gəl, ata, gəl! Sən ayağını qoyduğun yerə mən başımı qoyaram. Qoy o şir məni aparsın, təki sənün üzünə söz gəlməsin.

Vəzir gözlərinin yaşını silib qızını da götürüb evdən çıxdı. Yol boyu nə kişi, nə də qızı kəlmə kəsmədilər. Onlar saraydan içəri girəndə hamı qızın gözəlliyinə baxıb heyifsiləndi. Şir qızın gəldiyini görüb ayağa qalxdı. O, qıza dedi:

– Gəl arxamca!

Onlar saraydan çıxdılar. Padşah özünü saxlaya bilməyib durub başqa otağa keçdi. Vəzir qapıdaca donub qaldı. Hamının üstünə su ələndi. Bir müddətdən sonra kişi qızını görmək istədi, ancaq bilmədi ki, neyləsin. Hansı yolla

qızını tapıb görüşsün. Bunlar burda qalsın, eşit xəbəri qıznan şirdən.

Şir qızı götürüb meşəyə getdi. Bir talaya çatıb dayandılar. Şir yekə sallardan birini qaldırdı. Bir yol gördü. Şir qabaqda, qız da dalınca yol ilə getdilər. Xeyli getdilər, bir dəmir darvazaya rast gəldilər. Şir qapını açdı. Qız bir geniş həyəət girdi. Gördü bura elə bil cənnətdi. Gül – gülü çağırır, bülbül – bülbülü. Şir qızı böyük bir otağa apardı. Dincəlməyə yer göstərdi. Bir azdan şir qızın yanına gəlib dedi:

– Mənim istəkli oğlum İskəndəri bir qara div tilsimə salıb. Həmin div indi uzaq bir yerdə yaşayır. Mən onu öldürməyə gedirəm. Mənim evimdə bir yerdə qara daş var. Mən evdən çıxan gündən sonra gündə qara daşdan bir damcı su düşəcək. Sən evdə qalassan. Gərək hər gün o su damcısını bir qaba tutub aparıb otaqların birində yuxulu oğlumun üzünə səpərsən. Qırx gün belə olmalıdı. Qırxıncı gün həmin su damcısının yerinə ordan bir damcı qan düşəcək. Sən həmin qanı da aparıb səpərsən İskəndərin üzünə. İskəndər oyanacaq. Onda sən mənim qılıncımı verərsən ona, çıxar mənim qabağıma. Yox, əgər qan damcısı düşməsə, bil ki, div məni öldürdü, oğlum da heç dirilməyəcək. Onda bu ev – eşik, saray hamısı qoy sənin olsun. Necə istəyirsən, elə də yaşa. Təkcə oğlumun cəsədini o biri dünyaya çıxartma. Qoy o olan otaq həmişə kilidli qalsın. Əgər sağ – salamat gələ bilsəm, İskəndərlə sənə qırx gün, qırx gecə toy edib sizi evləndirəcəyəm.

Qız bu sözləri eşidib gizlin – gizlin ağladı, sonra gözünün yaşını silib otaqları gəzib– dolaşmağa başladı.

Sabahkı gün şir evdən getdi. Yazıq qız evdə darıxa–darıxa qaldı. O, hər gün daşdan düşən suyu bir qaba tutur, sonra aparıb İskəndərin üzünə salırdı. Bir gün ordan bir damcı qan düşdü. Qız qanı aparıb saldı İskəndərin üzünə. İskəndər oyandı. Qızdan soruşdu:

– Sən kimsən?

Qız başına gələnə ona danışdı. Amma İskəndər atasını gözləməyib, qızı da götürüb getdi qızın atasıgilə. Yolda qız gördü bir kişi gəlir. Baxdı ki, öz atasıdır. Vəzir də qızını görüb tanıdı. Ata–bala çox sevindi. O qızınan İskəndəri götürüb gəldi evə. Hamı vəzirə gözəyadınlığı verdi. Vəzir böyük qonaqlıq düzəltdi. Sonra İskəndərlə qız geri qayıtdı. Gəlib salı qaldıranda gördülər yerə qan tökülür. Tez içəri girib gördülər ki, şir ölümcül uzanıb. İskəndər tez soruşdu ki, bəs sənə nə olub? Şir oğlunu sağ görüb çox sevindi. Onu özünə tərəf çəkib üzündən öpdü. Sonra dedi:

–Oğlum, sən mənə köməyə gəlmədin. Qara divi öldürdüm, qardaşı xəbər tutub arxamca gəldi. Əlbəyaxa olduq. Mən onu da öldürmüşəm. Ancaq öz yaram da sağalana oxşamır. Mənim dirilməyimə güman yoxdu. Sənə toy edə bilmədim. Amma bu qız çox vəfalıdır. Yaxşı ki, sən onunla evləndin. Evimizdən aşağıda bir bulaq var, üstündə də bir daş. Onun altında çoxlu qızıl var. Onu götürərsən. Bunu deyib şir öldü. İskəndər göz yaş tökə – tökə daşın altından qızılı götürdü, atasını da həmin yerdə dəfn elədi. Sonra arvadıyla şad – xürrəm yaşamağa başladı.

Siz də şad – xürrəm ömür sürün.

Qıra qız **

Biri var idi, biri yox idi, bir kasıb kişi var idi. Bir dəfə bu kişi yatıb yuxusunda görür ki, yol kənarında üç qıra var. Kişi səhər tezdən durub getdi qıraların dalınca. Yolda kişinin qabağına padşahın oğlu çıxdı. Şahzadə kişidən xəbər aldı:

– Ay əmi, bu tezdən hara belə gedirsən?

Kişi cavab verib dedi:

– Ay oğul, yuxu görmüşəm, yuxumun dalınca.

Şahzadə dedi:

– Yuxunu mənə sat.

Kişi dedi:

– Yox, satmaram.

Şahzadə dedi:

– Bir tümən verərəm. Yuxunu sat mənə.

Dedi:

– Satmaram.

Şahzadə dedi:

– Üç tümən verirəm.

Kişi razılaşdı. Şahzadə kişidən yuxusunu alıb yoluna davam etdi, kişi də qayıtdı evinə.

Şahzadə az getdi, çox getdi, axır gəlib çıxdı kişinin yuxuda gördüyü yerə. Yol kənarındakı qıraları qoparıb qayıtdı geri. Şahzadə əvvəlcə böyük qıranı kəsdi, qıranın içindən bir qız çıxdı, qız şahzadəyə dedi:

– Mənə su.

Şahzadə ora qaçdı, bura qaçdı, su tapa bilmədi. Qız öldü. Şahzadə götürüb ortabab qıranı kəsdi. Bu qıranın içindən birincidən gözəl başqa bir qız çıxdı, o da su istədi. Şahzadə ora qaçdı, bura qaçdı, su tapa bilmədi. Bu qız da su – su deyib öldü. Şahzadə üçüncü qıranı kəsmədi əvvəlcə axtarıb bir bulaq tapdı. Sonra bulağın başında qıranı kəsdi.

O saat qıranın içindən əvvəlki qızılardan da gözl bir qız çıxdı. Qız Şahzadəyə dedi:

– Mənə su.

Şahzadə bulaqdan bir ovuc su götürüb, qızın boğazına tökdü. Qız ölmədi. Şahzadə qızı atın belinə qoyub saraya döndü. Onlar az getdilər, çox getdilər, yolda bir çınara rastlaşdılar. Şahzadə dedi:

– Sən çınarın dibində otu, mən gedim furqun gətirim. Səni furquna qoyub aparım.

Qız razı oldu. Şahzadə gedəndə qıza tapşırıdı:

– Nə badə çınara çıxasan, yıxılırsan, bel – buxununu sındırarsan.

Qız qah – qah çəkib güldü, bir göz qırpımında ağaca çıxıb düşdü. Şahzadə onun cəldliyinə heyran qaldı.

Dedi:

– Yaxşı, çıx otu ağacda, ancaq burada bir cadükün qarı var. Ondan özünü gözlə, səni tilisimə salar.

Qız dedi:

– Arxayın ol.

Şahzadə saraya getməkdə olsun, al xəbəri cadükün qarından. Cadükün qarı Şahzadənin getdiyini bilən kimi özünü yetirdi çınarın dibinə. Özünü korluğa vurdu ki, qız çinardan düşsün. Qız qarının hiyləsinə aldanıb yerə düşdü, dedi:

– Qarı nənə, qoy sənə kömək edim.

Qız qarının boğçasını əlinə alıb arxı adlamaqda ona kömək elədi. Qızın boynunda bir mıncıq var idi, o qırılanda özündən başqa heç kim onu düzəmməzdi. Qarı tez elini atıb qızın mıncığını qopartdı. Mıncıqlar yerə səpələndi. Qarı qızın özünü də itələyib dərəyə saldı. Sonra mıncıqları toplayıb sapa düzdü. Qızın paltarlarını da öz qızına geyindirib, çınarın başına çıxartdı. Qıra qız da dərədə qızılıgülə döndü. Şahzadə furqonu bəzəyib gətirdi, üzünü qıza tutub dedi:

– Düş gəl, furqonda otur gedək.

Qız dedi:

– Düşəmmirəm, kömək elə düşüm.

Şahzadə acıqlı – acıqlı dedi:

– Nə oldu, bayaq ağaca çıxıb – düşən sən deyildin?

Qız dedi:

– Kömək elə, qorxuram.

Şahzadə qızı zorla ağacdən düşürtdü. Furqona mindirdi, sonra dərədəki qızılgül kolundan bir neçəsini çıxarıb özü ilə götürdü ki, baxçada əksin. Şahzadə qızı götürüb deyər – gülə saraya gətirdi. Qızılgül kolarını da əkdə baxçaya. Aradan bir müddət keçdi. Qızılgül kolları böyüyüb oldu söyüd. Bir gün qız şahzadəyə dedi:

– Bu ki, söyüddü, söyüdü neynirsən, at getsin.

Şahzadə əmr etdi, söyüdü kəsib təndirdə yandırdılar.

Günlərin bir günü çörəkçi oradan bir çuvaldız tapdı. Çörəkçi dedi:

– Elə yaxşı oldu, aparım qoyum evə, gərəyim olar.

Çörəkçinin evində daranmamış çoxlu yun vardı, bir gün çörəkçi evə gələndə gördü ki, yunun hamısı daranıb, əyrilib. Bu işə məəttəl qalıb, fikirləşdi ki, görəsən bunu kim eləyib.

Bir gün belə, iki gün belə, axırda çörəkçi bu qərara gəldi ki, gərək güdüb görsün ki, bunu kim edib. Ertəsi gün çörəkçi taxtın altında mısıdı. Gördü çuvaldız dönüb oldu adam. Taxçadan hoppandı yerə. Çörəkçi əl atıb qızın saçından tutdu. Qız qorxudan bilmədi ki, neyləsin. Çörəkçi soruşdu:

– Sən kimsən?

Qız dedi:

– Biz üç bacı idik, bacımın ikisi öldü. Məni padşahın oğlu götürüb gətirdi. Yarı yolda məni çinar ağacının başında qoyub fuqron dalınca getdi. Bir kor qarı gəlib məni aldatdı. Yolu adlayanda əl atıb boynumdakı mıncığı mı qırdı. Özümü də itələyib dərəyə saldı. Dərədə mən qızılgül oldum. O, məni gətirib baxçasında əkdə. Mən dönüb oldum

söyüd. Cadugərin qızı söyüdü kəsdirib, atdırdı təndirə. Təndirdə mən dönüb çuvaldız oldum. İndi mənim mıncığım o qarının qızındadı.

Çörəkçi dedi:

– Sən deyən qarının qızı elə şahzadənin yanında saraydadı.

Qıra qız dedi:

– Mənim adımlı vermə, ancaq get o mıncığı qızdan alıb ver mənə. Düzüm boynuma.

Çörəkçi gedib bir fəndlən mıncığı alıb gətirdi.

Qız mıncığı düzüb dedi:

– İndi al apar ver özünə.

Çörəkçi mıncığı alıb aparıb qarının qızına verdi.

Şahzadə bu əhvalatdan xəbər tutdu. Bir gün gəlib çörəkçinin taxtının altında gizləndi. Gördü ki, bir qız ona sarı gəlir. Şahzadə əlini atıb qızın saçından tutub dedi:

– Ay qız, sən kimsən?

Qız başına gələnləri şahzadəyə danışdı. Şahzadə dedi:

– Günah özündədi, sənə demədimmi qarının felinə uyma. Daha olan olub, keçən keçib, dur gedək evə.

Qız dedi:

– Əvvəl get qarıyla qızını bağla atın quyruğuna, qoy getsinlər, sonra gəl mənə apar.

Şahzadə rəziləşdi. Gedib qarını qızı ilə saraydan qovdu. Qıra qızı saraya gətirdi. Qırx gün, qırx gecə toy eləyib, Qıra qızı aldı. Onlar kamlarına yetdilər, siz də muradınıza çatasınız.

Çalib – çağıran ağac **

Bir padşah var idi. Padşahın üç oğlu var idi. Böyük oğlunun adı Məlik Məhəmməd, ortancıl oğlunun adı Məlik Mürşüd, kiçik oğlunun adı Məlik Cümşüd idi.

Padşah dövrənini sürüb, gününü keçirmişdi. Tamam qocalıb əldən düşmüşdü. Bir gün o, vəzir – vəkili yanına çağırıb deyir:

– Mənə bir məsləhət verin, taxt – tacı kimə tapşırım?

Vəzir – vəkil tədbir töküüb belə deyirlər:

– Şah sağ olsun, gərək siz oğlanlarınızı bura çağırasınız, onlara deyəsiniz ki, sizi göndərirəm qazanca, hansınız çox gətirəsiniz, taxt – tacı ona verəcəyəm.

Bu tədbir şahın çox xoşuna gəlir. Oğlanlarını yanına çağırıb deyir:

– Sizi göndərirəm qazanca, hansınız çox qazanc gətirəsiniz, qızıl tacımı onun başına qoyacam.

Bəli, şah nökr–naibə tapşırır ki, oğlanlarına yol azuqəsi düzəltsinlər. Tədarük görüldü, oğlanlar yola düşdülər. Oğlanlar bir az yol gedəndən sonra yolun ayrıcında yekə bir daş gördülər. Baxıb gördülər ki, daşın üstündə üç yazı var. Birində yazılıb «gedər – gəlməz», birində yazılıb «gedər gələr də, gəlməz də», birində də yazılıb «gedər gələr». Qardaşlar yazını oxuyub başladılar ağlamağa. Kiçik qardaş Məlik Cümşüd dedi:

– Gəlin üçümüz də üzüyümüzü çıxarıb qoyaq bu daşın altına. Sonra düşüb yola gedək. Qayıdıb gələndə baxarıq görək hansımız sağ – salamat geri dönüb.

Bir az götür – qoy elədilər ki, kim hansı yolla getsin. Yenə Məlik Cümşüd dedi:

– Məlik Məhəmməd, sən böyük qardaşsan. Gəl sən get bu «gedər – gələr» yolla. Qayıdıb hökmdar ol.

Sonra ortancıl qardaşı Məlik Mürşüdə üz tutur:

– Gəl sən də get bu «gələr də, gəlməz də» yolla.

Məlik Cümşüd özü düşdü «gedər–gəlməz» yola. Gethaget gedib görür ki, bir dənə qazan var, yanında da bir qoca kişi. Qazan şaqquur – şuqqur qaynayır.

Baxıb görür ki, qocanın qıçları ocaqda yanır, qazan da onun üstündə qaynayır. Gendə durub baxır. Bir az baxıb öz – özünə deyir:

– Yaxşısı budu qabağa gedim, qocaya salam verim.

Məlik Cümşüd atı sürüb qocanın yanına gəlir, salam verir. Qoca salamı alıb deyir:

– Pəh, sənsən Məlik Cümşüd, mən böyük bir tilsim idim, sən mənə sındırdın, nə niyyətlə gedirsən get, bundan belə yolu mən sənə göstərəcəyəm. Bir az gedərsən, qabağına bir göy çəmənlik çıxacaq, gedib yatarsan orda. Bir sürü av gəlib orda otlayacaq. Onlardan ikisini vurarsan. Hər birini iki şaqqa edərsən. Dərillərin də tuluq çıxararsan. İki şaqkanı atının bir tərəfinə, ikisini də bir tərəfinə asarsan. Tuluqları da su ilə doldurarsan, hərəsin atın bir tərəfinə asarsan. Sonra düşüb yola gedərsən. Yolda iki əjdaha çıxacaq sənə qabağına. Biri yolun altında, biri də üstündə olacaq. Onlar qalxıb sənə yemək istəyəcək, o zaman ətin iki şaqqasını birinə, iki şaqqasını da birinə atarsan. Sonra onlar səndən su istəyəcəklər. Suyun bir tuluğun birinə, bir tuluğun da o birinə verərsən. Ondən o yana yolu sənə onlar göstərəcək.

Qoca necə demişdisə, Məlik Cümşüd elə də elədi. Əjdahalar ondan razı qalıb, yolun qalanını belə başa saldılar.

– Gedərsən, yolun qurtaracağında qarşına bir dağ çıxacaq. Dağı bir zülmünən çıxarsan, atı da elə yerdə bağlarsan ki, bir ins – cins bilməz. Kənardan durub qulaq verərsən, işdi daş mışıldasa keçməzsən, mışıldamasa keçərsən. Daşın üstündən keçib o tərəfdə durarsan, ondan o tərəfə yolu sənə daş göstərəcək.

Bu dəfə də Məlik Cümşüd əjdahaların dediyi kimi eləyib, daşın o biri üzünə keçir. Daş dil açıb deyir:

– Məlik Cümşüd, mən böyük bir tilsim idim, sən məni sındırdın. Get nə niyyətə gedirsən, niyyətin hasil olsun.

Sonra daş yolun qalanını belə başa salır:

– Bir xeylək yol gedərsən, qarşına bir qalaça çıxacaq. Qalaçanın dörd tərəfini gəzərsən. Qabağına bir su gilifi çıxacaq. Gilifi xəncərivin ucuyun yekəldərsən. Sonra içəri girərsən. İçəridə özünü elə bir yer düzəldərsən ki, heç kəs sənə yerivi bilməsin. Yeri qazıb girərsən ora, sonra üstünü örtərsən. Elə ki, yer düzəldin, gedib gəzərsən, gördün qaranlıq düşür, girərsən həmin yerə. Bir dənə çalib – çağırən ağac görüb bıçaqla onun ucuna vurarsan. Ağacın səsinə yer – göy adamlarla dolacaq, səni axtarmağa başlayacaqlar.

Məlik Cümşüd gəlir, daş necə demişdisə elə də edir. Baxıb görür ki, yer–göy adamlarla doldu. İynə salmağa yer yoxdu. Məlik Cümşüd əhvalatı belə görüb qaçıb gizlənir. Elə ki, ara səngiyib sakitlik yaranır, çıxıb atının yanına gedir, orada rahatlanır. Sabahısı yenə də axşam düşəndə gedib ağacı bıçaqla vurur. Görür ki, camaat bu dəfə iki qat artır, onu axtarırlar ki, görsünlər kimdi bu ağaca əlini vuran. Üçüncü gecə yenə ağacı bıçaqla vurur. Bu dəfə heç kəs gəlmir. Gecə ilə ağacdən yığıb xurcununu doldurur. Daş ona demişdi ki, üçüncü gecə heç kəs olmayacaq, nə qədər istəsən ağacdən yığarsan. Yığıb yükünü tutduqdan sonra xurcunu götürür ki, yola düşsün. Sonra öz – özünə fikirləşir ki, gəlib belə gözəl yeri, bəsəti görəsən, bilməyəsən ki, buranın sahibi kimdi? Bir az getdikdən sonra doqquz otaqlı bir ev görür. Baxır ki, bu, bir gözəl imarətdi, doqquz otağı var, otaqlar bir–birinin içərisindədi. İçəri girib görür ki, birinci otaqda bir cüt qaravaş oturub saqqız çeynəyirlər. Gedib qızların ikisinin də ağzından saqqızı çıxardır. Birçəklərini ağızlarına verib onları yuxladır.

Sonra içəridəki otağa baxır. Görür ki, bu otaqda bir dənə nazənin sənəm oturub, aya deyir sən çıxma, mən

çixacağam, günə deyir sən çixma, mən çixacağam. Məlik Cümşüd o tərəf bu tərəfə baxır, yemək axtarır, Görür bir məcmeyi plov var, üstündə də bir qırqovul. Məcmeyini qabağına çəkib doyunca yeyir. Sonra gəlir nazənin sənəmin yanına. Baxır ki, qızın hər tərəfində bir qızıl şamdan yanır. Dönür nazənin Sənəmdən bir cüt busə götürür. Öz üzüyün çıxarıb salır qızın barmağına. Qızın üzüyünü də öz barmağına. Öz dəsmalın qıza verir, qızın dəsmalın özünə götürür. Sonra belindən qızıl kəmərinə açır. Onların hamısını dəsmalının içinə yığıb bağlayır. Yır – yığış elədikdən sonra atını minib yola düşür. Gəlib çıxır həmin üzüklərini qoyduqları yerə. Üç yolun ayrıcına çatıb, daşı qaldırır, baxır ki, üzüklərin üçü də ordadır. Bilir ki, qardaşlarının heç biri gəlməyib.

Düşür böyük qardaşı gedən yola. Rast gəldiyi adamlardan bir–bir qardaşını soruşur. Biri deyir görməmişəm, biri deyir görmüşəm. Qərəz hərə bir söz deyir.

Axırda gedir kəndin lap içərisinə, bir adamdan soruşur. O deyir ki, bu nəmdə, bu nişanda adam gəlib Əsgər tacirə aşbaz işləyir. Soraqlaş – soraqlaş gedib çıxır Əsgər tacirin imarətinin qabağına. Tacirin qapısına çatanda görür ki, qardaşı burdadı, özü də aşbazlıq eləyir. Görməzə – bilməzə əl verib qardaşınan görüşür. Deyir:

– Mən sənənin qardaşınam.

Məlik Məhəmməd onu itələyib deyir:

– Mən on ildi qardaşımdan ayrılmışam. Allah bilir, onun başına nə iş gəlib.

Məlik Cümşüd deyir:

– Mən sənənin qardaşınam, filan padşahın oğluyuq. Filan vaxt o bizi qazanca göndərib biz üçümüz də gəlmişik üç yolun ayrıcında üzüklərimizi qoymuşuq daşın altına. Mən qayıdıb gördüm ki, üzüklərimiz ordadı, düşüb sizi axtardım. Soraqlaş – soraqlaş gəlib səni tapdım.

Bu sözləri deyəndən sonra qardaşı ona inanır, görüşüb, öpüşürlər. Məlik Cümşüd qardaşına bir təzə

paltar alır. Onu hamama aparır. Sonra Əsgər tacirin yanına gedib deyir:

– Bu mənim qardaşımdı. Gəlmişəm aparam. Nə işləyib haqqını ver.

Haqq – hesab çəkdikdən sonra bunlar üz qoyurlar ki, getsinlər öz vilayətlərinə. Amma bu vilayətin adamları öz şahlarına xəbər aparırlar ki, bura qərrib oğlan gəlib, elə gözəldi, elə gözəldi ki, tayı–bərəbəri yoxdu. Gəlib Əsgər tacirin də aşbazına qardaş çıxıb, indi onu da götürüb öz məmləkətlərinə gedir. Padşah qardaşların yerini öyrənib onları qonaq çağırır. Qonaqlıqda şah oğlanın adını soruşur, öyrənir ki, adı Məlik Cümşüddü. Şah deyir:

– Mənim bir qızım var, gərək onu alasan qardaşına, o çalıb – çağıran ağacın birini də verəsən mənə.

Məlik Cümşüd razılaşdı. Səhər tezdən çalıb–çağıran ağacdan birini qoydu məcməyiyə, verdi bir qula. Dedi:

– Bunu apar padşaha.

Padşah qızına qırx gün, qırx gecə toy çaldırıb onu Məlik Cümşüdün qardaşına verdi. Dəvələri yükləyib gəlini gecavaya mindirdilər. Qardaşlar gəldilər həmin daşın yanına. Gördülər ki, ortancıl qardaşın üzüyü yenə də daşın altındadı. Kiçik qardaş dedi:

– Bu heç də insafdan deyil. Siz burada gözləyin, mən gedib qardaşımızı tapım.

Sonra Məlik Cümşüd düşdü ortancıl qardaşının yoluna. Gəlib mənzil başına çatdı. Gördü burda bir oğlan var, eynən ona oxşayır, bildi ki, qardaşıdı. Çiyində bir kasov var, naxır otarır. İrəliyə yeriyib dedi:

– Mən sənin qardaşınam.

Ortancıl qardaş da əvvəlcə inanmadı, dedi:

– Mən niyə sənin qardaşın oluram. Mən neçə il bundan əvvəl qardaşım ilə ayrılmışam. Kim bilir, harda itib–batıblar.

Məlik Cümşüd onun yadına saldı ki, filan daşın dibində üzük basdırmışıq. Atamız filankəsdi. Qardaşı buna

inandı, görüşüb, öpüşdülər. Sonra aparıb naxırı paylayırlar. Cümşüd qardaşına deyir:

– Nə alacağın var, al, çıxıb gedək.

Məlik Mürşüd alacağını alır. Məlik Cümşüd də gedib ona bir dəst paltar alır, aparır hamama. Yola düşən zaman eşidirlər ki, bu vilayətin padşahı car çəkdirir ki, bəs kim şaha bir dənə çalib–çağıran ağac versə, qızımı ona verəcəyəm. Məlik Cümşüd gəlib bazardan bir qul tutur. Çalib – çağıran ağacın birini qoyur məcməiyə, göndərir padşahın yanına. Padşahın adamları görürlər ki, budu bir oğlan gəlib, başında məcməyi, məcməyidə də bir dənə çalib – çağıran ağac. Xəbər gedir padşaha. Padşah adam göndərib qulu evinə çağırıb əhvalatı öyrənir, sözünün üstündə durub qızını Məlik Mürşüdə verir. Qırx gün, qırx gecə toy çaldırır. Dəvələr yüklənir, gəlirlər həmin daşın yanına. Orda yeyib – içirlər. Dinclərini alıb atalarının vilayətinə yola düşürlər. Yolda qabaqlarına bir quyu çıxır. Qardaşlar da susuz olurlar. Məlik Cümşüd düşür quyudan su çıxartmağa. Qardaşlar Məlik Cümşüdün ipini kəsirlər. O düşür quyunun dibinə. Qardaşlar orda durmayıb gedirlər. Yolunan bir tacir keçirmiş. Bu tacirin qəflə – qatırı çox susuz olur. Tacir qab sallayır ki, quyudan su çəksin, qəflə– qatırı suvarsın. Görür qab suya batmır. Tacir qara quluna deyir:

– A qul, gəl səni quyuya salım, dünya malı olsa sənin, bəni – adəm olsa mənim olsun.

Qul baş üstə deyib sallandı quyuya. Qara qul baxıb gördü burada bir oğlan var, bir oğlan var ki, gözəllikdə tayı–bərəbəri yoxdu. Uzanıb suya, nəfəsi güclə gəlib–gedir. Səs elədi ki, tacir sağ olsun, suda bir oğlan var, aya, günə deyir sən çıxma, mən çıxacağam. Tacir ipi quyuya salladı, oğlanı çəkib sudan çıxartdı. Sonra qara qulu çəkib eşiyə çıxardılar. Suyu çəkib bütün qəflə – qatırı suladılar. Tacir baxıb gördü bu oğlan bir oğlandı, bir oğlandı, adam deyir yeməyim – içməyim, xətti – xalına, gül camalına tamaşa

eləyim. Tacir qırx gün quyunun qırağında qalıb Məlik Cümşüddən muğayat oldu, onu yedirdib cana gətirdi. Məlik Cümşüd dirçəlib ayağa durdu. Sonra tacir onu evinə gətirdi.

İndi sizə kimdən xəbər verim, padşahın oğlanlarından. Padşaha xəbər verirlər ki, oğlanlarını qarşıləsın. Padşah böyük bir qonaqlıq verir.

Onlar orda yeib – içməkdə olsunlar, sənə kimdən xəbər verim, çalıb – çağırən ağacın sahibindən. Həmin ağacın sahibi Gülnaz xanım yuxudan durub gedir üzünü yuyur. Baxıb görür barmağındakı üzük öz üzüyü deyil. Dəyişib yerinə ayrı üzük salıblar. Üzünü yuyur, gəlib dəsmalə əl atır. Görür dəsmalını da dəyişiblər. Əlini atır ki, kəmərinə bağlasın, görür kəməri yoxdu. Durur güzgünün qabağında, görür iki üzünə də ləkə düşüb. Sonra qızların yanına gəlib deyir:

– Sizi asacağam, deyin görüm bura kim gəlib?

Qızlar şivən salıb deyirlər ki, bura heç kəs gəlməyib.

Gülnaz xanım deyir ki, düzünü desinlər, bura bəni–insan gəlib, ya gəlməyib? Qızlar boyunlarına alırlar ki, gəlmişdi. Dedilər:

– Biz burada oturmuşduq, bir oğlan gəlib bizim saqqızımızı ağzımızdan çıxartdı, birçəyimizi də ağzımıza verdi.

Gülnaz xanım bu sözləri eşidib deyir:

– Daha mənəim yaşamağım heçdi. Mən əhd eləmişdim ki, mənəim var–dövlətimin sirrini kim bilsə, gərək ona gedəm. İndi mən o adamı hardan tapım? Gülnaz xanım durur ayağa, günə bir mənzil düşür yola. Gethaget gedib daşı keçir, əjdahaları keçir, gəlir həmin daşın yanına. Görür daşın üstündə yazılıb ki, burdan üç qardaşın hərəsi bir yolla gedib. Gülnaz xanım əvvəlcə düşür “gedər – gələr” yola. Axtarır ki, görsün onun torpağını kim ayaqlayıb. Gethaget gedib çıxır böyük qardaş olan şəhərə. Görür ki, orda çalıb–çağırən ağacın bir budağı var. Gedir həmin vilayətin padşahının yanına. Axşam yeyib – içir, sonra söhbəti açır.

Deyir, bu ağacı nə cür gətirdiniz? Hərə bir söz deyir. Gülnaz xanım görür düz demirlər. Ordan qayıdır gəlib genə həmin daşın yanına. Bu dəfə də ortancıl qardaş gedən yolla gedir. Görür burada da həmin ağacdən var. Gəlib bu ölkənin də padşahına qonaq olur. Ondən da bu ağacın bura necə gəldiyini soruşur. Onlar da hərəsi bir söz deyir. Görür yox, ağacı gətirən bunlar deyil.

Sonra üz tutdu Məlik Cümşüdün atasının məmləkətinə. Soraqlaşıb padşahın sarayını tapdı. Gedib oturdu elçi daşının üstündə, dedi, gərək padşah bu gecə məni qonaq eləyə. Padşaha xəbər verirlər ki, bir qərib adam gəlib, deyir padşah məni qonaq eləsin. Padşah deyir, qonaq Allah qonağıdı, buyurub gələ bilər. Padşah qızı evə dəvət etməkdə olsun, sənə kimdən xəbər verim, Məlik Cümşüddən.

Məlik Cümşüd sağalmışdı, yavaş–yavaş eşiyə çıxırdı. Tacirin qapısının yanından çay axırdı. Padşahın atları gəlib burada su içirdi. Bir gün Məlik Cümşüd xəlvətcə gəlib qara qula dedi ki, padşah məni özünə mehtər eləyərmə? Bu həməən günüydü ki, Gülnaz xanım da padşahın qonağıydı. Qara qul gəlib padşaha dedi ki, bir cavan oğlan gəlib durub qapıda, deyir şah məni özünə mehtər eləsin, qərib bir adamam. Padşah deyir ki, get denən gəlsin. Məlik Cümşüd içəri girib gördü ki, bütün otaqlar dolubdu adamlə. O da gəlib bir qıraqda oturdu. Bu zaman qız padşahın oğlanlarından xəbər alırdı ki, çalib–çağırən ağacı hardan alıbsız, bundan bir dənə də verin mən aparım. Oğlanlar özlərini çəkdilər ki, belə getdik, belə gətirdik, düşüb dalımıza bizi qovdular.

Qız dedi:

– Yox, yalan deyirsiniz, siz deyilsiniz.

Məlik Cümşüd özünü saxlaya bilməyib dedi:

– İcazə verin, bir kəlmə də mən danışıım.

Oğlanlar ona məhəl qoymaq istəmədilər, dedilər, o kimdi danışa? Qız dedi:

– Padşah sağ olsun, izin verin danışsın.

Padşah izin verdi. Oğlan dedi:

– Biz üç qardaş idik. Atamız padşah idi, onun günü keçmişdi. Atamız vəzir, vəkili çağırıb kömək dilədi. Bizi sınağa çəkib göndərdi qazanca. Padşah bu sözləri eşidib Məlik Cümşüdü lap yaxına çağırıldı. Məlik Cümşüd başına gələn hal – qəziyələrin hamısını bir–bir danışdı.

Sonra Məlik Cümşüd Gülnaz xanımın ölkəsinə getməsindən, ağacı necə yığıb gətirməsindən danışdı. Məlik Cümşüd dedi:

– Ağacı yığandan sonra getdim bir nazənin sənəm var idi, onun yanına, kəmərinə açdım, üzyümüzü, dəsmalımızı dəyişdim, sonra qızdan bir cüt busə götürüb yola düşdüm. Gəlib qardaşlarımı tapdım, onlar da mənə bu hala saldılar.

Oğlan sözünü qurtarandan sonra padşah kiçik oğlunu tanıdı. Cəllad çağırıb xəyanətə qardaşların boynunu vurmağı əmr elədi.

Məlik Cümşüd özünü irəli verib dedi:

– Atacan, onların boynunu vurdurma, qoy ömür boyu tutduqları əməldən peşman olub əzab çəksinlər.

Padşah bir qədər fikrə gedəndən sonra razılaşdı, onların boynunu vurdurmadı. Sonra şahlıq tacını öz əlilə kiçik oğlunun başına qoydu. O gündən Məlik Cümşüd məmləkətin padşahı oldu.

Padşah Məlik Cümşüdlə Gülnaz xanıma qırx gün, qırx gecə toy çaldırdı. Onlar yeyib – içib yerə keçdilər. Biz də yeyib – içək, dövrə keçək. Mətləb – muradımıza çataq.

Əlmərdanın nağılı

Biri vardı, biri yoxdu. Qədim zamanlarda Əlmərdan adlı bir kişi vardı. Əlmərdan oğul-uşaqdan bol, amma var-dövlət sarıdan çox kasıb idi. O, ailəsini güclə dolandırırdı. Bir həsirdi, bir məmmədnəsir. Bir yandan da qocalıq ona aman vermirdi. Bir gün Əlmərdan uşaqlarının acından ağladığını görüb dözmədi, özünü öldürmək qərarına gəldi. O, dağın başına çıxıb özünü atmaq istəyirdi. Birdən gördü ki, iki dağ bir-birilə qovuşub aralanır. Əlmərdan fitkirləşdi ki, özümü buradan atsam daha yaxşı olar. Canım da bu əzab-əziyyətdən qurtarar. O, özünü qayadan atdı, amma özü də inana bilmirdi ki, sağ qalıb. Əlmərdan ölmədiyi üçün təəssüflənsə də, çar-naçar ayağa qalxıb yola düzəldi ki, arxadan səs eşitdi:

- Əlmərdan, ay Əlmərdan.

Əlmərdan arxaya çevriləndə gözlərinə inanmadı. Gözəl bir ilan insan kimi dil açıb onu səs-ləyirdi. Əlmərdan fikirləşdi ki, qismətim elə bura qədərmiş. Yəqin ilan məni öldürəcək. Ya allah, deyib ilana tərif getdi. O, ilanın yanına çatan kimi ilan başladı insan kimi danışmağa:

- Ay Əlmərdan, mən səni yaxşı tanıyıram. Bilirəm kasıbcılıq səni buraya gətirib çıxarıb. Amma qəm yemə, deyənləri dinlə, sonra əməl et. Əgər məni dinləyib əməl etsən onda bütün arzularına çatarsan. Bax, bu yolla düz gedərsən, bir az getməmiş görəcəksən ki, padşahın adamları padşahın yuxusunu yozmaq üçün təbirçi axtarır. Padşah 39 təbirçinin boynunu vurdurub, çünki onlardan heç biri onun yuxusunu yoza bilməyib. İndi şəhərdə heç kim qorxusundan padşahın sarayına yaxınlaşa bilmir. Amma sən qorxmə, onlara de ki, padşahın yuxusunu yozmaq istəyirəm. Onlar səni padşahın yanına aparacaq. Padşahı görən kimi deyərsən:

- Ey qibleyi-aləm, sən yuxuda görmüsən ki, göydən canavar yağır. Padşahın yuxusunu yozub deyərsən ki, sən

məmləkətində aclıq olacaq, insanlar bir-birinin ətini yeyəcək, oğurluqla bir təhər gün keçirəcəklər.

Padşahın yuxusunu yozduğun üçün sənə xeyli qızıl-gümüş verəcək. Qızıl-gümüşü götürərsən, mənimlə yarı bölərsən, yarısı isə sənin ömrünün sonuna qədər bəs edər.

İlan bu sözləri deyib yuvasına çəkildi. Əlmərdan elə bilirdi ilan onu aldadıb, amma bir az getmişdi ki, gördü ilanın dediyi kimi padşahın adamları yuxu yozmaq üçün təbirçi axtarır. O, padşahın hüzuruna gəlib ilanın dediklərini söylədi.

Əlmərdan yuxunu yozandan sonra padşah ona xeyli qızıl-gümüş verib yola saldı. Onun yolu ilanın yuvasının yanından keçirdi. O yuvaya yaxınlaşanda gördü ilan yuvanın ağzında qıvrılıb yatıb, yuvanın içərisi isə ləl-cəvahiratla doludur. Tamah Əlmərdan kişiyə güc gəldi. O, ilanın yuvasındakı ləl-cəvahiratı da götürüb yola düşdü. Bir gün padşah yenə yuxu görür, yuxusunu yozmaq üçün Əlmərdanın dalınca adam göndərir, Əlmərdanın canına qorxu düşür, fikirləşir ki, daha axırım çatıb. Keçən dəfə padşahın yuxusunu ilan yozub, məni bu qədər var-dövlət sahibi etdi. Mənsə nankorluq edib ilanın yuvasından oğurluq etdim. İndi daha heç kim mənə kömək etməyəcək, padşah isə boynumu vurduracaq. İlanın yanına getməyə üzüm yoxdur. Padşahın verdiyi qızıl-gümüş bir yana dursun, ilanın da var-dövlətini talan etmişəm. Əlmərdan uşaqları ilə görüşüb, halallaşıb yola düşür. Onun yolu ilanın yuvasının yanından keçirdi. Əlmərdan yuvanı təzəcə adlayıb keçmişdi ki, gördü ilan yenə onu səsləyir:

- Əlmərdan, ay Əlmərdan, keçən dəfə vədinə xilaf çıxdın. Amma qorxma, mən səni öldürməyəcəyəm. Bilirəm yenə padşahın yuxusunu sən yozmalısən. Gedərsən padşahın yanına, yuxunu yozub deyərsən ki, padşah sağ olsun, yuxuda görmüsən ki, göydən yağış əvəzinə qılınc yağır. Bunun mənası odur ki, sənin məmləkətinlə başqa məmləkətlər arasında aramsız müharibələr olacaq, qan su

yerinə axacaq, hamı bir-birini qılıncdan keçirəcək. Padşah bu dəfə də sənə xeyli bəxşiş verəcək. Bu dəfə də bəxşişin yarısı mənə çatmalıdır.

İlan bu dəfə sözünü qurtaran kimi yuvasına çəkildi. Əlmərdan kişi də yenə əvvəlki kimi xeyli bəxşiş alıb geri qayıtdı. O, ilanın yuvasının yanına çatanda gördü ki, ilan başını yuvada, quyruğunu çöldə qoyub yatıb. Bu dəfə də tamah Əlmərdana güc gəldi. O, yenə əvvəlki kimi vədinə xilaf çıxaraq ilanın quyruğunu qılıncla vurub və padşahın verdiyi bəxşışı götürüb evinə qayıtdı. Aradan xeyli vaxt keçmişdi. Bir gün padşahın yuxusunu yozmaq üçün yenə Əlmərdanı çağırdılar. Əlmərdan bu dəfə istədi bu işdən boyun qaçırsın, amma gördü ki, bununla o özünü xilas edə bilməyəcək. Kor-peşman yola düzəldi.

İlanın yuvasının yanından keçmək istəyirdi ki, ilan yenə onu səsləməyə başladı. O, Əlmərdanı yanına çağıraraq dedi:

- İki dəfə məni aldatdın. Amma bu dəfə qayıdanda buradan keçərsən, sənə deyiləsi sözüm var. Həm də gətirəcəyin 40 dəvə qızıl-gümüşü mənimlə tən böləcəksən. Bu dəfə padşah yuxuda görüb ki, göydən qoyun yağış kimi yağır. Padşahın yuxusunu yozub deyərsən ki, padşah sağ olsun, yuxuda görmüsən ki, yağış əvəzinə göydən qoyun yağır. Qoyun isə bolluq, sakitlik, xoşbəxtlik rəmzidir. Sənin məmləkətində bundan sonra hamı mehriban, sakit dolanacaq. Xoşbəxtlik yer üzündən əksik olmayacaq. Hamı firavan, xoş ömür sürəcək. Padşah bu sözləri eşidən kimi sənə qırx dəvə yükü qiymətli hədiyyələr verəcək, bu dəfə hədiyyələri tən yarı bölməliyik. Amma yadında saxla ki, bir daha məndən qaça bilmərsən. Əlmərdan bu dəfə də ilanın dediyi kimi xeyli var-dövlət, ləl-cəvahiratla geri qayıdırdı. O, ilanın yuvasının yanına çatan kimi dəvə karvanını saxlayıb ilanı səsləməyə başladı. İlan yuvadan çıxan kimi Əlmərdan dilləndi:

- Bilirəm, bu dəfə sən məni sağ buraxmayacaqsan. İki dəfə sənə xəyanət etdiyim üçün bu dəfə bunların hamısını sənə verirəm.

İlan

Əlmərdanın sözlərinə gülüb dedi:

- Mənə sənin var-dövlətin lazım deyil. O padşahın yuxusu da sadə yuxu deyil. Padşah bütün məmləkəti idarə etdiyi üçün xalqın, rəiyyətin, dövrün, zəmanənin fikrini çəkdiyi üçün bütün bunları yuxuda görürdü. Sənin mənə xəyanət edib məni aldatmağın isə səndən asılı deyildi, çünki zəmanə, dövrən özü bunu səndən tələb edirdi. Padşahın birinci dəfə yuxuda gördüyü canavarla əlaqədar olaraq hamı bir-birinin varını oğurladığı kimi sən də mənim yuvamdakı var-dövləti oğurlayıb qaçdın. Səndə günah yox idi, çünki zəmanə belə idi. İkinci dəfə isə padşah yuxuda qılınç görmüşdü. Buna görə də sən mənim quyruğumu yaralayıb yenə də var-dövlətimi əlimdən aldın. Bu dəfə isə padşah yuxuda qoyun görüb. Qoyunsa sakitlik, xoşbəxtlik rəmzi olduğundan hamı xoşbəxt yaşayır, ölkədə bolluq, firavanlıq hökm sürür. Bax sən də zəmanənin tələbinə görə bu var-dövləti mənə verirsen. Mənə isə bunların heç biri lazım deyil, çünki mən ilanlar padşahının qızıyam. İndi bunların hamısını götür qayıt, uşaqlarınla xoşbəxt yaşa. Mən səni bağışlayıram, çünki günah səndə yox, zəmanədə idi.

Aftabın nağılı

Biri var imiş, biri yox imiş, bir bacı, bir qardaş var imiş. Qardaş gündə gedib azdan-çoxdan ovlayıb gətirir, yeyirmişlər. Bir gün gedib ov vırıb gətirir. Bu ovun ürəyini çıxarıb odda bişirəndə görür ki, bir ilan gəlib onun ortasına dolandı. Oğlan qorxub deyir ki, mən sənə neyləmişəm, məni öldürürsən: İlan deyir:

- Bacın Pərinə mənə verdin, verdin. Vermədin, səni öldürəcəyəm.

Oğlan deyir:

- Gedim bacıma danışım. Razi olsa, sənə deyərəm.

İlan deyir:

- Əgər Pərinə mənə verməsən, yerin təkinə də girsən, göyə də çıxsan, tapıb səni öldürəcəyəm.

Oğlan tez evə gəlir, bacısı onu qarşılayır, deyir:

- Buy, qardaş, ovun uğurlu olsun.

Qız görür ki, qardaşı qan ağlayır, soruşur ki, qardaş sənə nə olub? Oğlan əhvalatı ona danışır. Qız isə deyir ki, yüz mənim kimi bacı sənə qurban olsun. Apar, məni ver ilana. Aparmasan, çölə, bayıra çıxsan, ilan səni öldürər, çirağını söndürər.

Səhər gedirlər ki, ilan bulağın başında qıvrılıb yatıb. Oğlan bacısını ilanın yanında qoyub qayıdır. Nağlın dili yüyürək olar. Oğlan on gündən sonra fikirləşir ki, gedim, görüm, bacım necə oldu. O gəlib görür ki, bulağın başında bir qalaça var. Oğlan qalaçaya ağlaya-ağlaya girir. Bu vaxt bacısı onunla gülə-gülə görüşür. Pəri deyir:

- Qardaşım, o, ilan deyil, Aftab adlı bir oğlandır. İlan cildinə girmişdi.

Oğlan deyir:

- Necə eliyək ki, onun cildini yandıraq?

Bacı-qardaş gətirib təndiri salırlar. İstəyirlər Aftabın cildini yandıralar. Bu vaxt Aftab özünü yetirib deyir:

- Mənim cildimi yandırmayın, sonra peşman olarsız. Oğlan gedir, bir ay keçir yenə gəlir. Bu dəfə təndiri salıb cildi odda yandırılar. Aftab tez özünü yetirir, ancaq bu dəfə cildi atıb yandırmışdılar. Aftab qıza deyir ki, sən mənim üzümü görməyəcəksən. Pəri, sən əlivi dəmir əsa alassan, çarıq geyəssən, dəmir əsanın axırı çatanda, bəlkə məni tapasan.

Pəri qardaşına:

- Qardaş, evin yıxılmasın. Yaman-yaxşı dolanırdıq, qoymadın, - deyib gedir. Özünə çarıq tikdirib, əsa qayırtdırıb düşür yola. Hər yanı gəzir, gəlib çıxır bir bulağın başına. Görür ki, bir qız qara aftafa əlində qan-tər içində gedib gəlir. Pəri qızdan soruşur:

- Bacı, bu suyu hara aparırsan belə?

Qız deyir:

- Bəni-adəmin evi yıxılsın. Aftab adlı bir oğlan var idi. Bəni-adəmi sevirdi. Onun qardaşı Aftabın cildini yandırıb. İndi Aftabın ürəyi yanır. Bu aftafa ilə ona su aparıb verirəm.

Pəri Aftabın ona bağlı olduğu üzüyü barmağından çıxarıb aftabanın içinə salır. Qız suyu aparır. Aftab suyu içəndə Pərinin verdiyi üzüyü görür. Anasına deyir ki, əgər bir bəni-adəm gəlsə onu yeməzsən ki? Anası and içir ki, yox, yeməyəcəyəm.

Aftab suyu gətirən qızdan soruşur ki, bu suyu kim doldurub? O deyir ki, bir qız doldurub. Aftab deyir ki, get o qızı gətir bura. Qız gəlib Pərinə Aftabın yanına aparır. Aftab görür ki, bu, Pəridir. Anası and içdiyinə görə Pərinə yemir, amma istiyir ki, onu müxtəlif yollarla öldürsün. O, Pərinə yanına çağıraraq deyir:

- Bu qayçıyı apar dağın dibinə, denən ki, bu qayçı kəsməz, maşın tikməz. Qız durub gedir. Aftab tez qızın qabağına çıxıb soruşur:

- Hara gedirsən?

Pəri deyir:

- Anan belə deyir...

Aftab deyir:

- Dağ dibinə yetirək denən ki, Aftabın anası deyir ki, qayçı kəsməz, maşın tikməz. Onda məcmeyinin içinə də dörd dəst paltar gələcək, qayçını at gəl. Pəri dağın dibinə gəlir, bu sözləri deyib qaçır. Dağın dibindən çox səslər gəlir, kimlərsə qışqırırsız ki, tut, qov, ay qız, dayan mən də gəlim. Pəri heç hara baxmır, gəlir evə. Aftabın anası soruşur:

- Paltarı gətirdin?

Pəri deyir:

- Hə, gətirmişəm.

Arvad deyir:

- Bu sənin işin deyil, bu ölmüş Aftabın işidir. Səni o öyrədib.

Aftabın anası yenə Pəriyə deyir:

- Baltanı götür, get meşədən qırx dəvə yükü odun gətir. Aftabın toyunda qazanın altına qoyacağam. Pəri baltanı da götürüb gedir. Aftab onun qabağına çıxıb soruşur:

- Hara gedirsən?

Pəri deyir:

- Anan tapşırırdı ki, get meşədən odun gətir.

Aftab deyir:

- Get, meşəyə çatanda çağır ki, ay meşəbəyi, Aftabın anası deyir Aftaba toy edəcəyəm, qırx dəvə yükü odun lazımdı. Sonra baltanı tolazdırma at, gəl. Qız bu sözləri meşəyə çatarkən deyir və 40 dəvə yükü odun ilə evə qayıdır. Arvad durub görür ki, 40 dəvə yükü odun hazırdır. Hirsələnir. Hirsindən heç kəsə heç nə deməyib bütün odunu özü təkə dəşiyir. Sonra o yenə Pəri xanımı yanına çağırır deyir:

- Get, bacımgilə, onlardan toy dəstərxanı və toy tavasını al gətir. Pəri xanım yola düşür. Aftab yenə onun qabağına çıxıb deyir ki, gedərkən yolda qabağına bir qaraçalı kolu çıxacaq, deyərsən ki, burda qoyun sağasan, çay qoyub dincələsən. Bu nə qəşəng koldu. Mən gedirəm. Aftabın anası məni danlayar, yoxsa qalıb istirahət edərdim. Gedərsən, qarşına bir ağ çay çıxacaq, çayı təriflə, denə necə

qəşəng sudu, elə bil, billurdu. Gedərsən, sonra qabağına qarqara su çıxacaq, deyərsən, nə qəşəng sudu, o sudan qaşına, gözünə, saçlarına çəkərsən, deyərsən, tələsməsəydim, bu suda çimərdim. Pəri xanım gedir, Aftab dediyi kimi edir, gəlib xalasıgilə çatır. Görür ki, Aftabın xalası oturub. Qızı görcək üzündən öpür, deyir ki, dur burda gəlirəm. Arvad gedib dişlərini itildib gəlir ki, Pəri xanıma yesin. Bu vaxt Pəri xanım dəstərxanı və tavanı götürüb çıxır. Aftabın xalası nə qədər çığırır dayan, mən də gəlim, Pəri dayanmır. Altabın xalası qışqırır deyir ki, ay qaraçalı, tut. Qaraçalı deyir:

- Niyə tutum? Sən mənə həmişə, ay qaraçalı pis kol ki, deyirdin, mənə pisləyirdin, ancaq o mənə tərifləyir. Arvad deyir:

- Ay ağ su, onu tut.

Deyir:

- Yox, tutmaram, sən mənə pisləyirdin, o isə təriflədi.

Beləliklə, qız gəlib evə çatır, onu heç nə tutmur. Aftabın anası deyir ki, a bala, dediyim şeyləri gətirdin?

Deyir:

- Hə, gətirmişəm.

Aftabın anası naəlac qalıb, Aftaba toy vurdurur. Ancaq Aftabın anası Pəri xanımın əvəzinə bacısı qızını gətirir, Pəri xanımın başmaqlarını isə şam eləyir. Deyir ki, bacısı qızı Aftab ilə yatacaq, Pəri xanım isə başmaqları ilə onlara işıq salacaq. Aftab özünü yuxuluğa vurur. Pəri xanım başmaqları yandığından ufuldayır. Bu vaxt Aftab durub xalası qızının başını üzüb atır otağın küncünə, Pəri xanıma da götürüb qaçır. Səhər açılır, gün çıxır. Aftabın anası böyük qızını göndərir ki, get gör, Pəri xanım ölüb? Qız gəlib görür ki, xalası qızının başı bir tərəfdə, bədəni bir tərəfdədir. Qaç-qaç gəlib anasına deyir:

- Evin yıxılsın, ana, qardaşım qızı öldürüb, Pərinə də götürüb qaçıb. Aftabın anası gəlib görür ki, həqiqətən də qızı dediyi kimidir. Anası böyük qızına deyir:

- Sdm səni tutsun Prini ldrmsn. Sehr oxuyur, gedirlər Aftabgil olan yerə. Aftab görür ki, bacısı gəlir. Pəri xanımı bir sürü cücə eləyir, z olur anası. Qız hansının qardaşı, hansının Pəri xanım olduđunu ayırd edə bilməyib geri qayıdır. Anası soruřur ki, qızım, Prini ldrdn?

Qız deyir:

- Ana, bilmədim, cclr hansıdır, anaları hansı?

Anası deyir:

- Cclr Pəri idi, anası isə Aftab idi. Bu dn kiçik qızına deyir:

- Sdm sənə halal elmrm, Prini ldrmsn.

Aftab kiçik bacısının gəldiyini görüb sehr oxuyur, Pəri xanıma ev, zn isə Molla edir. Kiçik bacı n qədər alıřırsa hansının Pəri xanım, hansının qardaşı olduđunu ayırd edə bilməyib geri qayıdır. Anası soruřanda ki, tapdım, deyir, yox. Bu dn arvadın z hirsnib gəlir Pəri xanımgil olduđu yerə. Aftab görür ki, budur, anası bir tozdumannan gəlir ki... Bu dn Pəri xanım olur bostan, Aftab olur bostanı. Arvad n qədər fikirlřirs, tapa bilmir, hansı Pəri xanımdı, hansı Aftabdı. Gedəndə Pəri xanıma deyir:

- Səni grm, yatanda əlin dizində qalsın. Pəri xanım yatanda li dizində qaldı. Aftab Pərinin dilindən anasına bir məktub yazır, məktubu verir yel. Yel məktubu bacadan gətirib arvadın yanına salır. Arvad məktubu oxuyur:

- Ay bala, deyib dizinə vurur. Pəri Xanımanın li dizindn qurtarır.

Canları da Aftabın anasından qurtarır. Onlar da yeyirlər, içirlər, mətləbə yetiřirlr. Sən yüz yařa, mən iki əlli. Hansı çoxdur, sən götür. Sən sađ, mən salamat.

Güdül div nağılı

Bir padşah olur. Bu padşahın da qırx arvadı olur. Bir gün bu padşah ölür. Vəzir onun yerinə padşah olur, ölən padşahın da arvadlarını alır. Qırxıncı arvad gəlmir. Vəzir nökrə deyir ki, apar, bu arvadı öldür, qanlı köynəyini mənə gətir. Nökər arvadı aparır meşəyə. Bu zaman bir şir meşədən çıxıb, nökrəni parçalayır, çıxıb gedir. Arvad qalır meşədə. Özünə bir koma qayırır. Arvadın bir oğlu olur. Adını qoyur Cəlayivətən. Cəlayivətən on səkkiz yaşına çatanda hər şeyi anasından soruşur. Anası başına gələn əhvalatları oğluna danışır. Oğlan gündə ova gedib, ov ovlayır, gətirib anasıyan yeyirlər.

Bir gün oğlan səfərə gedir. Qabağına bir imarət çıxır. Bu imarətin içini gəzir. Qırxıncı otağı açır, görür ki, bir dənə güdül div var. Sonra gəlir evə, anasına deyir ki, gedək, bir ev tapmışam. Onlar gəlirlər imarətə. Oğlan anasına tapşır ki, nəbadə qırxıncı otağın qapısını açasan. Bir müddət keçir. Arvad dözməyib, qırxıncı otağa gedir, görür ki, burada bir div var. Bunlar bir-birini sevməyə başlayırlar. Arvadın divdən bir oğlu olur. Aparıb atır oğlunun yoluna ki, oğlu uşağı götürüb gəlsin. Oğlan evə gələndə görür ki, bir uşaq var. Uşağı götürüb gətirir anasına. Adını da qoyurlar Tapdıq. Uşaq yekəlidir. Qardaşınan ova getməyə başlayır. Bir gün arvadın divdən yenə oğlu olur. Div arvada deyir ki, Cəlayivətəni öldürək. Arvad soruşur:

- Necə öldürək?

Div deyir:

- Özünü vur xəstəliyə, de ki, getsin ağ divin məkanından alma gətirsin. Gedib orada ölür.

Oğlan ovdan gəlir ki, anası xəstələnibdir. Anası deyir:

- Oğlum, mənə sağalmağımı istəyirsənsə, get ağ divin bağından mənə alma gətir.

Oğlan az gedir, çox gedir, bir qocaya qonaq olur. Qoca ondan hara getdiyini soruşur. Oğlan ağ divin bağından alma gətirməli olduğunu qocaya danışır. Qoca deyir ki, hara gedirsən get, gələndə də mənim evimə düş, gedəndə də. Bir az gedərsən, bir bulaq var, bulağın yanında bir alma ağacı var. Almadan nə qədər yığırsan yığ, amma səs gəlsə baxma. Qayıdanda gəl yanıma.

Oğlan qocanın dediyi kimi edir. Gəlir qocanın evinə. Qoca gecə o almanın yerinə başqasını qoyur. Oğlan evlərinə gəlir, almanı anasına verir, arvad yaxşı olur.

Bir müddət keçdikdən sonra, arvadın yenə bir oğlu olur. Arvad yenə özünü xəstəliyə vurur. Arvad deyir:

- Oğul, mənim dərmanım sarı divin məkanındadır, şir südündədir.

Oğlan bunu eşidib yola düşür. Gəlib düşür qocanın evinə. Qoca yenə onun halını soruşur. Sonra qoca deyir:

- Bir az gedərsən, bir meşə var, meşədə qoca şir var, bir neçə ildir ayağına kötük batıb, onu çıxardarsan, südü alıb anana gətirərsən.

Oğlan qocanın dediyini yerinə yetirib, gəlir gecələyir qocanın evində. Qoca oğlanın südünü dəyişdirir. Oğlan südü aparıb verir anasına.

Arvadın dördüncü oğlu olur. Divin tapşırıqla arvad oğlandan soruşur ki, oğul, sənin gücün haradadır? Oğlan deyir ki, biləyimdə. Zəncir gətirirlər, qırır, yay, kəriş bağlayırlar, oğlanın buna gücü çatmır, ətinə keçir. Anasından kömək istəyir. Anası gedib divi gətirir, onu öldürürlər, yeşiyə qoyub atırlar dərəyə. Yeşik gedib çıxır qoca kişinin evinin yanına. Qoca yeşiyi açır ki, oğlandır. Bunun hər əzasını qoyur öz yerinə. Südü sürtür oğlanın əzasına. Almanı tutur burnuna. Oğlan ayılır. Qoca əhvalatı oğlana deyir. Oğlan durub gedir evlərinə. Qardaşına deyir:

- Get mənim oxumu gətir, gedək ova.

Onlar ova gedirlər. Ovdan qayıdanda anası görür ki, Cəlayivətən sağdı. Div arvada deyir ki, oğlanın xörəyinə

zəhər qatsın. Tapdıq bunu eşidir. Anası xörəyi gətirir. Oğlan yemək istəyəndə Tapdıq qoymur yesin ki, gərək anam yeyə. Anası yemək istəmədikdə Tardıq anasını məcbur edir. Anası yemək yedikdən sonra ölür. Tapdıq qardaşına deyir:

- Anan səni öldürmək istəyirdi.

Tapdıq divi və divdən olan uşaqları da öldürür. Bundan sonra şad yaşamağa başlayırlar.

Adamyeyən qız

Biri vardı, biri yoxdu, bir yetim oğlan vardı. Analıği ona gün vermirdi. Bir gün analığı xəmir elədi, körpə qızı beşiyə qoyub dedi:

- Təndiri yandırırım, oturuşsun, çörək yapacağam. Qızı yürgələ, ağlasa, səni təndirə atacağam.

Oğlan beşiyi yürgələyəndə ac olduğundan ərik ağacından üç ərik qırdı, istədi yesin, baxdı ki, ögey bacısı beşikdən düşüb xəmir yeyir. Oğlanın boğazı qurudu. Ərikləri cibinə qoydu, hən-hün eləyib qıza yaxınlaşanacan o, xəmirin hamısını yeyib qurtardı. Oğlan ürəyində fikirləşdi ki, analığım bunu bilsə mənə öldürəcək. Odur ki, oğlan baş alıb kənddən çıxdı. Oğlan bir bulağın başına çatanda baxdı ki, dizində taqət qalmayıb. Cibindəki ərikləri yeyib dənəsini bulağın yanına əkdə ki, vaxt gələr, gərəyim olar. Oğlan daban aldı yoluna. İnsan ayağı dəyməyən bir yerə çatdı. Gördü ki, dağın ətəyində beş qoyun otlayır. Ha göz gəzdirdi, qoyunların həndəvərində adam görmədi. Şər qarışanda qoyunlar yola düzəldi. Oğlan ürəyində götür-qoy elədi ki, qoyunların dalınca getsin, görək axırı nə olur. Qoyunlar girdi bir həyəətə, oğlan da onların dalınca. Oğlan gördü ki, tavlının qabağında iki ər-arvad div dayanıb, onların ikisi də kordu. Kişi div tavlının qapısını kəsib içəri keçən qoyunları bir-bir samlayırdı. Oğlan axırıncı qoyunun böyrünə qısılib içəri keçəndə, div ona da əl gəzdirib arvadına dedi:

- Deyəsən, qoyunun biri doğub.

Oğlan nəfəsini içinə çəkib dinmədi. Səhər div tavlını açıb qoyunları çölə ötürəndə oğlan da bir qoyunun böyrünə qısılib çıxdı. Öz-özünə ürək-dirək verdi ki, bu ər-arvad divlər kordu, tuta bilməzlər. Yaxşısı budur ki, hal-qəziyyəni onlara söylüyəm, bəlkə rəhmləri gəlib mənim onlarla qalmağıma razı oldular.

Oğlan ər-arvad divə hər şeyi nağılladı. Kişi div dedi:
-Onsuz da biz koruq, qal burda, bizə oğulluq elə. Azdan-
çoxdan ye, qal yanımızda. Sənin ən çətin işin qoyunları
otarmaq olacaq. Oğlan çox sevindi. Çomağı götürüb
qoyunların dalınca getdi. İlbəil qoyunların sayı artmağa
başladı. Bu hesabınan beş qoyun bir sürüyə döndü. Divlər
onnan fərəhlənirdilər. O gün olmazdı ki, ona kabab
yedirtməsinlər.Oğlan da ki, maşallah, maşallah şaqqavatlı
pəhləvana dönmüşdü.

Bir gün oğlan sürünü otaran vaxt bir ox tapdı. Oxu
qayanın altında gizlətdi ki, gərəyim olar. Bu vaxt uzaqda bir
sürü qoyun gördü. Tez onları da haylayıb öz sürüsünə
qatdı. Axşamçağı sürünü çöldən gətirəndə div qoyunları
saymağa başladı, gördü ki, qoyunun sayı hesabı yoxdur.

Oğlan dedi:

- Bir sürü varıydı, onu da haylayıb öz sürümüzə qatmışam.

Div dedi:

- Özünü gözlə, oğurladığın ağ divin sürüsüdür. Ehtiyatlı ol
və yadında saxla ki, ağ div gün çıxanda, onun qardaşı qara
div isə günbatanda məskən salıb. Səhər oğlan davar
otaranda gördü budu ağ div nərildəyə-nəriləyə gəlir. Oğlan
tez oxu qayanın altından götürüb düz onun alnının
ortasından vurdu. Div xırıldayıb yerə sərildi. Oğlan çöldən
qayıdanda əhvalatı onlara danışdı. Kişi div dedi:

- Aman günüdür, günbatan tərəfə getmə ha. Onun qardaşı
qara divdən yaxa qurtarammarsan. Oğlan hərdənbir sürünü
günbatan tərəfə apardı. Qara divin qalasında keşik çəkən
aslanı qaplanı ələ almaq üçün onlara bir-iki qoyun kəsib
atdı. Bu vəhşi heyvanlar tez bir zamanda oğlana isinişdilər.

Bir gün yenə oğlan sürünü günbatana sürdü. Aslanla
qaplana bir-iki qoyun kəsib atdı. Onlar ət yeməyə məşğul
olarkən oğlan qalaçaya girdi, gördü qara div xorram yatıb.
Oğlan tez oxu yaya qoyub onun alnının ortasından vurdu.
Qara div bağıra-bağıra öldü. Oğlan aslanla qaplanı yanına
alıb sürüyə tərəf gələndə gördü ki, bir az aralıda qara divin

davaları bulud kimi yatışıb. Tez onları da haylayıb öz sürüsünə qatdı. O, aslanı-qaplanı da yanına alıb sürünün dalınca divlərin yanına gəldi. Hər şeyi onlara nağıl etdi sözünü xahişlə tamama yetirdi:

- Siz mənə ata-ana olmusuz. Mən sizdən çox razıyam. İndi izin verin gedib analağımndan qisasımı alım. Həm də atamdan xəbər tutum.

Divlər ağlayıb oğlanı yola saldılar. Oğlan aslanı-qaplanı da yanına salıb öz vilayətlərinə üz qoydu. Gəlhagəl gəlib bir bulağın başına çatdı. Gördü ki, əkdidi ərik dənələri göyərilib qollu-budaqlı iri ağac olublar. Oğlan gördü ki, kəndlərinə az yol qalıb. Odur ki, aslanla qaplanı ərik ağaclarına bağlayıb dedi:

- Burda dincəlin, mən bir azdan qayıdaram. Sizi özümənən kəndə aparmaq istəmirəm, deyirəm camaat görəb qorxar.

Aslanla qaplan ağacların kölgəsində uzandılar. Oğlan daban aldı kəndlərinə. Kəndə girəndə gördü ki, heç kəs yoxdu. Oğlan məəttəl qaldı. Evlərinin qapısından içəri girəndə ögey bacısını gördü. Oğlan onu dodaqlarının iriliyindən tanıdı. Qız nə qız, lay bir divar, dişləri balta boyda. Oğlan şübhələndi ki, bəlkə elə bu kəndin camaatını yeyib qurtarıb. İstədi qaça, qız bayaq ha özünü qapıya saldı.

- Acından ölürdüm, səni əldən buraxmaram.

Oğlan dedi:

- Nəcə olsa, sən mənim ögey bacımsan, mənə qıyma.

Adamyeyən qız dedi:

- İrast ki, belədir ögey bacına rəhmin gəlsin. Ona əziyyət vermə. Uzan qabağımnda səni rahatca yeyim.

Oğlan baxdı adamyeyən qızın ondan əl çəkmək fikri yoxdur. Odur ki, hiyləyə əl atdı:

- Bacı, qoy sən deyən olsun. Ancaq qoy çıxım damın üstünə, ayaqlarımı bacadan sallayım. Sən də məni ayaqlarımdan yeməyə başla, nə mən sənin üzünü görüm, ağlayım, nə də sən mənim üzümü görəb heyfslən.

Adamyeyən qız oğlanın dediyinə razı oldu. Oğlanın çölə çıxmağı ilə qaçmağı bir oldu. Adamyeyən qız tez onun dalına düşdü. Oğlan özünü qaplanla aslana çatdırdı, onları ərik ağacından açdı. Aslanla qaplan adamyeyən qızı tikə-parça etdilər, iliyindən sümüyünəcən yedilər. Onların da canı qurtardı. Burda göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri özümün, biri də nağıl deyənin.

Atanın vəsiyyəti

Biri var idi, biri yox idi, bir kişi var idi. Bu kişi özünə görə varlı-karlı idi. Odur ki, heç kimə möhtac olmazdı. Bir gün kişi əhvalının qarışdığını görüb oğlunu yanına çağırdı.

- Oğul, nə qədər var-karım var, sənə qalır. Ancaq iş var-karda deyil, gərək həm də ağıllı olasan. Sənə üç vəsiyyətim var. Birinci vəsiyyətim odur ki, heç kimdən borc pul almazsan. İkinci vəsiyyətim budur ki, malıvı gözündən qırağa qoymazsan. Üçüncü vəsiyyətim də budur ki, arvadı özbaşına buraxma. İllər ötdü. Bir gün oğlanın yadına atasının sözləri düşdü. Ürəyində götür-qoy elədi ki, bu sözləri atam elə-belə deməyib, gərək onun dediklərini sınaqdan keçirəm. Oğlan həmişə bir yerdə yeyib-içdiyi dostundan min tümən borc istədi. Dostu baş üstə deyib, səhərisi gün min tümən pulu dəsmala qoyub düyünlədi. Oğlanın evinə gətirdi. Bu oğlanın bir otağı var idi ki, ora heç kim girə bilməzdi və həmişə otağın qapısını bağlayıb açarı özüylə dolandırardı. Oğlan dostunun gətirdiyi pulu həməən otaqda divardakı mıxçadan asdı. Bir gün qonşusu at üçün ona ağız açdı.

- Qonşu, atı ver, dəyirmanı yarım pud buğda aparacam, axşamüstü atı qaytarıb gətirərəm.

Oğlan dedi:

- Atı verməyinə verim, ancaq onu çox yükləmə, balalıqdır.

Oğlan atı gətirib qonşusuna verdi və özü də başladı qarabaqara onu güdməyə. Gördü, sən ölməyəsən, gavurun oğlu atın belinə iki tay buğdanı birdən qoydu və pis-pis söyüşləri at sahibinin ünvanına yağdırıb, üstəlik özü də atı mindi, yola düşdü. Oğlanın az qalırdı bağı çatlaya, ancaq əlacı yox idi, atasının sözünü sınaqdan çıxartdığı üçün dözməliydi. Odur ki, yana-yana qonşusunu izlədi. At bir arxdan hoppananda bala saldı. Mürtəd balası tez atdan düşüb arxın kənarında bir çala qazdı, atın balasını orda

quyulayıb yoluna davam etdi. Oğlan gəlib atın balasının ölüsünü ordan çıxardı, təpədən dırnağa onu yaxşıca söydü, evə gətirib yaxşıca duzlayıb, onu da həmin otağında ayrı bir mıxçadan asdı. Bir gün oğlanın borc pul aldığı dostu qapını kəsdi:

- Ay qardaş, xata satın almadım ki, sənə borc pul verdim. Bu qədər də borc yığılar? İndi pul mənim özümə lazımdı, qalmışam dördgöz.

Oğlan dedi:

- Dostum, axı biz ağırlığımız qədər duz-çörək yemişik. İndi min tüməndən yana məni bu qədər qısnayırsan. Əlimə pul gələn kimi borcunu qaytaracam. Oğlanın dostu deyinə-deyinə qapıdan uzaqlaşdı. Bu dəmdə oğlanın qaynanası gəldi.

- Başıva dönüm, ay belə kürəkən. Baldızının toyudur, arvad-uşağı da götür gedək. Fayton küçədə müntəzir dayanıb.

Oğlan dedi:

- Mənim işim var, qızına icazə verirəm, uşağını da götürüb sənənlə getsin. Toy qurtarandan sonra onları gətirərsən. Arvad qızını və nəvəsini götürüb faytona mindi və oğlana əl eləyib yola düşdülər. Onlar yolda olsunlar. sənə kimdən deyim, oğlandan. Oğlan qiyafəsini dəyişdi, bir xeyli pul götürüb, papağını gözünün üstünə keçirdi, atlandı onların dalınca. Oğlan toyda o qədər pul xərclədi ki, hamının ağız açıla qalmışdı. Qız evi onu oğlan evinin, oğlan evi isə onu qız evinin adamı bilirdi. Oğlan göz qoyub gördü ki, arvadıyla qaynanası ondan göz çəkmir, onun pulu onların da aqlını başından alıb. Odur ki, oğlan eləmədi tənbellik, yaxınlaşdı qaynanasına, arvadını nişan verib onları görüşdürməyi ondan təvəqqe elədi və arvadın ovcuna siftə kimi bir dəstə pul basdı. Arvad qızıyla nə pıçılbaşdı, nə pıçılbaşmadı, qayıdıb oğlana dedi:

- Qız razıdı, ancaq deyir gərək əl-ayaq çəkilsə, hamı dağılışıb gedə, sonra.

Oğlan razı oldu. Hamı dağılışıandan sonra qaranlıq bir otaqda qızla bir az zarafatlaşdı, əvəzində isə bir xeyli pul verib qapıdan çıxdı və qapının astanasında mələyən uşağını görüb tez onu qucağına aldı, haydı mindi atına. Elə ki, evə çatdı, uşağını öz otağına qoyub, qabağına olmazın yeməli tökdü ki, uşağın həm başı qarışsın, həm də ac qalmasın. Oğlan otağın qapısını bağlayıb, açarı cibinə qoydu. Səhəri gün oğlanın dostu pulun dalınca dabanbasma gəlmişdi. Onlar burda pul üstündə sözləşməkdə olsunlar, sizə kimdən deyim, oğlanın arvadıyla qaynanasından. Onlar uşağı nə qədər axtardılar, tapa bilmədilər. Qız dayanmadan gözünün yaşını axıdırdı ki, ərim məni öldürəcək. Qızın anası ona toxtaqlıq verdi:

- Qorxma, dur gedək evinə. Mən kürəkəni inandıracam ki, uşaq bir gecənin içində xəstələnib ölüb.

Oğlan həyətdə atın quşqununu düzəldərkən gördü, budur, arvadı ilə qaynanası suları süzülə-süzülə hasar qapısından girdilər. Arvad dil boğaza qoymurdu:

- Kürəkən, sənin başına dönüm, qurbanın olum, özünü toxtaq tut, bir söz deyim. Uşağın toya getdiyimiz günün gecəsi xəstələnib öldü. Bir dəqiqənin içində elə bil bir çıraq idi, pülədin keçdi. Dedim, qızımı bacısının toyunda sevindirərəm, o yazıq peşman oldu.

Oğlan qaynanasını sözünü davam etməyə qoymadı:

- Ay kişinin qızı, bundan yana niyə bu qədər narahat olursan, ağacın kökünə ziyan dəyməsin. Oğlanın cavabından rahatlanan qaynanası onu bağına basdı. Üzünü qızına tutub dedi:

- Gördün, qızım, mən deyirdim axı, kürəkənim ağıllıdı, dözümlüdü. Dünyada onun tay-bərabəri ola bilməz. Oğlan şirin diliylə onları bir az da arxayın salıb evə gətirdi və dedi:

- Ay arvad, yaxşı ki, bu gün anan buradadı. Köməkləşib yaxşı bir yemək hazırlayın, axşam iki nəfər qonaq gələcək.

Ana-bala tamam-kamal rahatlanıb, başladılar yemək tədarükünə. Oğlan gedib borc pul aldığı dostunu və

qonşusunu qonaq gətirdi. Bir az yeyib-içdikdən sonra oğlan arvadını çağıraraq dedi:

- Ay arvad, bunlardan əziz qonağım olmayacaq ki, al bu açarı, get mənim otağımı aç. Orada bir qarpız var, onu götür gəl.

Arvadı açarı alıb anası ilə birlikdə ərinin otağının qapısını açıb içəri girdilər. Uşağı burada görüb qəşş eləyib yıxıldılar. Oğlan bir xeyli gözləyib gördü ki, bunlar gəlib çıxmadı.

- Ay qonşu, sən bu ailəyə məhrəm adamsan. Dur, get, gör arvad niyə gəlib çıxmadı.

Qonşusu tənbellik eləməyib ayağa qalxdı. Gəlib otağa girəndə gördü ki, paho, dünən quyladığı atın balası müqəvvaya dönüb divardan asılıb. Arından geri dönəmmədi. Oğlan onun da qayıdıb gəlmədiyini görüb dostuna dedi:

- Dur, gedək, görək, bunlara nə dərd üz verib ki, hamısı o otaqda batıb qalıblar.

Oğlan otağın qapısı ağzında dostunu qabağa verdi. Dostu içəri keçən kimi həmən öz dəsmalını tanıdı. Gördü ki, pulu necə verib elə də durur, heç düyünü də açılmayıb. O da xəcalət içində qalıb tər tökdü. Oğlan atasının vəsiyyətini onlara dedi. Əvvəlcə dostunun pulunu həmən dəsmalda ona verib, qapıdan qovdu. Sonra qonşusunun pis-pis söyüşlərini özünə qaytarıb qapısından rədd elədi. Qaldı arvadı, onu da boşayıb körpəsinin tərbiyəsiylə məşğul olmaq üçün bir day tutdu. Ata-bala xoş gün gördülər. Siz də xoş gün görəsiniz.

İlan qız

Bir oğlan bir cada yolnan gedirmiş, baxıb görür ki, bir qız qayanın cabasında oturub. Bir gözəl nazənin qızdı. Bu qıza çox baxır-baxır, deyir:

- Aman allah, bax bu dadi-bistat yerdə elat gedib, bu qız niyə burda oturub?

Oğlan atı bağlayır bir ağaca, qalxıb çıxır o qayanın cabasına. Çıxır ora, çıxanda bu qıza salam verib deyir:

- Bacı, burda niyə oturmusan?

Qız deyir ki, ay qardaş, mən köçdən qalmışam. Ta belə düz yerdə, açıq yerdə istəmirəm ələ keçəm, elə qayanın burasın özümə sığınacaq qayırmışam. Nə bilim, burda yaşayıram.

Oğlan deyir:

- A bacı, bə qabağı qışa gələcək, sən bırda neyniyəssən?

Qız deyir:

- İndi öləm-qalam, nəysə burdayam.

Oğlan deyir ki, indi sən icazə versən, səni aparım evə. Hesabda bu oğlan da gözəl olur, həm də subay olur. Buna çox meyli yapışır. Qız deyir:

- Gedərəm, Allah məni sənə urcah çıxardıb da.

Oğlan bunu alır atın tərkinə, ta indi hara ova gedəciydisə, deyir, elə mən ovumu tapmışam. Ata-ana, bacı-qardaş görür ki, nə ov eləmiyib, nə heç bir şey, amma bir nazəni xanım gətirir. Gətirir bunu atdan qoyur yerə, deyir:

-Ay bacım, ay qardaşım arvadı, buna biçin-tikin, yaxşı paltar geydirin, yemək verin. Bu köçdən qalıb, obadan ayrı düşüb. Bunu yedizdirillər, geyindirillər, yaxşı evdə saxlıyılar. Oğlanın bacıları deyir ki, elə indi ki, sən bunu tapmısan, saxlayaq gələn oba vaxtına kimi. İndi ki meylin bunadı, biz yiyəsiz toy eliyə bilmənlik da, elə evdə qız kimi, bacın kimi saxlayaq. Elə ki, elat qayıdacaq, necə olsa, yiyəsi var da – qardaşdan, bacıdan soraqlıyallar ki, ölüsündən-

dirisindən qalır? Onda biz gedərik icazə alırıq. Deyərik, qızı biz gətirmişik, bacımız kimi gözümüz üstə saxlamışıq. Bizim də oğlan vurulubdu buna, icazə verin, sənni-mənni toy eliyək. Bu adnan, bu niyyətnən saxlıyıllar, el gələr. İndi bir qış dolanır, qalır oba köçməyə. Oğlan durur, atı minir, bu obadan o obaya, o dağdan bu dağa soraqlıyır. Sizin bir qızınız qalıbdı, biz tapmışıq, biz gətirmişik. Nə təər, necə, heç kim heç vaxt demir ki, bizim adamımız itib, ya siz tapmısınız Hər elatı gəzir, obalardan xəbər tutur. Sonra ta baxır, görür ki, bu belə deyil. Gəlir qıza deyir ki, vallah, neçə gündü bu dağları gəzirəm. Belə də bax, hər yerdə də, hər çadırın qabağında da bu söhbəti açıram. Axı sənin heç sahabın çıxmır. Qız deyir:

- A canım-gözüm, bəlkə itiblər. İndi ki, allah məni saa yetirib, məni sevirsən, mən də gəlib oturmuşam, bir ildi sənin çörəyini yeyirəm. Özünüzün fikriniz nədi, eləyin. Aha, burdan arxayın düşəndən sonra bunlar gətirib toy eliyillər. Bunlar evlənir. Evlənəndən sonra beş keçir, üç keçir. Bir gün oğlan kəndi gəzirmiş. Oğlan da bir yaxşı sayılıb-seçilən adamıdı. Birdən xəbər gəlir ki, tacir gəlib, orda belə mal satır, par-parça satır. Bu oğlan deyir, gedim görüm mənim nişanlıma layiq paltar olarsa, alım aparım. Hə, oğlan gedir-görür bir gözəl parça var ki, elə gəlin buna yaraşır, bu da ona. Bundan neçə metr alır gətirir, deyir:

- Ay mənim xanımım, ay mənim gözəlim, gör saa necə paltar almışam.

Bu gəlin alır bunu əlinə, əninə-bəninə baxır, deyir:

- Bu nədi ki, nə olan şeydi ki, Qaf dağının otunnandı da. Yox, bunun o qədir ömrü olmaz. Parlaqlığına baxmagine. Qaf dağının otundan hazırlanıb, bu bir şey deyil. Qaytar apar.

Oğlan bunu alanda axı tacir bunu ölçüb-kəsib verib. Tacir deyir:

- Oğlan, sən məni aldadırdın, ya nə təhər. Almayıacıydın, mənim malımı niyə kəsdirirdin?

Oğlan deyir:

- Vallah, mənim elə xoşuma gəldi. Aldım apardım. Yoldaşım bəyənmədi.

Tacir soruşdu:

- Niyə bəyənmədi? Bu gözəllikdə parçanı da bəyənməzlər?

Oğlan dedi:

- Aldı əninə-bəninə baxdı. Dedi ki, bu nəməyə şeydi ki, bunu bu qiymətə alırsan. Bu Qaf dağının otunnandı, oğlan belə deyəndə tacir buna bir az fikir verir, soruşur ki, ədə, o qızı sən hardan almısan?

Deyir:

- Ay canım, sənə nə var. Mənim pulumu bəri elə. Sa nə var mən bunu hardan almışam?

İndi şeytan ölmüyüb ki, deyillər ki, bir yerdən tapıb gətirib. Heç dədəsi bilinmir, nənəsi bilinmir. Amma gözəlliyinə söz yoxdu.

Bu tacir uzun ömürlü olub hər şeyi bilirmiş. Oğlanın şəstinə-bəstinə baxır. Deyir:

- Ay oğlan mənim malımı qaytarırsansa, sözüm yox, amma o qızı əgər sən bir səhradan, bir xarabalıqdan tapmışansa, o qız ilandı. Oğlan deyir:

- Əmi, sən nə danışırsan, gözəlliyi bu, bir il elə belə evimizdə saxlamışıq. Bacımnan yatıb, anamnan bir yerdə oturub durub. Axı o niyə ilan olur, bir ildən də sonra soraqlamışıq, elin-günün tapmamışıq, toy eləmişik. Sən nə danışırsan?

Tacir deyir:

- Oğlan, parçanı bəri elə, ala pulu, ancaq onu sən yoxluyub bilə bilərsən. Oğlan soruşur ki, nə təhər yoxluyum. Tacir deyir:

- Sən onu yoxlagınən. Əgər bir şey başa düşsən, adım bu, yerim-yurdum bu, xəbər verərsən, deyərəm ondan canını nə təhər qurtararsan.

Bu oğlan soruşur ki, axı mən onu nə təhər yoxluyum. Deyir ki, yorğun-yorğun hara get, hardan gəl, başını

qoyginən gəlinin dizinin üstünə, denən, elə yorulmuşam, elə yuxum gəlir. Mənim başımı bir az sığalla, ənə-bənə, mən bir az yuxuya gedim.

Oğlan özünü vurur yuxuluğa, mışa-mış yatır. Bu əyilib baxıb görür ki, vallah, elə ha sığallayır oğlan dinmir. Bunun başını qoyur balınca, özü durur gedir unnuğa. Unnuğun qabağında bu cildi soyunur qoyur yerə. İlan cildini geyinir, olur bir əjdaha. Əjdaha olandan sonra, dörd dirəkli evimiş, bu qalxır bu dirəkdən o dirəyə, o dirəkdən bu dirəyə. Bu tirin arasından, ordan-burdan bir siçandan, qurddan-quşdan udur. Udandan sonra oğlan gözünün altından baxır, aman allah, bunun əlindən nə qurtarar? Ta heç, sus-pus dinmir. Siçandan-zaddan tutandan sonra, görür, yavaş-yavaş dirəklərə sarınıb gəlir. Belə olandan sonra bu yerə düşəndə oğlan bir eh eliyir, ənə-bənə qolun-qıçın tərpedəndə, bu tez cilddən çıxır, olur həmən qız. Deyir:

- Getmişdim su içməyə.

Axı başı bunun dizinin üstəydi. Oğlan durur, deyir:

- Mən səfərə çıxıram.

Bilir ki, indi bu tacir hara gedəcək. Atı minir, düşür tacirin dalına. De bu kənd, o kənd, ənə-bənə, burdan gedir, hay vurur-çox Şəki, Bakı, taciri tapır, deyir:

- Ay əmi, sa qurban olum. Bax mən belə gördüm. Elə sən deyən düzdü. Bu bir əjdahadı ki, bunun əlindən qaçıb qurtarmaq olmaz. Tacir deyir:

- Ay oğlan, onu sən indi o qədər oxşayırsan ki, səni sığallayıb-tumarlayır. Elə ki ona bir şillə vırsan ha, elə səni vuracaq ki, qara tuluq olasan.

Oğlan deyir:

- Əmi, başına dolanım, ay tacir, bə mən neyniyim?

Deyir ki, ədə, onu heç vaxt öldürə bilməzsən. Bəlkə təndirə sala bilərsən.

Tacir oğlanı öyrədir. Deyir ki, xəmir elə, nə ana çağır, nə bacı. Dənə ki, gə görək, bu çörəyi nə təhər yayıllar,

yapıllar. Sən yay, mən yapım, mən yayım, sən yap. Özümüz bişirək, özümüz yeyək. Belə-belə örgət. Heç kim olmasın.

Oğlan durur gəlir. Bunu oxşayır ənə-bənə ki, havağa kimi qonşu gəlib bizə kömək eliyəcək, havağa kimi anam-bacım gəlib bizə kömək eliyəcək.

Durur deyir ki, gətir sən bir az xəmir elə, mən də təndiri salım. Mən yayım sən yap, sən yay mən yapım. Qız gedir, xəmir eliyir. Oğlan da gedir təndirə belə yaxşı-yaxşı kötöklər, odunlar salır. Oğlan deyir:

- Hə, indi gəl kündəliyək.

Uzun sözün gödəyi, təndirin nə ki, yaraşığı var, hamısını düzüllər. Oğlan deyir:

- İndi ala salginən əppəkyapanın üstünə, vur təndirə.

Qız deyir:

- Yox, mən bu oddan qorxuram.

Oğlan deyir:

- Ma ver, mən birin-ikisin vurum, ondan sonra sən vur.

Oğlan papağın çıxardır, qoyur yerə. Lavaşı salır, de birin, de ikisin. İkisi düşür, birin çıxardır. Belə-belə oğlan deyir:

- Hə, indi ma noldu? Gəl indi də mən yayım, sən yapginən.

Bir az o yana eliyir, bir az bu yana, qıza deyir:

- Əlini qoy bura, bir əlini də belə tut. Əyil bərk vur.

Elə bu əlini təndirin badına qoyub əppəkyapanı təndirə vuranda oğlan daldan qaldırıb salır təndirə. Təndirə salanda bu bir nalə çəkir, bir səs çıxardır ki, oğlanın ürəyi gedir qalır təndirin başında. Bir vaxt ayılıb görür ki, təndir küllənib. Əyilib baxanda görür ki, qız ilan şəklində təndirin dibində kül olub. Demə, salınanda arvad donunda yanında ilan şəklinə düşür. Qayıdır şişdən, kösövdən götürür, onu tərpedir, görür yanıb olub kül, ancaq ilan şəkli belə təndirin hərrəməsindədi. Oğlanın bundan canı qurtarır. Şad-xürrəm yaşayır.

Üç qardaş

Biri var idi, biri yox idi, üç qardaş var idi. Bunlar çox kasıb dolanırdılar. Talelərindən şikayət edirdilər. Bir gün qardaşların üçü də bəxtlərini axtarmaq üçün yola düzəlirlər. Az getdilər, çox getdilər, iynəyarım yol getdilər, gəlib iki qoşa dağa rast gəldilər. Oturub dincəlmək istədilər. Bir də gördülər ki, bu iki qoşa dağın arasından nurani bir qoca kişi çıxdı. Nurani qoca qardaşlardan soruşdu:

- Oğul, hara gedirsiniz?

Böyük qardaş cavab verdi:

-Bəxtimizi axtarmağa gedirik.

Bir az dincəldikdən sonra qardaşlar qoca ilə söhbət edə-edə yollarına davam etdilər.

Qoca böyük qardaşa dedi:

-Sən bəxti nədə istədin?

Bu vaxt onların qarşısına böyük bir qoyun sürüsü çıxdı. Oğlan qoyun sürüsünü göstərib dedi:

- Elə bir sürüm olsa, heç nə istəməyəm.

Qoca dedi:

- Elə o sürünü bağışladım sənə. Get erkəcini çək apar.

Böyük qardaş sürünü çəkib apardı.

Böyük qardaş sürünü çəkib aparmaqda olsun, bunlar yollarına davam edib, gəlib bir şəhərin kənarına çatdılar. Qoca dayanıb ortancıl qardaşdan soruşdu:

- Oğul, sən nə istədin olsun?

Ortancıl oğlan qarşıdakı böyük bağı, imarəti göstərib dedi:

- Ağa, elə bir həyatım olsa, kasıblığın daşını ataram.

Qoca dedi:

- Oğul, o imarəti, bağı sənə verirəm. Get orda yaşa. Ortancıl oğlan sevincək olub imarətə getdi. Qoca kiçik qardaşı da götürüb yola davam etdi.

Yolda qoca kiçik qardaşdan soruşdu:

- Oğul, sən istədiyini nədi?

Kiçik qardaş dedi:

- Ağa, mən nə var-dövlət, nə də pul istəyirəm. Mən bir halal süd əmmiş qız axtarıram ki, evlənim.

Qoca dedi:

- Paho, oğul, sən istədiyini çox çətindi. Yer üzündə cəmi iki halal süd əmmiş var. Onlardan biri ərə gedib iki uşaq anasıdı, o birinin də bu gün toyudu. Amma fikir eləmə. O toyu olan gəlin sənənin olacaq.

Oğlan dedi:

- Ağa, nə danışırısan? Başqasının gəlinini almaq olar?

Qoca dedi:

- Fikir eləmə. O mənim əlimdədi. Qızı alan halal süd əmmiş oğlan deyil. Qız ona getsə, bədbəxt olacaq. Buna görə həm sən axtaranı tapıb verərəm sənə, həm də o yazığı bədbəxtlikdən qurtararam. İndi isə sən həmin toya getməlisən. Sənə tapşırıqlarımı yaxşı yadında saxlarsan ki, iş baş tutsun.

Oğlan soruşdu:

- O nə şərtdi?

Qoca dedi:

- Sən gərək gəlini köçürəndə gəlin minən atın cilovundan tutub deyəsən:

- Bu mənim nişanlımdı. Hara aparırsınız? Camaat səni döyüb qovmaq istəyəcək. Amma sən sözümdən dönməzsən.

Oğlan dedi:

-Ağa, qorxuram məni öldürürlər.

Qoca dedi:

- Sənənin sonrası ilə işin yoxdu. Mən gəlib çıxacam.

Kiçik qardaş qoca necə ki, demişdi elə də etdi. Yapışdı atın cilovundan ki, bu mənim nişanlımdı. Hara aparırsınız? Bir-iki adam bunu ağılsız bilib, döyüb qovmaq istədikdə qoca görünüb dedi:

- Onu niyə döymək istəyirsiniz? Kim gəlib yalandan başqasının gəlininə sahib çıxar?

Oğlanın adamları qocanın sözlərinə fikir vermədilər. Kiçik qardaşı vurub öldürmək istədilər. Bəyin qardaşı belindən qılıncını çəkib oğlanı vurmaq istədikdə qoca onun qılıncını əlində daşa döndərdi. Hamı bu işə məəttəl qaldı. Qorxuya düşüb ona inandılar.

Qoca dedi:

- Nahaq qan tökməyin. Bu oğlan düz deyir. Atın cilovunu verin gəlinin əlinə, at oğlan gedən tərəfə getsə, onundu, yox bəyə tərəfə getsə bəyindi.

Atın cilovunu verdilər gəlinin əlinə, at üz qoydu kiçik qardaşın ardınca gün çıxan tərəfə getməyə.

Oğlan qızın gəlib axşama yaxın bir dağ döşünə çatdı. Atıdan düşüb əyləndilər. Oğlan dedi:

-Mən səni ağ gündəndən elədim. Sən dövlətli qızı, mən kasıb bir oğlan. Evim, eşiyim yox, səni harda saxlayacam.

Qız dedi:

-Fikir elmə, qismətimizi bir edən kişi, köməyimizə çatar.

Oğlan fikirli əynindəki arxalığını çıxarıb saldı yerə. Qızla qol-boyun olub yatdı. Səhər oğlan duranda gözlərinə inanmadı. Elə bildi onu qara basır. Odu ki, qızı oyatdı, dur bax, gör bu həqiqətdi, yoxsa məni qara basır. Qız oyandı. Gördü ki, bir gözəl imarətin içərisindədirlər. Qız sevindi. Qollarını oğlanın boynuna salıb dedi:

- Gördün, qismətimizi bir edən kişi köməyimizə çatdı.

O gündən oğlanla qız həmin imarətdə xoş günlər keçirməyə başladılar. Bunlar burada yaşamaqda olsun görək nurani qoca necə oldu.

Bir müddət keçdikdən sonra qoca dedi ki, gedim görüm qardaşlar necə yaşayırlar. Onları sınaım, bir vaxtı kasıb olublar, görüm kasıbın qədrini bilirlər? Qoca sail paltarında əvvəlcə böyük qardaşın yaşadığı dağa gəlib çıxdı. Gördü ki, böyük qardaşın var-dövləti yerə-göyə sığışmır. Bir sürü qoyun azı on qat çoxalıb. Qoca sürünün yanına gəldi.

Böyük qardaş gördü ki, bir sail gəlir. Acığı tutdu.
Qışqırdı ki:

- Ey qoca, bura niyə gəlmisən?

Qoca dedi:

-Başına dönüm, Allah yolunda qolundan qopandan ver gedim.

Böyük qardaş dedi:

- Qoca, mənim sənə verməlim yoxdu.

Qoca dedi:

- Qadan alım, bu var-dövləti sənə Allah verib. Sən də onun yazıq bəndəsini əliboş yola salma. O qara qoyun südündən ver, bir az yeyim gedim.

Oğlan acıqlanıb çomağını qocanın üstünə çəkib dedi:

- Ey qoca, əcəlin mənim əlimdə tamam olmamış burdan çıx get, hər yolunan ötənə mən süd versəydim, indi lütün biri ydim.

Qoca oğlana baxıb dedi:

- Oğul, mən sail deyiləm. Bu var-dövləti sənə verən qocayam. Səni sınaırdım ki, görüm bir vaxtı yoxsul olmusan, indi yoxsula necə baxırsan? Belə görünür ki, dünya malı səni aldadıb, yolundan çıxmısan.

Qoca böyük qardaşın bütün qoyun sürüsünü daş eləyib yoluna davam etdi. Gəlib ortancıl qardaşın yaşadığı şəhərə çatdı, onun imarətinin qarşısında dayandı. Gördü ki, ortancıl qardaşın bir bağı var, Gülüstani-İrəm bunun yanında heç nədi.

Qoca ortancıl qardaşa dedi:

-Oğul, Allah sağlığına qismət eləsin, yaxşı bağı var. Allah yolunda onun barından bir az da mənə ver, çıxım gedim.

Oğlan dedi:

-Hər gəlib-gedənə bağı barın paylasam, onda gərək mənə heç nə qalmaya. Çıx get.

Qoca nə qədər yalvardısa, oğlan ona heç nə vermədi. Ortancıl oğlanın da bərkliyini görüb qoca dedi:

-Oğlan, mən sənə sail deyiləm. Bu həyəti sənə verən qocayam. Səni sınayırdım. İndi gördüm ki, sən də böyük qardaşın kimi bərkəsən. Bir vaxtı yoxsul olmusan, indi gərək yoxsulun qəlbini qırmayasan. Belə görünür ki, dünya malı səni də qudurdub.

Qoca ortancıl qardaşın bağıny, imarətini də daşa döndərib yoluna düzəldi. Az gəldi, çox gəldi. Gəlib kiçik qardaş yaşayan dağın ətəyinə yetişdi. Kiçik qardaş cütlə yer əkirdi. Gördü bir sail gəlir. Əli ilə işarə etdi ki, bura gəl. Qoca kişi qardaşın yanına gəldi. Oğlan qocanın vəziyyətinə ürəkdən acıdı.

Kiçik qardaş öz imarətini qocaya göstərib dedi:

-Əmi, sən get o imarətə. Mən də öküzləri açım buraxım örüşə, gəlim.

Qoca oğlanın imarətinə gəldi. Gördü həyətdə üç-dörd uşaq, bir gəlin var. Gəlin qocanı mehribanlıqla qarşıladı. Bir azdan kiçik qardaş gəldi. Arvadına dedi ki, bu kişi axşam bizə qonaqdı.

Gəlin dedi:

-Qonaq Allah qonağıdı, nə vaxt gəlsə gözümüz üstə əziz yeri var.

Qoca dedi:

-Yox, mən axşam qalmıyacam. Qolunuzdan azdan-çoxdan nə qopursa, verin gedim.

Oğlan dedi:

-Əmi, bu gün səni heç hara buraxmaram. Əziz qonağımızsan, qalarsan, sabah gedərsən də özün bilərsən, qalarsan da öz evindi.

Qoca həmin gecəni orada yatdı. Səhər durub getmək istədi. Kiçik oğlan qocaya o qədər var-dövlət bağısladı ki, bir dəvə karvanı yerdən götürməzdi. Qoca kiçik qardaşın bu əliaçıqlığın, mərdliyin gördükdə ürəyində ona «əhsən» dedi. Qoca kiçik qardaşın ailəsi ilə mehriban görüşüb dedi:

- Oğul, mən sail deyiləm. Sail donuna girmiş nurani qocayam ki, bu xoşbəxt yaşayışı sənə vermişəm.

Ođlan qocanı tanıyıb ondan əl çəkmədi. Onun ayaqlarına yıxıldı. Qoca onu yerdən qaldırıb dedi:
- Ođul, mən gördüm ki, sən doğrudan dünyada ən yaxşı adamsan. Qəlbin, könlün toxdu. Yoxsulun qədir-qiymətin bilirsən. Get, Allah sənə daha uzun ömür versin. Xoşbəxt yaşayın. Bunu deyib qoca yoluna davam edib getdi. Deyirlər ki, o gündən sonra kiçik qardaş ilə arvad-uşağı uzun ömür sürdülər. Onlar yeyib-içib yerə keçdilər. Siz də yeyin, için, dövrə keçin.

XII. XALQ HİKMƏTLƏRİ, ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

- * Abır istəsən çox demə, sağlıq istəsən çox yemə.**
- * Ağac səmtinə yıxılar**
- * Ağılsız baş ayağa dinclik verməz.**
- * Alçaxda yatma—sel aparar,**
Ucada yatma—yel aparar.
- * At olanda ot olmur,**
Ot olanda at.
- * At görəndə axsayır,**
Su görəndə susayır.
- * Aranda tutdan oldum, dağda qurutdan.**
- * Arxa su gələnəcən qurbağanın canı çıxar.**
- * Başını yarıb ətəyinə qoz tökür.**
- * Bir qoyundan iki dəri çıxmaz.**
- * Bir gün duz yediyin yerə qırx gün salam ver.**
- * Biri körpü tapmır keçə, biri su tapmır içə.**
- * Boş çuval bucaqda qalar.**
- * El üfürdü, sel köpürdü.**
- * Ərik bağın yoxdu ki, biləsən sığırçın necə quşdu.**
- * Yalvarmaqdan sözdən olduq, ağlamaqdan
gözdən.**
- * Günbəzdə qoz qalmaz, səfehə söz.**
- * Gündüz gözər obanı, gecə sancar dabanı.**
- * Ov marıxdan qorxar.**
- * Orağı kürk vaxtı, kürkü orax vaxtı alarlar.**
- * Hər buğlanan qazanda aş olmaz.**
- * Dilindəkin tullama, özaa düşman qazanma.
- * Dəniz suyu kimi nə içilir, nə keçilir.
- * Eşşəyin canı yananda bərk gedər.
- * İt hürdü, çərçi gəldi, elə bildim elçi gəldi.
- * Əlindən gəlsə adamı bir qaşığı su ilə boğar.
- * Dağ da olsan bağa daldalan.
- * Ay doğar gün dincələr.

- * Ay işığında qoz yığmazlar.
- * Çölün qumu, çayın daşı.
- * Buğdam var demə, anbara tökməyincə,
Övladım var demə, evlənməyincə.
- * Hər axan su şirin olmaz.
- * Hər kəs öz yerində aslandır.
- * Gülü sevən tikanı da sevər.
- * İnek su içər süd olar, ilan su içər zəhər olar.
- * Kiminin başında tac, kimisi ac–yalavac.
- * Kimə lov, kimə plov.
- * Acın zəhləsi sudan gedər.
- * Şəkəri suya düşüb.
- * Dəryaya daş atmaqla suyu bulanmaz.
- * Keçi suyu bağıra–bağıra keçər.
- * Çay quşu çay daşı ilə vurular.
- * Çay yanında quyu qazmazlar.
- * Arxa su gələnə qədər, qurbağanın gözü bərələr.
- * Arxlar axar çay olar.
- * Dağ nə qədər uca olsa da, el üstündən yol salar.
- * Dağ suları dağdan gələr.
- * Bulaq özü tərənəmz, el–obanı ayağına gətirər.
- * Gülü yad etdikə bülbülün fəryadı artar.
- * Tülkü heç vaxt suvaxlı dama çıxmaz.
- * Oğul olan gün oğuldur.
- * Daşa dedilər niyə daş oldun, dedi—daşı gördüm,
daş oldum...
- * Yağ iylənməz, əsil itməz.
- * Özgə oğlundan oğul olmaz, tökmə ağıldan ağıl
olmaz.
- * Ağın adıdır, qaranın dadı.
- * Buğda hər əldə olar, çörək tək–tük evdə.
- * İtburnu həmişə itburnu gülü açar.
- * Uzun kəsov əl yandırmaz.
- * Yaş yaşadıqca ağıl başa gələr.
- * Yurddan çıxsan da, eldən çıxma.

- * «Bilmirəm» baş ağrıtmaz.
- * Əynim parıldayır, qarnım quruldayır.
- * Yay gününün yağıntısı qış gününün yavanlığıdır.
- * Oğlum oğul olsun, ona tapılmayan qız olsun.
- * Arvad qaldıran qanı, padşah qaldırammaz.
- * Külək əkər, fırtına biçər.
- * Ot kök üstə bitər.
- * Əslini danan haramzadadır.
- * İgid oğul düşməyə basılmaz.
- * Ağac əyildi–sındı, igid əyildi–öldü.
- * Çevir ocağa, al qucağa.
- * Sözü deyən dəlidirsə, sözü eşidən ağıllı olsun gərək.
- * Arvadı ər saxlar, bostanı vər.
- * Məscid yıxılanda minbərindən bəlli olar.
- * Dəvənin quyruğu olunca, qarışqanın başı olmaq yaxşıdır.
- * Yüz qoçun başını bir çoban kəsər.
- * Taraqqə satan deyər hər gün yeddiləvin olsun.
- * Gey bezi, göz düzü.
- * Bayram şəkərburasına dönmüsən.
- * Qonaq umduğunu yox, aldığı yeyər.
- * Elə çalmağın da belə oynamağı olar.
- * Ana kor, bala kor, yığılmış q damla kor.
- * Gah gül olur satılar, gah çıxar taxta kasa!
- * Keçəl başını yudu da, daradı da!
- * Keçəl başından qorxar, kor gözlərindən.
- * Keçəl qız bəzəncə toy əldən gedər.
- * Keçəl qız bacısının saçı ilə öyünər.
- * Zırnaçı zorunu pufuna verər.
- * Əri çalar, arvadı çırtmış vurur.
- * Təki çalan olsun oynayan tapılar.
- * Toy bəzəyi xoşçadı.

* Ağlamaqla günah bağışlanmaz.
* Əcəl gəldi baş ağrısı bədənə.
* Ölü Aslan diri dovşandan yaxşıdı.
* Ömür bir iynədir sapı çox qısa.
* Ömür boyu lampa qayırdım, hələ də qaranlıqda qalmışam.

- * Ağa ağ deyiblər, qaraya qara.
* Ağın adı var, qaranın dadı.
* Yuvanı erkək quş tikər.
* Erkək quşun yuvası olmaz.
* Qarğa dedi: balam olandan isti həsrətəm.
* Tuman geyməyinən arvadlıq olmaz.
* Kor gözdə yaş olmaz.
* İlan ilandı, o da torpağı bir tərəfi üstə yeyir.
* Ağırliq qızıl qala,
Yüngüllük başa bəla.
* Ağıllı adamın bir günü,
Axmağın min günündən yaxşıdır.
* Dağ başında xırman qurma,
Sovurarsan, yel aparar.
* Sel yanında dəyirman qurma,
Üyüdərsən sel aparar.
* Dəyirmanı açıq eləyən
Çuvalını baş aparar.
* El ad başına yığılar
* El nəğməsinə eldən öyrənəllər.
* El namusu elə düşər.
* El keçən körpüdən sən də keç.
* El şamı daim yanar.
* Elə kor deyənənin özü kor olar.
* Eli olmayanın dili də olmaz
* İnsan insana borşdu qalmaz.
* Qonşu qızı öpülmüş olar.
* Keçəl başda tük bitməz.
* Ayaq üstə qırxı çıxıb.

- * Filankəsdən halva iyi gəlir.
- * İki çılpaq bir hamama yaraşar.
- * Atıcı atar tayını tapar.
- * Həccdən gələn mən, xəbər verən sən?
- * Həccə gedən gəldi, saca gedən gəlmədi.
- * Bişmiş kəllə kimi dişini ağardır.
- * Arvadı arıx, inəyi arıx, atı arıx, Allah, bu darrıxdan nə vaxt qurtarıx?
- * Qoturam, qoymur oturam. Qaşıyıram, qanım çıxır, qaşımırəm canım çıxır.
- * İtin qudurmuşduğunu üzünə deməzdir.
- * Ləçərə ləçər deyərsən, ləçəyini başıya atar.
- * İt nə qanır qayğanax nədi?
- * Acı bibəri qurt yeməz.
- * Filankəs vay–vay çanağıdı.
- * O qədər ölmədik ki, gordan carçımız gəldi.
- * Çölməkdə noxud sayandı.
- * Arığın nəyi var ki, yoluğa da nə versin.
- * Sütədən çıxmış ağ qaşix deyilsən ki?
- * Qarnı ilə qan ağlayır.
- * Qarnı yasdən çıxdı.
- * Mufdə glliyə belini qurban verər.
- * Erkəy eşşəh yanı qoduxlu gəzməz.
- * Dilənçinin üzü qara torbası dolu olar.
- * Arım var, arım var, eşşəy arısı?
- * Duzu yiyib, duzdağı bulıyan.
- * On barmağı qızıl eliyib qabağına tutsan, yenə qanmaz.
- * Ölməmiş pələngin dərisini bölməzdir.
- * Dəlləh müşdəridən çoxdu.
- * Dilivin altındakı paxlanı çıxart.
- * Hır deyənə zır deyir (dilli adamlar haqqında deyilir).
- * Üzü tükürçəhli, dalı boğmalı.

- * Yağış yağıb çatdarı örtülüb?
- * Çox uca oturub, bir az da başınnan dişdiyir.
- * Hər yerini düzəltmişdih, qalmışdı dədəsinin goru?
- * Bir yanına soğan əh, bir yanına sarımsax.
- * Sənin adam olman üçün yüz il qanqal otdaman lazımdı.
- * Aya o qədər baxma ki, düşsün ayağının altına.
- * Ananın çörəyi qızının yavannıxıdı.
- * Xarala başdan qənaət edəllər.
- * Çadıra altınnan qol uzun olar.

* * *

H.Zeynallının «Azərbaycan atalar sözü» (Bakı,1926–cı il) kitabından seçilmişdir

- * Dama–dama göl olar, axa–axa sel olar.
- * Sıçan sidiyinin dənizə xeyri var.
- * Su mundarlıq(mırdarlıq) götürməz.
- * Qabağı yazdı, ömrü azdı.
- * Yağışdan qalanı yağmur apardı.
- * Sən vurmadın, mən yıxmadım, bəs nə oldu?
- * Oddan kül törər, küldən od.
- * Mundarı mundar aparar.
- * Ağlayışını bilməyən ölüsünü mundarlayar.
- * Ölən inək südlü olar.
- * Yaxşı günə dözməyən, pis günə heç dözməz.
- * Yük təkməsə(təkməzsə), daş qəribliyə düşməz.
- * Özü eyləyənə çarə yoxdu.
- * İnsan xoş günə dözməz.
- * Adam sözünü adama deyər.
- * Dağ–dağla qonuşmaz, adam adamla qonuşar.
- * Adam adama lazım olar.
- * Bulaq başdan bulanar.
- * Adam adamı bir kərə aldadar.
- * Kəsik baş söyləməz olar.
- * Ağrısız başa saqqız yapışdırma.

- * İki baş bir qazanda qaynamaz.
- * Göz qənimini tanıyar.(tanır)
- * Göz görməz, könül bulanmaz.
- * Boynum sındı yerini almaz.
- * Əl–əldən ötgündür.(üstündür)
- * Əl üstə çox əl var.
- * Qanı qan ilə yumuyublar.
- * Gül xarsız, gözəl nazsız olmaz.
- * Gözəl ağa çox gözəldi, bir çiban da yandan çıxartdı.
- * Çaş biri iki görər.
- * Kora gecə–gündüz birdir.
- * Kar könlündəkini anlar.
- * Kosanı gün var ikən aldatmaq olmaz.
- * Kosaya rixşənd edənin top qara saqqalı gərək.
- * Nə yaraşır arığa gedə girə qoruğa.
- * Kök arıxlayınca, arığın canı çıxar.(arıq əldən gedər)
- * Dərdli deyinən olar.
Yaxşı bez arşinsız da satılır
- * Naxoşun ağzını könlü armud istəyəndə yoxlallar.
- * Quduran qırx gündən artıq yaşamaz.
- * Dərdini gizləyənin davasını bulamaz.
- * Ağır otur, batman gəl.
- * Acın qarnı doyar, gözü doymaz.
- * Heç kim qabaqdan yara götürməz.
- * Ac deyər doymazam, tox deyər acmazam.
- * Öylə ye ki, həmişə yeyəsən.
- * Əsnəmək əsnəmək gətirir.
- * Acıqlı başda ağıl olmaz.
- * Hirs gəlir göz qaralır, hirs gedər üz qaralır.
- * Qorxanın cütə faydası yoxdur.
- * Kəndi düşən ağlamaz.
- * Ürək öz dostunu tanır.

- * Yatanın oyaxdan xəbəri yoxdur.
- * Dəvə gözünü yumar, girər pambığa deyər heç kəs mənə görmür.
- * Suda boğulan ilana sarılır.
- * Kamil insan kəlamından bəllidir.
- * Yer qatı, göy iraq.
- * Şor yer sümbül(sünbül)götürməz.
- * Cins cinsə əsər eyləməz.
- * Hər işıldayana qızıl demərəm.
- * Bəndi selə vermə.
- * Araz! Altını da bilirəm, üstünü də.
- * Kül başına, ay Araz üstündən tərək atdanır(atlanır).
- * Şah ilə şilə pılav yemirəm əngim əngisi yağa(yaxud:biğlarım)batır.
- * Doğa doqqazacan, qatıqlı aş qapıyacan.
- * Ölüm həqq(haqq), miras halal.
- * Yüz bilici olsan yenə bir bilməznən(bilməz ilə)danış.
- * Ətə pul verməz, köftənin yekəsindən(böyügündən) yapışır.
- * Mərdin qapısı açıq olar(gərək).
- * Arı yeyib namusu dalına atıb.
- * Tənbələ iş buyur, sənə ağıl öyrətsin.
- * Dəliyə halva, gicə bal neyləsin.
- * Dəli dəliyə xoş gələr.
- * Dəli dəlini görəndə çomağın belinə qısar(yaxud:sancar).
- * Anlayana qul ol, anlamayana ağa olma.
- * Zirəklik comərdlik gətirər.
- * İriz eşşəyin, fel gəlinindi.
- * At almamışdan axurunu bağlayır(tikir).
- * Yaxşı igid dalı gözlər, yaxşı at qabağı.
- * Dönmüş eşşəyi basmaq olmaz.
- * Buğda çörəyinin buynuzu olar.

- * Çörək açanı qılınc açmaz.
- * Nə balını istəyirəm, nə bəlasını.
- * Südün dadını qısır əmən bilər.
- * Ağ ayranı itə tökərlər, qara mövüzü(möyücü)cibə tökərlər.
- * Şələni elə bağla götürəndə gücün çatsın.
- * Sulu–sulu yudum camırlı, kirli sərdim.
- * Eşşəyi öldürüb nalı üçün axtarır.
- * Naxır yeri ilə gedib ata dana axtarır.
- * Culfa kəfənsiz ölər.
- * Mürdəşir haqlıdır ölü necə ölür ölsün.
- * Başmaqçının başmaqı yırtıq olar.
- * Atılan ox geri qayıtmaz(dönməz).
- * Ağ libas tez çirklənər.
- * Boş anbar, boş dağarcıq ha ölç ha.
- * İt qorxduğu yerə hürər.
- * İt itlə boğuşar, yolçunun işi rast gələr.
- * Bayram sümüyü ilə it kökəlməz.
- * İt qursağı yağ götürməz.
- * İt ayağını kim əsirgər.
- * İki it bir aslana dov (do) gələr.
- * İt itin dişindən qorxar.
- * Paxıl artsa qurd artar.
- * Yeyin at özünə qamçı vurdurmaz.
- * Arpa verilməyən at qamçı gücünə yeriməz.
- * Kor atın kor da nalbəndi olar.
- * Dəvəni yatırmasan yüklənməz.
- * Maya doğmaz nə doğar?
- * Camış ilə gözən dananı qurd yeyər.
- * Südlü qoyun sürüdən ayrılmaz.
- * Aclıq adama oyun öyrədən.
- * Açıq ağız ac qalmaz.
- * Ac yalavac qudurğan olar.
- * Özgənin qardaşı özgəyə qırğı gələr.

* Yağlı əlin var sürt öz başına, başın yağlısa sox ocağa.

- * Piyadanın qaydasıdır atlıya gülər.
- * At minənidir, qılınc bağlayanın.
- * Kəsib çıxarın bilsə, gündəliyə mahut yeyər.
- * Yoxsulluğu gördüm yox olsun.
- * Əli boş olanın üzü də qara olar.
- * Borcunu verən dövlətlənər.
- * Yüz qayğı borcu ödəməz.
- * Al ver deyiblər, al vermə deməyiblər.
- * Xanım qıran qabın səsi çıxmaz.
- * Fitnəlikdə malın saxla, salamatlıqda başın.
- * Mal gedər bir yerə, iman gedər min yerə.
- * Tapan tapanın olsa, naxırçı bəy olur.
- * Quldan xəta, ağadan ətə.
- * İki adam bir adama qoşundur.
- * El ilə qaragün bayramdır.
- * El arxası çəmən olur.
- * Qonağa hörmət elə, əgərçi kafir olsa.
- * Qonaqdan saldıran yağdan saldırıb.
- * Qonşu çörəyi qonşuya borcudur.
- * Heç kəsin çörəyi heç kəsin qarnında qalmaz.
- * Məsləhətli aş dadlı olur.
- * Sözü yaxşısı baldan dadlıdır.
- * Söz sözü gətirər, arşını bez.
- * Kosa kəndə girməmiş yallısını başladı.
- * Kişi kişidən qorxmaz, amma utanar.
- * Hörmət hörmətdən qalxar.
- * Oğluna qız axtarınca, qızına oğul axtar.
- * Atlı ilə atsız bir dəyildir.
- * Hər buğlanan qazanda aş olmaz.
- * Çağrılmamış qonaq
- * Süpürülməmiş yerdə oturur.
- * Ərdəbil bir şəhərdi, hər kəs öz vəkili.

Qazan qaynayanda nə deyər

Bir padşah var idi. Padşah vəzirdən soruşur ki, qazan qaynıyanda nə deyər? Vəzir fikirləşir, heç bir söz tapammır. Padşah vəzirə 40 gün möhlət verir. Vəzir durur düşür yola. Görür ki, bir axsaq kişi yolnan gedir. Vəzir də ona yoldaş olur, gedillər yola, qabaqlarına meyit çıxır. Vəzir deyir: –Görən bu ölüdü, ya diridi? Bu axsaq kişi vəzirə deyir ki, ə bu nə axmaq kişidi. Nəcə yanı ölüdü, diridi?

Gedillər oturullar bir meşədə. Vəzir axsaq kişiyyə deyir ki, dur meşədən özünə bir yoldaş tap. Durub gedillər, gedillər, bir zəmi gəlir qabaqlarına. Vəzir deyir ki, görəsən bunu yiyəsi yiyəcək? Axsaq kişi deyir ki, ə bu doğrudan gicdi. Axşam gedillər axsaq kişinin evinə. Axsaq kişi vəziri aparıb qoyur tavluya. Axsaq kişinin bir qızı vardı. Deyir: – Ay dədə, bu kişi nə deyib ki, gic olub. Dədəsi deyir ki, yolda bir meyit gəlirdi, soruşdu ki, görən bu ölüdü, ya diridi?

– Dədə doğru deyir də. Deyir, görən bu ölünün sahibi var, yerində adamı olacax, ya olmayacax? Qız soruşdu ki, dədə, ta nə dedi? Dedi: – Oturmuşdux meşədə, mənə dedi, dur get özə bir yoldaş tap. Qız deyir: – Doğru deyir də, o deyib qoca kişisən get meşədən özə bir əsa qır, əyiləndə, qalxanda sənə yoldaş olsun. Qız deyir: – Dədə, dur get o kişini gətir.

Vəzir gəlir evə. Bu vəzir qıza deyir ki, padşah mənə qırx gün möhlət verib öyrənim ki, qazan qaynıyanda nə deyər. Qız deyir: – Onnan hasat nə var ki? Qazan qaynıyanda deyir ki, mənim altımı çox qalama, aşaram–daşaram, töküb səni keçirəm.

Durur vəzir gedir. Padşaha deyir ki, qazan qaynıyanda deyir ki, mənim altımı çox qalama, aşaram–daşaram, səni keçirib külünü çıxarram, elə keçirəm ki, yerində heç nə qalmaz.

XIII. LƏTİFƏLƏR

Quyu dərin olsa

Hay düşür ki, Əlincə kəndlərinə katda seçəcəklər. Şərurdan Kərim bəy Bənəniyəyə gəlib varlılara boyun olur ki, əgər onu seçsələr nə istəsələr verəcək. Bunun üçün Şərura gəlib onun evində quyu demək kifayət edər. Elə ki, Kərim seçilir. Qəssaboğlu Bənəniyəyə oğullarını yığıb Şərura gəlir. Onları bir–bir öyrədib Kərimin evinə yollayır. Kimi düyü, kimi toxlu, kimi pul qoparır. Vaxt keçdikcə Şərur varlıları gəlib çıxırlar. Onlardan biri təşəxxüslə içəri girib ucadan «quyu» deyir. Kərim verməyə bir şey olmadığını görüb başını bulayır. Bunu eşidən Qəssaboğlu başını içəri uzadır və gülür:

– Nə qədər dərin olsa quyu, içində sərin olur suyu.

Qorxuzdum ki...

Qəssaboğlunun bir tufəngi olur. Bu tufəng ilə heç nə vura bilmir. Bir gün qəssaboğlu yenə də tufəngi götürüb ova gedir. Nə qədər əlləşirsə, heç nə vura bilmir. Axırda ələcsiz qalıb bərə qurur. Bərəyə bir neçə kəklik düşür. Qəssaboğlu bərəyə düşmüş kəkliklərin ayağını bağlayıb söyüddən asır ki, tufənglə vursun və kəndə aparıb desin ki, o da tufənglə ov vura bilir.

Qəssaboğlu kəklikləri söyüddən asır. Güllə açılanda kəkliyə yox, iplərə dəyir, kəkliklərin ayağı açılır pırıltı ilə üçüb gedirlər.

Kəkliklərə baxıb deyir:

– Gedin köpək oğlunun kəklikləri, vura bilməsəm də, heç olmasa bir qorxuzdum ki.

Atı öldürənin üstünə

Qəssaboğlunun qoca, əldən düşmüş bir atı olur. Atı azarlamışdı. Qonşusuna deyir ki, heç olmazsa başını kəsin, dərisindən istifadə edək.

Qonşusu Qəssaboğlunun evinin dalında atın əl-ayağını bağlayıb yerə yıxır ki, başını kəssin. Bu zaman Qəssaboğlu orada yox imiş. Kişi atın başını kəsir. Qəssaboğlu gəlib çıxır, kişiyə deyir ki, mənim atımın başını niyə kəsibsən? Mənim min manatlıq atımın başını kəsib, məni atsız qoymusan. Bütün qonşuları çağırıb yığır həyətdə ki, kişi mənim atımın başını məndən icazəsiz kəsib.

Kişi deyir:

– Qəssaboğlu, insafın olsun, özün dedin kəs, mən də kəsdim. Qonşular kişini qınayırlar. Kişi isə deyir ki, atın başını kəsməyi o dedi, mən kəsən zaman harasa çıxıb getdi. İndi deyir ki, atın başını məndən icazəsiz kəsmisən. Qəssaboğlu atılıb çıxır atın cəmdəyinin üstünə və qışqırır:

– Ay Əzrayıl, ay Mikayıl, deyin, atı öldürənin üstünə. Qonşular Qəssaboğlunun bu sözlərinə gülüşürlər, bilirlər zarafat edirmiş.

Sən həkim deyilsən

Bir gün Qəssaboğlunun uşaqları ac olur. Qəssaboğlu Naxçıvana yemək dalınca gedir. Lakin heç nə tapa bilmir. Alaqaranlıqda bir kəndə çatır. Axşam düşdüyünə görə burada gecələməli olur. Qəssaboğlu kəndin meydançasına gedir, görür ki, kənd camaatı bu meydançada oturub söhbət edir. O da bir tərəfdə əyləşir. Bir qədər söhbətdən sonra heç kəs evə getməyi təklif etmir. Hamı öz evinə gedir. Meydançada iki nəfər qalır. Qəssaboğlu deyir:

– Əşi, həkim olasan səni heç kəs qonaq etməsin. Heç belə dərd olar?

O biri deyir:

– Əmi, həkimsən? Qəssaboğlu deyir:

– Bəs necə, məndən böyük həkim var?

Oğlan deyir ki, indi ki, həkimsən, gedək mənə qonaq ol, anamın gözləri xəstədir, onu sağalt. Qəssaboğlu oğlanla onlara gedir. Evə çatanda deyir ki, mənə çörək gətirin. Mən acam. Bir az çörək yeyim, huşum başıma gəlsin, sonra ananın gözlərinə baxaram. Qəssaboğluna yemək gətirirlər. Yeyib – içdikdən sonra deyir ki, dörd–beş ildən qalma kərmə gətirin, evin ortasında ocağı qalayın, tüstü olsun, arvadın gözlərini tüstüyə verək. Ocağı qalayırlar, ev bütün tüstü olur. Arvadı gətirib ocağın qırağında oturdurlar. Qəssaboğlu arvadın yanına gəlir, deyir ki, ana, indi sənin gözlərini sağaldacağam. Arvad tüstüdən nəfəs ala bilmir, qışqırır ki, başına dönüm, ay həkim, axı mən tüstüdən boğuluram.

Qəssaboğlu deyir:

– Hələ vaxt var, bir qədər də döz. O qədər tüstü olur ki, arvad tamamilə huşunu itirib yıxılır. Qəssaboğlu ev sahibini çağırır deyir ki, indi arvadı götürün, qoy yatsın. Arvadı götürüb yer salırlar və yatağa uzadırlar. Arvad o yatmış yatır. Evdəkilər də çörəkdən–zaddan yeyib yatırlar. Hamı yatır, amma Qəssaboğlu yata bilmir, canına qorxu düşür ki, birdən arvad ölər, səhər ev sahibinə nə cavab verər?

Səhər ala qaranlıqdan ayılır, baxır ki, hava ağarır, bilir ki, səhərə az qalır. Qulaq asır, qulağına həzin bir səs gəlir. Görür ki, bu deyəsən arvadın səsidir, nə isə öz–özünə danışır. Qəssaboğlu səsini içinə çəkib diqqətlə qulaq asır ki, görsün arvad nə danışır. Eşidir ki, arvad öz–özünə deyir:

– Allah, sənə çox şükür, bu nə təhər həkimidi gəldi, mənim gözlərimi açdı, məni bələdan qurtardı.

Qəssaboğlu deyir:

– Ana, sənsən deyəsən axı, gözlərin açılıb?

Arvad deyir:

– Bala, sən həkim deyilsən, mələksən, mənim gözlərimi açdın. Qəssaboğluna buğda, un çuvalı verib yola salırlar.

Kimin adın mirdəşir yusun

Bir kətçisiyiynən Qəssaboğlu Kırniya gəlir. Əlincəçaya xeylax su gəlirmiş. Məjbur olullar tullansınar.

Qəssaboğlu tullanıp düşür bu qırağa. Kətçisi də zarafatca: "Ya Qəssaboğlu" deyip atdanır. Əmə düşür suya. Qəssaboğlu onu çaydan çıxarıncə hər ikisi islanır.

Kətçisi deyir:

– Səən adı çəkdim, belə oldu. Səən adı mirdəşir yusun.

Qəssaboğlu dözəmmir:

– Düz deyirsən. Kimin adın mirdəşir yusun, kimin də özün.

Küfləni tıx

Qış imiş, təndirlər qalanmış, kürsülər işə düşmüşmüş. Qəssaboğlunun qonağı gəlir. Qəssaboğlu da üz tutur arvada, der:

– Küfləni aç, təndir qızışsın, qonax yoldan gəlipdi. Arvadın da üzünən zəhər–zoqqum yağırmiş. Arvad tənbel–tənbel dizdərinə vırır yerə, hersdi–hersdi birtəhər açır küfləni.

Qəssaboğlu der:

– Sağ ol, arvad! Çox əziyyət çəkdim.

Arvad da qaldırır əllərini göyə ki:

– Bu zülümü mən götürdüm, sən götürmə. Mən küfləni açıp qurtarmamış bu kişi deyəcək ki, bəsdə, indi də küfləni tıx.

Eşşəyin qıçı sınaydı

Qəssaboğlu eşşəyin belində gedirmiş. Bir oğlannan raslaşır. Bının salam–kalamı kişiyyə xoş gəlir, oğlanı alır tərkinə.

Axşamüstü qayıdanda özü hersdiymiş, eşşəyi də yorqun. Həmən oğlannan yenə raslaşır. Bı dəfə oğlan salamsız–kalamsız atılır onu tərkinə. Qəssaboğlu bozarır:

– Bə indi hara?

– Necə hara? Mindiyim yerə.

Qəssaboğlu onu itələyib salır yerə, sora da qışqırır:

– Düş aşağı qanacaxsız!

– Düşürmüsən da, ta niyə qışqırırsan?

– Ə, sən ayrı dil bilirsən? Ay səhər sənə rast gələndə eşşəyin qıçı sındı.

Yazan yazıbdı

Bir yolcu gedirdi. Görür şər qarışıq, qarannıx düşüb, qapılardan birin döyür. Şirin dilli, xoş sifətti bir arvad açır qapını. Der, Allaha da qurban, qonağına da, keçillər evə. Qonax elə təzəcə oturmuşdu ki, sifətinən zəhər yağan, bədheybət ev sahibı özün yetirir. Arvad yeriyir qabağa, isti su gətirir, ərinin ayaqlarını yuyur. Gülə–gülə sıfra salır. Əmə ərinin qaşqabağı açılır. Yeyip, içillər. Ev sahibı çıxır eşiyə. Qonax der:

Əzizinəm çil qazı

Çil qazı gözəl qazı.

Gəldi bir kor yapalax,

Apardı gözəl qazı.

Arvad o saat bilir qonağın nə dediyini. Cavabı belə verir:

Əzizinəm çil qazı,

Çil qazı, gözəl qazı.

Gözəl qazı neyləsin

Yazıbdı yazan yazı.

XIV. SANCMALAR

Ülgüc əhvalatı

Əli kətxudanın bir dəlləyi varmış, Vəli adında. O dəlləh ancax kətxuda üçün işliyirmiş. Vəlinin bir ülgücü varmış. Xüsusi ülgüc imiş. Bu kəndin qoluzorlu bir sakini də varmış, adı Oruc imiş. Bir gün Orucun tamahı ülgücə düşür. Ülgücü dəlləhdən almaq istiyir. Ancax bilmir ki, nə kələh işlətsin ki, ülgücü Vəlidən xoşduğunun alsın. Heç bir imkan tapa bilmiyən Oruc bir dəfə dükana girib ülgücü götürür, Vəli hay–həşir salsa da heç xeyri olmur. Həftə dolanıp çatır başa, kətxuda gəlir üzünü qırxdırmağa.

Dəlləh də bikef halda onu qarşılıyır. Kətxuda onnan soruşur ki, ay dəlləh Vəli, nə olub belə qəm dəryasına batmısan?

Vəli dəlləyin aşığı da vardı, əlinnən saz çalıb, oxumax gəlirdi. Dedi:

- Ağa, elə-belə deyə bilmənəm, icazə ver saznan deyim. Kətxuda icazə

verdi.

Dəlləh Vəli sazı sinəsinə basıb görəh öz dərdini necə izhar etdi:

Başına döndüyüm, Əli qlava,
Zülmünən apardı Oruc ülgücü.
Şikayətə gəlib Vəli binəva,
Zülmünən apardı Oruc ülgücü

Öz adın Əlidi, nə gözəl addı,
Demə ki, dünyada nələr qahaddı,
Bayram oğlu Həsən özü şahaddı,
Zülmünən apardı Oruc ülgücü.

Kətxuda əhvalatdan halı olub, Orucu çağtırdı.
Oruc güclü olsaydı da, kətxudanı görən kimi qorxusunnan
büzüdü. Kətxuda bunu görüb daha da qızıışdı.

Ülgücü alıb dəlləyə verdi. O vaxtdan da el arasında
belə bir məsəl var: Sənin o malın qlavanın ülgücündən baha
oldu?

Qonaq və ev sahibi

Biri bir evə qonaq düşəndə ev yiyəsinə deyir:

Adaa gəlmişəm, sanaa gəlmişəm,
Səni ağsaqqal bilib yanaa gəlmişəm.

Əvəzində ev yiyəsi deyir:

Olaydı ərik, bişirəydim qəysəfa,
Tava dəlik, yağ da yox.
Unumuz da buğda dəyil, arpadı.
O da, bı da yoxdu, dəyirmandadı.
Yox olsun yoxsulluğu.

*Ustanın eyvanının
Qarına bax, qarına.
Səkgiz dəfə çay içənin
Narına bax, narına.

* Yağışın yağmağı, çörəyin qurtarmağı, gəlinin
doğmağı.

* Yarmadan doydux ki, əriştəyə keçəy?

* Sərçə dəyirdi, sərini verəm,
Qarğa dəyirdi, qanadını verəm.
Bildirçin dəyir, budunu verəm,
Bir dəvədən sənə nə verim, mənə nə qalsın?

* Qarğa özünü quş bilər,

Şorba özünü aş.

* Aşı bişirən yağ olar
Gəlinin üzü ağ olar.

* Xatun var ki, arpa döyər aş eylər,
Xatun var ki, kişini külbaş edər

*Ərim gedir ət alır, kilounan
Küftə salıram belə – belə.
Birin o bacıma, birin bı bacıma,
Kül mənim arvad başıma,
Ağlı zay başıma.

Ərim gedir qavın alır, gətirir.
Dilimlər çıxadıram belə – belə.
Birin o bacıma, birin bı bacıma,
Kül mənim arvad başıma,
Ağlı zay başıma.

*Qardaş evi, daş evi,
Didəm dolu yaş evi.
Ata – ana ölənnən sonra
Olur bir tanış evi.

*Qazandığın dünya malı
İtirdiyin can sağlığı.

*Damın dammır, itin qappır.

*Bəxtimin sərkəştəsindən
Yay günü hamama getdim,
Balta kəsməz buz oldu.

*Nə belə oğul olar,

Nə belə ata,
Bir təpik vurasan
Hamısı yata.

*Babam getdi biçinə,
Oraq dəydi qıçına.
Yumbalandı düşdü
Arxın içinə.

*İlim – ilim itərsən,
Köl dibində bitərsən.
Xarmudun məndən olmasa,
Lap pisdən də betərsən.
(və ya dilənçidən betərsən).

*Burda vurur qılıncı,
Ələmdə oynayr ucu.

*Yağ, yağ ilə qaynayanda
Yarma yavan qalacaq.

*Qarğa özün quş bilir,
Bulamac özün aş bilir.

*Arşın aparır, bez gətirir,
Qonşulardan söz gətirir.

*Axşam bizdə, şam bizdə.
Bitibdir yovşan bizdə.

*Bu gələn ağa qaynım,
Sallan, gir bağa qaynım.
Əyilin, dağlar, çəkilin, yollar,
Mənim ağa qaynım gəlir,
Əlləri yan cibində
Kələğayı payım gəlir.

*Qoz olarsan, badam olasan,
Özün də bir adam olasan.

*Geyməzsən təzə qalar,
Yeməzsən yaza qalar.

*Ağ əllər, ağ biləklər,
Baxçada qar kürəklər.
Həm yeriyyət, həm də
Dönər iməklər.

*Gedən bir şey qayırsa,
Oturanın bağı çatlayar.

*Adamdan eşşək olmasa,
Eşşəyin biri min tükənə tapılmaz.

*Çarvadardan adam olmaz,
Qonşunu dərd öldürər.

*Yan gərək gözəl döyə,
Özün də gözəl döyə.

*Get onu başa sal – oğuldan ötür,
Ata – baba qədrini
Baba olsan bilərsən.
Bacı qardaş qədrini
Yalqız qalsan bilərsən.

*Bölütkana deyəllər, niyə evlənmirsən? Bu da deər,
niyə evlənim? Hərədən bir çimdih götürürəm da...

* Əri döymüş gəlini it də qapdı bir yannan.

- * İşdə, güjdə necəsən?
- İş başına qəhətədi.
Payda, püşdə necəsən?
- Alıcı quş kimi.

XV. TAPMACALAR

Göydən bir dəri düşdü, toyuq ona yürüşdü.
(tut)

Ağ qız çiməndə uzanır.
(düyü)

Qara toyuq qapıda yatar.
(süpürgə)

Quyum qızıl, buğda ağ
(həməsir)

Altı qoyun, üstü keçi,
Başı findıq, quyruğu qayçı
(qəcələ, sığırçın)

Göy öküz yoldan baxır.
(qarpız)

Yer altında qıllı baş.
(soğan)

Dilbər zindanda, saçı eyvanda.
(çuğundur)

Ay halalar, ay halalar,
İçi qırmızı, üstü yaşıl halalar.
Ağıllılar açıq eyləyib tapallar
Ağılsızlar mat–mat durub baxallar.
(qarpız)

Ha gedər Hüseynxan,
Hey gedər Hüseynxan,
Heç yorulmaz Hüseynxan.
(su)

Tut–tut tubluğu
Tutda bitər tubluğu.

Tutdan bir şülə kəsdim
Nə tutdu, nə də tubluğu.
(qatır)

Biz yüz qız idik,
Qıran gəldi qırıldıq.
Allah verdi dirildik.
(yonca)

Bir qara öküzüm var,
Hər yetən çullayır.
(saç)

Axşam doğular,
Səhər yer ovar,
Axşam yığılar,
Səhər dağılar.
(cücə)

Acı yarpaq odda yanar,
Közünü yandırıb yaxar.
Bir ucundan duman qalxar,
Bir ucundan atəş baxar.
(papiros)

Başı darağı,
Quyruğu orağı.
(xoruz)

Atılıb düşər
Duzsuz, susuz.
Qırmızı pişər.
(qovurqa)

Beldə qurşaq göy olar,
Diksən daşdan ay olar.
O hansı ağacdır ki,
Hər fəsildə göy olar.
(şam ağacı)

Bir öküzüm var mıx yükü.
(kirpi)

Gedər, gedər ayağı yox,
Adam öldürər, əli yox.
Köynəyi var, tikişi yox,
Yumurta salır, tükü yox.

(ilan)

O nədir ki, qızıl öküz yatar durmaz?
Qara öküz gedər gəlməz?

(köz, tüstü)

O yana çapar, bu yana çapar,
Qapından atlı çapar.

(tulum)

Allahdan istə sən,
Sağ olsun bədən,
Gündə üç dəfə ödəməlisən.

(namaz və oruc tutmaq)

Hər ağacda bir rəng var,
İki rəngli gül açar.
Biri ağdır, biri qara
Şəfa verir insanlara.

(gecə və gündüz)

Quruda gedər, suda getməz,
Tüstü çıxmasa xoda getməz.

(maşın)

Tap tapış, yerə tapış

(xalça)

Üstü yaşıl məxmərdir

İçi şirin şəkərdir

(qarpız)

Özü on ikidir
Yeri edən ikidir.
Fırlanmaz tərsinə
İki dəfə atdırsan.

Görəsən ola nə...

(saatın əqrəbləri)

O nədir heç çıxmaz yadımdan,
Mənə yadigar gəlib əcdadımdan.
Bu işləri quran allahdan
Kəsilməmiş, əl vursan günahdır.

(kəbin)

Onlar ikidirlər,
Biri didər, biri udar.
Hər tərəfə toz səpələnər.

(dəyirman daşı)

Biri gedər, biri gələr.
Biri sevinc gətirər, biri kədər.

(uşağın doğulması və ölüm)

Ay var şənləndirər,
Ay var qəmləndirər.
Dünyanın yarısı bilir, yarısı bilmir.

(novruz bayramı və məhərrəmlik)

Yüz iyirmi dörd min kərpicdən bir ev tikilibdi.

On iki pəncərəsi, bir qapısı var.

Dünya onlarla olub bərqərar.

(yüz iyirmi dörd min peyğəmbər, on iki imam, bir allah)

Bu necə sirrdir,
Görəsən o nədir,
Biri öldürür, biri dirildir.

(qışda ağaclar ölür, yazda dirilir)

Çoxları həsrət çəkər,
Ağlayar göz yaşı tökər.
Gəzər çoxlu ölkələr,
Axırda təngə gələr.

(sonsuzluq, uşağı olmayan)

Bu necə misal olur,
İyirmidən 2–sin çıxanda
Doğsan doqquzu qalar.

(XX–II, 99)

Dağa qonar, bağa qonar,
İsti soyuğa dayanar,
Əyəsində ruzi qazanar.

(bal arısı)

Hər an bizi izləyər,
Ancaq vaxtını gözləyər.

(əcəl, ölüm)

Görüblər çox qərinələr,
Dünyada gör olur nələr,
Biri gedər, biri gələr.

(günəş, ay)

Başı kələm bağlayır,
Balalarını yığır başına,
Zülüm–zülüm ağlayır.

(samovar, çaynik, stəkan)

Gah əyilər, gah qalxar,
Həmişə bizi qabaqlar

(kölgə)

Nə özü doğulub
Nə də balası.
Anasından süd əmməz
Öz–özünə yekələr,
Yaxşı baxsan kökələr.

(toyuq və cücə)

Bir bulağın dörd gözü var,
Hər suyunun bir dadı var.
Biri turşdu, biri şor,
Biri şirin, biri acı.

(başda olan üzvlər, göz, burun,
ağız və qulaq)

Bir cüt rəqəmim var,
Yerini dəyişəndə otuz üç artır.
Tap görək, hansıdır onlar?

(66 rəqəmdir, tərsinə

çevirəndə 99 alınır)

Fərq qoymaz dünyanın
Dərəsinə, düzünə.
Əgər baxsan üzünə,
Xətər yetirər gözünə.

(günəş)

O yan qaya, bu yan qaya,
Hoppandım mindim boz daya.

(cütçü)

Tap tapı götürər.

(ağaclar)

Tap oğlunu götürər.

(divar)

Daşdan, dəmirdən,
Gözləri var xəmərdən.

(dəyirman)

Bu dərə uzun dərə,
Əsli nədəndir?
Göy əkdim qırmızı bitir,
Nəsli nədəndir?

(xına)

Nə yerdədi, nə göydə,
Nə göydədi, nə yerdə.

(pəncərə)

Hacılar hacıdı,
Başmağı narıncıdı.
Yarpaq açmır, qol atmır,
Tap görüm nə ağacıdı?

(Maral buynuzu)

Tut, tut tuburqu,
Tutdan bir şiv ayrılıb,

Nə tutdu, nə tuburqu.

(qatır)

Üstü taxta, altı daş,
Səkkiz ayaq, iki baş.

(vəl)

Başı kələm bağlar,
Qarnı vərəm bağlar.
Balaların yığar başa
Zırın–zırın ağlar.

(samavar)

Nə dəyirmandır, nə dəstərdi,

Ancaq onlara oxşar.

Gah kortalar, gah itilər

Hər nə versən üydər

(ağız və dişlər)

İstisi var, tüstüsü yox,

Şəfəq saçar, istisi yox

(günəş və ay)

Kəklik daşda gəzər,

Qələm qaşda gəzər.

Görəsən o nədir ki,

Həmişə başda gəzər?

(ağıl və fikir)

Kip bağlanar qapılar,

Başqa adam açə bilməz,

Özü bağlanar, özü açılar

(göz və qapaqları)

Üç yüz altmış beş yaşı var,

Ancaq ikicə qardaşı var.

Bir adam görmüşəm mən,

Əlli iki dörd qolu,

On iki başı var.

(ili, ay, fəsil, həftə, günəş, ay)

Bu dünyada üç şey kəsirdi:

Dəryadı dibsiz,

Qatırdı qulansız,

Göydü dirəksiz.

Əzizim qara nədir?

Qaş üstə qara nədir?

Gönü göy, ət qırmızı,

Sümüyü qara nədir?

(Qarpız)

Əzizim mən çoxusu,

Yəqin bilir çoxusu.

Aşıq bir bağa çıxdı,

Azı quru, çoxu su.

(Yer kürəsi)

Mən aşıqəm üç ata,

Üç oğuldur, üç ata.

Aşıq bir sərbaz gördü,
Suvar olub üç ata.

(Qoca, iki qılça və bir çəlik)

Mən aşıqəm azalmaz,
Xotkar payın az almaz.
Aşıq bir şam görübdü,
Yanar yağı azalmaz.

(Günəş)

Qat qalası,
Can piyalası.
Uçdu anası,
Qaldı balası.

(saman–buğda)

Üstü pulcuq,
İçi qılıcı.

(balıq)

Qatar–qatar uçarlar,
Şəhid olub qaçarlar.
Gündüzləri otlayıb
Gecələri uçarlar.

(durna)

Bir damım var
Tək dirəkdi.

(göbələk)

Gündüzlər dolanar,
Gecələr ağzı açıq yatar.

(ayaqqabı)

Ət dirəyin başında
Dəmir dəşikli papaq.

(üskük)

XVI. DEYİMLƏR

- * Dalınca qırmızı alma göndərmişdim?
- * Göydən zənbilinən düşmüşsən?
- * Keçəl başıma zif salmışsan?
- * Kürün iki atı var, niyə ikisi də ayğırdı?
- * Sənin qaş–gözün qaradı?
- * Niyə mənəim buynuzum var?
- * Məgər mən yerdən çıxmışam?
- * Dəlinin başında palıd ağacı olur?
- * Səni ana doğub, mənə dana?
- * Sən niyə qaragöz inəyin balasısan?
- * Niyə sənə yaş ağac satmışam?
 - * Niyə ilan boğazınnan çıxmısan?

XVII. ƏMƏK NƏĞMƏLƏRİ

Sayaçı sözləri

Bu saya yaxşı saya,
Baxar ölkərə, aya.
Tanrım bərəkət versin,
Həm yoxsula, həm baya.

Verən əllər say olsun,
Damağınız çağ olsun.
Sayaçıya sayanın
Oğlu-qızı sağ olsun.

Xırda-xırda çəpişlər,
Yoncanın başın dişlər.
Gələr yaylağa yaylar,
Gedər aranda qışlar.

Canım qoyun qarası,
Yunu məfrəc arası.
Yağlı südün sağaram
Yazın yayın arası.

Nənəm ot atar keçi,
Qayada yatar keçi.
Qışı sərt gələndə
Ovlağın atar keçi.

Saya gəldi gördünüz?
Salam verdi, aldınız?
Saya kimnən qalib?
Adəm atadan qalib.
Adəm ata gələnnən bəri

Dünya biriyat olannan
Şişdiyimiz öyəşdi.

Ağ biləkli gəlinlər
Sağıcıyam, sağıcıyam deyəsi,
Qurd biləkli qarılar
Buluyum–buluyum deyəsi.
Bu oğlumun deyəsi,
Bu qızımın deyəsi.
Sarı suyu çalanda
Boz kökəyə tökəsi.
Mal başlı boz köpəyin
Yerişi qoyuna dəyəsi.

Quşlarla bağlı

Qarğa–qarğa, bizdə cücə yoxdu,
O biri kənddə çoxdu.
* * *

Papıllı fərə,
Çıxma divarə.
Tutarlar səni,
Yeyərlər səni,
Qallam avarə.
* * *

Toyux yumurtdamıyanda onnarı evin bir oğlan uşağı
doldurur kisəyə, kisəni də çiyinə alıp toyuxları bu
sözlərinən qorxudur:

– Siz yumurtdamırsız, sizdən toyux çıxmaz, aparıb
sizi dəyirmanda üyüdərəm.

Bu “hərbə–zorbadan” sonra toyuxlar mütləx
yumurtdayıllar.

XVIII. LAYLALAR, OXŞAMALAR

Laylay boyun qurbanı,
Kəsici qoyun qurbanı.
Sən yeri bir mən baxım,
Olum boyun qurbanı.

Laylay dedim doyunca,
Baş yasdığa qoyunca.
Pardaxlan qızıl gülüm,
Bir iyliyim doyunca.

Laylayım quşdar olsun,
Dağda dərvişlər olsun.
Zərgərin çoxlu gəlsin,
Otağın gümüşdən olsun.

Layalay dərdin alım yat,
Ürəyimə salım, yat.
Sən bat şirin yuxuya,
Mənsə oyaq qalım, yat.

Laylay dedim ürəkdən,
Əlin çıxır bələkdən.
Sinəm ilə saxlaram
Səni qardan, küləkdən.

Laylay, dil aç, söz danış.
Gözlərim mən tez danış.
Boy at, eli, obanı
Kişi kişi gəz, danış.

Laylay mənim, bal balam,
Tütək götür çal, balam.
Sən hamıdan gözəlsən,

Yanağında xal balam.

Laylay atam balası,
Ayın – günün parası.
Mən sənə qurban olum.
Gözüm ağı – qarası.

Göyçək balam, a laylay
Çiçək balam, a laylay
Qönçə dolu butasan,
Hər kamına çatasan.

Qızılı şah budağın
Kölgəsində yatasan.
Ay bala, bəndim, laylay
Şəkərim, qəndim, laylay.

Gül dolu taxtın olsun,
Qızıldan baxtın olsun,
Qardaşının toyunda,
Oynayan vaxtın olsun.

Laylay, göyçəyim laylay
Gülüm–çiçəyim laylay.

OXŞAMALAR

Balam yatar axşamdan,
Yuxudan durar o başdan.
Balam oturur qucaqda,
İşimiz qalar bucaqda.

Balama dil demişəm,
Ağlama, gül demişəm.
Balam dil açan günə,

Quzu qurban demişəm.

Tarı bundan beşini ver,
Beşini ver, on beşini ver.
Hamıya on beşin verəndə
Bizə iyirmi beşini ver.

Evim–eşiyimsən,
Son beşiyimsən,
Dinim, imanımsan.
Ümid yerimsən,
Qafil qonağımsan.

Şəki şamaması,
Xorasan alması,
Süd doğraması,
Camiş xaması
Bu balama qurban.

Ay tarı,
Gəl bacadan bax barı.
Hər kəs balamı istəməsə
Evini tez yıx barı.

Oğlan ürəkdi,
Qız dirəkdi.

Yatmışdım oyanmışam,
Yastığa dayanmışam.
O qədər layla deyib
Yorulub dayanmışam.

Əlində qəçi,
Kürəkdə saçı,
İtdən qaraçı
Mənim balamdı.

Əlində sülü,
Sülü, bülbülü,
Qızların gülü,
Mənim balamdı.

Əlində tikə,
Dayandı yükə.
Bir burnu yekə
Mənim balamdı.

Tanrı bunun tayını ver,
Oxunu gizlət, yayını ver.
Olanların saxla,
Olmayanların payını ver.

Başımın al yaylığı,
Ortası zər yaylığı.
Hərə bir kərə desin
Balama can sağlığı.

Ay tarı ayanda saxla,
Yerini qayanda saxla

Havıya bulud gələndə
Al qanadın atda saxla

Ay tarı bunnan beşini ver,
Qocalıb qarımışdara ver.
Hər şeyə d.....
Hüşdərə ver.

*

*

*

Balamı dindirməh olmaz,
Dindirip güldürməh olmaz.
Balamın bu nənələri,
Şirin–şirin dilləri.
Bir cüt çəmən gülləri,
Qurban kəsdi əmiləri,
Yaşıllaşdı zəmiləri.
Balamı dindirməh olmaz,
Dindirip güldürməh olmaz.
Balam girip bucağa,
Örgənipdi qucağa.
Babası maşın göndərsin,
Balam gedir ocağa.
Balam quzu otarır,
Gədənnəri qaytarır.
Babası maşın yollasın,
Balam nəzir aparır.

XIX. BAYATILAR

Asafkəfin daşyam.
Qızıl üzük qaşyam.
Siz allah yer eyləyin,
Mən qərrib yoldaşyam.

Əzizim gülə baxdı,
Bülbüllər gülə baxdı.
Bir gözəl gülümsədi,
Ağzından güləb axdı.

Naxçıvanı il aldı,
Bir yar sevdim, el aldı.
Kaş ki, sevişməyəydim,
Arzum gözümdə qaldı.

Ordubadın yolu kərəm,
Yaxşı deyil duram gələm.
Ürəyim bağlayıb vərəm,
Bilməm necə varam gələm.

Naxçıvan yolu yavşan,
Halım olub pərişan.
Bir ilə kimi gəlməsən,
Qoyallar mənə nişan.

Burdan bir paşa keçdi,
Xalları qoşa keçdi.
Yığdı dünyanın malın,
Vurdu bir daşa keçdi.

Asafkəf ocağında,
Şam yanar bucağında.
Burdan bir gəlin keçdi,
Ağ oğlan qucağında.

Mən aşiqəm bəxt inən,
Bağbanı yox bağ tinə.
Fələk mənim baxtımda
Baxa mənə, baxtı nə.

Bu dərd məni dəng eylər,
Vurar başa səng eylər.
Nə ölərəm qutarram,
Vurar bəd irəng eylər.

Yarı yolladım özüm,
Allah, mənə bir dözüüm.
Yolda yoldaşı qurban,
Evə gələndə özüm.

Bir quş gəldi oyannan,
O tərəfdən, o yannan.
Ay quş, mənə bir xəbər,
O tərəfdən, o yannan.

Yaz gəldi doldu dağlar,
Yaz getdi soldu bağlar.
Kərəmin nəfəsindən
Yandı, kül oldu dağlar.

Əzizim yar içəridən,
Bağrım yar içəridən.
Gözüm qaldı qapıda,
Çıxmadı yar içəridən.

Görünür hürü dağı,
Duman, gəl bürü dağı.
Ölü dağı çəkilər,
Çəkilməz diri dağı.

Əzizim qara dərdim,
Dəymədi qara dərdim.
Gəlmədin, son nəfəsdə
Aparram gora dərdim.

Mən aşiq oba hanı,
El hanı, oba hanı?
Ya məni ora apar,
Ya gətir o baxanı.

Qızılgülü əkmərəm,
Dərrib yerə tökmərəm.
Zülfün boynuma keçsə
Şahmar ola çəkmərəm.

Əzizim arxasızdı,
Su axıb arxa sızdı.
Neyləsin bu yazıq el,
Əzəldən arxasızdır.

Hər torpağın barı var,
Bağların yarpağı var.
Dedim getmə, ay oğlan,
Orda yaman yağı var.

Qaxrının yanı yetim,
Sözümün canı yetim.
Qarın doyardan sonra
Deyərlər hanı yetim?

Mən aşiq gözər oldum,
Oxuyub yazar oldum.
Elə sevdaya düşdüm,
Quruyub xəzəl oldum.

Atlar yalı boynunda,
Otlar yalı boynunda.
Fələk bir iş eylədi
Qaldım əli qoynunda.

Əzizinəm yaşa bax,
Düşübdü o, yaşa bax.
Əcəl vurdu canımı,
Ya böyün öləm, ya sabah.

Alan sənsən, verən sən,
Heş demə bir yalan sən.
Gah evini bəzərsən,
Gah salarsan talan sən.

Əziziyəm göy bağlar,
Göy baxçalar, göy bağlar.
Gözəllərdə qaydadır,
Ağ buxağa göy bağlar.

Bostan əkili qaldı,
Kəmənd çəkili qaldı.
Yarım getdi qürbətə
Məndə şəkili qaldı.

Xoş gəlmisiz səfaynan,
Bir əli Mustafaynan.
Mən dolannam başına,
Bu cövrü, bu cəfaynan.

Əzizim, ay əzizim,
Dalınca qaldı gözüm.
Yavaş get, ayax saxla,
Sinəmdə çoxdu sözüm.

Bazara keçi gəldi,
Keçinin qıçı gəldi.
Ara verin, yol açın,
Qərbin köçü gəldi.

Ürəyim saz kimidir,
Baxçamız yaz kimidir.
Sənsiz yata bilmirəm,
Yorğanım buz kimidir.

Ağacda bara baxmaz,
Heyvaya, nara baxmaz.
Gözlərim səni gözlər,
Başqa bir yara baxmaz.

Ayınız ulduz oldu,
Gecəniz gündüz oldu.
Doxsandoqquz dərdim var,
Biri də gəldi, yüz oldu.

Əziziyəm ağ alma,
Bağda bitər ağ alma.
İncitmə, yaralarım,
Sağalmırsan, sağalma.

Əzizim sarı bağlar,
Gözəllər sarı bağlar.
Gözlərim gözlərini
Yadına salıb ağlar.

Gəl gedək kəndə belə,
Sən qayıt, mən də belə.
Xeyrinə xeyir allam,
Şərinə mən də belə.

Göydə qara buludlar,
Altında ərəb atlar.
Nə oğlum var, nə qızım,
Məni ağlasın yadlar.

Əzizim sözüm sənə,
Düşübdür gözüm sənə,
Pulum yox qurban alım,
Qurbanam özüm sənə.

Göydə ulduz can verməz,
Yaram kaldı qan verməz.
Gözlərim gözlərinə
Baxmamışdan can verməz.

İstəməm yad adamı,
Əridər dərd adamı.
Böhtan yandıran kimi,
Yandırmaz od adamı.

A dağlar, sona dağlar,
Söz yetməz sana, dağlar.
Yaz fəslə göllərində
Çalxanar sona, dağlar.

Əziziyəm qara qız,
Tellərini dara, qız.
Könüllü bağban ollam
Qoynundakı nara, qız.

Axşam oldu qaralı,
Gül bənizin saralı.
Yar yanımdan gedəli
Dünya mənə daralı.

Çiyin–çiyinə durduğum, yar,
Çiyninə çuxa saldığım yar.
Ayağın altı göy çəmən,
Boyuna qurban olduğum yar.

Dağlardan əsən külək,
Səbrimi kəsən külək.
Yarın zülfün dağıtdım,
Zalımsan, nəsən külək.

Bahar qədrin gül deyər,
Eşq atəşin dil deyər.
Ömrün–günün mənasın
Ay dolanar, il deyər.

İşığından qalan göz,
Ağladıqca solan göz.
Qan tökməsin neyləsin,
Əzizindən olan göz.

Əzizim ayım hanı?
Bulud yox, ayım hanı?
Ocağa qazan asdım,
Bəs mənim payım hanı?

Bulaq yolu qulaşdı
Yanı xanəli daşdı.
Qanrıldım geri baxdım,
Saç boynuma dolaşdı.

Əzizim duman çökər,
Qar yağar, duman çökər.
Aşiq yarın itirsə
Gözünə duman çökər.

Gedək çeşmə başına,
Söykək verək daşına.
Birin sən de, birin mən.
Dəm verək göz yaşına.

Ellərə bax, ellərə,
Ördək cumur göllərə.
Burda bir qərrib ölüb,
Səs düşübdü ellərə.

Ellərin elləri var,
Alnında telləri var.
Hərə bir az ağlasın,
Desinlər elləri var.

Savalan buz bağladı,
Yollar yarpız bağladı.
Bir naşi təbib gəldi,
Yarama duz bağladı.

Mən ölürəm çiçəkdən,
Yaram qoru milçəkdən
Yad ağlar, dərdin ağlar,
Anam ağlar ürəkdən.

Başda özüm aşağı,
Üzüm, gözüm aşağı.
Fələk bir oyun etdi
Kəsdi bizim otağı.

Arı şana dolanır,
Milçək qana dolanır.
Dərdi olan bacılar
Yana–yana dolanır.

Dağların qarı getməz,
Qüzeydi qarı getməz.
Qardaşım gedib gəlməz,
Ürəkdən dağı getməz.

Mən aşıq duman yerdə,
Dağ yerdə, duman yerdə.
Düşməni felinə düşmə,
Qalarsan yaman yerdə.

Mən aşıx gəlmədilər,
Dözüm yox gəlmədilər.
Vətən, səni bölənlər
Yerli yox, gəlmədilər.

Bilmərəm nə dəmdəyəm,
Talesiz bir bəndəyəm.
Yuvasız bayquş kimi,
Gündə bir vətəndəyəm.

Apardı səyyad məni,
Saxladı göy at məni.
Könlüm nigaran gedər,
Çox yatsam oyat məni.

Ağlamaqdan hayım yox,
Qardaşım yox, dayım yox.
Yüklənib qəm karvanım,
Qəmdən özgə payım yox.

Mən aşıx əsir yarım,
Yel əsir, əsir yarım.
Xalqda sən dözümə bax,
Dərd çəkir əsir yarım.

Mən aşıq qal Dizədə,
Düş gedək, qal Dizədə.
Mən sevdim, yad apardı,
Ürəkdə qaldı zədə.

Əzizim nəçiyəm mən,
Xana ərzəçiyəm mən.
Dolandım qarına gəldim.
Elə bil dilənçiyəm mən.

Mən aşıq gördüyünə,
At oxu gördüyünə.
Namərdə sirr əylənməz,
Mərd deməz gördüyü nə.

Mən aşıq badam çalar,
Bar verər badamçalar.
Züflərin şahmar ilan,
Qayıdıb adam çalar.

Əziziyəm qalx indi,
Tər canımda qalxındı.
Ayrıldıq, ayrı düşdük
Qoy dincəlsin xalx indi.

Əziziyəm, badam qız,
Məhlənizdə yadam, qız.
Bircə üzünü görsəm
İllərəcən şadam, qız.

Əzizim bircə–bircə,
Xalları bircə–bircə.
Oturaq gül bağında,
Danışaq bircə–bircə.

Əzizim sənə neynim,
Düşübdür sənə meydim.
Tərən oyadan könlüm
Yapışmır sana, neylim.

Əzizim düzə ceyran,
Zülfün sal üzə, ceyran.
Qorxmursan yad ovçudan,
Çıxmısan düzə, ceyran.

Mən aşıq səndə qalsın,
Səndədir, səndə qalsın.
Can məndə qərar tutmaz
Göndərim səndə qalsın.

Bağda bitən nədəndir,
Nə çəltikdir, nə dəndir.
Günah sənün özündə,
İnciməyin nədəndir?

Ağ alma allanıbdır,
Ağacdən sallanıbdır.
Alma göndərən insan
Əcəb xəyallanıbdır.

Mollanın əzən yeri
Məçiddi (məscid) gəzən yeri
İlan ollam yalaram
Ata, sən gəzən yeri.

Buğdalar köklü nədir?
Yar sevdim bir danədir.
Olmuşam yar dəlisi,
Deyirlər divanədir.

Bülbül hanı, gül hanı,
Bülbül gülün mehmanı.
Gəldim sənə görməyə
Danışmağa dil hanı.

Ay oğlan, doxtur oğlan,
Dərmanın çoxdur, oğlan.
Sevgilin xəstələninib
Xəbərən yoxdur, oğlan.

Dağlar məni dağladı,
Görən məni ağladı.
Zəncir olsa qalmazdım,
Kəbin məni bağladı.

Ağacdə xəzələ bax,
Dibində gözələ bax.
Boynun qoymuş çiyinə,
Sərgərdən gəzənə bax.

O toyda quzu gördüm,
Tükü qırmızı gördüm.
Açdım cənnət qapısını,
Sevdiyim qızı gördüm.

Aşığa əli yara,
Yol düşdü əli yara.
Məni yardan ayırarı,
Yazmışam Əliyara.

Əzizim nalə nədir,
Əldə piyalə nədir.
Düşsən məntək dərdə,
Biləsən nalə nədir.

Mən aşığam yüz dərdə,
Yüz dərmana, yüz dərdə.
Canım bir dərdə düşüb,
Gözüm qalib üzlərdə.

Bağda boran oldumu?
Yağdı boran oldumu?
Yarım burdan keçəndə,
Onu görənlər oldumu?

Ay dolana–dolana,
İl dolana–dolana.
Elə pis vaxtımdır ki,
Gəl dolana–dolana.

Əzizim qazan ağlar,
Od yanar, qazan ağlar,
Bel batmaz, külüng qazmaz,
Qəbrimi qazan ağlar.

Arxalığın yeddi qat,
Üçün saxla, dördün sat.
Mənə yaylıq almadın,
Canın çıxsın yalqız yat.

Yaralandım yatmanam,
Dərdi batman–batmanam.
Mən özüm yaralıyam,
Yaralı oyatmanam.

Qardaşı ölənlər neylər,
Kəsər bağırını teylər.
Ağlar, bacara bilməz,
Dönər midarə eylər.

Qaya başında təndir,
Dəstək gətir gəl yandır.
Dadanmamış kəkliyə
Al qoynuna dadandır.

Eləmi Qarabağı,
Gəncəni, Qarabağı.
Bir cüt tərən itirdim,
Qoynunda qara bağı.

Xoruzun ban verməyin,
Yaramın qan verməyin.
Heç analar görməsin,
Balanın can verməyin.

Dalımı dağa verrəm,
Dağa sadağa verrəm.
Eşitsəm qardaş gəlir,
Canım sadağa verrəm.

Lay–layın quşdar olsun,
Dağda dərvişdər olsun.
Zərgərin çoxlu gəlsin,
Otağın gümüşdən olsun.

Dağlar sənə əlindən,
Bağlar sənə əlindən.
Yüz min yaralı gördüm,
Ağlar sənə əlindən.

Yaralıyam yatmaram,
Mənzil uzaq, çatmaram.
İlan vuranlar yatsa,
Mən bəxti kəm yatmaram.

Əzizim neyləmişəm,
Bağrımı teyləmişəm
Məndən niyə incidin,
Mən sənə neyləmişəm?

Ay doğdu baxdı keçdi,
Şimşək tək çaxdı keçdi.
Vaxtsız gedən cavanlar
Dünyadan baxdı keçdi.

Əziziyəm Şərurdan,
Çaylar axır Şərurdan.
Mayam yoğrulub mənim
Əzəmətdən, qürurdan.

Kəklik daşa dağıldı,
Səkdi, başa dağıldı.
Məni elə vurdular,
Qanım daşa dağıldı.

Boynuna salıb silsilə,
Şeh düşüb qızıl gülə.
Çağır faytonçu gəlsin,
Gedirəm yarımgilə.

Köynəyin alasıdır,
Geymişən alasıdır.
Düşmən ağ geyinəndə
Sənə qara yaxşıdır.

Sən mənim baxtımı gör,
Qızıldan taxtımı gör.
Üz döndərib gedən yar,
Dön bəri, baxtımı gör.

Əzizim xana solmaz,
Gün vurur xana solmaz.
Olsa, öz anam olsun,
Özgədən ana olmaz.

Əziziyəm yorğana,
Su burular yarğana.
Ovçu bir maral vurub,
Özün verib yarğana.

Əzizim səsə gəlləm,
Eşidib səsə gəlləm.
Desələr yarın gəlir,
Yolları kəsə gəlləm.

Yeri, salatın yeri,
Səlbi Salatın yeri.
Yerinə yadlar gələr,
Geyər xalatın, yeri.

Hanı o dərdi yozan,
Dərdindən oldum ozan.
Bu dərdlərin içində
İstər üz, istər uzan.

Ağ dəvə ağı getdi,
Zəncirdə bağlı getdi.
İki könül ayrıldı,
Sinəsi dağlı getdi.

Yetiməm, atam sənsən,
Qəribəm, butam sənsən.
Düşmüşəm qəm dəryasına,
Qolumdan tutan sənsən.

Aşiq bəyaz ellərin,
Xanım bəyaz tellərin.
Çək ağzım, bağla gözüm,
Sonra oyat ellərin.

Mən aşiqəm yasindən,
Quran oxur yasindən.
Dünya mənim deyənin
Biz gəlirik yasından.

Dam üstə kəl durubdur,
Qız kəfənin yuyubdur.
Qız qaçar, oğlan qovar,
Kopoğlu qudurubdur.

Açdı çuxasın oğlan,
Məxmər yaxasın oğlan.
Əsli gör haraladı,
Yoxdu vəfası oğlan.

Mən aşiq sarı novdan,
Su gəlir sarı novdan.
Evin yıxılısın fələk,
Ayırma yarı yardan.

Qızıl gül səpələndi,
Meh vurdu, səpələndi.
Yardan xəbər gəlmədi,
Ürəyim şübhələndi.

Əziziyəm bu daşı,
Yaxşı saxla bu daşı.
Kaş bu gündən olaydım
Sənin həyat yoldaşın.

Yurğunun ağaşları,
Qar gətirməz başları.
Yurğuya qız verənin
Qırılısın qardaşları.

Mən aşiq yana baxtım,
Yanırsan yan, a baxtım.
Salam verdim yan keçdin,
Mən yana–yana baxdım.

Əzizim para–para,
Alma kəs para–para.
Gedin yarım deyən,
Vurubdur mənə yara.

Araxçını silim qoy,
Dörd yanına qızıl qoy.
Məni sənə verməzlər,
At yəhərin hazır qoy.

Əlimdə quş üzümü,
Yola dikdim gözümü.
Desələr yarım gəlir,
Öldürərəm özümü.

Araz kimi axıram,
Yandırırım, yaxıram.
Gözlərimdə gözüm var,
Həsərət ilə baxıram.

Kişimişi qoydum yükə,
Yeddi qat bükə–bükə.
Məni yardan eyləyən
Doğransın tikə–tikə.

Damdan–dama g z rl r,
Damda qurud  z rl r.
Toyda g z n çox olar,
Kor işləri b z ll r.

Burdan bir maşın ke di,
Tutmadı ba ın ke di.
Xalxdan bir–bir gedəndə
Bizdən bir qo un ke di.

A ıx arxa dolanır,
Bulud  arxa dolanır.
Qərib adam yad vətən,
Qorxa–qorxa dolanır.

Qara atın qulağı,
Gözləri  ah bulağı.
Eşitsəm yar evl nib,
Qara gəlsin duvağı.

Araxcının x z li,
Danı mayın məzəli.
Hara qoyub gedirsən,
Mənim kimi gözəli.

Mən a ıq el ba ına,
Sancıbdı tel ba ına.
Mənim başıma g l n
G lm sin el ba ına.

D ryada g mim qaldı,
Q rq oldu g mim qaldı.
Arzun g z nd  qalsın, fələk,
Necə ki mənim qaldı.

 ltiyin l m  qaldı,
D ym dim, kimə qaldı?
Yaxşı ev–eşik yıgđım,
Bilmədim kimə qaldı.

Gedərəm, yolun dağıdı,
Əcəb heyvalı bağıdı.
 k s n mən  k ni,
Görəsən necə dağıdı.

Ay dolana–dolana,
G n dolana–dolana.
G l g z k bu dağıları,
Biz dolana–dolana.

Naxcivan böyük  h rdi,
Yatdım, durdum s h rdi.
Səni yuxuda gördüm,
Ürəyim bir t h rdi.

Mən a ıq aran yerdə,
 l yerdə, viran yerdə.
Fələk k c m  qaytarıb,
M nzil  varan yerdə.

Əmim oğlu evinə,
 al yaraşır birinə.
 minqızı qurban,
Qələm tutan əlinə.

Əzizim Dağıstana,
Yol gedər Dağıstana.
Nec s n bir ah  kim,
Ahımdan dağı isdana.

Əmoğlu, gedək bağa,
Çiynimdəki yaylığa.
Sən hava ol, mən bulud,
Kəvsənə yağa–yağa.

Əziziyəm sağ qalar,
Ocaq sənər, sac qalar.
Acın qarnı doysa da,
Gözü doymaz, ac qalar.

Əziziyəm o taya,
O xərmənə, o taya.
Züflərin kəmənd eylə
Çək məni də o taya.

Əzizim arı şanda,
Beçələr arı şanda.
Mələklər şaddıq eylər,
İki yar barişanda.

Aşiq irza sənindir,
İmam Rza sənindir.
Qalsan kənizin ollam,
Getsən irza sənindir.

Heyranam boz börkünə,
Qonubdu toz börkünə.
Yarım, bədnəzər çoxdur,
Dəyməsin göz börkünə.

Bağa girdim yarpağa,
Qoymadın qoparmağa.
Cavanam irəhm elə,
Məni qıyma torpağa.

Gün getdi sarı qaldı,
Günüm ovsarı qaldı.
Dönüb dala baxmaqdan,
Gözümdə sarı qaldı.

Ay gəlin, saşdı gəlin,
Divardan aşdı gəlin.
Sən бүkdüyün düyünçəni
Gör kimlər aşdı gəlin.

Evləri burda yoxdu,
Köçüblər, yurtda yoxdu.
Canım necə can versin,
Can alan burda yoxdu.

Çıxdın divar üstünə,
Divar uçdu üstünə.
Mən sənə neyləmişdim,
Günü gətdin üstümə.

Əlinə saz verdilər,
Yonqusun az verdilər.
Payları payladılar,
Haqqını az verdilər.

Xırdaca qol qarmağı,
Yar xınası barmağı.
Mənim yarım uşaxdı,
Nə bilir yalvarmağı.

Dağları kömürdəndir,
Keçən gün ömürdəndir.
Vədə verdin gəlmədin.
Ürəyin dəmirdəndir.

Evləri yaxın yarın,
Boyuna baxım yarın.
Baxmaq ilə doymaram,
Bəlgəsin taxın yarın.

Əzizim mən də gələm,
Minib kəməndə gələm.
Qoşulub qardaşına,
Siz olan kəndə gələm.

Əzizim coşub daşdım,
Hicran dəftərin aşdım.
Fələk güclü, mən gücsüz,
Götürüb başım qaşdım.

Bu yaxa, mənim yaxam,
Silsiləm yoxdur taxam.
Mənim nə vaxtım idi,
Ah çəkib yola baxam.

Burda bir xanım gedər,
Ardınca canım gedər.
Bir yerdən yaralansam,
Yüz yerdən qanım gedər.

Kostiyumun dəstinə,
Ətir səpdim üstünə,
Neyləyim arvadın var,
Məni də al üstünə.

Əzizim qurud aşı,
Yeməyə qurud aşı.
Xudamın könlü alsın,
Göyərdər quru daşı.

Əsafkəf ocaq–ocaq
Orda şamlar yanacaq.
Xoş o qızın halına
Sevdiyinin olacaq.

Stol üstə göy daraq,
Yarımı gördüm bayaq.
Qaçdım, yetişəmmədim,
Qırılısın belə ayaq.

Kəkliyim suda gəlir,
Boynunda duva gəlir.
Yar yolu gözləməkdən
Başıma hava gəlir.

Kələğayının qarası,
Çox çəkmədi arası.
Gedibdir gələcəkdir,
Qaynanamın balası.

Əzizim neyləmişəm?
Bağrımı təyləmişəm.
Məndən niyə incidin,
Mən sənə neyləmişəm.

Əmim oğlu ziyadə,
İki quş bir yuvadə.
Bir at götür, bir qamçı,
Əmqızın gedir yadə.

Naxçıvanın duz dağı,
Duz tərəsi, duz dağı.
Çəkdi yar sinəm üstə,
Dağ üstündən yüz dağı.

Ağrıdan gəl, Ağrıdan,
Başmaqçıgım sarğıdan.
Mən elə qız deyiləm,
Qardaş başın ağrıdam.

Əlimdə yayıma bax,
Gül üzlü ayıma bax.
Çəkdiyim zəhmətimə,
Aldığım payıma bax.

Çoban qoyuna gedər,
Baxar boyuna gedər.
Çobanın ağ şişəyi,
Toy ətliyinə gedər.

Payızın əzəlidir,
Bağcanın xəzəlidir.
Adına qurban olum,
Adların gözəlidir.

Gün ortadan dayanar,
Aləm nura boyanar.
Bir bayatı deyərəm,
Yar yuxudan oyanar.

Bu dağlar uca dağlar,
Gündüzü gecə dağlar.
Ovçusu cavan ölüb,
Maralı qoca dağlar.

Sallandı gəldi göyçək,
Başında güldü göyçək.
Əlində bir dəstə gül,
Üzü güldən də göyçək.

Qızıl üzük miyanı,
Durmaz barmağın qanı.
Bağçamıza dolan gəl,
Olum gözün qurbanı.

Əziziyəm belə yaz,
Qələm götür, belə yaz.
Nakam könlüm şad olmaz
Yüz il gəlsə belə yaz.

Yaylıgım həşdi–hüşdü,
Həşyəsi yerə düşdü.
Yüz min iyid içində,
Gözüm çobana düşdü.

Bu gələn dəvəlidi,
Yüklüdü, dəvəlidi.
Gözümün ilkin avı,
Sevdamin əzəlidi.

Köynəyi sarı canım,
Saşdı bir arı canım,
Yar dərđini çəkməkdən
Qalmayıb yarı canım.

Ağdı biləyin, oğlan,
Nədi diləyin, oğlan?
Gedərəm eləsinə,
Yanar ürəyin, oğlan.

Qardaşlarım, qoşa gəl,
Qarlı dağlar aşa gəl.
Dəsmalı al əlinə,
Ağlaşa–ağlaşa gəl.

Bu gələn naxır deyil,
Saralan taxıl deyil.
Könlüm səni istəyir,
Mənzilin yaxın deyil.

Çaylar olub dişləmə,
Çayın pulun xəşləmə.
Evə qonaq gələndə,
Ərzi–giley başlama.

Ağ gülü atdım çaya,
Camalın bənzər aya.
Cavan ömrüm çürüdü,
Günləri saya–saya.

Göydə ulduz aynadı,
Gözüm yardan doymadı.
Gəlirdim səni görəmə,
Zalım fələk qoymadı.

Əzizim qalmaqala,
Kimsiyə qoyma qala.
Mən səni gizli sevdim
Kim saldı qalmaqala.

Qondaran dik dabandı,
Yerə vurma amandı.
Sevəsən getmiyəsən,
Görəsən nə yamandı.

Əmim oğlu kür idi,
Əl dəsmalı kir idi.
Qazan asdım yumağa,
Axar çaylar qurudu.

Bulaq səndə qum olaydım,
Əriyəydim qum olaydım.
Nişanlım suya gələndə,
Küzəsinə mən dolaydım.

Aşırıq bayat elləri,
Xalın boyar telləri.
Çək ağzım, bağla gözüüm,
Qardaş, oyat elləri.

Əzizim bol–bolluqdu,
Dam üstə dam bolluqdu.
Qalada bir toy tutdum,
Şabaşı göy yolluqdu.

Mən aşırıq duman yerdə,
Çən yerdə, duman yerdə.
Düşmənlə felinə düşmə,
Qalarsan yaman yerdə.

Gəldi zamana neylim,
Keçdi zamana neylim.
Çar çarı üstümnən qoşdu,
Döndərdi samana, neynim.

Bülbül qurban güllərə,
Qurban şirin dillərə.
Hamı əl–ələ versə,
Yağı neylər ellərə.

Dağların qarı getməz,
Quzeydi, qarı getməz.
Qardaşım gedib gəlməz,
Ürəkdən dağı getməz.

Dağlar dağladı məni,
Görən ağladı məni.
Zəncir olsa qırdım,
Bu qəm bağladı məni.

Mən olmuşam nəvayə,
Gəl qulaq as nəvayə.
Nə namərdə yoldaş ol,
Nə ahə düş, nə vayə.

Yox aşığım kim saya,
Kimsə qaşmaz, kim saya.
Ye malın, sür dövranın,
Ye, qalmasın kimsəyə.

Dəniz susuz olarmı?
Dibi qumsuz olarmı?
İt oğlu, köpək oğlu,
Qız da toysuz olarmı?

Sarı–sarı hasarı,
Sarvan çəkər hasarı.
Qızıl bərgah sahibi,
Yönünü sal ev sarı.

Bu dağa yol salaydım,
Karvanı bol salaydım.
Bilsəydim ayrılıqdı,
Boynuna qol salaydım.

Üç qardaş, a üç qardaş,
Xəncəri gümüş qardaş.
Bacın qərrib yerdədir,
Çək cilovu, düş, qardaş.

Ay dolana–dolana,
İl dolana–dolana.
Elə sığışdır məni,
Gəl dolana–dolana.

Aşiq dərdə nə bağlar.
Gümüş gərdənə bağlar.
Gedək dərdli yanına,
Görək dərdə nə bağlar.

Üzərrik dənə–dənə,
Dağılsın dörd bir yanə.
Qohum ola, yad ola,
Gözü burada yana.

Mərcimək gilə–gilə,
Ölçürəm silə–silə.
Yarım qapıdan girib,
Baxıram gülə–gülə.

Əlif mənəm, bey mənəm,
Əlif qəddin əymərəm.
Vermə əcəl köynəyin,
Mən cavanam geyməyəm.

Əziziyəm bu qaşı,
Yaxşı saxla bu daşı.
Kaş bugündən olaydım
Sənə həyat yoldaşı.

Mən aşiq yana baxtım
Yanırsan yan, a baxtım.
Salam verdin, yan keçdin,
Mən yana–yana baxdım.

Aşiq sayad elləri,
Xalın sayad elləri.
Sən yat yuxun alginən,
Sonra oyat elləri.

Çobana bax, çobana,
Verib daban–dabana.
Çobandan süd istədim
Döndü qıllı qabana.

Burası doğanaqdır,
Yar qalada qonaqdır.
Gedəndə küsdürmüşəm,
Gələndə bidamaqdır.

Əziziyəm asanda
Dağdan karvan asanda
Yolumu sel apardı
Çaylar aşıb daşanda

Əziziyəm gül ara
Ulduz hara gül hara
Bu dünya əfsanədi
O dünyada gün ara

Aşiq elə gəl barı,
Şana telə gəl barı.
Ürəyim səni istəyir,
Bizim elə gəl barı.

Ay çincini–çincini,
Öpüm ağzın içini.
Yar bir otaq tikibdi,
Mən onun göyərçini.

Dağlar, otun qurusun,
Bağlar, suyun qurusun.
Fələyin də mənim tək
Matı–qutu qurusun.

Armud ağacı nəli,
Dibi yaşıl xələli.
Göydən bir səda gəldi,
Ya Məhəmməd, ya Əli.

Qarayam Qəmbər kimi,
Müşk ilə ənbər kimi.
Qaranı elə sevrələr,
İsa peyqəmbər kimi.

Duman dağdan belə gəl,
Dolan bağdan belə gəl.
Əzrayıl ava çıxıb,
Səni vurur, belə gəl.

Əzizinəm oxu tər,
Oxu bülbül, oxu tər.
Alma sinəmi nişan,
Qəm içində ox itər.

Elin toyu həzarat,
Balam toyu həzarat.
Gəlmişəm toyun görəm,
Oğlun toyu hazarat.

Qaşları qələm–qələm,
Pulum yox səni alam.
Səni əzrayıl aparsın,
Mən ordan satın alam.

Bu qaya daş qayadır,
Ürəyi boş qayadır.
Görən kimi itirib,
Gözləri yaş qayadır?

Əziziyəm sanına,
Durna baxmaz yanına.
Sənə bir yol baxanın,
Od salırsan canına.

Bənövşə itirmişəm,
Su verib yetirmişəm.
Yaxşı günləri, bala,
Mən belə bitirmişəm.

Mən aşıq tikan evdə,
Gül batsın tikan evdə.
Allah necə can verim
Özgələr tikən evdə?

Bostan əkili qaldı,
Kətan tikili qaldı.
Yarım getdi qürbətə,
Məndə şəkili qaldı.

Ellərə bax, ellərə,
Yağış yağar güllərə.
Burda bir iyid ölüb,
Səs salıbdı ellərə.

Bağda üzüm ağacı,
Üzüm–gözüm ağacı.
Bağa baltalı girib,
Kəsib bizim ağacı.

Əziziyəm xoş mələr,
Quzu mələr, qoş mələr.
Sevgisinə yetməyən,
Dağlarda mələr, mələr.

Marala bax, marala,
Vur oxunan yarala.
Evinə hay–küy düşüb,
Gəl özün sal qarala.

Əzizim yaşa məni,
Güllərdə yasəməni.
Qəm içində üzürəm,
Çağırma yasa məni.

Samovarın miskinə,
Gedək yarın yasına.
Ölübdü yar, ölübdü,
Gedərəm ayrısına.

Samovarın çəhləri,
Seçibdi göyçəkləri.
Yar özü göyçək deyil,
Göyçəkdi birçəkləri.

Gün getdi dalda qaldı,
Əlim divarda qaldı.
İyid ölmüş, qan qusmuş,
Bilmədim harda qaldı.

Bı yaxa mənim yaxam,
Üzüyüm yoxdu taxam.
Mənim nə vaxtımdı,
Ah çəkib yola baxam?

Çıx dama yerin salım,
Əlinnən gülün alım.
Tehrana gedən oğlan,
Qəyit gəl qadan alım.

Tehran yolları kələm,
Ürəyim bağlayıb vərəm.
Ürəyim səni istər,
Vaxt yoxdur duram gələm.

Nağarayam, nağara,
Nağaraya ver ara.
Bağlanıb mənim qapım,
Mən hara gedim, hara?

Əmim oğlu olasan,
Mənə yaylıq alasan.
Mana yaylıq almasan,
Qadam–balam alasan.

Hakuşqada quş durmaz,
Kətan köynək, yaş durmaz.
Qız oğlanın qoynunda,
Səhərəcən dinc durmaz.

Yeri–yeri qarnı yırtıq,
Nəyindi məndən artıq.
Telim telin bərabəri,
Cığalarım səndən artıq.

Gedirəm yolum dağdı,
Könlüm heyvalı bağdı.
Çəkərəm gizlin dərdin,
Necə ki, canım sağdı.

Fələyin öz əlindən,
Ağladım göz əlindən.
Gedim kimə nə deyim,
Bəxtimin öz əlindən.

Yatanacan ağlaram,
Ölənəcən ağlaram.
Torpağım torpağına,
Qatanacan ağlaram.

Aşırıq məzədi dərdim,
Meydi, məzədi dərdim.
Harda yadıma düşdü, n
Orda təzədi dərdim.

Bənövşəyəm, bitərəm,
Kol dibində itərəm,
Gözləyəyəm gəlməzsən,
Boynunu ayırı bitərəm.

Əzizim sarı dağdan,
Su gəldi sarı dağdan,
Fələk səndə nə qaydadır
Ayırdın yarı yardan?

Əzizim oyat məni,
Aparıb göy at məni.
Dərd–qəm yuxusundayam,
Çox yatsam oyat məni.

Əzizim baş əymənəm,
Ağacı yaş əymənəm.
Lap belə cavan olsəm,
Namərdə baş əymənəm.

Mən aşıq tut nubarı,
Yeməyə tut nubarı.
Sevib almayacaqsan,
Adımı tutma barı.

Çobanı qoyun əyməz,
Eyləyər toyun, əyməz,
İgid oğul düşməne,
Yalvarıb boyun əyməz.

Kəklik daşda nə gəzər?
Kırpik qaşda nə gəzər?
Ağlı olmayan adamın,
Huşu başda nə gəzər?

Durnalar düzüləndə,
Qıy vurub süzüləndə,
Düşmən mürada yetər,
Əl əldən üzüləndə.

Mən aşıq duman yerdə,
Dağ yerdə, duman yerdə.
Düşmən felinə düşmə,
Qalarsan yaman yerdə.

Bağa girdim almadı,
Yığdım qoynum dolmadı.
Hansı həkimə getdim,
Dərdə çara olmadı.

İstəməm yad adamı,
Əridər dad adamı.
Böhtan yandıran kimi,
Yandırmaz od adamı.

Yandı bağrımın başı,
Ahım əritdi daşı.
Tərpətədi göy dəryanı,
Axıtdığım göz yaşı.

Qoyunu yuyun gəlsin,
Dərisin soyun gəlsin.
Balası mələyəndir,
Anasın qoyun gəlsin.

Əzizim iri-iri,
Xalların iri-iri,
Məni səndən eyləyəni,
Çürüsün diri-diri.

Əzizim üz verənim,
Riz alıb, üz verənim,
Başına daş düşübdü
Sənə də söz verənin.

Əzizinəm bu bağa,
Bu bağçaya, bu bağa,
Qurban olum o yara,
Bir də gələ bu bağa.

Əzizim çaylar belə,
Hey coşub çağlar belə.
Dağdan ayrıldığımdan
Ağlayır çaylar belə.

Əzizinəm, ay gözəl,
Günəş gözəl, ay gözəl.
Qarşında diz çöksəm də,
Alçalmaram, ay gözəl.

Aydan aya baxarlar,
Qızıl üzük taxarlar.
Yarı göyçək olanın
Evini tez yıxarlar.

Bulağın başına sən,
Dibinin daşına sən.
Düyün qoydun, dağ çəkdi,
Ürəyin başına sən.

Əzizim gülə can ver,
Öl, bülbül, gülə can ver.
Dost səndən can dilərsə,
Sən gülə–gülə can ver.

Bulud endi dağlara,
Xəzan gəldi bağlara.
Fələyin gərdisindən,
Ömür–gün keçdi qara.

Enişdən enənə bax,
Dolayı dönənə bax!
Muradına çatmayıb,
Çırağı sönənə bax.

Əzizim iydə şirin,
Yeməyə iydə şirin,
Gəl yaxınca oturaq,
Danışaq bir də şirin.

Lalə aldı tez gətir,
Arşın apar, bez gətir.
Nə qonşuya söz apar,
Nə qonşudan söz gətir.

Pəncərədən əl eylər,
Əlləri gəl–gəl eylər.
İki könül bir olsa,
Dağdan, daşdan yol eylər.

Kəklik daşda nə gəzər
Qələm qaşda nə gəzər.
Yoldaşı pis olanın,
Əqli başda nə gəzər?

Bağ oldum, bostan oldum,
Dillərdə dastan oldum.
Üç günlük aşna üçün,
Yüz illik dostdan oldum.

Əzizim mərdə məni,
Salmısan dərdə məni.
Namərdə qul olmamam,
Qurban kəs mərdə məni.

Qalada xoruz banlar,
Onun dilin kim anlar?
Yarım mənnən küsübdür,
Qoymayın, müsəlmanlar.

Yetişib dəyməmişəm,
Qol–budaq əyməmişəm.
Quran gətir əl basım,
O qıza dəyməmişəm.

Kəkliyin yava gəlir,
Boynunda duva gəlir.
Yar həsrətin çəkməkdən,
Başıma hava gəlir.

Barmağım beşdi mənim,
Yaşım on beşdi mənim.
Dədə, məni ərə ver,
Ər vaxtım keşdi mənim.

Gümüş telinə qurban,
Kəmər belinə qurban.
Dünyada bir canım var
Şirin dilinə qurban.

Plovu süzdürmüşəm,
Nimçəyə düzdürmüşəm.
Üç günün gəliniyəm,
Qaynanamı küsdürmüşəm.

Mən aşiq yekə dərdim,
Dağlara çökə dərdim.
Nər çəkməz, maya çəkməz,
Yüklənə yükə dərdim.

Adını gül qoydular,
Əlinə pul qoydular.
Sənin nə vədən idi,
Adını dul qoydular?

Əmiqızı ha, əmiqızı,
Sənə qurban qoç–quzu.
Sən ki, mənə gəlmədin,
Qoy gəlsin yadlar qızı.

Onbir ondan yaxşıdır,
Çuxa dondan yaxşıdır.
Düşməne boyun əymə,
Ölmək ondan yaxşıdır.

Bu dağlar ahı neylər,
İyid pənahlı neylər.
Ümüdümü gəl üzmə,
Görək ilahi neylər.

Tufan gələr, dağ kəsər,
Yel vuranda bağ əsər.
Sən yadıma düşəndə,
Ürəyim zağ–zağ əsər.

Bülbül hanı, gül hanı?
Gül hanı, bülbül hanı?
Yarı yalqız görəndə,
Danışmağa dil hanı?

Bülbülün dadı nədi?
Fəryadı, dadı nədi?
Əllərdən–ələ düşən,
Bir gülün adı nədi?

Qızıl gül üç gün açar,
Üç yarpaq, üç gül açar.
Çağırısan Əbülfəzi,
O yaxşı müşkül açar.

Aşığım yaz a dərdim,
Qanan yox yoza dərdim.
Fəqir bir bülbül kimi
Qalıbdı yaza dərdim.

Çadırları qurmuşam,
Qalaqları vurmuşam.
Mən fələyin əlindən
Dayanmışam, durmuşam.

Göydə qara buludlar,
Para–para buludlar.
Mənim ərzi halımı
Apar yara, buludlar.

Bulud gəlir dağ üstə,
Şeh tökülür bağ üstə.
Şamamanı gizlətmə,
Qoy görsənsin tağ üstə.

Gedirəm sərdəstə mən,
Olmuşam sərgəstə mən.
Gəlib əcəl fərmanı,
Yazılmışam başda mən.

Çayların bol daşı var,
Bol suyu, bol daşı var.
Yar qürbətdə darıxmır
Yanında yoldaşı var.

Vurulmuşam qaşına,
Gözlərinin yaşına.
Baş götürüb qaçaram
Uca dağlar başına.

Araxcının mirvarı,
Dərdi deyim, din barı.
Çox danışib ağlama,
Mən dinləyim, sən zarı.

Yel əsəndə gül incir,
Bülbül incir, gül incir.
Yad bağban bağa girsə,
Yarpaq tökər gül incir.

Arazım aran yeri,
Sızıldar yaram yeri.
Hər möhlətə dözərəm,
Kəsilib çaram, yeri.

Əzizim yad ağlasın,
Gülməsin, yad ağlasın.
Yardan vəfa görmədim,
Yad yansın, yad ağlasın.

Əzizim ay evinə,
Gün gedər ay evinə.
Getdim yarı görməyə,
Düşdüm vay–vay evinə.

Ayımız ulduz oldu,
Gecəmiz gündüz oldu.
Doxsandoqquz dərdim var,
Bir də gəldi, yüz oldu.

Qürbətə düşdü yolum,
Düşmən oldu sağ–solum.
Eldən ayrı düşəli,
Buxovlandı əl qolum.

Əzizim qara gözlər,
Sürməli qara gözlər.
Məni fələk əyməzdi.
Əyibdir qara gözlər.

Əzizim dağı düzə,
Saçların dağıt üzə.
Qorxuram bir ah çəkəm
Döndərəm dağı düzə.

Ay at, nalına qurban,
Xətti–xalına qurban.
Məni anama yetir,
Dırnaqlarına qurban.

Çoban, itin qudursun,
Arxasında su dursun.
İyidsən qarğamaram,
Sənin dilin qurusun.

Arı şana dolanır,
Milçək qana dolanır.
Sevdiyim olmayan oğlan,
Yana–yana dolanır.

Araz daşdı, ay aman,
Həddin aşdı, ay aman.
Keçən günlərim keçdi,
Hamısından bu yaman.

Dərya dərdin kim üzər,
Durar mərcə kim üzər.
Qardaşın yaxşısından,
Görən əlin kim üzər.

Yetiməm, yoxdu atam,
Məxmərəm, yoxdu butam.
Düşmüşəm yaman dərdə,
Bir yer də yoxdu atam.

Günün sarısı mənəm,
Dağın balası mənəm.
Allaha qurban olum,
Bəxti qarası mənəm.

Mıxəy əkdim bel ilə,
Hey suvardım sel ilə.
Mən səndən ayrılmazdım,
Ayrırdılar fel ilə.

Ay heldə–heldə çoban,
Tüfəyi beldə çoban.
Sən məni harda sevdin,
Bu qərrib eldə, çoban?

Mən bu bağa gəlmişəm,
Yana–yana gəlmişəm.
Götürmüşəm dərdimi
Ağlamağa gəlmişəm.

A dağlar, uca dağlar,
Hamıdan uca dağlar.
Ayrılıqdan, üzöldüm,
Mən dözümlə necə, dağlar?

Eləmi ya saraylar,
Ürəyim yas haraylar.
Üstümə hücum çəkdi
Pis günlər, yassar aylar.

Əzizim Alı mindi,
Düratı Alı mindi.
Koroğlu tək mən də,
Yar, qadan alım indi.

Əzizim bala qaçdı,
Çəşmindən bala qaçdı.
Bulud tikən yuvadan,
On iki bala qaçdı.

Toyda alma atarlar,
Barmaq üstə tutarlar.
Mən nadanam bilmirəm,
Yarı necə tutarlar.

Əzizim o da məni,
Saldılar oda məni.
Güvəndim sənə, fələk,
Sən saldın oda məni.

Qardaş, qardaş, xan qardaş,
Qıyqacı baxan qardaş.
Böyü–böyü, başa çat,
Aparaq nişan, qardaş.

Qardaşa bax, qardaşa,
Papağın qoyub başa.
Qardaşın düşmanları
Dönsünlər qara daşa.

Bu dağlar hürü dağı,
Duman gəl bürü dağı.
Ölü dağı çəkilməz
Çəkilməz diri dağı.

Armıdı qaladılar,
Sərişdə saxladılar.
Mənim kimi gözəli
Kimə adaxladılar.

Əzizim yara canım,
Yar bağrım yara canım.
Gözün qurbanı, göy at,
Tez yetir yara canım.

Elədimi tamam qan,
Oxu dərsin, tamam qan.
Dərya var ki, lil axar,
Dərya var ki, tamam qan.

Eləmi gül azardan,
Köç gedər Güləzardan.
Xarın ölsün, ay bülbül,
Qurtarsın gül azardan.

Aşiq yaman əlindən,
Yan ver yaman əlindən.
Çarxı dönmüş fələyin
Çəkdim aman əlindən.

Əzizim daş üstünə,
Daş qoyum daş üstünə.
Ömür quş kimi uçu
Yaş gəlir yaş üstünə.

Xəstə könül can üstə,
Can tapşırar can üstə.
Əzrail can alanda
Hünərin var can istə.

Əzizinəm yasa bax,
Düşübdü o, yasa bax.
Əcələ borclu canım
Ya böyün öləm, ya sabah.

Əzizim mərdanadı,
Mərd sözü mərdanadı.
Vətənə igid verən
Mərd ata, mərd anadı.

Əzizim varın sənin,
Namusun, arın sənin.
İgid olub ad aldın,
Xoşbəxtdir yarın sənin.

Bu dava nə davadı!
Bilməyən binəvadı.
Laçınları bəsləyən,
Bu yurddu, bu yuvadı.

Mən aşıq yandırsa da,
Düşmənim yan dursa da.
Qoy atım güllə qızsın
Əlimi yandırsa da.

Əzizim sağalmışam,
Sağ verib, sağ almışam.
Ağlama, gözəl yarım,
Durmuşam, sağalmışam.

Əziziyəm qaldı bax,
Gözüm yolda qaldı bax.
Özü getdi gəlmədi,
İgid adı qaldı bax.

Əzizim gözüm ağlar,
Dilim ağlar, gözüm ağlar.
Elə bir iş gördün ki,
Ağzımda sözüm ağlar.

Əzizim gələmmədim,
Atlandı gələmmədim.
Araya qan saldılar,
Çəkəndim, gələmmədim.

Eləmi, güldü yarım,
Çiçəkdi, güldü yarım.
Yansam da qoy mən yanım,
Yanmasın gül diyarım.

Əzizim, görən ağlar,
Yaramı görən ağlar.
Həsərdən ölüb getdim
Yarım da, görən ağlar?!

Aşıqəm xoş camala,
Xoş üzə, xoş camala.
Ölsəm də baxıb öləm,
Xoş üzə, xoş camala.

Əzizim, sənnən oldu,
Hər əzab sənnən oldu.
Öldüm canım qurtardı,
Dərd–qəmim sənnən oldu.

Əzizim yaşdı yerim,
Torpaqdi, daşdı yerim.
Günahım nəydi mənim,
Qana bulaşdı yerim?

Əzizim dumanlı dağlar,
Sisli, dumanlı dağlar.
Mən sizə neyləmişdim,
Qaldım gümanlı, dağlar?

Mən aşıq buz dağladı,
Yolumuz buz bağladı.
Kimdi bu naşı həkim,
Yarama buz bağladı?

İstəkana saldım qəndi,
Kəsdim bərəni–bəndi.
Gördüm ki, sən gəlirsən,
Atdım üzdən rübəndi.

Alma allam, nar allam,
Vəfaliya yar ollam.
Görsəm ki, yalançısan
Qoynunda şahmar ollam.

Mən aşiq, mərd oğula,
Bel bağla mərd oğula.
Olsa da yüz giyəvin,
Dəyməz bir mərd oğula.

Qoyunu qoyun gəlsin,
Dərisin soyun gəlsin.
Qiyamətin vaxtıdır
Anama deyın gəlsin.

Əkişkada quş mənəm,
«Kış» desələr, üşməyəm.
Hər quş yuvasın istər
Yuvasız qalan mənəm.

Əzizim daldalanım,
Bir dal ver daldalanım.
Sən ol bir arxa–dayaq,
Kölgəndə daldalanım.

Bağlar bağımdı mənim,
Heyvam, narımdı mənim.
Saralıb gözüm kökü
Xəzan çağımdı mənim.

Bostan əkili qaldı,
Çəpər çəkili qaldı.
Yarım qoşuldu qaçdı,
Əlimdə şəkli qaldı.

Qoyun otlar düzlərdə,
Otlar doyar düzlərdə.
Sən kimi oğlu olan
Ağlar qalar düzlərdə.

Bir quş var gecə gəzər,
Gündüz yox, gecə gəzər.
Yarı qoyub qaçan qız,
Dünyada necə gəzər?

Mən aşiqəm dil–dili,
Qızlar ötər dil–dili.
Səs salmayın bu bağda.
Oxşayır bülbül gülü.

Şəkilə bax şəkilə,
Şəkil gözəl çəkilə.
Müsiqət onda qopar
Şəkil evdən əkilə.

Bir quş uçar havadan,
Qanadları qaradan.
Yar görüşə çağırıb,
Çıxammıram aradan.

Aşiqəm üzümdən ye,
Doymasan gözümdən ye.
Neynirsən qaymağı sən?
Yaxın gəl, üzümdən ye.

Ağlaram ha, ağlaram,
Sinələri dağlaram.
Namussuz kişi görsəm
Başına yaylıq bağlaram.

Yaşım içimdən gedər,
Axar, içimdən gedər.
Üzdə nəyim var mənim?
Hər şey içimdən gedər.

“Maarif işçisi” jurnalının 1927–1928–ci illərdə nəşr olunan saylarından

Araz üstə, buz üstə,
Kabab yanar köz üstə.
Qoy məni öldürsünlər,
Bir alagöz qız üstə.

Ağ corabın ağına,
Gül tikəmə bağına.
Könlün məni istəsə
Gəl Naxçıvan bağına.

Ağacın yaşı mənəm,
Yarın yoldaşı mənəm.
Eşq üçün kim ağlasa
Gözünün yaşı mənəm.

Budağı aşaram mən,
Qana bulaşaram mən.
Vəfalı yoldaş üçün
Dünyada yaşaram mən.

Bu dərə uzun dərə,
Getdikcə uzun dərə.
Burda bir bağ saldıram
Yar gələ üzüm dərə.

Bu dərələr arxıdı,
Arxları balıxlıdı.
Mən yarımı tanıram
Ayağı çarıxlıdı.

Başına mən dolanım,
Mən dönüm mən dolanım.
Həmşə sağ olginən
Kölgəndə mən dolanım.

Bir ay çıxdı kənarsız,
Yarım gəzər fanarsız.
Gen durun, müsəlmanlar,
Eşq oduna yanarsız.

Bu gələn yar olaydı,
Əlində nar olaydı.
İkimiz bir köynəkdə,
Yaxası dar olaydı.

Qızılgüllər açıldı,
Bağda ətir saçıldı,
Bir dəfə görcək səni
Tutqun könlüm açıldı.

Su gəldi daşa dəydi,
Kipriklər qaşa dəydi.
Yarın bir cüt öpüşü
Bir cüt qardaşa dəydi.

Əzizim üzüm bağda
Sərilib üzüm bağda
O bağda sevgilim var
Qalıbdır gözüm bağda.

Əzizim aydın olar,
Ay çıxar aydın olar.
Sənə bir xəbər versəm
Gözlərin aydın olar.

Əzizim ölkəsindən,
Qorxuram yolkəsəndən.
Qorxma dur gəl öpüşək
Ayrıldım bəlkə səndən.

Qərənfil allananda,
Duvardan sallananda.
Tərsələr dinə gəldi
Mən sənə allananda.

Apardı göy at məni,
Saxladı sayat məni.
Baş qoyum dizin üstə
Çox yatsam oyat məni.

Yağaram yağış kimin,
Əsərim qamış kimin.
Ürəyim səni istər
Təzəcə yemiş kimin.

İrəvan çaqalası,
Yandı bağrım arası,
Bir oğlan olsun, bir qız,
Bir güllü bağ arası.

Dəyirman üstü çiçək,
Oraq gətir gül biçək,
Mən yarımı tanıram
Qısa boy, qara biçək.

Ağ at gəlir yenişdən,
Sınəbəndi gümüşdən.
Sizə də qismət olsun
Heybədəki yemişdən.

Mən aşiq neynim sənə,
Düşübdür meylim sənə.
Mən dönsəm üzüm dönsün,
Sən dönsən neylim sənə.

Qərənfil qutudadı,
Xumar göz yuxudadı.
Tələsmə, dəli könül,
Meyli verən xudadı.

Dağlar dağladı məni,
Görən ağladı məni.
Boyuma zəncir salmazkən
Zülfün bağladı məni.

Aşiq Rza sənindi,
Gəldim, Rza sənindi.
Saxlasan gülün ollam,
Qovsan rıza sənindi.

Aşiq haradan gəlir
Göydən, qaradan gəlir.
Göydə bulud yox idi,
Bu sel haradan gəlir.

Qərənfil pərdə–pərdə,
Kəm olasan səbirdə.
İkimiz belə ölək,
Qoyulaq bir qəbirdə.

Ölkənin dağı qırmızı,
Otu, alağı qırmızı.
Burada bir gözəl sevdim
Al yanağı qırmızı.

Əzizim gülə bənzər,
Ağ üzün gülə bənzər.
Yanağında qara xal
Behişdə gülə bənzər.

Əlində xiyar indi,
Bir dilim qıyar–indi.
Qaş altından göz etmə
Kənardan duyar indi.

Maarif işçisi, 1927 №6–7.

Mən aşiq almalıdı,
Meşələr almalıdı.
Vəfalı yarın ağrı,
Qadası almalıdı.

Əziziyəm bir üzdü,
Sonam göldə bir üzdü.
Üzün qoy üzüm üstə
Görən desin bir üzdü.

Əzizim güzgü yara,
Gəl baxaq güzgü yara.
İkimiz birdən ölək
Qalmayaq özgə yara.

Boz atın boylamasın
Çək cilovu oynamasın.
Gedirsən gecədən get
Ürəyim oynamasın.

Əzizim odu keçdi,
Qəlyanın odu keçdi.
Kor olasız avçılar
Marallar odu keçdi.

Aşiq quzaya dəyər,
Atma quz aya dəyər.
Avçı bir avdan ötrü
Əlli quzaya dəyər.

Mən aşiqəm pəri sən,
Təzə gülün biri sən.
İki sevgili olsa
Biri mənəm, biri sən.

Burdan bir atlı keçdi,
Atın oynatdı keçdi.
Günəş kimi parladı
Ay kimi batdı keçdi.

Bu dərənin uzununu,
Oğlan qaytar quzunu.
Get anama deginən
Sənə versin qızını.

Boz at minərəm səni
Yorğa sürərəm səni
Məni yara yetirsən
Məxmər çullaram səni.

Qızılgül qənçə–qənçə (qonça–qonça),
Kim səni istər məncə.
Əksin budu qoynumda
Dolandırram öluncə.

Əzizinəm yaz bağda,
Payız bağda, yaz bağda.
Yara qonaq olaydım
Qış otaqda. yaz bağda.

Qaşların şuxdu sənin,
Kipriğin oxdu sənin.
Mən səni çox istərəm
Xəbərin yoxdu sənin.

Durdum qapı dalında,
Gözüm qaldı xalında.
Get anamdan izin al
Gəlim qalım yanında.

Əzizim gül üşüdü,
Şeh düşdü, gül üşüdü,
Güldün, ağlım apardım
Bu necə gülüş idi?

Şəftəli boyun əyər,
Yarpağı yerə dəyər.
Mən bir dənə yar sevdim
Zərəli kimə dəyər.

Qızılgülsən butasan,
Əl atasan, tutasan.
Sən o güldən deyilsən
İyləyəsən, atasan.

Aşıq budala gəzər,
Saymaz, budala gəzər.
Çirkin üzün gizlədər,
Gözəl budala gəzər.

Gəl gedək bizim bağa,
Qoyaq dodaq–dodağa.
Hər bir bülbül olaq
Qonaq bir tək budağa.

Dağlar mənə qar göndər,
Əsirgəmə, var göndər.
Əl dəyməmiş budağa
Dərilməmiş nar göndər.

Su üstündə milçəgəm,
Yel əsmə köynəkçəyəm.
Hamıya çirkin olsam
Öz yarımaya göyçəyəm.

Dağda quzu gördüm,
Tükü qırmızı gördüm.
Açdım cənnət qapısını
Sevdiyim qızı gördüm.

Bu dağlar sinə dağlar,
Qar yağdı sənə dağlar.
Yaşaram yar qoynunda
Çıxaram sənə dağlar.

Şəftəliyəm, kalam mən.
Dilim yoxdu, lalam mən.
Sizin eldən yar sevdim,
Pulum yoxdu alam mən.

Qarabağda bağ olmaz,
Qara salxım, ağ olmaz.
Qonşuda qız sevənin
Ürəyində yağ olmaz.

Dan yeri söküləndə,
Zülf üzə töküləndə.
Şeh düşmüş gülə bənzər
Ağ üzədən öpüləndə.

Oğlan adın Ələkbər,
Çirmənib ağ biləklər.
Dostlara xəbər olsun
Həsəl oldu diləklər.

Oğlan adın Rüstəmdi,
Könlüm sənün xəstəndi.
Gündə gəl mənə dərş ver
Görən desin ustamdi.

Mənün yarım Əlidi,
Qolları düyməlidi.
Özü yaxşı oğlandı,
Anası ölməlidi.

Mənün yarım Paşadı,
Üzdə xalı qoşadı.
Özü tərən olsa da,
Anası dolaşadı.

Mənün yarım molladı.
Atını gümüş nalladı.
Öz yarın evdə qoyar,
Özgələri alladır.

Mənün yarım Mirzədi,
Xoş gülüş, baməzədi.
Anası deyəsən bəs
Zəhərli bir gürzədi.

Mənün yarım qocadı,
Ağzı dişsiz bacadı.
Pul-pələsi olsa da,
Ağulu bir sucadı.

Araşqının məndədi,
Yumuşam çəməndədi.
Aləm gözələ dönsə,
Mənim gözüm səndədi.

Zülfün dara yana qoy,
Tellərinə xına qoy.
Bir baxışda hamını
Quzum! Yana–yana qoy.

Küçələrə su səpmişəm
Sən gələndə toz olmasın.
Sənə mənim canım qurban
Elə gəl, get söz olmasın.

Dərt məni zəyif elər.
Öldürməz məyüf elər.
Düşmən görər, sevinər,
Dost görər, həyif elər

Əllərim, əyaxlarım,
Tar çalar bərməxlarım.
Bivəfa yar uğrunda
Solub gül yənaxlarım.

Oturdum xalı üstə,
Xalının gülü üstə.
Varlılar davı elər
Sonsuzun malı üstə.

Mən aşiq dağ başına,
Dolan çıx dağ başına.
Dərdimi dağa çəkdim
Dağ çıxdı dağ başına.

Ovçuyam ov deyiləm,
Çaxmağam ... deyiləm
Qolun qurusun, ovçu,
Mən sənə ov deyiləm.

Gözüm yaxşı silinməz,
Dərdim çoxdur bilinməz.
Sinəmdə bir yaram var
Köynək örtüb bilinməz.

Göydə ulduz puş kimidi,
Bir – birinə tuş kimidi.
Fələy, gəl sübut elə
Hansı günüm xoş kimidi.

Öküz pərpərsida durdu,
Döndü pərşumda durdu.
Can alıb göz çıxardan
Gəldi qarşumda durdu.

Bənövşəyəm tütərəm,
Kol dibində bitərəm.
Eşitsəm ki, gəlirsən
Boynumu əyri tutaram

Araz aşdı nə zaman,
Gün qovuşdu nə zaman.
Fələk bir üz istədi
Hamısından nə yaman.

Palazda narıncı var,
Abu var, narıncı var.
Hardasan, ay vəfasız,
Dalınca zarıncı var.

Su axar yeri yaş qalar,
Daş zindanda daş qalar.
Oğlu gedən ananın
Gözlərində yaş qalar.

Mən aşix meşəli yerdə,
Gülü bənövşəli yerdə.
Məni vuran elə vurdı,
Qaldım döşəli yerdə.

Aftafa yanı ləyəndi,
Ləyən boynun əyəndi.
Məni sevən qızdarın
Anası küsəyəndi.

Mən aşığam Nəsimi,
Ustadımdı Nəsimi.
İnsan qəlbi bir sazdı,
Nə taxtası, nə simi,

Dəyirman üstü ləklər,
Üstü dolu biləplər
Oğlan qızın dərindən
Dizi – dizi iməklər.

Quddara kol qoruldu,
Dərildi xal qoyuldu
Mənim mənim nə vaxtım idi
Adıma dul qoyuldu.

Gedirəm yollar ilə,
Dürü xəyallar ilə.
Qucaydım yar boynunu
Tamarzı qollar ilə.

Su üstə sərincə bax,
Yuyunca sərincə bax.
Yara belə baxmazlar
Ay zalım, sərincə bax.

Yar – yar demək ayıbdı,
Yarın adı Qayıbdı
Desə gəlinlər desin,
Qızlar deyə ayıbdı.

Qaradoğlu deyiləm,
Gülə bağlı deyiləm.
Göndər gəlsin elçini,
Mən adaxlı deyiləm.

Qaşın qərəsi niləhdən,
Səni sevərəm ürəkdən.
Sənə layix qız yoxdur,
Gedim gətirim firəhdən.

Bağa girdi ərənlər,
Bağın gülün dərənlər.
Dərdi çox olan adam,
Ölməsə də vərəmlər.

Mən aşiq o yan, torpaq,
Yad gözün oyan, torpaq.
Gəlibdir bahar fəsli,
Yuxudan oyan, torpaq.

Daş atdan zəli çıxdı,
Zəlinin dili çıxdı.
Qardaş boyuna qurban,
Aldığın "dəli" çıxdı.

Təşt altında dələmə
Qaşın bənzər qələmə.
Mən səni gizlin sevdim,
Neçin yaydın aləmə?

Su gəlir axır gedir,
Dəryaları yıxır gedir.
İndinin oğlanları
Üçcə gün baxır gedir.

Mən aşiq min dinarım,
Bir dinim, bir dinarım.
Əsmə, səmum yelləri,
Ağacda birdi narım.

Dağ danlar,
Zülf üzə dağıdanlar.
Naşı ovçu ov vurmaz,
Qayıdar dağı danlar.

Gün düzələ,
Gün çıxa, gün düzələ
Gecə gördüyüm yuxu
Düşəydi gündüz ələ.

Yaralı bir qışam mən
Çətin daha coşam mən.
Qonmuşam Araz üstə,
Qəm sarıdan boşam mən.

Araz üstə qaradır.
Bağrı qandır, yaradır.
Bu dərdə olsa – olsa,
Bircə vüsəl çaradır.

Bu yol yollar yoludur.
Hicran ilə doludur.
Araz bəxtəvər Kürün,
Dərdli – qəmli qoludur.

Həsərdən sərv boyuna.
Dərdim çətin yayına.
Araz yol aç sinəndən,
Gedim Təbriz toyuna.

Əzizim bir də görüm,
Bir sallan, bir də görüm.
Əcəl quşu gözümə,
Dolanıb bir də görüm.

Əzizim neçə dağlar,
Qarşıda uca dağlar.
Yetim yanağı bilir,
Göz yaşı necə dağlar.

Araz, Araz, xan Araz.
Can sənə qurban Araz.
Ürəyimin dərdinin
Məlhəmisən sən, Araz.

Nuh adına məkan var,
Ayağından çəkən var.
Düşməni istər dağda,
Haqdan onu tikən var.

Burda yatan Nuhudu,
Nişanəsi çoxudu
Bunu yazan kişilər,
Bəlkə gəldi oxudu.

Qapısında ozan yox,
Dərdlərini yozan yox.
Kitab qoyub gediblər
Heyif onu yozan yox.

Asta de bayatını,
Ahəstə bayatını.
Mərdlər yabı minibdi,
Gədalar bəy atını.

İylə gəl yasəməni,
Ya süsən, ya səməni.
Demə bu qanlı fələk,
Qərq etdi yasə məni.

Köksümdə qəm dağdır
Bu dağ da qəm dağdır.
Namərd dost qəm artırar,
Mərd düşmən qəm dağdır.

Kaman çalsam sim ağlar,
Nəfəsim, səsim ağlar.
Həyatda bir qaydadır,
Kim hırıldar, kim ağlar

XX.HAXIŞTALAR

Üstüpünün malları, haxışta,
Mələşər davarları, haxışta.
Bəyimizə qurban olsun, haxışta.
Gəlinin xalaları, haxışta.

Üstüpünün gülləri, haxışta.
Oxuyur bülbülləri, haxışta.
Gəlinə qurban olsun, haxışta.
Oğlanın bibiləri, haxışta.

Qızıl qoydum, ay quda, haxışta,
Qızın oldu, ay quda, haxışta.
Qızını əlindən aldım, haxışta.
Patta-çatta, ay quda, haxışta.

(Ay hingilə, hingilə, haxışta.
Hingiləni kim bilə, haxışta.)
Yüz hakuşka deyərəm, haxışta.
Sizin kimi yüngülə, haxışta.
(Yüz hakuşka deyərik, haxışta.
Qız evi kimi yüngülə, haxışta).

Ağ oymanı almışam, haxışta.
Qolların daraltmışam, haxışta.
Gəlin gələn yollara, haxışta.
Daş ayna saldırmışam, haxışta.

Yedim noğul, qaynana, haxışta,
Doğdun oğul, qaynana, haxışta.
Oğlun əlindən aldıq, haxışta.
Çatta-boğul, qaynana, haxışta.
Yaylığı ay yaylığı, haxışta.
Ortası zər yaylığı, haxışta.

Həmü ürəkdən desin, haxışta.
Gəlinə cansağlığı, haxışta.

Həyəti yonca quda, haxışta.
Yedik doyunca, quda, haxışta.
Qızını əlindən aldıq, haxışta.
Ağla doyunca, quda, haxışta.

Yay gününün istisi, haxışta.
Ocağımın tüstüsü, haxışta.
Gör bizə kim söz deyir, haxışta.
Oğlan (qız) evinin tülküsi, haxışta.

Kartofu soya bilmirəm, haxışta.
Şkafa qoya bilmirəm, haxışta.
Yarımdan məktub gəlib, haxışta.
Yer tapıb qoya bilmirəm, haxışta.

Oğlan adın Bəxtiyar, haxışta.
Çıxdım gördüm yoxdu yar, haxışta.
Divar uca, boy alçaq, haxışta.
Görən hara getdi yar haxışta.

Arxalığın şaldı, yar, haxışta.
Dərdin məni aldı, yar. haxışta.
İkimizin sirr sözü, haxışta.
Qiyamətə qaldı, yar. haxışta.

Zibil dolu bur–bucaq, haxışta.
Çıxıb çoxlu qab–qacaq, haxışta.
Qaynana, ürəyin sıxma, haxışta.
Gəlin gəlib yuyacaq, haxışta.

Oğlanın adı Emin, haxışta.
Ola bilmərsən əmin. haxışta.

Qızımız yaxşı qızdı, haxıšta.
Həm öyün, həm də sevin. haxıšta.

Nar ağacı açdı gül, haxıšta.
Yar üzünə baxdı gül, haxıšta.
İstədim uzaqlaşam, haxıšta.
Yar yaxama taxdı gül. Haxıšta.

Günəş gedir batmağa, haxıšta.
Ay tələsir çıxmağa, haxıšta.
Bəxtivi yazan yazıb, haxıšta.
Qədirbilməz axmağa. haxıšta.

Pəncərədən gəl eylər, haxıšta.
Əlləri gəl–gəl eylər, haxıšta.
O gözəllik səndədi, haxıšta.
Axırı əngəl eylər, haxıšta.

Gəncədən gəl, Gəncədən, haxıšta.
Atın yesin yoncadan, haxıšta.
İgidsən qarğımaram, haxıšta.
Belin sınısın incədən, haxıšta.

Nazik çəkin ipliği, haxıšta.
Yarımlın köynəkliyi, haxıšta.
Mən bir oğlan görmüşəm, haxıšta.
Bir şəhərin kəkliyi, haxıšta.

Stol üstə qoy daraq, haxıšta.
Mən yarı gördüm bayaq, haxıšta.
Yeridim tutammadım, haxıšta.
Sınasan belə ayaq, haxıšta.

Qaşların balxı–balxı, haxıšta.

Gözlərin bostan arxı, haxışta.
Hara getsən tez qayıt, haxışta.
İntizar qoyma xalxı, haxışta.

İydənin xal ləçəyi, haxışta.
Ətirlidir çiçəyi, haxışta.
Kaş bəxtimə çıxaydı haxışta.
Oğlanların göyçəyi, haxışta.

Düşdüm yarın qəsdinə, haxışta.
Çıxdım yolu üstünə, haxışta.
Gördü, məhəl qoymadı, haxışta.
Yaman dəydi şəstimə, haxışta.

Arx qırağı yarpızdı, haxışta.
Bostan dolu qarpızdı, haxışta.
Bəxtimə düşən oğlan haxışta.
Həm sırtıq, həm arsızdı, haxışta.

Süpür gəlsin həyəti, haxışta.
Su tök yuyum həyəti, haxışta.
Kaş ki, mənim olaydı haxışta.
Oğlanların göyçəyi, haxışta.

Yerə əkdim söyüdü, haxışta.
Söyüd xeyli böyüdü, haxışta.
Heç vaxt yadımdan çıxmaz haxışta.
Böyüklərin öyüdü, haxışta.

Yanaqları çilli qız, haxışta.
Baş yaylığı güllü qız, haxışta.
Oğlanlar səndən qaçar, haxışta.
Olma belə dilli qız, haxışta

Bir noyabr gecəsi, haxışta.

Gəlir tar-qaval səsi, haxışta.
Hərə bir ağız desin, haxışta.
Bu gün xına gecəsi, haxışta.

Havarlılar qənd alıb, haxışta.
Çənlibeldə çay salıb, haxışta.
Qızıl, gümüş bir yana, haxışta.
Onlar birlhyant alıb, haxışta.

Quranım dizim üstə, haxışta.
Oxuram dizim üstə. haxışta.
Eşidərəm yar gəlir, haxışta.
Sürünnəm üzü üstə, haxışta.

Qızıl üzük taxmışam, haxışta.
Özüm ona baxmışam, haxışta.
Sevmişəm, bəyənmişəm, haxışta.
Yarmı özüm tapmışam, haxışta.

Xalçanı bükə-bükə, haxışta.
Qatladım qoydum yükə. haxışta.
Məni yardan eyləyəm haxışta.
Doğransın tikə-tikə, haxışta.

Əlində su tabağı, haxışta.
Su töküm yu tabağı, haxışta.
Elə zəhlə aparır haxışta.
İyidin qaşqabağı, haxışta.

Qardaşım xandı-xandı, haxışta.
Bağçada quş qovandı, haxışta.
Misri qılnc belində, haxışta.
Vurmağa pəhlivandı, haxışta.

Haquşka mənim olsun, haxışta.

İpək tumanım olsun, haxışta.
Geyim gedim Gəncəyə, haxışta.
Gəncədə toyum olsun, haxışta.

Stol üstə göy kisə, haxışta.
Məni verdilər pisə, haxışta.
Pisə pənah olmasam, haxışta.
Göndərərlər Tiflisə, haxışta.

Köynəyin urusudur, haxışta.
Geyimin harasıdır. haxışta.
Qardaşım bir qız aldı, haxışta.
O bəylər balasıdır, haxışta.

Stol üstə vaz nədi, haxışta.
Vaz nədi, kağız nədi, haxışta.
Əgər məni sevirsən haxışta.
Yanıdakı qız nədi, haxışta.

Mən aşıq daş başına, haxışta.
Yan gedir daş başına, haxışta.
Arvadı pis olanın haxışta.
Düşübdü daş başına, haxışta.

Ay dolanır batmağa, haxışta.
Yuxum gəlmir yatmağa, haxışta.
Qardaş üzük göndərib haxışta.
Gəlin əlinə taxmağa, haxışta.

Qardaş gəlir enişdən, haxışta.
Kəmərbəndi gümüşdən, haxışta.
Qardaşa qismət olsun haxışta.
Heybədəki yemişdən, haxışta.

Gəmidə var talaşa, haxışta.

Asta sür dəyər daşa, haxıšta.
Yığılsın qohum–qonşu, haxıšta.
Gəlin gəlir qardaşa, haxıšta.

Çaylar olub dişdəmə, haxıšta.
Çayın pulun xəşdəmə, haxıšta.
Evə qonaq gələndə haxıšta.
Ərzi–giley başdama, haxıšta.

Qapıları palçıqlıdı, haxıšta.
Çörəkləri qılçıqlıdı, haxıšta.
Qardaşın qaynanası haxıšta.
Yaman da acıqlıdı, haxıšta.

Araba kisə, göy kisə, haxıšta.
Məni verdilər pisə, haxıšta.
Onu qəbul eylədim haxıšta.
O da getdi Tiflisə, haxıšta.

Sara bax, necə gedir, haxıšta.
Qara bax, necə gedir, haxıšta.
Şərfi salıb boynuna haxıšta.
Yara bax, necə gedir, haxıšta.

Araz kimi axaram, haxıšta.
Yandıraram, yaxaram, haxıšta.
Gözlərində gözüm var, haxıšta.
Həsrət ilə baxaram, haxıšta.

Açdı çuxasın oğlan, haxıšta.
Məxmər yaxasın oğlan, haxıšta.
Əsli Qarabağlıdır, haxıšta.
Yoxdu vəfası, oğlan, haxıšta.

Göydə ulduz əllidir, haxıšta.

Əllisi də bəllidir, haxışta.
Aşnabazlıq edənin haxışta.
Gözlərindən bəllidir, haxışta.

Quşkeçər dik dabandı, haxışta.
Yerə basma amandı. haxışta.
Sevəsən getməyəsən, haxışta.
Görəsən nə yamandı. haxışta.

Tut ağacı tutludu, haxışta.
Altı çəmən otludu, haxışta
Yad oğluna can qurban, haxışta.
Yad oğlu nə dadlıdı. haxışta.

Daşlarımız falxana, haxışta.
Eyvanımız eyvanxana, haxışta.
İstərəm bir bağ salam, haxışta.
Yar içində yayxana, haxışta.

Göydə bir sarı ulduz, haxışta.
Xoş gəldi kiçik baldız, haxışta.
Get bacına deginən haxışta.
Qoymasın məni yalqız, haxışta.

Keçi ocağa çıxdı, haxışta.
Keçinin qıçı çıxdı, haxışta.
Sizin kimi qızların haxışta.
Sözünün puçu çıxdı, haxışta.

Qəlyanı bayax çəkdim, haxışta.
Doldurdum bayax çəkdim, haxışta.
Yarı bivəfa gördüm, haxışta.
Yolundan əyax çəkdim, haxışta.

Ay yeri–yeri, qardaş, haxışta.

Xəncəri gümüş qardaş. haxışta.
Bacın qərib eldədir, haxışta.
Atı çevir, düş, qardaş,haxışta.

Naxçıvana bel bağlaram, haxışta.
Dərd əlindən ağlaram,haxışta.
Yardan kağız almasam, haxışta.
Mən də küsüb ağlaram, haxışta.

Haxışta mənim olsun, haxışta.
Tafta tumanım olsun, haxışta.
Geyim gedin Tiflisə, haxışta.
Tiflisdə toyum olsun, haxışta.

Qızdırma tutdu məni, haxışta.
Tutdu qurutdu məni. haxışta.
Mənim vəfalı yarım, haxışta.
Nə tez unutdu məni. haxışta.

Haxıştanı əkərlər, haxışta.
İçinə gülab səpərlər, haxışta.
Yaxşı qızın kəbnini haxışta.
Pis oğlana kəsərlər, haxışta.

O taydan dəvə gəlir, haxışta.
Zıncılısı evə gəlir, haxışta.
Bəxtəvər sənin başına, haxışta.
Tərkində nəvə gəlir, haxışta.

Sandıq üstə cəvərə, haxışta.
Gedin deyin Cəfərə, haxışta.
Mənim yarım xırdadır, haxışta.
Göndərməsin səfərə, haxışta.

Gəlinlər girdi bağa, haxışta.

Başı dəydi budağa, haxışta.
Gəlinlərdə qaydadır, haxışta.
Qoyub gedər uzağa, haxışta.

Qızıl üzüyün yanı, haxışta.
Durmur barmağın qanı, haxışta.
Dünən görünən oğlan, haxışta.
Bu gün görünmür, hanı haxışta.

Bülbülə bax, bülbülə, haxışta.
Arxa verib gül–gülə, haxışta.
Bir yaxşı dostum gərək, haxışta.
Dərdim çəkə, dil bilə, haxışta.

Körpü üstə gedərəm, haxışta.
Yarpaq kimi əsərəm. haxışta.
Desələr yarın gəlib, haxışta.
Qoyun qurban kəsərəm, haxışta.

Haraba hara nişannı, haxışta.
Kisəsi qara nişannı, haxışta.
Ya gəl, ya kağız göndər, haxışta.
Gedirəm ərə, nişannı, haxışta.

Məktubu saldım yola, haxışta.
Gözlərim dola–dola, haxışta.
Dolma, gözlərim, dolma, haxışta.
O gələn yarım ola, haxışta.

Pambığın alaları, haxışta.
İçinin kalaları, haxışta.
Yarı yardan edənin haxışta.
Qırılsın balaları, haxışta.

Evimiz yol üstüdü, haxışta.

Ordan çıxan tüstüdü, haxışta.
Bir səhər gəl, bir axşam, haxışta.
Görən desin dostudu, haxışta.

Dəyirman üstü dəstər, haxışta.
Bülbül balasın bəstər. haxışta.
Könülsüz gedən qızlar, haxışta.
Allahdan ölüm istər. haxışta.

Dağları gəzdim gəldim, haxışta.
Daşını düzdüm gəldim, haxışta.
Yarı bivəfa gördüm, haxışta.
Əlimi üzdüm gəldim, haxışta.

Qardaşın ağ atı var, haxışta.
Cibində manatı var, haxışta.
Qardaşa qurban olum, haxışta.
Hər yerdə hörməti var, haxışta.

Evləri tağ olaydı, haxışta.
Dörd yanı bağ olaydı, haxışta.
Sevdiyim o oğlanın haxışta.
Anası sağ olaydı, haxışta.

Qara atın qulağı, haxışta.
Gözləri şah bulağı, haxışta.
Eşitdim yar evlənir, haxışta.
Qara gəlsin duvağı. haxışta.

*

*

*

Vəli Xulufunun 1928–ci ildə naxçıvanlı Əhəd Qədimovdan topladığı haxıştalar

O tayda od atdılar, haxışta.
Od yaylığa tutdular, haxışta.
On iki hənəy, bir alma, haxışta.

Yara sovqat tutdular, haxışta.

O tay, bu tay sarımsaq, haxışta.
Geniş köynək, canım sağ, haxışta.
Anam cəfamı çəkdi, haxışta.
Apardı bir qurumsaq, haxışta.

O tay, bu tay bizimdi, haxışta.
Sarılx düzüm–düzümdü, haxışta.
Özgə bizə qız verməz, haxışta.
Əmim qızı bizimdi, haxışta.

Sandıq üstə sandığım, haxışta.
Sandığa dayandığım, haxışta.
Hayıf mənim əməyim, haxışta.
Yad oğluna yandığım, haxışta.

Armudu qoxladılar, haxışta.
Sərnişdə saxladılar, haxışta.
Mənim kimi gözəli haxışta.
Bir pisə saxladılar, haxışta.

O tayda görünürsən, haxışta.
Ağ çuxa bürünürsən, haxışta.
İgidlik haram olsun, haxışta.
Gəlməyə ərinirsən, haxışta.

Araz gəlir lil ilə, haxışta.
Yarım oynar gül ilə, haxışta.
Aləmə can bağışlar, haxışta.
Məni saxlar dil ilə, haxışta.

Təbriz üstə Marağa, haxışta.

Telim gəlməz darağa, haxışta.
Yar yarı qonaq eylər haxışta.
Bir istəkan arağa, haxışta.

Təbriz üstə Xoy, Səlmas, haxışta.
Almanı versəm almaz, haxışta.
Deynən almanı alsın, haxışta.
Bu dünya belə qalmaz, haxışta.

Sandıq üstə kəpənək, haxışta.
Suya qonub kəpənək, haxışta.
Sevdin ala bilmədin, haxışta.
Ay zənək oğlu zənək, haxışta.

Armud ağacı haça, haxışta.
Əlim dolaşdı saca, haxışta.
İgid ona deyərəm, haxışta.
Sevdiyini ala qaça, haxışta.

Aftafanı götdü yar, haxışta.
Gör hayana getdi yar, haxışta.
Oba tünlük, boy alçaq, haxışta.
Aralıqda itdi yar, haxışta.

Aftafa bizim olaydı, haxışta.
Lüləsi qızıl olaydı, haxışta.
Girərdim yar qoynuna, haxışta
Gecələr uzun olaydı, haxışta.

Aftafa dəm–dəm eylər, haxışta.
Bizim yar sizə neylər, haxışta.
Çiyini Macar tufəngli, haxışta.
Marala sürək eylər, haxışta.

Yük üstündə qırqavıl, haxışta.

Qırqavıl ətın qavır, haxıšta.
Bizi yardan eyləyən, haxıšta.
Ya cuhutdu, ya gavır, haxıšta.

Qızılgülü əkərlər, haxıšta.
İçinə gülab səpərlər, haxıšta.
Sənin kimi qızları haxıšta.
Alladarlar, öpərlər, haxıšta.

Əmim oğlu, al eylə, haxıšta.
Al eylə, xəyal eylə, haxıšta.
Məni sənə verməsələr haxıšta.
Üstümüzdə qan eylə, haxıšta.

Hakuşkanın milləri, haxıšta.
Açılıb qızıl gülləri, haxıšta.
Oğlanı yoldan eylər haxıšta.
Qızın şirin dilləri, haxıšta.

Su üzündə pərdə mən, haxıšta.
Düşdüm yaman dərdə mən, haxıšta.
Hələ açılmamışam, haxıšta.
Necə yatım yerdə mən, haxıšta.

Dam damadır damımız, haxıšta.
Qoşadır eyvanımız. haxıšta.
Sən ordan çıx, mən burdan, haxıšta.
Kor olsun düşmanımız. haxıšta.

Ay qız adın Münəvvər, hakuşka.
Xalat geymə güləllər, hakuşka.
Çıxma çeşmə başına, hakuşka.
Nişanına deyərlər, hakuşka.

XXI. AĞILAR

Sinəmi dağlar qoyan,
Anasın gözu yaşlı,
Bacısın ağlar qoyan,
Lay–lay, qardaşım, lay–lay.

Qardaş deyib ağılaram,
Ürəyimi dağılaram.
Nə qədər ölməmişəm,
Başa qara bağılaram,
Sənə mən yas saxlaram,
Lay–lay, qardaşım, lay–lay.

Qərib ölən anam vay,
Yetim qalan canım vay.
Kül ələyin başıma
Anam gəlsin yasıma.

Toysuz gedən qardaş vay,
Cavan ölən qardaş vay.
Bacın ölsün, qarşında
Ellər desin: vay, ey vay.

Ay doğdu, baxdı keçdi,
Şimşək tək çaxdı keçdi
Vaxtsız gedən cavanlar
Dünyadan baxdı keçdi

Ay ellər, toya gəlin,
Bəzənin bizə gəlin.
Qardaşım kəfən geyib,
Nəşin bəzəyin gəlin.

Nakam gedən atam vay,
Dərdli ölən atam vay.
Qəbir sənə yaraşmır,
Çıxıb getmə, atam, vay.

Əzizinəm yamandır,
Dərdliyəm nə zamandır.
Allah balama qıydın,
Məni də al, amandır.

Bacılar, ay bacılar,
Qəlbi dağlı bacılar.
Qardaşım kəfən geyib,
Siz ölün, ay bacılar.

Qardaş, dirəyim, qardaş,
Arxam, köməyim, qardaş.
Məni qəbrə qoymamış,
Kəfəni geydin, qardaş.

Anama sirdaş bacı,
Qəbrinə yoldaş bacı.
Bacın tənha qalıbdır,
Ürəyi dağlanıbdır.

Dağlar başı qar olar,
Oğulsuz ana xar olar.
Allah, qıydın balama,
Onsuz dünya dar olar.

Ürəyim, canım, bala,
Həyatım, qanım, bala.
Yatdığın qara torpaq,
Olsun yorğanım, bala.

Günah sənin özündə
Gora necə qoyallar
İnciməyin nədəndir?
Qəriblikdə öləni.

Allah, qarğıdın məni,
Öldürmədin sən məni.
Balam geyən kəfəni,
Yırtdım, görmədin məni.

Qərib ölən anam vay,
Yetim qalan canım vay.
Allah, canımı alma,
Yetim qalan balam var.

Bağçası var, bağı var,
Heyvası var, narı var.
Mənə sən dəymə, fələk,
Məndə bala dağı var.

Yuxusuz qalan balam,
Qanın yalayan balam.
Fələk səni öldürdü,
Sinəm dağlayan balam.

Əzizim gözəl ağlar,
Anası ölən ağlar.
Özgə qapıda qalıb,
Boynunu bükən ağlar.

Unutmaz vətən məni,
El deyib ötən məni.
Qürbətdə yol otuyam,
Tapdayar ötən məni.

Səhrayam, selim gəlmir,
Yelkənəm yelim gəlmir.
Dərdim elə dərdədi ki,
Deməyə dilim gəlmir.

Bülbül uçdu qəfəsdən,
Lal oldu düşdü səsdən.
Ana, gəl başım üstə,
İndi düşdüm kəfəndən.

Köynəyin alacadır,
Geymişəm alacadır.
Qoy ağlasın bacılar,
Qardaşım balacadır.

Üzüyüm qaşsız qaldı
Çəmənim quşsuz qaldı.
Ölüb getdin, ay qardaş,
Bu bacın başsız qaldı.

Çiçəklər hala gəldi,
Arılar bala gəldi.
Nə günah eylədim ki,
Başıma bəla gəldi.

Gülşənim yox, gülüm yox,
Bundan artıq zülüm yox.
Balam əlimdən gedib,
Mənə niyə ölüm yox.

Daş zindənda daş qalar.
Su axar, yer yaş qalar.
Oğlu ölən ananın
Gözlərində yaş qalar.

Əzrayıl eşikdədir,
Durubdur keşikdədir.
Əzrayıla çox yalvardım
Bunun balası beşikdədir.

Elədimi gül ağlar,
Bülbül ağlar, gül ağlar.
Oğlu ölən analar
Başa tökər kül ağlar.

Qardaş, gəl, ay qardaş, gəl,
Qarlı dağları aş gəl.
Bacın dərdə dözmədi,
Sən də gözündə yaş gəl.

İrəfə düzdüm kasa,
Əlimə aldım əsa.
Öldün, düşmən sevindi,
Yığıldı gəldi yasa.

Balam vay günü düzdə,
Haray ay günü düzdə.
Qəbrinə çəpər olub,
Balam yay günü düzdə.

Dərdi daşa deyərəm,
Qoşa–qoşa deyərəm.
İki əzizim ölüb,
Qoşa–qoşa deyərəm.

Ömür mənəm, baxt mənəm,
Dərdli desən, bax mənəm.
Səndən sonra dünyaya
Bir də dönüb baxmanam.

Çiynimdə çuxa mənim,
Şal mənim, çuxa mənim.
Səni ölmüş görünəcə
Gözlərim çuxa mənim.

Qapıda durma, yetim,
Boynunu burma, yetim.
Kirpiyini ox edib
Canıma vurma, yetim.

Arazın başı mənəm,
Təpəyi, daşı mənəm.
Qəribə ağlayanın
Gözünün yaşı mənəm.

Mən aşiq sazlı gördüm,
Hökmün yazılı gördüm.
Əcəl gəldi mən qaçdım,
Qəbrim qazılı gördüm.

Dağlar necə dağlarsan,
Qardan kəmərlər bağlarsan.
Qoy ölsün əziz balam,
Bax gör necə ağlarsan.

Kərgədənəm, kərgədən,
Yoxdur məni öyrədən.
Ovçu bir ov ovladı
O da bizim cərgədən.

Su götürdüm hövzədən,
Suyu çıxıbdı dizdən.
Fələk bircə balanı
Zorla ayırdı bizdən.

Mən ölürəm çiçəkdən,
Üzüm örtün milçəkdən.
Yad gələr ağı söylər,
Anam ağlar gərçəkdən.

Bağa girdim əzəldən,
Dəstə tutdum xəzəldən.
Gülümü iyləməmiş
Fələk aldı tez əldən.

Mən aşiq iti bəldən,
Yer qorxar iti bəldən.
Qoy mənə yar ağlasın,
Desinlər itib əldən.

Sən məni dindirmisən,
Qəm atın mindirmisən.
Yıxıb atam evini,
Belimi sındırmısan.

Axşam dilər, dan dilər,
Axşam sirrini dan bilər.
Öldürdülər qəribi,
Tayfalıxcan dandılar.

Bu dağlar yalın dağlar,
Dərd-qəmə dalın, dağlar.
Sizdə mərd basdırmışam,
Keşikdə qalın, dağlar.

Gül açmaz qara bağlar,
Göy bağlar, qara bağlar.
Balası ölən tifil
Başına qara bağlar.

Dörd yanı böldü dağlar,
Üstünüz güldü dağlar.
Sizə ümid bağlayan
Bir oğlum öldü, dağlar.

Axar sular axmasın,
Quş qanadın çaxmasın.
Gedin deyin yarıma
Öldüm, yola baxmasın.

Göydə gedən sonalar,
Bir–birinə yan alar.
Nalə çəkər, saç yolar
Oğlu ölmüş analar.

Sən məni ağlar qoydun,
Sinəmi dağlar qoydun.
Öldün, canın qurtardı,
Qapımı bağlar qoydun.

Məni görən ağlasın,
Saçın hörən ağlasın.
Əzəl görən pis görüb
İndi görən ağlasın.

Söz desən acı, neylər?
Baxsan qıyğacı, neylər?
Bir evdə qardaş olsə
Qardaşsız bacı neylər?

Sürü boyunca gedir,
Yeri doyunca gedir.
Hamının gülü getsə,
Bizimki qonça gedir.

Gedim hara yaxşıdır,
Yol iz bütün bağlıdır.
Düşmən ağ geyinəndə
Mənə qara yaxşıdır.

Maral azqın olubdu,
Azıb, azqın olubdu.
Burda bir igid ölüb
Məgər az qan olubdu?

Atıbsan səksən oxu,
Sinəmdən çək, sən oxu.
Qoy el-oba ağlasın,
Ağ de, tək sən oxu!

Dağlara qar düşübdü,
Gör nə hamar düşübdü.
Qəbrimi özgə qazıb,
Əlhəmdim dar düşübdü.

Əzizim səksən oxu.
Səksən yaz, səksən oxu.
Yüz ağlayan bir yana
Üstümdə tək sən oxu.

Bu yerdə bağ olarmı?
Salxımı ağ olarmı?
Belə dərdi olanın,
Anası sağ olarmı?

Əziziyəm axarmı?
Sular dağdan axarmı?
Kor oldu xan gözlərim
Sənsiz bir də baxarmı?

Qamış tapdım yazılı,
Dörd bir yanı qazılı.
Çıxdım əcəl köşkünə
Gördüm qəbrim qazılı.

Bağında gülün hanı?
Üstə bülbülün hanı?
Yaş töküb ağlayırsan,
Söz qoşan dilin hanı.

Əzizim lalə nədir?
Əldə piyalə nədir?
Eşitsəydin səsimi,
Bilərdin nalə nədir.

Əzizim qonça gedər,
Gül açmaz, qonça gedər.
Mafanın qabağında
Əllərdə xonça gedər.

Gün gedər, Şamda mələr,
Urumda, Şamda mələr.
Yaxasız köynək geyən,
Bacısız damda mələr.

Çeşmələr, ha çeşmələr,
Qoyun–quzu çaş mələr.
Burda bir igid ölüb
Dağ ağlayar, daş mələr.

Əziziyəm qan ağlar,
Dil qaralar, qan ağlar.
Mən ölüm yar bilməsin,
Gecə–gündüz qan ağlar.

Əziziyəm sim ağlar,
Saz inildər, sim ağlar.
Sən öldün, mən ağladım,
Mən ölsəm, bəs kim ağlar!

Mən aşiq qara bağlar,
Bağlanıb qara bağlar.
Bülbül ölənnən sora
Qızıl gül qara bağlar.

Bağçaları əkən mən,
Barın dərib tökən mən.
Balamı öldürdülər,
Nə bədbəxtəm, təkəm mən.

Əzizim göy yalamadı,
Bu yalama göy yalamadı.
Nə yaramı yarım yudu,
Nə də ki, göy yalamadı.

Saçların dara gəlsin,
Qəlbində yara gəlsin.
Məni məyus edənin
Ağ günü qara gəlsin.

Bağa bar alan gəlsin,
Heyva–nar alan gəlsin.
Çıxsınlar, çağırınsınlar,
Miras mal alan gəlsin!

Elədimi yar getsin,
Təbib, yaram yar getsin.
Əcəl gəlsə, can getsə,
Yar üstünə yar getsin.

Qardaş, gəl, ay qardaş, gəl,
Qarlı dağları aş, gəl.
Bacın dərddə dözmədi,
Sən də gözündə yaş gəl.

Dərdin çoxdur döz, anam,
Ürəyi köz–köz anam.
Qohum–qardaş dayansın,
Qoy ağlasın öz anam.
Dərdimi dağa desəm
Dağ əriyər.
Od yanar, şölə salar,
Piltə yanar,
Dağ əriyər.

Haray!
Başı dumanlı dağlar,
Dilim ərzə yazar,
Könlüm qan əğlar.

Dağların başı qardı,
Qayası, daşı qardı.
Ürəyim buz bağlayıb,
Gözümün yaşı qardı.

Dağ başına qar gəldi,
Boran gəldi qar gəldi.
Balam uçquna düşdü,
Dünya mənə dar gəldi.

XXII. GÜLÜMEYLƏR**

Toyçular vurun toyu, gülüm hey,
Gün qalxdı cida boyu, gülüm hey,
Toyda gözəl çox olur, gülüm hey,
Axtarın əsli soyu, gülüm hey.

Ay sarı kisə ad oldu, gülüm hey,
Dağıldı bərbad oldu, gülüm hey.
Bu yar bizə yar olmaz, gülüm hey,
Üstümüzə ad oldu, gülüm hey.

Yayığım həşdi – huşdu, gülüm hey,
Həşyəsi yerə düşdü, gülüm hey.
On iki qoçaq içində, gülüm hey,
Gözüm çobana düşdü, gülüm hey.

Arxalığın qədəh yar, gülüm hey,
Geymə, gələr gödəh yar, gülüm hey.
Sən get atın yəhərlə, gülüm hey,
Mən də gəlim, gedəh yar, gülüm hey.

Baxçamızda nar şirin, gülüm hey,
Heyva şirin, nar şirin, gülüm hey.
Sağ olsun qohum – qardaş, gülüm hey.
Hamısınnan yar şirin, gülüm hey.

Əzizinəm halalam, gülüm hey,
Dilim yoxdu, ha lalam, gülüm hey.
Hamıya haram olsam, gülüm hey.
Yarım üçün halalam, gülüm hey.

Saşda daraq olaydım, gülüm hey.
Yoldan iraq olaydım, gülüm hey.
Yar içəri girəndə, gülüm hey,

Dönüb çıraq olaydım, gülüm hey.

Arxalığın çim yaşıl, gülüm hey,
Geymə, gözüm qamaşır, gülüm hey.
Eşdə səsin gələndə, gülüm hey,
Evdə dilim dolaşır, gülüm hey.

XXIII. MAHNILAR

YARIM GƏLƏNƏ

Mən gələndə şamamalar gül idi,
Cavan canım dost yolunda çürüdü.
Əvvəlcədən ilqarımız bir idi,
Mən nə dedim, ilqarından dönən yar,
Özü alıb, sonnan peşman olan yar.

Uca dağ başında uca qələmə,
Biz ki bənzəyirdik Əsli–Kərəmə.
Sözümü saxlaram yarım gələnə,
Mən nə dedim, ilqarından dönən yar,
Özü alıb, sonnan peşman olan yar.

SALMAYAYDIN NƏZƏRİNDƏN

Cibimdə dəsmalın gülü,
Lal olsun düşmənin dili.
Mənim kimi qızıl gülü
Almayıydın əzəlcədən,
Salmıyıydın nəzərcədən.

Cibimdə dəsmalın sarı,
Üzün qoy üzümə barı.
Mənim kimi etibarı
Almayıydın əzəlcədən,
Salmıyıydın nəzərcədən.

NEYNİM

Çəkməni çəkdin buduna,
Məni yandırdın oduna.
Qoydun kimin umuduna,
Get, gedirsən, dəxi neylim,
Mən çəkirməm ahı, neylim.

Bazardan aldım soğanı,
Görmüsən dərdə yananı,
Gəldi ayrılıq zamanı,

Get, gedirsən, dəxi neylim,
Mən çəkirəm ahı, neylim.

SƏMƏDİN QIZI

Axşam olar gələr qoyun,
Dur ayağa görüm boyun.
Gəl, ay gözəl, naz eyləmə,
Səmədin qızı, naz eyləmə.

Axşam olar, fərik çıxar talvara,
Qayda budu oğlan qıza yalvara.
Gəl, ay gözəl, naz eyləmə,
Səmədin qızı, naz eyləmə.

AY SARI QOVUN

O tay, bu tay bizimdi,
Ay sarı qovun, dilim–dilim.
Üstü dolu üzümdü,
Ay sarı qovun, dilim–dilim.
Biz yemişik, doymuşuq,
Ay sarı qovun, dilim–dilim.
İndi növbə sizindi,
Ay sarı qovun, dilim–dilim.
Dağ ayrı, duman ayrı,
Ay sarı qovun, dilim–dilim.
Qaş ayrı, kaman ayrı,
Ay sarı qovun, dilim–dilim.
Ayrıldıq tapışmamış,
Ay sarı qovun, dilim–dilim.
Gözək bir zaman ayrı,

Ay sarı qovun, dilim–dilim.

1. Qayna, samovarım, qayna

Samovarım qızıldı,
Suyu yerə sızıldı.
Bütün aləm bilir ki,
Bir oğlan bir qızındı.
Qayna, samovarım, qayna,
Getdi ixtiyarım, qayna.

Samovarın altı yaşıl,
Başına çaynik yaraşır.
Çıxartma güllü paltarın,
Çıxartma, gözlər qamaşır.
Qayna, samavarım, qayna,
Getdi ixtiyarım, qayna.

2. Qayna, samovar, qayna

Samovarın altı şirə,
Tutdu məni şirin dilə
Yarım gəlir gülə–gülə,
Qayna, samovarım, qayna.
Getdi ixtiyarım, qayna.
Elədi, xanım elədi,
İndi zamanə belədi.
Samovarın altı soldu,
Yar qənd almaz neçə aydı.
Dükanlarda özün öydü.
Qayna, samovarım, qayna,
Getdi ixtiyarım, qayna.

Ay qız, dur gəl, sabah oldu

Damlarının dalı çuxur,
Ağacda bülbüllər oxur.
Mənim yarım bafta toxur.
Ay qız, dur gəl, sabah oldu,
Yandı bağrım, kabab oldu.

Damlarının dalı daşdı,
At yerimir, nalı boşdu.
Burdan uçan hansı quşdu,
Ay qız, dur gəl, sabah oldu,
Yandı bağrım, kabab oldu.

Damlarının dalı təpə,
Yağış gəlir səpə – səpə.
İstəklimi öpə – öpə,
Ay qız, dur gəl, sabah oldu,
Yandı bağrım kabab oldu.

Deyişmələr Anayla qız

Qız:
Anda, aman deyəllər,
İncə daban deyəllər,
Elə arıma gələr
Yara çoban deyəllər.
Ana:
Andın amansız olmaz,
İncə dabansız olmaz.
Heç arına gəlməsin,
Qoyun çobansız olmaz.

Çobanla qız

Çoban:

Mən çobanam qoynuna,
Babalın qoy boynuma.
Ya məni evləndir sən,
Ya da gəl al qoynuna.

Qız:

Çoban, itin qudursun,
Arxasınca su dursun.
Əgər sənə yox desəm,
Mənim dilim qurusun.

* * *

I qadın:

Uca dağlar qar olanda,
Gülü rəngin saralanda.
Yarın gedip yar alanda
Mərd iyidi dayan görüm.

II qadın:

Bu dağları qar alammaz,
Gülü rəngim saralammaz.
Yarım gedib yar alammaz,
Mərd iyidi dayan görüm.

Ay aman, bu yar hardadı

Ay aman, bu yar hardadı,
Kim bilir, bəlkə dardadı.

Bulaq, səndə daş olaydım,
Üstü dolu yaş olaydım.
Yar bulağa gələndə,
Yar ilə yoldaş olaydım.
Ay aman, bu yar hardadı,

Kim bilir, bəlkə dardadı.

Bulaq, sənin suyun məzə,
Qızlar gəlir gözə–gözə.
Gəlinlər var qızıdan təzə,
Bulaq səndə, bulaq səndə.

Çoxdan gedibdi

Yazıları yazan fələk,
Yazaydın əmimoğluna,
Gecə girəydim qoynuna,
Gündüz baxaydım boyuna.

Yazıları yazan fələk,
Yazıbdı poza bilmirəm.
Gedənim çoxdan gedibdi,
Ayrılib dözə bilmirəm.

Nar, nar, nargilə

Narımı tökdüm tasa,
Yarım düşdü tas–vasa.
Dərdimi yara deyim,
Bəlkə yar qulaq asa.

Nar, nar, nargilə,
Gəlin gedək yargilə.

İynə sancdım divara,
Elçi göndərin yara.
Elçidən cavab gəlməz,
Özüm elçiyəm yara.

Nar, nar, nargilə,

Gəlin gedək yargilə.

Yar gedir

Aşağıdan gəlir bir cüt araba
Mən qurbanam ayağında coraba.
Sən gedirsən məhlə qalıb xaraba,
Sən ağlama, mən ağlayım, yar gedir.

Dağ başında bir cüt qumru səslənir,
Ətəyində qoyun–quzu bəslənir.
Sən ağlama, kipriklərin islanır
Mən ağlayım, nazlı yar əldən gedir.

Bir oğlan sevmişəm

Bir otaq tikdirdim tamam buxarı,
Bir bənnə istərəm çəkə yuxarı.
Bir oğlan sevmişəm mahud çuxalı,
Oğlan, araşqının otaqda qaldı,
Söhbətin ləzzəti dodaqda qaldı.

Bir otaq tikdirdim tamamı şüşə,
Bir bənnə istərəm tuta gümüşə.
Bir oğlan sevmişəm xətti bənövşə,
Oğlan, araşqının otaqda qaldı,
Söhbətin ləzzəti dodaqda qaldı.

Bir otaq tikdirdim durna tükünnən,
İçini doldurdum xurma yükünnən.
Bir oğlan sevmişəm xublar içinnən,
Oğlan, araşqının otaqda qaldı,
Söhbətin ləzzəti dodaqda qaldı.

Yara qurban

Qapıda əkdim gülbəsər,
Yar, ürəyim zağ–zağ əsər.
Bir kağız göndər müxtəsər,
Ay yar, öldüm ağlamaxdan,
Gün hesabın saxlamaxdan.

Qarıya əkdim məkə,
Ürəyim bağlayıb ləkə.
Sən gəlincə öldüm bəlkə
Ay yar, öldüm ağlamaxdan,
Gün hesabın saxlamaxdan.

Qarıya əkdim üzüm,
Yara qurban iki gözüm.
Yar gəlincə necə dözüüm,
Aş gəlginən bu dağları
Məyus qoyma mən ağları.

Ay anacan

Günün lap səhər çağında,
Güllə başıma yağanda.
Düşmənlə mən vuruşanda,
Ay anacan, yaralandım!
Ay bacıcan, yaralandım!

Biz durmuşduq yollar üstə,
Qoşun gəldi dəstə–dəstə.
Öldürdülər millət üsdə,
Ay anacan, yaralandım!
Ay bacıcan, yaralandım!

Bu qızı mən sevmişdim

Ayağında məxmər tuman
ağzı naxışlı,
Bu qızı mən sevmişidim
Kim götürüb qaçdı.

Barmağında qızıl üzük
firuzə qaşlı,
Bu qızı mən sevmişidim
Kim götürüb qaçdı.

Gül dolandırım

Göydə gedən quşlar ağlı–qaralı,
Güllə dəyib, sol qolundan yaralı.
Sevən olsa sevdiyindən aralı
Ölməsə də, heyva kimi saralı.

Sevgili oğlan,
Gəl sənə qurban,
Can sənə qurban.

Asta get, asta get,
Kəmər düşər belindən,
Baş açmadım bivəfa yar felindən.

Ayrı düşdüm elimdən, sevgilimdən.
İstəkli yar, başına gül dolandırım,
Nəlbəki–nəlbəki pul dolandırım,
Sən gül ol, mən başına dolanım,
İndən bələ yoxdu mənim gümanım.
Otur dərdim deyim, oda yananım,
İstəkli yar, başına gül dolandırım,
Nəlbəki–nəlbəki pul dolandırım.

XIII. YALLIBAŞI MAHNILAR**

Ay dönə, dönə – dönə

Sənəyi götdüm, ana,
Bulağa getdim, ana.
Viran qalmış bulaqda
Yaylığım itdi, ana.
Ay dönə, dönə – dönə,
Yarım yad oldu yenə.

Yaylığın yudum, apar,
İtirmə, ayrısı tapar,
Mənim bu eşqli könlüm,
Axtarar, səni tapar.
Ay dönə, dönə – dönə,
Yarım yad oldu yenə.

Sənəyi götdüm, ana,
Bulağa getdim, ana,
Bir yaylıqdan ötəri,
Nahaq qan etdim, ana.
Ay dönə, dönə – dönə,
Yarım yad oldu yenə.

Qalanın dibində

Qalanın dibində yıxıldım yatdım,
Aynalı tufəngi doldurdum atdım.
Atlandım, atlıya yüyürdüm çatdım,
Atma qaş, çatmaqaş, mən yaralıyam,
Avçıdan qurtulmuş dağ maralıyam.

Qalanın dibində bir daş olaydım,
Gələnə – gedənə yoldaş olaydım.

Bacısı göççəyə qardaş olaydım,
Atma qaş, çatmaqaş, mən yaralıyam,
Avcıdan qurtulmuş dağ maralıyam.

XXV. UŞAQ FOLKLORU

Qəcələ, xan qəcələ,
Quyruğu əlvən qəcələ.
Get xoş xəbər gətir,
Kəsim qurban, qəcələ.

Məşədə məşəd, ay Həbib,
Quşlara daş at, ay Həbib.

* * *

Əxrəb—əxrəb ahına,
Əxrəblərin şahına.
Əxrəb oldu bir kişi,
Daladı qurdu quşu,
Həzrət Əli torpağı,
Mən də onun yarpağı,
Dəymə mənə, dəyməyim sənə.

* * *

Qalalar, ay qalalar,
Qalaya yol salalar.
Qaladan üç quş uçdu
Biri dedi: ax vay,
Biri dedi: ox vay,
Biri dedi: nə ax vay, nə ox vay...

* * *

Ağ bala geydirdilər,
Ağ bala saçaq—saçaq.
İncili bıçaq—bıçaq.
İncili vur açılısın,
Mərcanları saçılısın.
Mərcanlar pələ—pələ,
Gəl oxu bizim dillə.
Bizim dil qumru dili,
Qumrudan gələn atdır,
Heyva çiçəyi otdur.

Gəlin gedək gətirək,
Ömür baxa yetirək.
Ömür baxın xoruzu,
Quqquldar arpa istər,
Arpanı kimdən istər?
Kişi Vəlidən istər.
İçində bülbül oxur,
Bülbüllər hazar–hazar,
Kərtən köynək fil qazar.

Oyunlar

Bəzən də kiçik uşağın əlini, ovcunu, barmaqlarını tanıdaraq deyərlər:

– Bura bir darı xərməni, ortasına bir quş qondu, bu tutdu, bu kəsdi, bu bişirdi, bu yedi, vay, kiçiyə qalmadı.

Və ya:

5 barmağı göstərərək deyərlər:

Baş barmax dedi: – Gəlin gedəh oğurruğa!

Şəhadət barmağı: – Bəs pilləkən?

Orta barmax dedi: – Mənnən uca pilləkən?

4-cü barmax dedi: – Bəs Allahdan qorxmursuz?

5-ci kiçik barmax dedi: – Yox!

Yox dediyinə görə nənə onu cəzalandırır. Bu üsulla da kiçik yaşlarından nəvəsini düz yola çəkməyə, Allahdan qorxmağa çağırır.

A teşdi, teşdi, teşdi,

Vurdu Gilanı keşdi.

İki xoruz dalaşdı,

Biri qana bulaşdı.

Qan axdı getdi çaya,

Çaydan göyərçin uşdu.

Göyərçin, alapaxta,
Yuvası qəlbi taxtda.
O yanı taxda,
Bu yanı taxda,
Şakqulu bəy otaxda.

Uşaqlar hər hansı bir oyun zamanı kimin əvvəl,
kimin axır və ya kimin qaçan, kimin qovan olduğunu
bilmək üçün sanamalardan istifadə edərdilər:

Əhdim noxud,
Çıxdı söyüd,
Yarpağıdı şahpalıd (şabalıd).
Sələmə səlli,
Qırx dokquz əlli,
Nal, mıx, qırx.
Və ya:
Əl–əl əpənəh,
Əldən düşdü kəpənəh.
Kəpənəyin yarısı,
Yumurtanın sarısı.
Baba, hara gedirsən?
Ala dağa gedirsən?
Ala dağa gedirəm.

Ala dağda nəyin var?
Muncux düzən qızım var.
Qızın bir oğlan doğdu,
Adın qoydux Süleyman.

Bu arada uşaqlar həm də dalaşib küsüşərdilər. Bu
zaman kiçik barmaqlarını qaldırıb bir–birinə göstərərək
deyərdilər:

Xəncəl, bıçax, kəs–küs,

Xırda bıçax, kəs-küs.
O adam yalvarmasın,
Qapımızdan boylanmasın,

Məktub yazıb yollamasın,
Qəndimizi oğramasın,
Yayda mənnən oynama,
Qışda mənnən oynama!

XXVI. AŞIQLAR VƏ AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ AŞIQ ABBAS DƏHRİ

Aşıq Abbas Dəhri Ordubadın Dəstə kəndindəndir. Mənbələrdə onun kamil bir sənətkar olduğu, tez–tez İrəvan, Gəncə, Şamxor, Tiflis, Ələmdar, Xoy, Təbriz və başqa yerləri dolaşması, aşılıq etməsi göstərilir.

Gültəndi

Gəminin yükü üzümdür,
Gəmi gəmiyə düzümdür,
Gəmiçi qardaş, yavaş sür,
Gəmidəki qız bizimdir.

Gəminin yükü qovundu,
Gəmi gəmiyə toxundu,
Gəmiçi qardaş, yavaş sür,
Gəmidəki qız qohumdu.

Gəminin yükü ərikdi,
Gəmi gəmiyə sərişdi,
Gəmiçi qardaş, yavaş sür,
Gəmidəki qız fərikdi.

Gəmiyə vurdular qəndi,
Gəmi gəmiyə dirəndi,
Gəmiçi qardaş, yavaş sür,
Gəmidəki qız Gültəndi.

*

*

*

Aşıq Abbas Xoy kəndində olarkən Əhmədخان adlı bir varlı ilə qonşu olur. Əhmədخانın yeganə qızı olan Züləldanı mülkədar oğlu Ağaxan istəyir. Qız elçilərin qarşısına ağır şərtlər qoyaraq bu arzudan onları çəkəndirməyə çalışır. Aşıq Abbas bununla bağlı aşağıdakı qoşmanı yazır:

Əhmədخان qızıyam, adım Züləldan,
Qəm–qüssə bilmədim ömrümdə bir an.
Elçilər göndərir mənə Ağaxan,
Gedin məndən edin siz ona bəyan:

Bir otaq istərəm – tamam buxarı,
Ustasın istərəm çəkə yuxarı,
Bir oğlan istərəm mahud çuxalı,
Yar yolunda düz ilqarın istərəm.

Bir otaq istərəm həməmə yaxın,
Sağına, soluna həmayil taxım,
Yar gəlib gedəndə boyuna baxım,
Mən mahalın sərvə–yarın istərəm.

Bir otaq istərəm tamamən şüşə,
Ustasın istərəm tuta gümüşə,
Bir oğlan istərəm buğu bənövşə,
Onun üçün mehmandarın istərəm.

Əhmədخان qızıyam, boyum sərvə–naz,
Göllərə tökülür ördək ilə qaz,
Qırx ağacdən Qırx ağaca payəndaz,
Hindistanın al qumaşın istərəm.

Qırx atlı istərəm, atları kəhər,
Qızıldan bazubənd, gümüşdən yəhər,

Bir ucu Xoy olsun, bir ucu Əhər,
Başlıq üçün Xoyun varın istərəm.

Bayatılar

Hər gələn özün bilməz,
Danışar, sözün bilməz,
Bulaqdan su doldurar,
Çeşmənin gözün bilməz.

Əziz oğlum, qoy qalsın,
Doldur qəlyan, qoy qalsın,
Sözün keçməyən yerdə,
Ürəyində qoy qalsın.

Ululu Kərim

Ululu Kərim XIX əsrdə Şahbuzun Aşağı Remeşin
kəndində yaşamışdır.

Yaylağında

Ay ağalar, möcüz gördüm,
Mən Keçilin yaylağında.
Süsən, sünbül, tər bənövşə,
Qız Keçilin yaylağında.

Gözəlləri bölük–bölük,
Dörd bir yanında var hörük,
Bilməm maraldı, ya əlik,
Qız Keçilin yaylağında.

Yaz olar, çıxallar dağa,

Bulud oynar, hava yağa,
Kəsəllər qurban sadağa,
Qız Keçilin yaylağında.

Üst yanı Toxluca qaya,
Axar–baxarı var çaya,
Gözəlləri ağca maya,
Qız Keçilin yaylağında.

Alt yanı Nursdu, Külüsdü,
Mollası yox, işi pisdi,
Kərim deyər məndən küsdü,
Qız Keçilin yaylağı da!

Yeddi

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Burda bir dərya var, ayağı yeddi.
Üç yüz altmış şamlar yanar içində,
Şöləsi bərq verir, çırağı yeddi.

Altmış min darvaza, altmış min bazar,
Altı min içində həm əsası var,
Altmış min məscidi, tamam lələzar,
Alişan taxtı var, otağı yeddi.

Nə canlıdı cansız üstdə məskəndi?
Nə məcazdı qabağincan səsləndi?
Necə şeydi əl dəyməmiş bəsləndi?
Üstündə sallanıb qabağı yeddi.

Nə bağmandı, üç yüz altmış bağı var?
Üç yüz altmış bağın üç budağı var,
Kərimin dünyadan keçən çağı var,
Səkkiz ev yaslanıb ocağı yeddi!

Aşıq Həsənalı

XIX əsr Şahbuz aşıqları içərisində Aşıq Həsənalının adı hörmətlə çəkilir. Şeirləri əsasında dastan–rəvayətlər yaranıb.

Rəvayət

Günnərin birində yaradanın buyruğu ilə aşiq Həsənalı Gülənbər adlı bir gözələ tuş olur.

Aşıq Həsənalı:

Başına döndüyüm gözəl Gülənbər,
Vuruldu hüsünə sən tək ceyranın.
Eşitmişəm gözəlisən cahanın,
Əsirgəmə mən tək yardım dərmanın.

Gülənbər:

Haradan aradın, haradan buldun?
Nədən bildin gözəliyəm cahanın?
Məni gördün, sən ki, oldun dərd əhli,
Ya dərdin məndədir, ya da dərmanın.

Aşıq Həsənalı şirin dilinən qızın haralı və kimlərdən olduğunu soruşur. Məlum olur ki, bu qız Duluslu Məhəmməd bəyin qızıdır, sonradan köçüb Darabasa gəlmişlər.

Gülənbər:

Dulusluydum, indi Darabaslıyam,
Qəlbi qan ağlayan qəm libaslıyam,
Gözü yol gözləyən, qəlbi yashıyam,
Əzəldən beylədi dövrü cahanın.

Sən bizi arayıb axtarsan əgər,
Darabasda yoldan kənar bir qədər,
Məhəmməd qızıyam, adım Gülənbər,
Alsan yarı ollam sən tək oğlanın.

Qıznan oğlanın bu görüşünnən Məhəmməd bəy
xəbər tutur və Aşıq Həsənalını o ki, var döydürüb
kənddən qovur. Gülənbər Həsənalının ayrılığına dözə
bilmir, sevgilisinə bir məktub yazıb atasının çobanı
Səttara verir və deyir:

Başına döndüyüm əhli–hal çoban,
Sən gedərsən Naxçıvana yetərsən.
Nabələd olsan da, xəbər alarsan,
Bu məktubu o oğlana verərsən.

Baislərin görüm üzü gülməsin,
Heç bir gözəl Gülənbər tək olmasın,
Elə çatdır özgə adam bilməsin,
Çəkib onu bir pünhana, verərsən.

Axtarıb arayıb tapıb özünü,
Çatdırarsan ona mənim sözümü,
De, eşitsin, bilsin sözün düzünü,
Gəlsə düşməz nahaq qana, verərsən.

Gülənbər məhtubunda Həsənalıya onun yolunu
gözlədiyini bildirir, libasını dəyişib Darabasa gəlməyi
tapşırır. Aşıqdan başqa heç kimə könül vermiyəcəyinə və
əhdinə sadıq qalacağına and içir:

Oğlan, hara gedib, nə axtarırdın?
Mənim atam ilə bədə varırdın,
Əgər ki, qəlbində yar axtarırdın,
Üz qoyuban Darabasa gələrsən.
Gülənbərəm, mən çəkirəm ah–zarı,
Nə müddətdir gözləyirəm yolları,
Əgər ki, gələsən sən bizə sarı,

Bürünərsən tərs libasa, gələrsən.

Atam, anam belə bir iş görərsə,
Sınmış qəlbi əyri qoyub hörərsə,
Səni qoyub başqasına verərsə,
Mən ölərəm, sən də yasa gələrsən.

Gülənbərin göndərdiyi çoban Səttar gəlib Şahbuzun Xinzirək kəndinə çatır və Mədəd adlı birinin evində qonaq olur. Mədəd çobana bələdçilik edir, gəlib Şahbuzun Zınel kəndində Aşıq Həsənalı ilə görüşürlər. Həsənalı Gülənbərin məhtubunu oxuyub sevgilisinin dediyinnən hali olur. Lakin Məhəmməd bəyin onu döydürüb kənddən qovdurması da xatirinnən çıxmır. O bilir ki, Gülənbərin ardınca Darabasa getsə, yenə müsibətə düşəcək. Odur ki, Gülənbərə belə bir məhtub yazıb çoban Səttara verir:

Güllər içrə seçdim süsənbər səni,
Bilirəm özümə bir ənbər səni,
Həsənəm, sevmişəm, Gülənbər, səni,
Düşməgilən kəm xəyala, gəlmənəm.

Başqasına baxıb köks ötürməyəm,
Səndən özgə gözəl mən gətirmənəm,
Ölərəm, mən səndən əl götürməyəm.
Başım düşər qalmaqala, gəlmənəm.

Demirəm qorxuram xanü bəyindən,
Xəyal düşüb qeyri hala, gəlmənəm.
Əyər sən gələsən, yolun gözlərəm,
Üz döndərüb, o mahala gəlmənəm.

Aşıq Həsənalı məhtubunda sevgilisi Gülənbərdən gizlicə Naxçıvana, onun yanına gəlməyi iltimas edir:

Əgər ki, arasan mənim yerimi,
Sevər olsan, bu mahala gələrsən.

Mənim dediyimi atan bilməsin,
Başım düşər qilü–qala, gələrsən.

Hələ yaşayıram, bu cahandayam,
Bəy, ağa gözündən çox pünhandayam,
Dulusdan gəlmişəm, Naxçıvandayam,
Məni sevsən, bu mahala gələrsən.

Adım Həsənalı, özüm sərsəri,
Bu qısa məktubla verdim xəbəri,
Keçərsən gələrsən Uruddan bəri,
Ağdabandan aşıb dala, gələrsən.

Çoban Səttar Aşıq Həsənalının məhtubunu aparıb Gülənbərə verməzdən qabaq Məhəmməd bəyin ilxıçısını görür, Naxçıvannan gəlib Gülənbərə məhtub gətirdiyini söylüyür. İlxiçi bu işlə maraxlanıb məhtubu çoban Səttardan alır və aparıb Məhəmməd bəyə verir. Məhəmməd bəy fikirləşir ki, bu işi belə qoysa Aşıq Həsənalı bir gün gəlib qızı qaçıracaq və onu el içində xar edəcək. Odur ki, dərhal qızı Gülənbərə toy eləyir və onu zorla dostu Səfər bəyin oğluna verir.

Uzun illər keçir, Həsənalı bir gün Darabasa gedir. Lakin eşidir ki, Gülənbəri zornan başqasına ərə veriblər. Odu ki, el içində xar olmasın deyər Darabasdan Mələk addı bir qız gətirir ki, kənddə desinnər aşiq getdi sevgilisin gətirdi.

1940-чыл февралдын 6-сүндө Нах. АССР ашыктарынын Республика

мушавиреси Олу, шиттрак өдир 20 нөфөр ашык.

С ө д р : /Саилов/

К а т и б : /Рамазанов/

Эшиктилди:

Нах. АССР-инде Халг ашыктары арасында сияси ве китлеви ишлерини чангандымасн нагызда/ Саилов/

Ч И Г Н Ш Д А Р : Ашык Өлөңбөр, Ашык Өзүр, ашык Султан, ашык Өсөл-уула, ашык Гулу, ашык Чөфөр, чыкшы едөрөк, кестөрмөлөр ки, бу күнө гөдөр Нах. республигасында олан ашыктарын арасында сияси ве китлеви ишлер лазымы гөдөр тәшкил едилмөмишдир. буна ашыктар евинин тәшкил олмамасын үзүндөн ирели келмиш дир, ве гөйд едилмишдирки, бу нагыз Нах. АССР Х К С янында инчөсөнөт ишлери идареси тәччиси едөрөк-лазымы тәшкилаттагы гаршысында мәсәлә гоймалдыр. Бу себәбдөн де ашыктар, китлөсннин күнү- күндөн артан култур төлөблери иле айнаглаш билмөйөрөк, колжовчулара лазымы гөдөр култур хидмет ишиндөн кериде галмашдыр.

Нах. Республикасында ашык ярадычылыгынын инцидифи угрунда Аз ССР Х К С янында инчөсөнөт ишлери Комитети ве Халг ярадычылыгы еви неч бир тәшәббууде олмамашдыр. Нах. инчөсөнөт ишлери идареси ашыктарын фәрди чалашмаларынн, ансанбул халына салымасы ишинде лазымы тәшәббууде олмамашдыр.

Бүтүн бунларын есас себәби ашыктар евинин олмамасындан мөйдана чыкыр.

Иухарында ктлары нөвөрә алараг мушавирә гәрәра алыр:

1/ Нах. АССР Ашыктары үчүн ашыктар еви ярадылмасы мәсәлөсини али тәшкилатлар гаршысында гоймаг иши Саилов йолдашдан хәлиш эдилсин.

2/ Нах. АССР- инде олан ашыктардан ансанбул тәшкил өтмөк ве бу ансанбулын бригада рөһбәрлийине тастави ашыктардөн ашык Чөфөр, йолдаш к төсдиг едилсин.

3/ Нах. ашыктары арасында сияси ве китлеви иши чангандырмаг үчүн бир нөфөр сияси чөһөтдөн савадн йолдашын айрылмасы инчөсөнөт идареси парят тәшкилатгындан хәлиш өтмөк.

С ө д р : /Саилов/

К а т и б : /Рамазанов/

AD/IV. Dövlət təşkilat qərarı əsasında icra edilmişdir. İştirakçıları: İsmayilov İ. /Ədvlət partiyası qərarından/ (Əjdəlov İ. /İnqəsabat işləri idarəsi/ Məmmədov A.M. /Az. İnqəsabat işləri idarəsindən/ Əli Məmmədov /XMQ / Qurbanov Qurban / İdarəetmə - Dövlət kəndirən/

...Əsədildi..
.....

Əlimpiadada yaxşı yer tutmaqları əsərə əsaslanaraq, Rəhbərlik yuxarı Azərbaycan olimpiadasına gədənleri əylərmə və yaxşı yer tutmaqları əsaslandırmaq.

Qərar alındı
.....

Bədii əsər fəaliyyət işlərində birincilik qazanma və yüksək tələmə malik olan əsərlərdə gələnləri Rəhbərlik göndərəcəklərindən ötrü əylərmə:

- 1- Fəxrəddin Məmmədov . /Ordubad / Oxujan
- 2- Alıy Əliqərdizadə . /Ordubad / Oxujan ✓
- 3- Əsədov Yəvi . k/t texniki qərar Oxujan
- 4- M. Qərdizadə . /Ordubad / Tarixat
- 5- Əsədov Fətulla /Əliqərdizadə/ Əsəd
- 6- Kəmaləddin Quliyev . /Nəxçev / ojnəjan 80 yaşda ✓
- 7- Kərim Əbdullayev . / Qəbrax kəndi/ balaca əsəd ✓
- 8- Əsəd Qulu /Əliqərdizadə / əsəd ✗
- 9- Əsədulla Məmmədov . /Nəxçev / Nəxçev və ojnəjan
- 10- Əliqərdizadə Əliyev / Sovetabad / balaca əsəd
- 11- Məmmədov Fəxrəddin . /Nəxçev / qoça ojnəjan 82 yaşda
- 12- Əsədov Əsədulla . /Nəxçev / Oxujan qruppa rəhbəri
- 13- Əliqərdizadə . /Nəxçev / ojnəjan .
- 14- Nəxçev gələnləri . 6 nəfər
- 15- Yusifov . /Qərdizadə / Balaca
- 16- Əliqərdizadə . /Nəxçev / zuci
- 17- İsmayilov . /Səməv / Tələmə gələnləri ✗

18- İbrahimova Pəri	/Teze kənd /	deqləməbiyə	180p.
19- Aşık Bəhman	/Kyl tpe /	ağax	50p.
20- Həsən Məmmədli oğlu	/Əskəhənd /	salaça ağax	200p.
21- Aqəpov Sədiq	/Teze kənd /	deqləməbiyə	
22- Əliyev A. Kisi	/Zejnəddin /	ağax	50p.
23- İsmiq Davıdov	/İnternat /	oruzan	

Təşkilat qəmisijon təklif edirki, bəzi əjrləməqlər cən əjrlə 12 dən gəç əlməjərləq rəpərtuar. İq plənə dütəlsun və ştirəklər yəvə ləzəmlə pəltər tikilməsi yəvə əsqiz verilməsi əldəş Qurbanov təpəşrəlsə.

Bəzi gədənlər ərəsəndə imidən həzərliq İqı aparılmalı və ənsəm əlxəq hələnə salınmalıdır.

Təşkilat qəmisijonu sədri : *Yaqub* / Nəzərov /
 " " " " yəvələri : 1 *Səyid* / Səyidov /
 2 *Məmmədli* / Məmmədli /
 3 *Məmmədli* / Qurbanov /
 4 *Məmmədli* / Əliyev Məmmədli /

Naxçıvan Aşıqlar Birliyinin 1939-1940-cı illərdəki yığıncaqlarının protokolları

Aşıq Molla İsmayıl

XIX əsr Şahbuz aşıqları içərisində Aşıq Molla İsmayıl da öz dəsti-xətti ilə seçilən aşıqlardan olmuşdur. Məşədi Məhəmməd oğlu Molla İsmayıl Şahbuzun Aşağı Qışlaq kəndində doğulmuş, orada da yazıb-yaratmışdır.

Üçünə

Ay ağalar, beş gözələ uğradım,
Gözüm düşdü gözəllərin üçünə.
İstərsən kövsərdən sirab alasan,
Qul olginən, qulluq eylə üçünə.

Kim yandırdı kimin dü balü pərin?
Ustadı yolunda kim qoydu sərin?
Kimlər dedi ustadına afərin?
Biri mimdi, biri cimdi, üçü nə?

Allah peyğəmbərə göndərdi salam,
Onların şənində oxur kim kəlam?
Beş ulu peyğəmbər, dəftəri-aləm,
Biri Nuhdu, bir İbrahim, üçü nə?

İsmayıl der budu sözün kutahı,

Heydərə qul olan heç çəkməz ahı,
Dilində vird eylə kalamullahı,
Əməl eylə beş vaxtının üçünə.

Qaldı

Əcəl yastığına başım yetəndə,
Fikrim xəyalımda nə isə qaldı.
Ya məndul gey, ya zərbab gey, ya zər gey,
Əynimdə libasım nə isə qaldı.

Qızılın, gümüşün yoxdu dəyəri,
Qılıncın, qalxanın yox havadarı,
Qohumum, qardaşım, gül üzlü yarım,
Oğul–uşaqlarım nə isə qaldı!

Bu dünyada beş gün gəzdik əmanət,
Əmanətə gəl eyləmə xəyanət.
Ya bir dayət imiş, ya bir imarət,
Əlvən otaqlarım nə isə qaldı!

Nə İsrafil kimi sur çalasan,
Nə Əzrail təkin canlar alasan,
Nə İsmayıl tək fəqir olasan,
Divanım, kitabım nə isə qaldı!

Rəvayət

Danışılar ki, bir gün valideynnəri İsmayılı evləndirməh istiyillər. Şahbuzun Biçənəhdən yuxarı Zırnəl kəndində yaşayan Bədircahan addı bir qızı köhnə qayda ilə İsmayıla nişannıyıllar. İsmayıl Bədircahanın üzünü görməsə də, dədə–baba adətinə tabe olur. Toy günü Aşağı Qışlax kəndinin mollası Molla Əhməd İsmayılın anası Zeynəbdən bir cüt naxışdı yun corap istiyir. Zeynəb arvad isə tabağa qoyacağı qırmızı, yaşıl və çəhrayı rəngli corabları yerbəyer eləyib mollaya cavab verir ki, bax, bu bir corab gəlinin qardaşının, biri atasının, biri də əmisinin. Xülasə, artıq corabım yoxdur ki, sənə verim. Zeynəb arvadın bu sözünnən Molla Əhməd bərk hirslənir və hədə–qorxu gəlir. Vaxt olur ki, İsmayıla gəlin gətirməyə gedillər. Molla Əhməd oğlan evini gəlinin dalınca göndərir, özü isə qayıdıp Molla Cəfərlə birlikdə bir tərs dua yazıb yandırır, külünü isə tufəngə qoyub atır ki, heç nə ələ gəlməsin.

Molla Əhmədin cadusu İsmayılı sağalmaz dərddə salır. Toy gecəsi isə nə qədər çalışıllar, gəlin atdan düşmür və evlərinə qayıtmaq istiyir. Bəyin adamnarı və kənt camaatı bu rüsvayçılığa razı olurlar. Gəlini aparıp qonşuya qoyullar ki, bəlkə sora razı salalar. Ancaq Bədircahan inadınnan dönmür. Bu rüsvayçılığa dözə bilmİYən İsmayıl xəstələnİp yatağa düşür və üzünü görmədiyi bir qızı ona gəlin gətirdiyi üçün anasını məzəmmətdiyir, Molla Cəfəri qarğıyır:

İsmayılam, düşdüm mən də çöllərə,
Xəncər batsın görüm yaman gözlərə,
Həsərət qoydu mənİ gül sənəmlərə,
Lənət gəlsin görüm Molla Cəfərə.

Bədircahanı yola gətirmək üçün dua yazdırıllar, İsmayılı isə ziyarət üçün Xorasana aparıllar. Lakin heç nə bəyə və gəlinə köməh eləmir. Zeynəb arvad iki inəyini və bir gəbəsini aparıp Molla Əhmədə verir ki, bəlkə o, cavannara kömək edə. Ancaq yenə də bir çarə hasil olmur.

Bir gün İsmayıl anasından xahiş edir ki, Bədircahanı yola gətirib bulağa aparsın və İsmayıl bulaq başında qızla görüşüb onu razı salsın ki, bəlkə bu yolnan rüsvayçılıxdan yaxasını qurtara. Qonşu qızlarının köməyi ilə Bədircahanı bulağa aparıllar. İsmayıl sazını da götürüb Bədircahanı görməh üçün bulağa gedir. Qızı ələ gətirməh üçün onu tərif etməyə başlayır:

Yenə halqalanır ahu saşların,
Aləmə od salır kaman qaşların,
Biçarə İsmayıl, qanlı yaşların,
Aləmi sellərə verəcək oldu.

İsmayılın səsinə kəndin camaatı yığılıb gəlir. Adamnarın cəmnəşdiyini görə Bədircahan özünü itirir, arxıya dönəndə niqabı üzünən düşür. İsmayıl Bədircahanın alma yanaxlarını görəb ürəyi tab gətirmir və yenə də sazını sinəsinə sıxıp deyir:

Cəllad baxışların səbrim alanda,
O şahmar saçların məni çalanda,
Niqab üzdən atıb yana salanda,
İsmayıl seyrinə çıxacaq oldu.

Lakin Bədircahan İsmayılın sözüne məhəl qoymayıp onnan uzaklaşır. İsmayıl qızın dalınca getmək istəsə də, ayaxları yerimir və deyir:

Beş qədən yeridim, qurudu qanım,
Yeddi göydən keçdi ahü fəğanım,
Elə ki, gözümdən yayındı, canım
O yarın yolunda çıxıcaq oldu.

Bir tovuz geyimli, laçın bəzəkli,
Yayındı gözümdən, gedəcək oldu,
Nakam İsmayılın ağlar didəsi,
Şahbuzu sellərə verəcək oldu.

Bu vaxt İsmayıl görür ki, anası oğlunun bu halına camaatın arasında zulum–zulum ağlayır. Odur ki, anasına üzünü tutub Bədircahanı qarğıyır:

Gecə–gündüz mən ağlaram zarü–zar,
Şahbuzun dağların eylərəm tar–mar,
Anacan, könlümü qoyma intizar,
Başında çatlasın öz havan, gəlin!

Bədircahan yarğanı aşıb gözdən itir. İsmayıl bu işə bir çarə olmadığını görüb camaata deyir:

Ay ağalar, bir tərlandı uçürdüm,
Sağ əlimdən sol əlimə alınca,

Onu alan xeyrin, bəhrin görməsin,
Naləm vardır mənim onun dalınca.

Kəndin ağsaqqalları İsmayılın anasına məsləhət verillər ki, kasıblara nəzir–niyaz paylasın, bəlkə oğlunun qisməti dəyişə. Zeynəb arvad ağsaqqalların məsləhəti ilə gedib Molla Əhmədə verdiyi bir gəbəsinə və iki danasını alıb gətirir. İnaqları kəsib kasıb–kusuba paylıyır. Bütün camaat Allahdan dua edirlər ki, İsmayla bir halal qız yetirsin. Camaatın duası qəbul olunur.

Bir gün İsmayıl yatıb yuxuda görür ki, nişannısı Bədircahan ilan cildinə girib onu çalmaq istiyir. O qışqırıb yuxudan oyanır və yuxusunu anasına danışır:

Eşidənlər, görün bu söz yalandı?
Leyli dərdi Məcnun çölə salandı,
Hamı bilir ilan adam çalandı,
Özüm öz əlimlə mar alan könlüm.

Anası İsmayla təskinliş verir. İsmayıl bir gün yuxuda nurani bir qoca görür. Yuxuda ona deyillər ki, Bədircahan şahmar ilana dönüb, onnan sənə yar olmaz. Sübh tezdən bulağa get, qarşına çıxan Nənəqız adlı birinci qız sənənin qismətidir.

İsmayıl yenə də yuxusunu anasına danışır. Anası deyir ki, oğul, verdiyimiz nəzir–niyaz qəbul olunup. Bədircahanı yadından çıxart və bulağa get. Anasının sözü İsmayla xoş gəlir və könlünə xitab edib deyir:

Dəli könlüm, nə divana gəzirsən?
Biçaradı, ondan sənə yar olmaz.

Düz çıxmaz ilqarı, əhdi, peymanı,
Hərcaydı, onda düz ilqar olmaz!

İsmayıl sazını da götürüb bulağa gedir. Bir zaman görür ki, uzaxdan sərv boylu, yaraşxılı bir qız gəlir. İsmayıl bu qızın gözəlliyinə aşıq olur. Nə qədər çalışır ki, qıza bir söz desin, amma nitqi tutulur. İşi belə görüb dağları qarğıyır:

Dağlar, otun qurusun,
Otun, suyun qurusun,
Sənin də mənim kimi,
Matın–qutun qurusun.

Bu vaxt bulağa bir dəstə qız gəlir. Onlar İsmayılı tanıyır və deyillər ki, bu oğlan Bədircahanın nişanlısıydı, qız ona gəlmədi, çıxıb getdi. Qız bu sözü eşidir və sənəyini götürüb getmək istiyir. İsmayıl qızın getdiyini görüb sazını sinəsinə sıxır və deyir:

Bir sözüm var sənə pünhan deməli,
Qayılsan deyim, gəl, sənə qurban.
Həsərdəyəm didarını görməyə,
Söyləyim dərdimi, bil, sənə qurban.

İsmayıl der əzəl yetdim kamala,
Gözəllikdə nöqsan yetməz camala.
Düşməni görüb düşmə özgə xiyala,

Dost kimi bir əylən, dur, sənə qurban.

Qız bu sözdən sonra ayax saxlıyır. İsmayıl qızın dayandığını görüb yenə deyir:

Əyninə geyibsən əlvan naxışı,
Könlüm bir şüşədi, gəl vurma daşı.
Elimin göyçəyi, könlümün quşu,
Uçurmam gedəsən bu eldən səni.

İsmayıl görür ki, qız dayanıb ona baxır, dərhal mətləbi anlıyır. Yaxınlaşıp danışılar, sözləşib əhdi-peyman bağlıyırlar. Bu vaxt İsmayılın anası bir dəstə kənd camaatı ilə gəlib çıxır. İsmayıl onları görüb qəlbi fərəhlənir və deyir:

Behiştə hurilər, göydə mələklər,
Gözəllikdə bizim yarı deyiblər.
Yusif çıxdı o bazarda satıldı,
Kasad olmuş o bazarı deyiblər.

Zeynəb arvad oğlu İsmayılın təzə sevdasına çox sevinir. Qohum-qəbləni götürüb Nənəqıza elçi gedir, sözünü alıb büsat qurullar, toy edib cavannarı qovuşdurullar.

AŞIQ NƏCƏFALI

Şahbuzun Kükü kəndindən olan Aşiq Nəcəfalinın da ədəbi irsi itib–batmış, şeirlərinin çox az bir qismi və həyatı ilə bağlı bəzi rəvayətlər yaşlı qocaların hafizələrində yaşamışdır. Aşiq Nəcəfalinın Şahbuzun Aşağı Remeşen kəndində yaşayan qohumları onun həyatı ilə bağlı maraqlı dastan–rəvayətlər söyləyirlər.

Rəvayət

Aşiq Nəcəfali Kükü kəndinin bəyi Qara ağanın nökeri imiş. Bir gün Qarabağın bəyləri «Keçəl dağ» yaylağına istirahətə gəlirlər. Bu bəylərin arasında Qara ağanın Mahmud bəy adında qarabağlı bir dostu da var idi. Odur ki, Qara ağa öz nökeri Nəcəfalını göndərir ki, gedib yaylaxdan Mahmud bəyi qonax gətirsin. Nəcəfali Mahmud bəyi gətirməyə gedərkən orada onun qızı Pərzad xanımı görür ona vurulur. Ancax özünü sındırmamax üçün Pərzad xanıma bildirir ki, Qara ağanın oğludur. Pərzad xanım da Nəcəfaliya aşiq olur. Qara ağanın evində Mahmud bəyin gəlişinə görə ziyafət verilir. Bu ziyafətdə Qara ağa eşidir ki, nökeri yalan danışib, özünü bəy oğlu kimi nişan verib. Odur ki, Nəcəfalını döydürüb evdən qovur. Nəcəfali isə Qara ağanın evini tərk edən zaman deyir:

Zaman belə qalmaz, bir dövran gələr,

Ağalar alçalar, nöker yüksələr.

Qamçı işdən düşər, ürəyim bilər,

Zülmünü yadına salarsan bir gün!

Mən bilirəm, məndən xuda alıbdır,
Özüm qovulmuşam, haqqım qalıbdır,
Yerinən göy bu zülm ilə dolubdur,
Vaxt olar bu günü dilərsən bir gün!

Nəcəfali sənə dedi sözünü,
Qan–yaş ilə sən doldurdun gözünü,
Bir vaxt olar tanıyarsan özünü,
Əhdini nökərdən dilərsən bir gün!

Aşıq Məmmədcəfər

Aşıq Məmmədcəfər XIX əsrin sonlarında anadan olmuşdur.

Rəvayət

Məmmədcəfər bir gün yorğun halda tarlada yatarkən müqəddəslər yuxusuna girib buta verir və bildirillər ki, Mehdi xanın qızı Səhnə xanımla deyişmək üçün Darabasa getsin. Beləliklə, Məmmədcəfər yuxudan oyanır və arabasını duzla yükləyib alver adı ilə Mehdi xanın mənzilinə gəlib çıxır. Mehdi xana xəbər çatır ki, bir nəfər duz satan gəlib, özü də Səhnə xanımla deyişmək istəyir. Mehdi xan bu xəbəri eşitcək adı bir duz satanın bu cür cəsarətinnən qəzəblənir, and içir ki, əgər deyişmədə Səhnə xanıma məğlub olsa onun cəzası çox ağır olacaq. Nəhayət, məclis qurulur, Məmmədcəfər

məclisə cütcü libasında, çox yoxsul bir görkəmdə daxil olur. Səhnə xanım Məmmədcəfəri bu qiyafədə görüb onun saz və söz ustası olmasına şübhə edir, sazını sinəsinə basıb deyir:

Səhnə xanım:

Biizdən salam olsun, ay gələn aşıq,
Nə karəsən bu meydanə gəlibsən?
Məyər eşitmədin adü sanımı?
Ya dəlisən, ya divanə, gəlibsən!

Aşiq Məmmədcəfər:

Əleyküməssəlam, ey Səhnə xanım,
Dovtələbəm, bu meydanə gəlmişəm.
Gərək eşq yolunda qoyam sərimi,
Qəsd eləyib şirin canə, gəlmişəm!

Səhnə xanım:

Könül gəzər Sübahanı, Kaşanı,
Tanımaram xanı, bəyi, paşanı,
Səndə yoxdur aşıqlığın nişanı,
Duz satansan, sən karvanə gəlibsən!

Səhnə xanımın bu sözlərindən sonra Məmmədcəfər görür ki, bu qız doğrudan da sənət əhlidir, hətta onun duz satan olduğunu da bildi. Odur ki,

deyişmənin qafiyəsini dəyişir ki, bəlkə bu yolla ona qalib gələ.

Aşıq Məmmədcəfər:

Gözəl, gəl artırma dərdim, amandı,
Salıbsan boynuma sevda kəməndi,
Matahım duz deyil, yaqut–Yəməndi,
Sən xiridarsan, mən tüccarə gəlmişəm!

Lakin Səhnə xanım usta tərpnəib qafiyədən dönmür və yenə də əvvəlki qafiyə üstündə Məmmədcəfərə deyir.

Səhnə xanım:

Kərəm kimi cismü canın alışı, r
Eşqin atəşindən ciyərin pişir,
Karvan adamısan, güzarın düşür,
Aclığın var, bəlkə nanə gəlibsən!

Aşıq Məmmədcəfər:

Ərvahım ərvaha, urufum nəcib,
Pirim Şahi–Mərdan doyursun acı,
Bir dərdə düşmüşəm, yoxdur əlacı,
Sən təbibsən, mən dərmanə gəlmişəm!

Səhnə xanım:

Dürüst danış, dürüst söylə sözünü,
Pərvanə tək oda salma özünü,
Yəqin bil, oydurram iki gözünü,
Qəza tutub, bu meydanə gəlibsən!

Aşıq Məmmədcəfər:

Əslim Kəlfirlidir, yerim Naxçıvan,
Bir ərzim var Mehdi xanə, gəlmişəm.
Zəlxa vurub məni, salıb dərbədən,
Yusif deyər o zindanə gəlmişəm!

Səhnəxanım:

Səhnə deyər yandı mənim iqbalım,
Əzəl ibtidadan bəd vurdu falım,
Gələn aşiq, səndən bir xəbər alım,
Haçan dini–müsəlmanə gəlibsən?!

Aşıq Məmmədcəfər:

Cəfərə əmr oldu ərşi–ələdən,
Zərreyi–xurşiddə keçdik vələdən,
«Ələsti–rəbbi–küm» qalu bələdən,
Şükür, dini–müsəlmanə gəlmişəm!

Məmmədcəfərin bu cür hazırcavablığını görən Səhnə xanım onun müqabilində daha söz tapa bilmir. Lakin qızlıq qüruru ona birdən–birə təslim olmağa imkan vermir. Odur ki, Səhnə xanım Məmmədcəfərə «daldaya düşəndə» sevgidən danışib sevişməyi, «aşkarada» camaat arasında isə «ədavətdən» danışib deyişməyi məsləhət görür.

Səhnə xanım:

İki sevgi bir araya varanda,
Gəl oturaq sədaqətdən danışaq.
Daldaya düşəndə üzündən öpüm,
Aşkarada ədavətdən danışaq!

Səhnə deyər ləblərimdə bal mənim,
Tirmə mənim, atlas mənim, şal mənim,
Sən xirdar ol, matahımı al mənim,
Tacir olaq, ticarətdən danışaq!

Dəvəçi Heydər

Dəvəçi Heydər Şərur–Dərələyəz mahalının Dərəli kəndində yaşayıb.

AÇILIR

İki sevgi bir araya gələndə,
Sanasan behiştə güllər açılır.
Bir–birinə nazü qəmzə edəndə,

Utana–utana dillər açılır.

Atlas zər–zibadan geyib əyninə,
Qızıl həmayili salıb boynuna,
İstədim ki, əl uzadam qoynuna,
Öz–özünə düymələri açılır.

Mən Heydərəm, mənzil oldu iraxlar,
Yar evində yanar şamü çıraxlar,
İki həsrət bir–birini qucaqlar,
Axar gülab kimi sellər açılır.

Aşıq Əli Xanxanım oğlu **

Aşıq Əli Xanxanım oğlu XIX əsrdə Səbərək kəndində yaşamış el aşıqlarındandır. Onun həyat və yaradıcılığı haqqında müfəssəl məlumat olmasa da, yaddaşlarda yaşayan söhbətlər, rəvayətlər, şeirlər aşıq Əli Xanxanım oğlunun hazırcavab, mərd, kamil bir sənətkar olduğunu göstərir.

Aşan yollar yar yanına gedirmi?

Qarşıda dayanan Ucubiz dağı,
Aşan yollar yar yanına gedirmi?
Gözəllər yığınağı – Qızlar bulağı,
Aşan yollar yar yanına gedirmi?

Aparıb ayağım darvaza daşı,
Sinəmi çürüdüb gözümün yaşı.
Səndən xəbər alım yoxuşun başı,
Aşan yollar yar yanına gedirmi?

Hamıdan gözəldi əmimin qızı,
Elə bil doğubdu bir dan ulduzu.
Səndən xəbər alım, Kərkinin düzü,
Aşan yollar yar yanına gedirmi?

Toyu çalın, yarım tutsun oyunu,
Bir görərdim qamətini, boyunu.
Yedik, içdik xan Kərkinin suyunu,
Aşan yollar yar yanına gedirmi?

Çəkilsin üstündən haramı, yağı,
Olsun hər tərəfin gözəl yığınağı.
Pənahım sənədir Ələkuçan dağı,
Aşan yollar yar yanına gedirmi?

Gəldik çıxdıq Əyricənin belinə,
Durub baxdıq Ələsgərin elinə,
Heyran qaldıq çiçəyinə, gülünə,
Aşan yollar yar yanına gedirmi?

Nə uzun daldalar

Məxmər çuxa geyib, qolları nazik,
Dəstinə yaraşır gümüş bilərzik,
Veriblər xoryada, olubdu yazıq,
Nə uzun daldalar, nə sinə bağlar.

Məxmər çuxa geyib, ucu dizindən,
Doymaq olmur bunun ala gözündən,
Bir gözəl törəyib urum qızından,

Nə uzun daldalar, nə sinə bağlar.

Allahım veribdi, bu da bir paydı,
Ördəyin məskəni çəməndi, çaydı,
Asnılı Əlini çarvadar saydı,
Nə uzun daldalar, nə sinə bağlar.

Gülalı Məmməd **

XIX əsrdə Naxçıvanın Şərur mahalında yaşamış el aşığdır.

Qurban olduğum

Ağ əllərin oynar bağda gül ilə,
Dindirərəm səni şirin dil ilə.
Qapında əylənib qallam il ilə,
Oyan, gözlərinə qurban olduğum.

Bahar olcaq baxçanıza bar gələr,
Payız olcaq dağınıza qar gələr.
Səndən ayrı düşmək mənə ar gələr,
Oyan, gözlərinə qurban olduğum.

Gülalı Məmmədəm, qadan alayım,
Ölməyəyim, qol boynuna salayım.
İstərsən qapında qulun olayım,
Oyan, gözlərinə qurban olduğum.

Çobankərəli Cəfər **

Çobankərəli Aşıq Cəfər XIX əsrin ikinci yarısında yaşamışdır. Naxçıvanın Şıxmahmud kəndində ömür sürmüş bu el sənətkarı neçə – neçə məclislər yola salmış, şagirdlər yetişdirmişdir. Onun şagirdlərindən Aşıq Fətulla xüsusilə məşhur olmuşdur.

Kimi

Qızlar durub xan Arazın başında,
Eybi yoxdu kirpiyində, qaşında.
Həddi – buluq on dörd – on beş yaşında,
Sanasan dağların maralı kimi.

Arazın dörd yanı sırsıra buzdu,
Kimisi gəlindi, kimisi qızdı.
Başına döndüyüm ay ala gözdü,
Könlümü eylədin qaralı kimi.

Aşıq Cəfər burda qoydu nişana,
Ayrılıq həsrəti kar eylər cana.
Sinəmə gəibdi bir neçə xana,
Deməsəm, qalaram yaralı kimi.

Rəvayət

Novruz bayramı yaxınlaşdı. Kəndin camahatı 3 ay aranda qalırdı, ilin 9 ayını qoruxda keçirirdi. Kəndimizdən 5 verst aralıda bir yeri "Sarı qamış" qoruğu addandırırtdılar. Köçürdülər həmin qoruğa, ona görə də əl – ayaq edirdilər ki, bayramı yola salıb çıxsınlar qoruğa. Hanalar az qalırdı kəsilsin, farmaş, xurcun, bəzən də düz torbası toxuyurdular. Kilim, kəbə, xalı, kimə nə lazımdı onu toxuyurdu. Xurcuna köç dövrü

lazım olan yeməyi yığıb salırdılar atın tərkinə, farmaşa ev içini qablıyrdılar, yüklüyürdülər dövələrə. Kilimi, xalınıdakı salırdılar evlərə, dağda alacığa, çadıra. Kəndimiz Novruz bayramını çox əziz keçirərdi. Yumurta döyüşdürən kim, qodu – qodu oynuyan kim. Kosa bəziyə, od yandıran kim. Nə başını ağrıdım, hərə bir oyun çıxarardı. Qız–gəlin çiyinə səhəngi alıb bulağa gedirdi. Kəndi plovun, halvanın ətri, sacarası iyi bürüyürdü. Qız–gəlin səbirsizliklə günün batmasını gözləyirdi ki, gedib qapıdan qulaq asacaqlar.

Bayram ayında kətdə havalar hərdən bir cür olurdu. Gah yağış yağır, gah da gün çıxırdı. Aranlı – dağlı elat camahatı yenə də qoruğa çıxmağa hazırlıx görürdü. Vaxt yetişdi. Dəvələr yühləndi, çıxdılar qoruğa, hərənin özünün yurd yeri var idi. Hərə öz yerinə düşürdü. Elə ki, yığırdılar qoruğa, hərə öz işi ilə məşğul olardı. Qamış yığıb çətəh hörürdülər, alaçığın aşağı tərəfinə tuturdular. Bir ərşin boyda qamışdan nəmi çətəni toxuyurdular, alaçığın bir böyründən qurub dalında mis teştlərdə süd səriridilər. Hərənin özünün nehrəsi, nərəni asmaq üçün çatısı var idi. Südün üzünü tökürdülər nehrəyə çalxalıyrdılar. Yağ hazırlıyrdılar. Sonra isə mis teştlərə töküüb yağ yığıb motallara basırdılar. Gündə obada heyvan öldürürdülər. Dərisini bütöv çıxarırdılar. Qız – gəlin həmin dərinə ayrana yatırıb təmiz yuyurdu, tikirdi, sonra isə yağ basdırırdılar içinə. Ayranı da tökərdilər torbuya, suyu süzülərdi, qurut elərdilər. Bəzən də ayranı tökürdülər mis qazanlara, şor qurudub onu da şor motallarına yığırdılar. Qorux çox səfali yer idi. Hər səhər duranda bənövşənin, nanənin, kəklikotunun qoxusu adamı ruha gətirirdi. Kəndimiz Dəvəçi kəndi idi. Onlar hər vaxt dəvə saxlardılar. Arandan yaylaqlara, yaylaqdan arana dəvə ilə gedərdilər. Qoruxda olan zaman qonşular biri kəndə gedəndə o birisi onun mal – qarasına, evinə – uşağına göz olardı. El dağdan gələndə

gəlib qalax qururdular. Üzünü də suvayırdılar ki, qışda islanmasın. Hərənin öz ot yeri var idi. Cavanlar biçər, xorumluyar, taya vurardılar. Qız, gəlin dəvələrə xoman toxuyardı, sinəbənd düzəldərdilər. Qocaları çobanları başına yığıb dəvələrə cahaz tikərdilər. Oysar düzəldərdilər, üstünə dəvə muncuğu, balaca – balaca zınqırov asardılar. Peşəngi həmişə nər çəkərdi. Köç yeriyəndə güllə atılsaydı eşitmək olmazdı. Kənd də çox böyük kənd idi. 1500 ev var idi. Oba dağa gedəndə kəntdə 2–3 nəfər cavan oğlan qalardı, otlağa, kəndə baş çəksin. Elatın qarpız – yemişdən başqa bir əkini olmazdı. Xülasə, oba başladı dağa çıxmağa, farmaslar yükləndi nərlərə.

Mal – qara böyürtüsü, qoyun – quzu mələməsi dağı – dərəni bürümüşdü. Bu dəmdə göy kəhərin üstündə başında şabalıdı buxara papax, Koroğlunun bıığı kimi eşmə bıığı, çiyində üç telli saz bir atlı hərdən atı karvanın qabağına sürür, karvanı yoxluyardı. Bu atlı kim ola, kim olmaya, həm elin ağsaqqalı, həm də sazlı–sözlü, sinəsi söz xəzinəsi olan aşıq Cəfər. Kənd Çobankərə kəndi idi. Karvan mənzil düşə – düşə gedib çatdı Ağmanqala, gündüzünə karvan əyləndi, dəvələrin yükünü açdılar. Hərə öz çadır yerinə düşdü. Aşıq Cəfər göy nəri xıçlayıb, yükünü açıb on səkkiz tənəfli çadırı açdı. Qardaşları, qayınları çadırı qurdu, həyat yoldaşı Tərhan xanım xurcunu atın belinə yendirib, çadır qurulana kimi samovarı çıxardı, kömürlə doldurdu, süfrə hazırlamağa başladı. Samovar zümzüməsinə başladı. Tərhan xanım çayını dəmləyib, samovarın dəmkeşinə qoydu. Xurcundan yağ – şor, südlü yuxa, yağlı bozdamac, sacarası çıxarib süfrüyə düzdü. Aşıq Cəfərin bir sözü iki olmazdı. Obanın ağsaqqallarını, dost, tanışını yığıb süfrənin başına, başladılar şirin kamlıqla yeməyə. Obanı çobanyastığının, novruzgülünün, yarpızın, kəklikotunun, nanənin qoxusu bürümüşdü. Keçmə dağın əvəlil

qovurmasınan. Bulaxlarda lilpar yarpağı pöhrə vururdu. Qız – gəlin yığılıb dolma bükərdi. Qayaların dibində quzuqulağını, keçiməməsini yeməklə doymax olmurdu. Nahara göbələk qovurması, üstünnən də kəklikotu çayı, soyuq dəyməsi olana, başı ağrıyana yarpız çayı dərmandı. 5 – 10 gün keşmişdi gördülər obaya bir atlı gəlir, bir at da yedəyində. Aşiq Cəfərin çadırını hamı tanıyırdı. Atlı atını sürdü düz aşiq Cəfərin çadırının qabağına. Aşiq Cəfər qonağı qarşılıyıb, evə təklif elədi. Qonax dedi:

– Mən Gözəldərədən gəlmişəm sizin dalınızca ki, bizim məclisdə olasınız. Qonaqla aşiq Cəfər atdanıb Gözəldəriyə yollandılar. Gəlib toy evinə çatdılar. Toyun aşiq məclisi ayrı olardı. Toy üç gün üç gecə çəkərdi, toy qurtarandan sonra qonax aşığı yenə obaya qaytarıb gətirdi. Obanın ortasında bir təpə var idi. Hər gün obada bir quzu kəsib kabab çəkərdilər. Axşamüstü, təmiz hava, quzu kababı yedilər, aşiq Cəfər üçtelli sazı köynəkdən çıxardı dedi:

– Camahat, Gözəldərədə bir qız görmüşəm, qulaq asın görün o xanıma nə dedim:

Bir qız gördüm Gözəldərə elində.
Küsmə aşığından gül, Səknə xanım.
Gözüm qaldı zənəxdanda, telində,
Sən də bizə sarı gəl, Səknə xanım.

O qələm qaşların canımı aldı.
Qiya baxıb ürəyimə od saldı.
Məşuqun üç gecə mehmanın oldu.
Qurban olsun sana el, Səknə xanım.

Aşiq Cəfər dərdə düşkün adamdı.
Dilin şəkər, dodaqların badamdı.
Anam Şaban, Məmişoğlu atamdı.

İstərsən xəbər al bil, Səknə xanım.

Qız–gəlin hazırlıx gördü. Nehrələri çalxalıyb, yağı, şoru motallara yıǵdılar. Sacları asdılar, sacarası, süddü yuxa bişirdilər. Tərlan xanım sacarası, südlü yuxa nimçiyə yıǵıb məclisə tərəf əl elədi. Bir oǵlan uşağı gəlib apardı. Aşiq Cəfər Tərlan xanımın sovqatına baxdı, axşamüstü idi, qoyun sağına gəlmişdi, dedi nuş canla yeyin, qulaq asın görün nə deyirəm. Üçtelli sazı sinəsinə basıb görək nə dedi:

Axşamüstü qoyun gəlir sağına,
Müştaǵıyam Ələyəzin daǵına.
Duman çöküb yalın solu – sağına,
Heyran eləyibdi bu daǵlar məni.

Sürü qalxır sarı yaldan yuxarı,
Səs salıbdı bulaqların axarı.
Gül – çiçəklər xatırladır baharı.
Mehman eləyibdi bu daǵlar məni.

Usta Cəfər güvənir öz sazına,
Aşiq olub baharına, yazına.
Bülbülün, kəkliyin xoş avazına
Qurban eliyibdi bu daǵlar məni.

Səərə yaxın aşiq Cəfər obanı səslədi, dedi ki, durun isti düşür. Yolçu yolda gərək. Aşiq Cəfərin könlü min bir hava çaldı, dedi:

– Axı daǵlardan ayırıla bilmirəm. Üçtelli sazı sinəsinə basıb, aldı görək nə dedi:

Tutmuşam sizə üzümü,
Gedirəm, salamat qalın.
Olar ayrılıq dözümü,

Gedirəm, salamat qalın.

Nə ətirliidi yarpızın,
Kabab üçün əmlik quzun
Yenə gəlsin qarın, buzun.
Gedirəm, salamat qalın.

Yəhərləyin göy kəhəri,
İncitmə aşıq Cəfəri.
Hey sizə olsun səfəri.
Gedirəm, salamat qalın.

Hər fəslin öz işi var. Başladılar yağ, şor motallarını yoxladılar, yığdılar. Əvəliyi – ələyəzi doğradılar, hördülər, qurutaşı pencəri, göbələk sərdilər ki, qurusun. Südü nəmidə sərirdilər, yığdılar tuluxlara. Tulux dolan kimi tökürdülər nehrələrə. Payız şoru dadlı olurdu. 3 – 4 ərşindən ağ torba tikirdilər, tökürdülər süzürdü, yığdılar şor motalına. Payız çıxanda yenib gəlirdilər kəndə, başlayırdılar qış işinə, qonaq otaxları xalıynan, kəbəynən döşənirdi, divarlarda iri buxarılar olurdu, 5 – 10 kərməni yığdılar dib tərəfinə, altdan od közü qoyurdular. Orada öz – özünə közərə – közərə yanırı. İçəridə də iri samovar, başında çaynik zümzümə çalırdı. Otaq elə isti olurdu ki, oturmax olmurdu. Oturduqları evdə də təndir, üstündə də bacası olurdu. Təndirin içinə od qoyub yappanı, kərməni qalaxlayırdılar, ağzını örtürdülər. Xamırı ələyib, acımağa qoyurdular. Hər işlərini qurtarandan sonra təndirin ağzını açırdılar, açan kimi yanırı. Təndirin üstündə xörəklərini bişirirdilər. Xəngəl kəsərdilər, qurudaşı bişirərdilər, kələcam bişirərdilər. Köçmüşdülər kəndə.

Səəri gün aşıq Cəfər qonaq otağında oturub telli sazı ilə söhbətləşirdi. Birdən muştuluxçu gəldi ki, gözün aydın, aşıq, bir qızın oldu. Elə bil kəndin üstünə gün

doğdu. Hamı sevindi, ona görə ki, aşiq Cəfərin də, Tərən xanımın da yaşları ötmüşdü, amma övladdarı yox idi. Ona görə də hamı sevinirdi. Aşiq Cəfər yol bilən adam idi. Birinə yol göstərərdi, məsləhət verərdi. Birinə əl tutub kömək edərdi. Camaat içində ad qazanmışdı. Deyirlər, adamın öz hörmətini özünə qoyallar. Tərən xanım da təbib qız idi. Gələnin üzünə baxan kimi dərddən bilərdi, müalicəsini deyərdi. Onun yanına gələnlər yaralı, sınığı, çıxığı olan sağalıb, şəfa tapardı. Dərmanların hamısını da otdardan hazırlardı. Beləliklə ağsaqqallar, ağbirçəklər yığılıb qıza ad qoydular. Xatının gününə bir qurban, ayına bir qurban, ilinə bir qurban, başladı böyüməyə.

Bir gün yenə aşiq Cəfər evdə oturmuşdu, dedilər aşığı çağırıllar. Çıxdı eşiyə, gördü bir atdı dayanıb qapıda. Bir at da yedəyində. Salam verib qonağın atdan yendirdi. Qonax atdan düşdü, keçdilər içəri. Tərən xanım süfrəni çoxdan hazırlamışdı. Qonax dedi:

– Aşiq Cəfər, Şərildən gəlmişəm, toyumuz var. Camaat səni gözlüyür. Çaylarını içdilər, çörəklərini yedilər, atdanıb yola düzəldilər. Yavaş – yavaş gəlib çatdılar Şərin Xanlıqlar kəndinə. Aşiq Cəfər gördü ki, burada da çoxlu çobankərəli var. Məclis başlandı. Məclisdə iki nəfər oğlan gəlib dedi:

- Aşiq haralısan?
- İrəvanlıyam.
- Mən də Naxçıvanlıyam.
- Bizim də toyumuz var, gedərsənmi?
- Məclis qurtarsın, gedərik.

Məclis qurtardı, mindilər ata, gəldilər Naxçıvana. Burada da aşiq Cəfəri eşidən gəlib toya apardı. Beləliklə, 5 – 6 kənddə məclis oldu. Məclisləri yola salıb qayıdırdı, gördü Naxçıvanın suyu çox yaxşı sudu, adamları da çox yaxşı adamdı. Kəndə qayıtdı, qardaşlarını, qayınlarını yığıb məsləhətləşdi, dedi, köçək Naxçıvana, hamı onun

fikri ilə razılaşdı. Aşıq Cəfər sazı çiyininə salıb gəzə – gəzə yol aldı Naxçıvana.

Başladı ev axtarmağa. Soraqlaşa–soraqlaşa Şıxmahmud kəndində bir ev aldı. Qayıtdı Çobankəriyə. Səs düşdü ki, aşıq Cəfər köçüb gedir Naxçıvana. Nə qədər dil tökdülər, olmadı ki, olmadı. Aşığı yola gətirə bilmədilər. Yığılıb, qayınlı, qardaşlı Şıxmahmud kəndinə gəldi.

Yəni 1927 – ci ildə. Xatın da böyümüşdü, elə bu kətdə getdi məhtəbə. Aşıq Cəfər burada da qardaşı – qayını ilə birlikdə işlədilər. Özü də Tərhan xanımı götürüb çıxdılar dağa. Naxçıvan rayonunda olan Keçəl dağa. Yenə dəvələr yükləndi, farmaşlar qablandı, çatıldı dəvələrə. Aşıq Cəfər dağda özünə bir qırmızı at aldı. Xurcunu atdı atın tərəkinə. Xatın da aldı qucağına, karvana baş çəkə – çəkə, mənzil düşə – düşə Qızılboğaza, Şahbuza, Arınca, Küküyə baş çəkдилər. Gördülər ki, yoldan iki nəfər yenib gəlir, dedilər:

– Aşıq Cəfər, çiyinlərinə saz da var. Aşıq Cəfər dedi:

– Gözüm üstə yerləri var.

Gəlhağəl gəlib çatdılar məclisə, aşıq Cəfər aşıqla görüşdü. Adını dedi, aşıq dedi eşitmişəm. Mən də Çullu aşıq Haşımam, yanımdakı da balamançıdı, adı da Aydındı. Cəbrayıl rayonundandı. Aşıqla balamançı oturdular məclisdə.

– Aşıq Haşım, məclis mənimdi, verirəm sana. Bir az oxu, qulax asağ. Aşıq Haşım nə qədər dil tökdü, gördü ki, yox, Cəfər əl çəkmir, başladı oxumağa, bir az oxuyannan sonra sazını qoydu köynəyinə, dedi:

– Aşıq Cəfər, indi məclis sənindi. Aşıq Cəfər sazı köynəkdən çıxardı, "Dilqəmi" kökü verib sazı dilləndirdi. Haşımla balamançının ağzı açıq qalmışdı. Aşıq Haşım ayağa qalxdı, getmək üçün hazırlaşdı. Aşıq Cəfər aşıqla balamançını evə təklif elədi. Onlar süfrə başında

oturdular, yedilər, içdilər. Getmək vaxtı çatanda aşiq Haşım dedi:

– Cəfər, Aydını sənin yanında qoyub gedirəm, özün də qalmaq istiyir. Aşiq Haşım getdi. Balamançı qaldı aşiq Cəfərin yanında. Bu tərəfin camahatı çox qonaxpərəst, hörmətçil olur. Aşiq Cəfərgilin obası Niyazqulular obası ilə yaxın idi. Cəfərin Xatınnan başqa övladı yox idi. Xatın da nə xatın. Aşiq qızı oynamağa düşəndə on iki hava dəyişərdi, yorulmaq bilməzdi. Yəni də axşamüstü obada məclis başlanmışdı. Məclis də qonaqsız olmurdu. Niyazqulullar obasında Cahan xanım adlı bir gəlin var idi. Bir də gördülər ki, Cahan xanım ağ geyinib, ağ ipəkdən tuman, qarabaşı paltarı yaşıl ipəkdən, başında qara kəlağayı, ayağında qara qondara, çiyində mis səhəng, yaşı çox olmasına baxmıyaraq, deyərdin təzə gəlindi. Obabaşı aşığa işarə elədi. Aşiq çönüb nə görsə yaxşıdı Cahan xanım az qalır yeridiyi yolu partlada. Aşiq obabaşıya baxıb üçtelli sazı sinəsinə basdı, aldı görək nə dedi:

Əzəl ilqar verəsiydi ilqarından döndü gəlin
Əlində məzə şərbəti, məclisi dolandı gəlin
Cismimi pərvayış etdi, atəş tutub yandı gəlin,
Afərin, səd afərin, gör nə gözəl candı gəlin.

Yeriyəndə min naz ilə yerişin qaza bənzətdim,
Uca boylu, mina gərdən, boyun şahbaza bənzətdim,
Bilmirəm yaşın neçədi, baxdıqca qıza bənzətdim,
Bir cüt busə eyləsən elə bil ehsandı, gəlin.

Qüdrətindən çəkilibdi qaşlarının tağı da var.
İrəngi lalə, göz piyalə, buxağının ağı da var.
Könüldən aşiq olmuşam, uzaqdan sorağı da var.
Aşiqini gözdən salma, ölürəm, amandı, gəlin.

Səni sevən kimsənələr necə qəlbindən yanmasın,
Adı gözəl, özü gözəl doğan ana utanmasın.
Danışban, vədələşib gərək sözündən dönməsin,
Aşıq Cəfər otağında bir gecə mehmandı gəlin.

Cəfər qonaqları ilə evə qayıdanda Tərhan xanımı kefsiz görüb soruşdu ki, nə olub, niyə elə eliyirsən. Tərhan xanım dedi:

– Aşıq, qıçım sızıldayır. Nə isə aşığın da kefi pisləşdi. Səhər üzünüxə xeyirliklə açılın, qaldı səhərə. Yatdılar, səhəri açdılar, səhər aşıq Cəfər obabaşının yanına gəlib dedi:

– Tərhan xanımın qıçları ağrayır. İstiyirəm isti suya aparam. Obabaşı ilxıdan bir at gətirib, yəhərlədi, göndərdi aşığın qapısına.

Xatını qonşulara tapşırıb getdilər, bir neçə saatdan sonra çatdılar isti suya. Bir millət var idi ki, gəl görəsən, hamı düzölmüşdü növbüyə. Aşıq Cəfər atdan düşüb, atın qıçını çıdarladı, irəli yeridi, salam verib, salamın aldılar, görüşdölər. Aşığa olmazın hörmət elədilər.

Aşıq dedi:

– Camaat, dağlara 3 – 4 kəlmə sözüm var. Telli sazı bağırina basdı, görək nə dedi:

Hacılı, mərdanlı bir də ki, Qışlax
Aşıq hər il sizə mehman olacaq.
Tərifin eylərəm sənin "Keçəl dağı"
Dərdlərə dərmandı şəfa bulağı.

Qanlı göldü obaların bəzəyi
Ömr uzadır dağın suyu, çiçəyi
Salvartıdı yaylaqların ürəyi
Gələn olur çəmənliklər qonağı.

Batabata gedən istəmir gəlsin,
İstirahət edib orda dincəlsin.
Saz səsi, mey səsi göyə yüksəlsin,
Məclislər başlansın hər axşamçağı.

Hörmət eylədiniz aşiq Cəfərə,
Ayrılmaq istəmir sizdən bir kərə.
İldə saz götürüb çıxsa səfərə,
Necə səfalıdı dağlar qucağı.

Aşiq Cəfərin şagirdləri də çox idi. Onlardan Hidayət Qocayev, Abdulla Abasov, Bəmullah Allahverdiyev, Qulu Vəliyev. Onlardan 3 – ü getdi müharibəyə gəlmədi. O, 1890 – cı ildə anadan olmuşdu. 1943 – cü ilin mart ayında gecələrin birində qızı Xatına vəsiyyətini elədi:

Ala göz canan qaldı.
Od tutub yanan qaldı.
Çox çalışdım dünyada,
Kimləri salım yada.

Tərsə saldı işimi,
Bir can borcluyam sana.
Ölürəm yana – yana,
Bir qız nişanam qaldı.

Aşiq Fətullah **

1920 – ci ildə Babək rayonunun Şıxmahmud kəndində doğulmuş, 1942 – ci ildə Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuşdur.

Aşiq Cəfər Cəfərova şəyirdlik etmişdir. İstedadlı aşiq kimi tanınmışdır.

İstər könlüm

Baharın xoş fəsli güllər açanda
Nərgiz, bənövşəli yaz istər könlüm.
Tovuz tamaşalı, tərlən duruşlu
Qəmzəsi can alan qız istər könlüm.

Dindirsen can deyə, cana can düzə,
Hər vaxt aşiqinin cəbrinə dözə.
Yanaqlar piyalə, dodaqlar məzə,
Onda işvə, qəmzə, naz istər könlüm.

Könlüm bir pay dilər sinəndə nardan,
Camalın ötədi yaylaqda qardan.
Bil ki, əl çəkmərəm vəfalı yardan,
Yarınan qoluboyun göz, istər könlüm.

Sevdiciyim, bürünmüşən ala sən,
Bu sınıq könlümü alsan ələ sən,
Götürüb qələmi alsan ələ sən,
Mən deyim, dərdimi yaz, istər könlüm.

Fətullah mayıldı cığalı telə,
O qaymaq dodağa, o şirin dilə.
Xoş yeriyə, xoş danışa, xoş gülə,
Bu nişanlar onda düz istər könlüm.

Aşıq Nabat

Aşıq Nabat Şerur elində dünyaya göz açmışdı.

Tale öz sərt üzünü ona çox tez göstərdi; Nabat çox erkən valideynlərini itirir, ata mehrinə, ana nəvazişinə tamarazı qalır.

Zərbə üstündən zərbə alır – ailə həyatı da uğursuz olur. Məcbur olub Gəncəyə köçür, sonradan Yevlaxda qərarlaşır.

Ancaq enişli – yoxuşlu tale yolları onu yenidən Şərura qaytarır.

1973-cü ilin oktyabr ayının 3-də ağır xəstəlikdən sonra dünyasını dəyişir.

Məzarı Siyaqut kəndindədir.

Ancaq xatirələr, gözəl şeirlər qaldı Aşıq Nabatdan. Səməd Vurğun onun səsinə heyran kəsilmişdi, Aşıq Əsəd, Aşıq Musa, Borsunlu Məzahir, Pərvanə Həsən, Aşıq Teymur kimi ustadlar Nabat səsinə, Nabat sözünə vurğunluqlarını gizlətməmişdilər. Şirin ləhcəsinə, sirli–sehirlə danışıqlarına görə adını "Sona bülbül" çağırırdılar.

Gözəllər

Bu gün gəlib gözəl bayram günümüz,
Çıxmış q laləzar yaza gözəllər.
Al–yaşıl geyinib tirmə bağlayın,
Bənzəyin qubaya, qaza gözəllər.

Ax buxağa gül–bənövşə düzərsiz.
Gərdən çəkib bağrın başın əzərsiz,
Sığallanıb toy–düyündə gəzərsiz.
Bu hal çox yaraşır sizə gözəllər.

Həqiqət yolunda mən bir səyyadam
Günəşli ölkəmə baxdıqca şadam,
Cəfakeşəm yorulmamış Fərhadam
Nabat meylin salıb saza gözəllər.

Mən oldum

Min doqquz yüz otuz ikinci ildə
Yanan çıraqları sönən mən oldum.
Toyum tərs çalındı, qarım bağlandı
Əzəlki ilqardan dönən mən oldum.

Cavankən bağlandı başıma qara
Hey vurdum, kimsəm yox, tapmadım çara
Yalvardım qoymayın təkcə məzara
Ağlayıb ciyəri yanan mən oldum.

Mənim yarım gözəllərin xasıydı
Əyninə geydiyi qəm libasıydı.
Bu toy deyil, Məhəmmədin yasıydı
Paytaxtı yan üstə çönən mən oldum.

Mənim günüm günortadan batıbdı.
Zalım düşmən nə pusquda yatıbdı.
Qaymaq dodaqları qana batıbdı,
Nabatam çırağı sönən mən oldum.

Baxtımı

Başına döndüyüm vəfalı dostlar,
Siz Allah tez tapın itən baxtımı.
Şələləli dağda, göy çəmənlikdə
Köksüz ağac kimi bitən baxtımı

Mən onu axtardım boranda – qarda,
Gözüm ağlar qaldı can intizarda.
Bir mənə söyləyin, gördünüz harda,
Çağırın arayın yatan baxtımı.

Biryolluq unudub gülüzlü yarı,
Növrəstə cavandım eylədi qarı.
Nabatam, gətirin bir görüm barı,
Məni qürbətlərə atan baxtimi.

Sərraf Qasım **

Şahbuz rayonunun Aşağı Qışlaq kəndindəndir. El şairidir.

Beşlik

Aşıqsan əgər,
Dilə gəl, dilə.
Şeyda bülbülüsən,
Gülə gəl, gülə.

Sevdalı qardaş,
Eşqlə göz, dolaş,
Uçdu yaşılbaş,
Gölə gəl, gölə.

Heyran gözüne,
Durna düzünə,
Ceyran izinə,
Çölə gəl, çölə.

Dölusan bara,
Dərdə et çara.
Gözləri qara,
Gilə gəl, gilə.

And yerin alsın,
Peymanan dolsun,
Eşq dəniz olsun,
Selə gəl, selə.

Ey sehrikarım,
Mərdimazarım.
Ay keçdi, yarım,
İlə gəl, ilə.

Sərrafa ol can,
Əziz mehriban.
Şana gətir, şan,
Telə gəl, telə.

Sədərəkli Aşıq Yusif **

Sədərəkdə doğulub. Sədərəkli Aşıq Əlinin şagirdi olub. Qoşma, gəraylı, təcnis və bayatıları el arasında yayılıb.

Ha düzə – düzə

Bahar zirvələrdən qarı endirər.
Ağır sel yerişər ha düzə – düzə.
Çoban tütək çalar qaya başında,
Hesablar sürünü ha düzə – düzə.

Kamıl bağban gözəl bağlar yaradı,
Yar dilində şirin gələr yar adı.
Mənim sinəm tənə sözdən yaradı
Könlüm həsrət qaldı ha düzə – düzə.

Yusif, vaxtdı ürəyindən od ala,
Öz bülbülü daha qonmur o dala.
Sığınırsan sığıngınan o dala
Namusla möhübün ha düzə – düzə.

Yamin Sail

Abbasov Yamin İsmayıl oğlu 1927-ci ildə Culfanın Qazançı kəndində doğulub. El arasında "Yamin" və "Sail" imzaları ilə şöhrət qazanıb.

"Sail və Sənəm", "Qaçaq Zelan" dastanlarının, müxtəlif qoşmaların müəllifidir.

Mənəm

Şərəf mənəm, şöhrət mənəm, şan mənəm!
Əziz aşiq, gözü dolu qan mənəm!
Rəqib mənəm, rəfiq mənəm, can mənəm!
Əldə fərman, gözəllərdə şah mənəm!

Faş olubdu məhəbbətim cahana,
Şərli–şəkər, qənd əzilib dəhana.
Kim sevirsə gəlsin son imtahana.
Qəmər mənəm, hilal mənəm, mah mənəm!

Zöhrə kimi fəzalardı məskənim,
Yaş on altı, ola bilməz bir qəmim.

ALLAH bilir kim olacaq həmdənim?
Sail, yox günahın, bigünah mənəm!

Dən üyüdür

Dünya var ki, dəyirmandı,
Dayanmadan dən üyüdür.
Baxmır ağı – qarasına,
Aqıl, ağılkəm üyüdür.

Aqıl gedir, sözü qalır,
Ürəklərdə gözü qalır,
Demək onun özü qalır,
Gözəl, gül bədən üyüdür.

Namərd daim mərdi vurub,
Sail də nöbədə durub,
Qurğunu yaradan qurub,
Canlıları cəm üyüdür.

Əriyər

Ürəyimdə bir dərdim var,
Dağa deyəm, dağ əriyər.
Əzəl gündən bu qaydadı,
Piltə yanar, bağ əriyər.

Bülbl yazda gedər bağa,
Uçub qonar dal budağa.
Yamin, sirr vermə alçağa,
Gözlərində yağ əriyər.

Gördüm

İllərdə həsrət çəkdiyim
Gülüzlü cananı gördüm.
Carhovuzun kənarında

Yaşılbaş sonanı gördüm.

Dərdim artıb qalxdı minə.
Bilmirəm söyləyim kimə.
Büllur buxaq, mərmər sinə,
Qaşları kamanı gördüm.

Ağlımı başdan oynatdı,
Hörüklərin yana atdı.
Ayrılığın dəmi çatdı.
Gözləri dolanı gördüm.

Yamin dedi: günahkaram.
Sağalmazdı qəlbə yaram.
Ürək vurdu aram – aram.
Dərdi – dil qananı gördüm.

Qurbanıyam

Dinlə məni gözü qara,
Gözlərinin qurbanıyam.
Hər kəlməsi ürək açan
Sözlərinin qurbanıyam.

Hər kəlmən durdu, sədəfdi,
Sinəm onlara hədəfdi,
Durnatək kipriklər səfdi.
"Döz" lərinin qurbanıyam.

Sailəm Əyyub dözümdə,
Təqsiri gördüm özümdə.
Qalıb gözlərim gözündə,
Gözlərinin qurbanıyam.

Gözəl

Səhər – səhər gülşən bağı
Asta – asta gəzən gözəl,
Xoş ətirli gül – çiçəyi
Buxağına düzən gözəl.

Sənsiz qəddim döndü mimə,
Dərdimi söyləyim kimə?
Büllur buxaq mərmər sinə,
Barı azca bəzən, gözəl.

Üzün günəş, gözün zülmət,
Gördükcə artır məhəbbət.
De sevgi olarmı xəlvət,
Əlin – əldən üzən gözəl?

Qorxum yoxdur sirdaşından,
Dəli – dolu qardaşından,
Sona tək bulaq başından
Gölə doğru süzən gözəl.

Yaminin bərədə durub,
Öz torunu sənə qurub.
İlk oxun sinənə vurub,
Cəfalara dözən gözəl.

Fərə əhvalatı

Aşıq Ələsgər 1939-cu ildə qonşu Tənənəm kəndindən gəlirmiş. İlin qış fəslirmiş.

Qabağına qoca bir kişi çıxır. Bu kişi isə Tənənəmə gedirmiş. Bir az aralanantək aşıq görür ki, qarın üstünə ayaqları bağlı bir fərə düşüb. Ayağını üzəngidən çıxarıb fərəni götürür. Yapıncının altınan qayışın altına soxur,

oxuya–oxuya yola düşür. Bir qədər aralanandan sonra kişi daldan çağırır:

- Ay oğul, bir atuvu saxla görək...

Aşıq isə soruşur:

- Əmi, buyur görüm nə deyirsən?

Kişi deyir:

- Oğul, Naxçıvanın yaxınlığında bir Xalxal kəndi var, tanıyırsan?

Aşıq:

- Bəli, əmi tanıyıram.

- O kənddən bir qonağım bir fərə vermişdi gətirəm nəvəmə. Elə buradaca səbətdən düşüb. Səndən başqa adam çıxmıyıb qabağıma. Oğul, gəlsən mənim nəvəmin fərəsin verəsən... Aşıq zarafatla soruşur:

- Əmi, fərə nədir?.

- Kişi, toyuq da.

Aşıq:

- Əmi, bu qarda, boranda mən toyuq axtarmıram.

- Bə, ay oğul, sənnən başqa adam qabağıma çıxmıyıb.

Aşıq soruşdu:

- Əmi, sənin adın nədi?

- Oğul, adım Əmiralıdı.

Aşıq üzünü qoca kişiyyə tutub deyir: –Əmi, qulaq as, fəriyivin yerini deyim:

– Məndən salam olsun Əmiraliya,
Xalxaldan dadanıb fərə daşıya,
Keçib gedib Naxçıvanı talaya,
Deyirlər addıyıb İrana fərə.

- Ay oğul, məni dolama, mənim fərəmi ver.

Aşıq:

- Əmi, darı dənləyibdi əti yağlıdı.

Sinəm üstü çalın–çarpaz dağlıdı,

Qırmızı çitnən qıçı bağlıdı.

Deyirlər addayıb İrana fərə.

– Oğul, elə qırmızı ipnən qıçı bağlıdı. Elə fərəm səndədi...

Əmi qulaq as:

Hanı Əmiralı kişi, qulluqda duran,

Gah yeriyib, gah da boynunu buran,

Qar–boran fərəsin eyləyib haram,

Ortalıqda düşüb borana fərə.

– Ay oğul ulağım getdi, canavar dağıdar. Səbətdən düşüb, görməmişən? Sən allah, fərəni ver gedim.

Aşıq kişinin fərəsini verib yola salır. Özü isə yoluna düzəlir.

Bundan belə sevin

Bir aşıq olur. Bının peşəsi evdən çıxıb qazanca getməy olur. Neçə həftə, neçə ay çəkir. Sora qayıdır evə. Bının bir inəyi varmış. Bı kişi səfərə gedənnən sora inəyi xəsdələnir. Kişinin qardaşı gəlib baxır oyanına, bu yanına; görür inək yaxşı dəyir. İnəyin başını kəsir. Kişi gəlir ki, inəh ölüpdü, bı kişi gedib inəyin dərisinə baxır. Sazını götürüb inəyə söz deyir:

Sahibin gəlib üstünə,

Aç gözünü tanı, inək.

Etdiyim gözünə dursun

Mağmın etdin məni, inək.

Yenə özü inəyin adınan deyir:

Üç aydı yanım yerdədi,

Xəbərin var böyün, aşıq?

Sərmədin mənim altıma

Bircə kürək peyin, aşıq.

Aşıq deyir:

Nə yatıbsan sağ–solunda,

Taqət yoxdu qıç–qolunda.

Dur gedək sənin yolunda
Sərf edərəm canı, inək.

Cavabında deyir:

Qarğa, quzğun görüb leşim,
Çox cəfalar çəkib başım,
Məni öldürdü qardaşın,
Yoxdu səndə beyin, aşıq.

Kişinin Adı Cəfər imiş. İndi onun oğlu, qızı qalır.
Deyir:

Durdu aşıq Cəfərin adı,
Hər yerdən gəlir baratı.
Yeyib qurtarmısan otu,
Onçün yandı yanın, inək.

İnək də alaymış. Aşiq inəyin dilincə deyir:

Ala inəyi bağladın tavliyə,
Qızırqalandın tayıya.
Axırı saldırdın quyuya,
Bundan belə sevin, aşıq.

XXVII. DASTANLAR

Ziyad – Şövkət **

Ustadalar dastan deməzdən ustadnamə deyərlər,
biz də deyək ki, düz olsun, ustad ömrü yüz olsun.

Özündən kiçiyi işə buyurma,
Sözün yerə düşər, heç miqdar olmaz.
Hər nə ki, kar görsən, öz əlinlə gör,
İnsan öz işində cəfakar olmaz.

Özündən böyüyün saxla yolunu,
Düşən yerdə soruş əhli – halını,
Amanat – amanat qonşu malını,
Qonşu yox istəyən özü var olmaz.

Soruşdun, qul Abbas, halın necədi?
Gündüzlərim ay qaranlıq gecədi.
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.

Ustadlar ustadnaməni bir deməz, iki deyər. Biz də
deyək iki olsun, düşmənin dərdi yekə olsun.

Çoxu aşığı iqdəm eylədi,
Əlində çaldığı saz ola bilməz.
İstiyir ki, mətahını xırd edə
Hərifi dəhanda düz ola bilməz.

Qulluq eyləməyən ustad pirinə,
Nədən bilməm özün salar dərinə?!
Ala qarğa düşsə su kəmərinə,
Silkinər, çalxanar, qaz ola bilməz.

Göycə mahalımdı, Alıdı adım,
Ümidim, pənahım, mənim imdadım.
Atəşliyəm, səni yandırır odum,
Eşq əhlində atəş az ola bilməz.

Ustadlar ustadnaməni iki deməz, üç deyər, biz də
deyək üç olsun, düşməni gözü puç olsun.

Yaxşı olar ellik, günlük, obalıq,
Yalnız daşdan olmaz divar, deyərlər.
Bəzircənsən, göstərməsən mətəhin,
Axtarıb yükündə nə var deyərlər.

İsgəndər atlandı, çıxdı zülmatdan,
Xızır gedib içdi abı – həyatdan.
Bəs düşdü qılıncdan, geyimdən, atdan,
Süfrəni onlardan suvar deyərlər.

Əsil səyyad saxlar alaca quşu,
Sərraf olan seçər qiymətli daşı.
Bir oğul atadan artırsa işi,
El içində ona tavar deyərlər.

Xoca Əziz quldu, buradan getməz,
Seyrağıb olanlar mətləbə yetməz.
Hər neyləsən ulu yolunda, itməz,
Yüz min qada başdan sovar, deyərlər.

Keçmiş zamanda Ərdəbil şəhərində Fətəli xan
adında bir xan yaşayırdı. Fətəli xanın Şövkət adında bir
qızı, İzzət xan adlı bir oğlu vardı. İzzət xan bığ yeri təzəcə
tərləmiş gözəşirin oğlan idi. On səkkiz yaşa keçmişdi.
Şövkət xanı da on beş yaşında, on beş gecəlik ay kimi.
Aya deyirdi sən çıxma, mən çıxacam, günə deyirdi sən
çixma, mən çıxacam. Şəhərin cavanları bir könüldən min

könülə ona aşiq olmuşdular. Di gəl ki, Fətəli xanın qorxusundan bir elçi gəlməmişdi qapısına. Görənlər pambux – qov kimi içəridən yana – yana qalırdılar.

İndi eşit söhbətin o biri başından.

Bu Fətəli xanın naxırçısının, çobanının, nökərinin, qulluqçusunun sayı – hesabı yox idi. Bunların içində Xəlil adlı bir qoca naxırçı da vardı. Hamı onu Xəlil naxırçı çağırırdı. Xəlil naxırçının gözünün ağı – qarası bir oğlu var idi. Adı da Ziyad. Naxırçı oğlu Ziyadın nə qolunu qatlayan olmuşdu, nə də kürəyini yerə vuran. Özü də on səkkiz yaşına girmişdi. Boyuna – buxununa bir baxan deyirdi, bir də baxım. Özünə o qədər dost tutmuşdu ki, bir gün onu görməyəndə dalınca gəldilər. Fətəli xanın oğlu İzzət xan da Ziyadın xətrini çox istəyirdi.

Ziyadla İzzət xanın dostluğu qalsın bir yana, sən demə, xəlbəti Ziyad Şövkətlə görüşürmüş. Əhdi – peyman qoyublar ki, mən səninem, sən də mənim. Əyər Ziyad dövlətli olsaydı, məsələni açardılar. Kasıblığın üzü qara olsun. Fətəli xan naxırçı oğluna qız verər? Eşqin közü hər ikisini yandıra – yandıra dolanırdılar. Xəlvəti – xəlvəti görüşürdülər.

Qəzanın beş barmağı var, deyərlər. Qəza insanı tutanda ikisini gözünə qoyur, gözü görmür, ikisini qulağına tıxır ki, danışa bilməsin, bu vaxt qəza insanı tutur. İndi eşit Ziyadın başına gələn qəza – qədərdən.

Bir gün İzzətlə Ziyad həyətdə oynayırdı. Birdən Ziyadın əlindən daş çıxıb İzzətin gicgahına dəydi. Ziyad döndü ki, İzzət yerdə çabalayır. Ziyad bir az ayağına – başına çırpdı. Gördü yox, İzzət nə gəzir, bayaqdan keçinib. Şəhərdən çıxıb düşdü çöllü – biyabana. Bu burada qalsın, görək İzzət xan nə təhər oldu.

Qulluqçu su gətirirdi. Gördü ki, İzzət xan yıxılıb yerə, günün qabağına. Qışqırdı, evdəkilərin hamısı qaçıb gəldilər, gördülər İzzət xan çoxdan qəflət yuxusuna

gedib. O dedi buna nə olub, bu dedi buna nə olub? Dürüst bir söz deyən olmadı. Qulluğu dedi:

– Mən suya gedəndə Ziyadla İzzət xan aşiq – aşiq oynayırdılar. Yanlarında heç kim yox idi, buna nə olubsa, Ziyad eləyib.

Ziyadı nə qədər axtardılar, tapa bilmədilər. Fətəli xan Ziyadın qoca atasını, anasını zindana saldırdı ki, oğlunuzun yerini deyin, yoxsa sizə işiq üzü yoxdur. İzzət xanın qırxı, iki ayı keçdi. Eşqin közü başladı Şövkət xanımı yandıрмаğa. Nə eliyim, nə təhər eliyim, Fətəli xanın bir Salman adlı nökrü var idi. Onun başına and içirdilər. Şövkət həmin Salmanı çağırıb dedi:

– Necə bir qardaş – bacı kimi sənə bir söz deyəcəm.

Salman yerində quruyub qaldı. Dedi:

– Xanım, nökrələ xanımın nə sözü olar?

Şövkət dedi:

– Qorxma, sən mənim dediyimə əməl elə, mən səni dünya malından qane eləyəcəm. Sənə də heç kim bir söz deyə bilməz. Bu sirri də bir adam bilsə, sən də ölməlisən mən də.

Salman dedi:

– İndi ki, belə oldu, canla – başla hazırım, nə olar nökrə olanda, baxarsan dünyada necə oğlanlar var.

Bu burda qalsın, görək Ziyad necə oldu. Çox yol gedəndən sonra gəlib bir meşəyə çıxdı, qaranlıq düşmüşdü, dırmaşdı bir ağaca ki, burda qurda – quşa tuş gəlməsin. Sonra da belindən kəmərini açıb, özünü ağaca bağladı ki, yuxlasa yıxılmasın. Səhər işıqlananda Ziyadın qulağına səs gəldi. Gördü ki, iki atlıdır. Ağacdən düşüb atlıların yanına gəldi, dərini onlara danışdı. Atlılar onu götürüb özləri ilə apardılar. Ziyad bir – iki ay bu qardaşların yanında qalandan sonra öz – özünə fikirləşdi ki, bə yaxşı, mən özüm baş götürüb qaşdım, görən yazıq ata – anamın başına nə gəldi? Nigarançılığını

yoldaşlarına söylədi. Üç adam olub üz tutdular Ziyadgilin şəhərinə. Günüzdən gəlib şəhərə çatdılar. Bir qoca kişi çöldə cüt əkirdi. Ziyadı nə tanıyır, salam verib dedilər:

– Əmi, yorulmayasan.

– Oğul, sağ olun.

Ziyad dedi:

– Əmi, bir söz soruşsam deyərsən?

– Oğul, bilsəm niyə demirəm.

Dedi:

– Əmi, Fətəli xanı tanıyırsan?

Dedi:

– Oğul, qorxuram danışmağa.

Dedi:

– Qorxma, düzünü de, bizdən sənə xətər gəlməz.

– Oğul, onu it donunda ölsün, oğluna nə bilim nə olmuşdu, yazıq o naxırçını, arvadını zindana saldırıb gün üzünə həsrət qoyub.

Ziyad atın üstündə quruyub qaldı. Bir söz deməyib qoca ilə sağollaşdılar. Sonra atı sürdülər birbaş şəhərə. Gözlədilər gün batıb, hava qaraldı. Fətəli xan tutduğu əməldən sonra o qədər gözdən düşmüşdü ki, gün batan kimi nöker – qulluqçu yığılıb yatırdı. Ziyadgil gəldi zindanın yanına. Ziyad dedi:

– Siz burda atları saxlayın, mən ata – anamı zindandan çıxarım.

Kəmənd atıb düşdü həyətə, qapının dalını açdı, yavaşca girdi içəri, ata – anasını tapdı. Görüşüb öpüşdü. Səs – küy qopmamış atı qamçılıyıb gözdən itdilər. Səhər açıldı, xəbər yayıldı. Fətəli xan onsuz da dərd – qəm içində üzülüb getmişdi, bu da ona bir yük oldu. O qədər fikir – xəyal elədi ki, axırı bağı çatlayıb öldü. Fətəli xanı mənzilinə çatdırdılar. Xanın Bəhram adlı bir ağıllı vəziri var idi. Onu özlərinə xan seçdilər.

İndi görək Şövkət xanım, Salman nə oldular.

Naxırçı ilə arvadının zindandan qaçırılmasından Şövkət xanım bildi ki, Ziyad sağdır. Ürəyinə dammışdı ki, Ziyad bu işi qəsdən eləməyib.

Nə isə, keçək əsli mətləbə.

Şövkət xanımı məhəbbət közü şam kimi əridirdi, dedi:

– Salman sənə durmaq yaraşmır, yolçu yolda gərək.

Pərişan züflərindən üç tel ayırıb basdı sinəsinə, görək naməni necə yazdı.

Atamnan, anamnan əlim üzüldü,
Qədəm basıb bircə bizə gələsən,
Huş başımdan getdi, uruf bədəndən,
Ürəyimin gizlin sirrin biləsən.

Atam öldü, başa qara bağlaram,
Xuni – ciyar eşq oduna dağlaram.
Gecə – gündüz səndən ötrü ağlaram,
Əl uzadıb çeşmim yaşın siləsən.

Qırx gün möhlət qoyub yola baxaram,
Ürəyimi eşq oduna yaxaram.
Mən Şövkətəm, din – imandan çıxaram,
Bircə saat sən üzümə güləsən.

Naməni büküb verdi Salmana dedi:

– Get, işin avand olsun, xoş xəbərlə gələsən.

Salman atı yəhərləyib, qalxdı atın belinə, atı qamçıladı. Şəhərdən çıxıb düz yolla getməyə başladı.

Deyir, yara sağalsa, təbib qarşı gələr. Gördü qabaqda bir atlı çapa – çapa gedir. Atı dəhmərləyib ona çatdı. Baxdı ki, bu bir yaraxlı cavandı, amma bu tərəflərin adamına oxşamır.

Atlı onu görəni kimi atın başını çəkib soruşdu:

– Qardaş, hardan gəlib, hara gedirsən?

Salman birdən – ikiyə nə görmüşdü nökrəçilikdən başqa, dili topuq vurdu, bilmədi nə desin. Atlı onun yör – yöndəmindən nə başa düşdüsə, dedi:

– Gedək mənim qonağım ol.

Salman bir aşağı baxdı, bir yuxarı. Söhbət edə – edə çatdılar meşəyə. Bu atlı da Ziyadın yoldaşı idi. Elə ki alacığa girdilər, Ziyad Salmanı gördü, durub özünü atdı onun üstünə. Bir – birini duz kimi yaladılar. Salman hal – qəziyəni nağıl elədi. Sonra Şövkətin məktubunu çıxarıb verdi Ziyada. Ziyadın üstünə gün doğdu, naməni oxudu. Qəribçiliyə düşəndən bəri Ziyad özünə saz almışdı. Üçtelli sazı basdı sinəsinə, üzünü Salmana tutub belə dedi:

Şad xəbərlə gələn qasid,
Qurbanam canana mən də.
Yollara toz salan qasid,
Namə verim ona mən də.

Namus, qeyrət ardan ötrü,
Alagözlü yardan ötrü,
Gülüzlü dilbərdən ötrü,
Düşdüm biyabana mən də.

Ziyadın dərini bildir,
Görüşmək işi müşküldür.
Şövkət bir qəmli bülbüldür,
Olmuşam divana mən də.

Söz tamam yetdi. Salman bir qədər burda qalıb, Ziyadın sağ – salamat olmağını Şövkət xanıma yetirmək üçün təzədən atlandı. Salman uzaq yolu yaxın eləyib, özünü çatdırdı Şövkət xanıma. Gözaydınlığı verib, söz –

söhbəti ona yetirdi. Şövkət xanım pərvanə zülflərindən
üç tel ayırub basdı sinəsinə, aldı görək nə dedi:

Salman, sənə qurban olum,
Ağ eylədin üzüm mənim.
Yarımdan namə gətirdin,
İşıqlandı gözüm mənim.

Gözüm yollarda qalmışdı,
Gül kimi rəngim solmuşdu,
Vaxtımız tamam olmuşdu,
Sənə qurban özüm mənim.

Şövkət deyərlər adıma,
Haq özü yetsin dadıma.
Yetişəydim muradıma.
Ziyad çəkə nazım mənim.

Nigarançılıqdan qurtaran Şövkət xanım Salmana xeyli sor – sovqat verib, onu razı saldı. Bir həftə keçəndən sonra axtardı görsün ki, Salman nə işlə məşğuldu. Gördü ki, Salman yoxdu. Soruşdu, dedilər ki, üç gün bundan qabaq gedəsi yeri vardı, getdi ora, tezliklə gələsidi.

Şövkət xanım səbirsizliklə gözləməyə başladı. Nə isə, Salman getməkdə olsun, görək Şövkətin başına nə iş gəldi.

Təbriz şəhərindən bir tacir, oğlu ilə gəlir Ərdəbil şəhərinə mal satmağa, adına da Cavad tacir deyirlər, oğlunun adı da Ələmdardı. Tacir mal verir Ələmdara, o da sata – sata gəlib çıxır düz Şövkət xanımgilin qapısının ağzına. Başlayır səsləməyə. Qulluqçular səsə gəlib görürlər ki, bir cavan oğlandı. Gözəl – göyçək parçalar satır. Biri də gedib xanıma deyir ki, bir oğlan elə parça

satır ki, istəmirsən əlindən yerə qoyasan. Gedək özünə də al, bizə də.

Xanım heç kimin qəlbinə dəyməzdi. Odur ki, durub çıxdı ki, parçalara baxsın. Oğlan onu görən kimi özünü itirib durdu ayağa, bilmədi ki, neyləsin. Şövkət xanım parçanın ən gözəlindən bir top götürüb kəninin qucağına verdi. Soruşdu ki, pulu nə qədər eləyir, Ələmdar pulu almaq istəmədi, sinəsinə söz gəlmişdi, sözünü belə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü xanım,
Sən mənə verdiyin pul lazım deyil.
Ağlımı başımdan təqayül etdin,
Camalın görənə pul lazım deyil.

Aldı Şövkət xanım cavabında:

Gəl hədyan danışma, ay cavan oğlan,
Adaxlıyam, mənə al lazım deyil.
Al pulunu, gözüm üstə, xoş gəldin,
Gətirdiyin tirmə – şal lazım deyil.

Aldı Ələmdar:

Dərya olub çaylar kimi çağlıyam,
Məhəbbətlə bil ki, sənə bağlıyam.
Ələmdaram, Cavad tacir oğluyam,
Xanım, mənə acı dil lazım deyil.

Şövkət xanım parçanı kənidən aldı, qoydu yerə, hirsələ dedi:

– Al parçanı, götür get. Bir də bu tərəflərə hərlənmə.

Sonra dönüb getdi evlərinə. Xanım getməkdə olsun, görək Ələmdar neylədi. Ayağa durub yolu, imarəti bələdləyib qayıtdı atasının yanına. Əlindəkiləri bir tərəfə atıb üzüstə düşdü yerə. Atası nə qədər dil tökdü,

yalvardı, Ələmdar dinmədi ki, dinmədi. Atası əlini qoydu oğlunun başına. Gördü ki, istiliyi – zadı yoxdu. Ələmdarı evdə qoyub üz tutdu şəhərə sarı. Yolda Cavad tacirin qabağına bir qarı çıxdı. Tacir dünyagörmüş adam idi. Öz – özünə dedi ki, qoy bu qarını dindirir, görüm hansı qarılardandı. İman qarısıdı, şeytan qarısı?

Odu ki, qarıya yanaşıb, cibindən bir xışma pul çıxarıb, basdı qarının ovcuna. Sonra oğlunun əhvalını qarıya danışdı. Qarı iman qarısı idi, dedi:

– Apar məni oğlunun yanına. Dərdi – dilini öyrənib sənə deyim.

Cavad tacir qarını götürüb gəldi. Qarı özünü verdi oğlanın yanına, tacirə tapşırı ki, sən gəlmə. Bir az ordan, bir az burdan söz salıb dedi, güldü. Axırda oğlan açıb dərmini danışdı. Qarı tacirin yanına qayıdıb dedi:

– Muştuluğumu ver, oğlun aşiq olub.

Ata oğlundan soruşdu:

– Oğul, bu nə sevdadır belə?

Oğlan dedi:

Başına döndüyüm ata,
Bir qız məni dərde salıb.
Ağ saqqalın nura bata,
Bir qız məni dərde salıb.

Aldı Cavad tacir:

Başına döndüyüm oğul,
Söylə görüm harda salıb?
Yedirdim qəndindən noğul,
Söylə görüm harda salıb?

Aldı oğlu:

Aşıqlər söhbət sazıdı,
Göydəki dan ulduzudu.
Fətəli xanın qızıdı,
Bir qız məni dərde salıb.

Aldı Cavad tacir:

Dərdi – qəmini atarsan,
Muradına tez çatarsan.
Sən öz yarını taparsan,
Söylə görüm harda salıb?

Aldı oğlu:

Ələmdaram, oldum yaman,
Sərimi bürüdü duman.
Şövkətdə yoxdu din – iman,
Bir qız məni dərddə salıb.

Aldı Cavad tacir:

Cavadam, malım sataram,
Gedib vətənə çataram,
Onunla toyun edərəm
Söylə görüm harda salıb?

Söz tamama yetişdi. Cavad tacir işin nə yerdə olduğunu bilib dedi:

– Sən otur evdə, mən əlac taparam.

Yollandı şəhərə. Gördü ki, bir qarı yolda oturub. Qarıya niyaz verib dedi:

– Qarı nənə, sənə bir işim düşüb. Onu eləsən, səni ala – şala bürüyərəm.

Əhvalatı söylədi. Qarı dedi:

– Oranı mənə göstər, sən get hazırlaş beş – on adamnan qızı qaçırmağa.

Qarı dingildəyə – dingildəyə düşdü tacirin yanına. Tacir onu Şövkət xanımgilin qapısına çatdırdı. Özü qayıdıb beş – on adamla qarı tapşırdığı yerdə xəlvətə çəkilib başladı gözləməyə.

Qarı özünü verdi Şövkət xanımın yanına. Bu qarı da özünə görə qarı deyildi, şeytan qarısı idi. Alnan –

felnan qızı aldadıb gətirdi tacirlə vədləşədiyi yerə. Bayaq ha qızı qamarlayıb atın belinə mindirdilər. Atlar götürüldü. Onlar getməkdə olsun, sizə kimdən deyim, Salmandan.

Salman səfərdən gəldi, gördü lələ köçüb, yurd ağlayır. Soruşdu ki, kim apardı, hara apardı. Dedilər Təbriz şəhərindən Cavad adlı tacir gəlmişdi, oğlunun da adı Ələmdar. Araya qarı salıb nə elədilərsə, qızı yoldan çıxarıb apardılar.

Salman sözə bəndimiş, tüpürdü dabanına, özünü çatdırdı Ziyada. İstədi deməsin, Ziyad əl çəkmədi ki, düzünü de, qaradan artıq da boya var? Salman dili tutula – tutula bir təhər hal – qəziyyəni danışdı. Elə bil Ziyadı ilan vurdu. Qapqara qaralıb kömürə döndü. Dedilər, görün buna nə oldu belə. Ziyad kırımışçə sazı köynəkdən çıxarıb basdı bağına:

Dindirməyin, qan ağlaram,
Əldən ixtiyarım getdi,
Çərxi – fələk belə yazıb,
Verdiyim ilqarım getdi.

Ziyad sazı tuta bilmirdi, yarpaq kimi əsirdi. Aldı ikinci bənddə nə dedi:

Əzəldən qayda qalmadım,
Əlindən badə almadım.
Bir gecə mehman olmadım,
O şirin köftarım getdi.

Ziyadın qədrini bilib,
Çəşminin yaşını silib,
Gözüm yollarında qalıb,
Şövkət kimi yarım getdi.

Söz tamama yetişdi. Ziyad dedi ki, mən gedəsi oldum, siz sağ qalın. Dedilər hara gedirsən, bir de bilək. Götürüb belə dedi:

Dost yolunda qəsd eləyib canıma,
Bir od salıb şirin cana gedirəm.
Nə bir güldüm, nə sevindim dünyada,
Baş götürüb biyabana gedirəm.

Mən bilirəm, şirin dilə allanıb,
Kecavada gözübağlı yollanıb.
Məhəbbətin ürəyində sallanıb,
Eşq oduna yana – yana gedirəm.

Ziyad yoldaşlarından ayrılmaq istəmirdi. Aldı görək sözün tapşırmasında nə dedi:

Bu miskin Ziyadı hey yada salın,
Kimsəsiz qərıbdı, qaydına qalın.
Yardan soraq gəlib, qarışıb halım,
Şövkət gedən ol məkana gedirəm.

Sözünü tamam eliyib, sazı qoydu köynəyinə. Hal – hekayəti danışdı, ata – anasını yoldaşlarına tapşırıb sağollaşdı. Sonra atın belinə qalxdı. Bir xeyli getmişdi, birdən baxdı ki, başının üstündən durna dəsti keçir. Dedi qoy xəbər alım, bəlkə Şövkəti görüblər?

Göy üzündə uçan düzüm durnalar,
Deyin görüm yarım haraya getdi?
Qanadı boynundan uzun durnalar,
Deyin görüm yarım haraya getdi?

Uçar ikən açıq olsun yolunuz,
Nə məkandır vətəniniz, eliniz?

Namə verim, çox şirindi diliniz,
Döndərib qəlbimi yaraya, getdi.

Ziyadam, çöllərdə qaldım avara,
Əlacsız dərdimə olunmaz çara.
Baş götürüb gedim hansı diyara,
Yoxsa nifaq qatdı araya, getdi?

Sözünü tamam eləyib, atının başını buraxdı. Az getdi, çox getdi, soraqlaşa–soraqlaşa gəlib çatdı Təbriz şəhərinə. Bir qapını taqqıldatdı. Bir qarı səndələyə–səndələyə gəlib qapını açdı, gördü bir cavan oğlandı, dedi:

–Oğul, kimsən?

Ziyad cavab verdi:

–Allah qonağıyam, ay qarı nənə.

Qarı dedi:

–Allaha da qurban olum, qonağına da. Oğul, keç içəri.

Ziyad qarıya pul verib dedi:

–Get bazara, axşama könlün nə istəyir al, yavaş–yavaş şam tədarükü gör.

Qarı dedi:

–Sağlığına hər şeyim var. Səhər alaram.

Oturub şam elədilər. Şamdan sonra ordan–burdan söhbət saldılar. Axırda Ziyad dedi:

–Qarı nənə, imanın kamil olsun. Mən Ərdəbildən gəlmişəm bura. Təbrizdə Cavad tacir var, oğlunun da adı Ələmdardı. Mənim nişanlımı nə yollasa aldadıb gətirib. De görüm onu tanıyırsan, ya yox?

Qarı dedi:

–Oğul, tanıyıram. Nə desən, mənim gözüm üstə. Mən imanbeh qarılardanam, nə desən, mənim gözüm üstə.

Dedi:

–Nənə, adın nədi?

Qarı dedi:

–Oğul, adım Fatmanisədi, nə dərdin olsa, əlacı məndə.

Ziyad sazı köynəkdən çıxarıb basdı sinəsinə, aldı görək qarını necə dindirdi:

Mən sənə oğulam, sən mənə ana,
Amandı, dərdimə bir əlac, nənə.
Haq yetirsin səni dinə–imana,
Amandı, dərdimə bir əlac, nənə.

Qarı da sözdən kasad deyildi. Aldı cavabında görək nə dedi:

Qarı nənən alsın sənin qadanı,
Oğul, mən dərdinə əlac eylərəm.
Açıq danış, mən eşidim sədanı,
Qorxma, mən dərdinə əlac eylərəm.

Aldı Ziyad:

Qara bulud başın üstün alıbdı,
Gül irəngim saralıbdı, solubdu,
Mənim yarım Ərdəbildən gəlibdi,
Amandı, dərdimə bir əlac, nənə.

Aldı Fatmanisə qarı:

Qadan gəlsin mən qarının canına,
Onu uydurublar dünya malına.
Sən gedərsən Şah Abbasın yanına,
Oğul, mən dərdinə əlac eylərəm.

Ziyad bir az arxayınlaşıb aldı görək sözün axırını necə tapşırdı:

O uzax yolları gəldim piyada,
Canımı yolunda vermişəm bada.
Ölürəm, rəhm eylə bədbəxt Ziyada,
Amandı, dərdimə bir əlac, nənə.

Qarı da sözünü belə xətm elədi:

Sən mənim oğlumsan, mən sənin anan,
Mən Fatmanisəyəm, halına yanan.
Qismətin olacax gül üzlü canan,
Qorxma, mən dərdinə əlac eylərəm.

Söz tamama yetişdi. Qarı dedi:

–Oğul, tanıyıram taciri, şəhərdə danışdırlar ki, o, bir gözəl qız gətirib, oğlu Ələmdara toy eləyir. Qız da razılıx vermir. Deyən, o qız sənin nişanlındı. Ziyad cibindən pul çıxartdı verə qarıya, qarı almayıb dedi:

–Oğul, mən imanbeh qarıyam. Təki siz bir–birinizə qovuşun. Hə, de görüm, qızın səndə nəyi var?

Ziyad sevindiyindən bilmirdi neyləsin. Dedi:

–Qarı nənə, məndə bir üzüyü var.

Qarı üzüyü alıb qoydu cibinə, dedi:

–Bu ev, bu çay, bu da çörək, özün nə eləyirsən elə, mən getdim. Ziyad yol gözləməkdə olsun, görək qarı necə oldu. Qarı üzüyü ipək dəsmala bağlayıb qoymuşdu cibinə. Elə ki, çatdı toy evinə, gördü bir vurçatdasındı ki, gəl görəsən. Birtəhər özünü saldı toy evinə. Dedi, mən gəlinin yanına gedəcəm, gəlinin xalasıyam. Nə qədər dil tökdü, yalvardı, məhəl qoyan olmadı. Gün günorta olana qədər qarı yalvardı. Aman vermədilər ki, gəlinin yanına getsin. Axşamüstü qarı fürsət tapıb gəlinin otağına yaxınlaşdı, səsini atdı başına, elə qışqırdı ki, səsi ərşə yayıldı.

Şövkət xanım pəncərədən boylandı. Gördü bir qarıdı, ilan kimi qabıqdan çıxır, içəri ötürmərlər ki, ötürmərlər. Özünü verdi qarıya, dedi, o qarını ötürün gəlsin, mənim doğma xalamdı. Elə bil Şövkətin ürəyinə dammışdı, az qaldı özü çıxıb qarını içəri gətirə. Qarını apardılar gəlinin otağına. Qarı içəri girən kimi elə bil Şövkətlə can–ciyərdi, başladı qızı duz kimi yalamağa. Firsəti fota verməyib qulağına dedi ki, mustuluğumu ver, sənə şad xəbər gətirmişəm. Odur ki, Şövkət xanım üz tutub otaxdakılara dedi ki, siz hamınız çıxın çölə, mən

xalamnan bir az söhbət eləmək istəyirəm. Qız–gəlin çıxdı çölə. Şövkət xanım az qaldı qarının başına dolana. Dedi:

–Qarı nənə, sən gedən yollara qurban olum, sözünü de, yoxsa ürəyim partlayacaq.

Qarı dedi:

–Qızım, gözün aydın olsun, Ziyad mənim evimdədi.

Üzüyü verdi qıza. Qız dedi:

– Nənə, Ziyadı axşam götür gəl toya. Mən də qaynatamnan icazə alıb gələcəm toya. Sonrasını mən bilərəm.

Qarı üzüyü qıza verib düzəldi yola.

İndi eşit Ziyaddan. Ziyad gözünü yola dikib səbirsizliklə qarını gözləyirdi. Qarı döyüldü. Ziyad tez qaçıb qarını açdı. Qarı girdi içəri. Ziyad gördü qarının gözləri gülür, qırışığı açıldı. Tez soruşdu:

– Qarı nənə, söylə görüm necə getdin?

Qarı əhvalatı necə olmuşdu, eləcə də söylədi. Ziyadın sevindiyyindən iştahası qaçdı. Qarı dedi:

– Mən sənə sözünə baxdım, sən mənim sözümə baxmırsan. Ye, iç, arxayın yat. Rəngin – ruhun qaçar, biyabır olar. Səhər ikimiz də toydayıq.

Səhər hamının üstünə xeyirliyənin açılısın. Səhər açıldı. Qarıyla Ziyad geyinib – keçinib yollandılar toy evinə. O vaxt toya çatdılar ki, Dursun adlı aşiq oxuyur. Şövkət xanım da yeddi qələmnən özünə bəzək – düzək verib pərdənin dalında toya qulaq asırdı. Qarı gəlinin yanına keçdi. Ziyad da çiyində saz aşığın məclisinə gəldi. Salam verdi, salamin alıb yuxarı başa gətirdilər. Aşiq sazı yerə qoyub dedi:

– Aşiq, mən toyda ola – ola sən həddini aşıb niyə gəldin mənim məclisimə? Bir məclisdə iki aşiq olmaz, ya sən qalmalısan, ya da mən.

Ələmdar tez yerindən durub dedi:

– Səni mən gətirmişəm, məclis sənindi. O aşıq çıxıb getsin.

Bu dəmdə Şövkət xanım qırx incəbel qıznan pərdənin dalında oturmuşdu. Söhbəti eşidib dedi:

– Aşıqlar bir – birinə bağlama desinlər. Kim bağlasa məclis onundu.

Razılaşdılar. Dursunla Ziyad sazlarını kökləyib çıxdılar meydana. Dursun dedi:

– Aşıq, birinci sən deyirsən, yoxsa mən?

Ziyad dedi:

– Sən deməlisən. Məclis sənindi, sən de, mən cavab verim.

Aldı görək Aşıq Dursun nə dedi:

Arzulayırdım, əlimə keçibsən büyün, aşıq,
Əcəb çağında tapıldı iqbali yeyin aşıq.
Nə səbəbə qədəm qoyub gəlibsən meydanıma,
Gətirərəm başına olmazın oyun, aşıq.

Aldı aşıq Ziyad nə dedi:

Ağzını avara qoyma, qafası peyin aşıq.
Qurd kimi təpilərəm mən sənə, qoyun aşıq.
Çox ucadan yerimə, bil ki, xeyir çəkməzsən,
Çəkdirəcəyəm sinənə dağınan düyün, aşıq.

Aldı aşıq Dursun:

Mahallarda söyləyirlər, bir qoç oğlu qoçam mən,
Sən ki, bir qorxaq tülküsen, elə bilmə heçəm mən.
Xırdalasan xəzinəni yaxşı – yaman seçəm mən,
Getməz, qalar boğazında çörəyin, suyun, aşıq.

Aldı aşıq Ziyad:

Sən ki, bir yoluq cücəsən, pələng oğlu pələngəm,
Yaxın gəlsən odlanarsan, həm də şiri cəngəm.

Zorun çatmaz qaldırasan, tərpnəmz xətəngəm,
Əyər ki, məni bağlasan, get sonnan oyun, aşıq.

Aldı aşıq Dursun axıncısını:
Laf eyləmə boş söhbəti, bərkə – boşa düşərsən,
Dursun, sən də lovğalanma, daldan başa düşərsən.
Yol tapmazsan, bu məclisdə bitməz işə düşərsən,
Quruyar cəsədin, qalar bir quru boyun aşıq.

Aldı aşıq Ziyad:
Bülbül kimi zarı qılıb tərək olmuşam gülümdən,
Eşidənlər əhsən desin mətləb qansın dilimdən,
Adımdı Aşıq Ziyad, Ərdəbilin elindən,
Yarımqıq qoyaram əlində qismətin, toyun, aşıq.

Ziyadla Dursun neçə yerdən suallaşıb bir – birinə
bağlamalar dedilər. Axırda Aşıq Dursun bağlandı. O,
sazı yerə qoyub dedi:

– Bu saz sənindi, sən bağladın.

Ziyad dedi:

– Mən sənin sazını alım, bu kişilikdən deyil.

Camaat yer – yerdən dedi:

– Onda sazını götür çıx get. Məclisi təzə gələn aşıq
aparsın.

Aşıq Dursun sazı köynəyinə qoyub düzəldi yola.

Ziyad baxdı ki, Şövkət xanımın gözləri onun
üzərindədi. Sazı götürüb üzünü tutdu ona tərəf, dedi:

İxtiyar verilib, gəlibsən toya,
Qaldır qollarımı süz, qadan alım.
Ağlımı başımdan təğayül etdin,
Eyləmə qaş altdan göz, qadan alım.

Qaradır qaşların, boyun gülbəstə,
Dərib qızıl gülü tutubsan dəstə,

Bimürvət, dərindən olmuşam xəstə,
Dərdimi sinənə yaz, qadan alım.

Lələdi yanağın, xaldı qarası,
Bulunubdu bu dərdimin çarası.
Əlimə keçibdi işin sırası,
Urusxat ver, durum tez qadan alım.

Dodaqların güldü, gözlərin ala,
Niyə məni saldın qovqaya, qala,
Ziyad da Şövkətdən bir busə ala,
Olmaya burada söz, qadan alım.

Söz tamama yetişəndə Ələmdar durub dedi:

– Aşiq, sən sazını götür, çıx get. Mən ayrı aşiq
gətirəcəyəm. Sən mənim adımla biyabır elədin. Bu qədər
camaatın içində sən mənim nişanlığımın adını çəkdin.

Camaat hərə bir tərəfdən Ələmdarı danladı ki,
aşiq ala da deyər, kürə də deyər, sözdü oxuyur, qoy
oxusun. Ələmdar çəkilib yerində oturdu. Şövkət xanım
pərdənin arasından Ziyada baxıb gülümsədi. Bu vaxt
Ziyad aldı görək daha nə dedi:

Bir gün gözəlliyin sehrinə vardım,
Gözüm camalında qaldı, neyləyim.
Hər qıya baxışın aldı canımı,
Eşq odu ürəyə doldu, neyləyim.

Aşiq olub ilqar – iman vermişəm,
Dal gərdəndə siyah zülfün hörmüşəm.
Öz gözümle Şövkətimi görmüşəm,
Nazınan üzümə güldü, neyləyim.

Eşqin dəryasında üzə bilmirəm,
Seyrağub sözünə dözə bilmirəm.

Durub bu məclisdə gəzə bilmirəm,
Ziyadı odlara saldı, neyləyim.

Söz tamama yetəndə Ələmdar durub Ziyadın yaxasından yapışdı, dedi:

– Başın bədəninə ağırlıq eləməsin. Vaxt ikən sazını götür, çıx burdan. İki dəfədi sən camaatın içində mənim nişanlığımın adını çəkirsən. Mən gedib ayrı aşıq gətirərəm.

Şövkət xanım pərdənin dalından çıxdı, rübəndin üzündən götürüb dedi:

– Camaat, eşidin – bilin, mən Ziyadın nişanlısıyam. Cavad tacir məni zorla gətirib. Mən razılıq verməmişəm, toyu da özbaşına eləyir. İndi bəxtim kəsib, nişanlığım gəlib, gedək padşahın yanına. Hamı dərđini desin. Padşah nə desə, o da olsun.

Sözü bir araya qoyub getdilər şahın hüzuruna.

Şah kim ola, Şah Abbas. Şah Abbas çox ədalətliydi, haqqı nahaqqa verməzdi. Hərənin şikayətinə ayrı – ayrı baxırdı. Şah Abbas əvvəlcə Şövkət xanımdan soruşdu:

– Qızım, dərđin nədi, söylə.

Şövkət xanım irəli yeriyyə, pərvanə zülflərindən üç tel ayırıb, sinəsinə basıb dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Könlümdəki mətləbimi ara sən.
Ədalət şahımsan, ol qibləgahım,
Hər kim günahkardı, çəkdir dara sən.

Gedib məni Ərdəbildən götürüb,
Beyman qarı sehrə salıb gətirib.
Baxtım kəsib, Ziyad yarım yetirib,
Vurma ürəyimə dürlü yara sən.

Cavad tacir istəyirdi qaça. Padşah dedi:

– Gəl otur gözümün qabağında.

Görək Şövkət axırncı xanəni necə dedi:

Qışın çilləsinin yağmış qarıyam,
Özüm öz yarımın vəfadarıyam.
Şövkət deyər, mən Ziyadın yarıyam,
Ədalətlə eylə dərdə çara sən.

Şövkət sözünü tamamladı. Bu zaman Ziyad irəli
yeriyib, padşahdan icazə aldı. Padşah dedi:

– Oğlum, de.

Aldı görək Ziyad nə dedi:

Dağları, daşları yandırır ahım,
Şahım, möhübümü düzəsən görək.
Sən özün ol mənim ümid, pənahım,
Hərənin taqsırın yazasan görək.

Gecə – gündüz axıtdım göz yaşımı,
Qadir Allah, özün düzəlt işimi.
Dərd əlindən itirmişəm işimi.
Özün bu işləri pozasan görək.

Ziyadın varlığı yara bağlıdı,
Halal bağban bağda bara bağlıdı,
İki sevgi düz ilqara bağlıdı,
Mətləbə çatmağa dözəsən görək.

Söz tamama yetişdi. Şah Abbas Cavad tacirə dedi:

– Bu nə işdi belə? Niyə bu oğlanın nişanlısını zorla
alıbsan?

Tacir nə qədər yalavar – yaxar elədisə, şah onu
bağışlamadı. Əmr elədi ona otuz şallax vurdular. Sonra

Cavad tacir suyu süzülə – süzülə oğluyla kor – peşman çıxıb getdi.

Şah Abbas Ziyada toy xərci verdi. Sübh obaşdan atlanıb düzəldilər yola. Gecəli – gündüzlü at sürdülər. Axırda gəlib Ərdəbil şəhərinə çatdılar. Birinci Salman özünü atdı Ziyadla Şövkətin üstünə. Sonra Salmanı göndərdilər gedib Ziyadın ata – anasını, bir də meşədəki yoldaşlarını çağırıb gətirdi. Görüşüb, öpüşdülər. Toyu başladılar. Yeddi gün, yeddi gecə toy çaldırdılar. Ziyadla Şövkət mətləbə yetişdilər. Siz də öz mətləbinizə yetişin. Ziyad üçtelli sazı bağrına basıb dastanını bu duvaqqapmaynan sona yetirdi:

Qəfildən çıxdın qarşıma,
Niyə göz – qaş elədin sən.
Artırdın dərd azarımı,
Bir dərdim beş elədin sən.
Saz çaldım məclisində,
Bir saat guş elədin sən.
Guşda guşvara,
Günümdü qara,
Oldum avara,
Dərdimə çara,
Dərdimə qarış.
Sinəndi balış.
Gəl mənə barış.

Söndürüb mənim eşqimi,
Baharım qış elədin sən.
Hər nə desən qayıldım,
Baş əyib qabağında,
Hər qatında sayıldım.
Olaram sayıl,
Hüsnünə mayıl,
Boyu həmayıl,

Gün kimi yayıl,
Günəş tək isti,
Canımın qəsdı.
Əhvalım pısdı.
Niyə pəzdun pərgarımı,
Əllərim boş elədin sən.

Bəstə boylu, qara gözlü,
Gəlişin necə gözəldi.
Can alansan, şirin sözlü,
Duruşun necə gözəldi.
Ziyadın ağlını aldın,
Gülüşün necə gözəldi.

Adındı Şövkət,
Eşqi məhəbbət,
Çox çəkdin zəhmət,
Tez getdi xilqət.
Çatdın murada,
Ay mələkzada,
Qurbanam ada.
Yıxılan könlümü alıb,
Günlərim xoş elədin sən

XXVI. XALQ TƏBABƏTİ

İri adamın qulağı ağrıyır e, almanı qoyursan kabab olur, bişir. Onu düz bölürsən. Yarısın bir üz qoyursan qulağa. İçəridə nə var, hamısın çəkir, yaxçı eliyir.

Çilədağı quyruğ ilə qatıb döyürsən, yara ki, deşilmir ha, qoyursan onun üstünə, yaranı elə dağıdır, elə deşir ki, nə var içəridə irin, çirk, tökür eşiyə.

Bınnan əzələ sabın yoxuydu. Başımızı giliynən yuyurdux ki, saçımız uzansın, həm də qəşəng görünsün.

Qızı olan ananın döşünü sağillar, bir xırda pambığı da bu süddə isladılar, gətirip salıllar qulağa. Sora da soğanın içinin cücüyü var e, onu sarı yağda dağ elirsən, pambığı bu yağda isladırısan, çox isti yox, lilivan olanda salırsan qulağın içinə, ağrını kəsir.

Qaraqğac qabığını döyüp qatığıynan təpitmə qəyirib qoyursan irinin və yaxud çibanın üstünə deşilir. Əsas da qulağın dalı şişəndə qoyulur.

Mixəyi buruna çəkəndə burunun qanın qurudur. Burun qanıyanda əsasən mixəy çəkəllər.

Gicitkanı qurudursan, avırsan. Əlini kəsmisən e, tökürsən o yaranın üstünə, beş dəqiqiyə qan kəsir, özü də sağalır.

Qantəpər, səhlab, çobanyastığıdı, bir də kəklikotudu. Bu dördünü qatıb bir yerdə dəmlirsən. Sora süzürsən istəkana, həylə işmirsən ha, çayı necə içirsən həylə soyudub, qurtum – qurtum içirsən, sonra bir xırda gözdürsən, bir də bir qurtum içirsən. Birdən başa çəkmirsən, gündə 3 istəkan işsən nə qədər soyuxluğun,

öskürməyin var, kəsəcəy, bir də səndə o cür xəstəlik olmuyacax.

Əyər yazda allergiyan olursa ya da gün qripi olursansa, onda yayda başaa papax qoyub geersən bir çayın, ya da gölün qırağında bədəninə basdırırsan quma, özünü bu qumda tərlədirsən, kəklikotu və çobanyastığınnan dəmlənmiş çayı qurtum – qurtum içirsən. O gedən ta səndə gün qripi olmur.

Sətəlcəm olana duvax qoyallar, dalına.

Qızdırmaya sarı ginə verəllər.

İnax olanın başın çırtallar ki, qan çıxsın, onda sağalar.

Bırnında çöp qalanı çöpçüdə pülədəllər.

Bizdərdə ösgürənə boyaqotu, bağayarpağı toxumunna içidəllər.

Üzərriyin qoxusu da diş ağrısına xeyirdi. Həmən toxumu ağrıyan dişin üsdünə qoyub sıxırsan, xıp kəsir.

Yara yerə yağlıqara basallar.

Şahdərə arağı qaşınan yerlərə sürtülür; xınaynan qatılıb bədənə sürtülür.

Güləbdən ürəy ağrısında istifadə olunur.

Bizdərdə belə bir inam var ki, güləb çəhməyin düşər–düşməzi olar.

Söyüd arağı – salxım söyüddən çəkilir. Qızdırmada istifadə olunur. Onun yarpaqları yığılır qazana, par üsuluynan arax çəkilir.

Boymadərən arağı ancax mədə ağrısında, qastiritdə istifadə olunur.

Boymədərən tək özü təzyiq salmağa xeyirdi.

Xiyar arağı – tam yetişmiş, saralmış xiyarın toxumu çıxarılır, par üsuluyunan arağı çəkilir. Qızdırmaan birinci dərmanıdır.

Kişmiş arağı – körpələr sancılananda istifadə olunur.

Məryəm noxudu – qaynadıb ishal zamanı içillər.

Çay tikanı – meyvəsinin 1 – 2 –sini yedihdə mədə – bağırsaxda olan xəstəliklər yox olur.

Gülxətimi – kötüyünü südlə qaynadıb içdihdə, hərərəti dərhal aşağı salar, öskürəyi kəsər.

Qızılgül – ləçəhlərinin və kötüyünün qurudub yastıq düzəltən, ürək xəstəliklərində əvəzsizdir.

Göytikan – çiçəklərinin dəmliyib içdihdə, ishalı əlbəmə sağaldır.

Əncir yarpağını qaynadıp suyunu bir ləyəne töhsən, ayağı topuğa qədər onun suyunda saxlasan ishalı kəsər.

Üzərliyi dəmləyib, qarqar etsən boğazağrısını yox edər.

Xiyarı kəsib ağrıyan oynaxlara qoyduxda, 3 – 4 gün təkrar etməhlə, ağrılar aradan qalxar.

Bağa yarpağıdı, həmən köməncidi, bunun mədə, qarın ağrısına köməyi çoxdu.

Soyux dəymənin birinci dərmanı tut doşabıdı.

Qızılca çıxaranı bükərdih qırmızı parçıya, 40 nar çubuğunu da bağlardıx, yanında da bir yumurta

qoyardıx içində suyu olan qaba. Əyər göz, nəzər olardısıa yumurtalar çatdayardı.

Şivərən suyunu burun qanıyanda buruna salallar, əlbəəm qanı dayandırar, laxtalandırar.

Yaranın, şişin üstünə gicitgən qoyardıx.

Qarayara çıxmışdı bı əlimə. Bının dədəsi dedi ki, qorxma, bacı, heş nə olmuyacax. Getdi bını yardı təbənəynən, zoğun çıxartdı. Qayıtdı qara yoncaynan kişmiş döldü, basdı yaranın üstünə. Bir – iki gün sora da qara yoncanı döldü, ələdi, qoydu bıra. Onnan da yara yaxşı oldu, qoydu getdi.

Göz ağrıyanda çobanyastığını qaynadıb süzürdü, onun suyuynan gözü yuyurdux.

Şivərən suyun yayda içillər ki, suzmasınar.

Bizlərdə belədi ki, çox öskürən adama bağayarpağı toxumun dəmliyib verəllər, öskürməsin əlbəəm kəsər.

Bir adamın bir yeri simniyəndə yarma çəkip sarıyardıx həməən şiş yerə.

Yara irinniyəndə kələmi pörtüp qoyardıx irin olan yerə, deşip o irini təmizlərdi.

Qarnı ağrıyana nanə, solmazçiçəyi dəmliyib içirərdih.

Bir yerimiz göyərəndə ora soyux bir şey qoyardıx.

Mətnlərdəki adlar

Mifoloji personajlar, folklor qəhrəmanları, şəxs adları

Ağ oğlan Adamcıl	Fərhad
Ağ div	Göy div
Ağ ilan	Gül
Ağ at	Gülü–Qahqah
Ac pəhləvan	Göyçək
Allahverdi xan	Gözəl
Alı	Gülgəz
Buculux	Humay
Bizdən yeylər	Hal nənəsi (arvadı, anası)
Bili–Bilqeyis xanım	Hazarandastan
Beçə Dərviş	bülbülü
Bədəl	Hazarandastan gülü
Bəsti	Hambal Əhməd
Bəndalı	Həsən
Cin	Xançoban
Caməs	İfritə
Cilovxan	İsgəndər
Çən qarısı	Küp qarısı
Çay qarısı	Kar keçəl
Çay anası	Kor keçəl
Çömçəxatun	Kosa
Çolaq keçəl	Kəlləgöz
Damdabaca	Kərəm
Dağyunus	Qurd zalxa
Döl xatun	Quleybanı
Dürat	Qaraçuxa
Əyə	Qara div
Əjdaha	Qara ilan
Əyyub	Qırat
Əhmədi–çilingi	Qara at
Əkbər	Qara
Əbülfəz	Qulam
Fatma nənə	

Qara sövdəgər	Sara
Qəmbər	Salatın
Məhəmmədəli	Şabı
Məlik Cümşüd	Şirin
Məlik Əhməd	Şah Abbas
Məlik Məhəmməd	Şeşə
Məmmədalı kişi	Təpəgöz
Məlik Mürşüd	Ucuqulu (Ucubılıx /
Mustafa	Ucubınıq)
Mehrac	Ustaqulucan
Nazpəri	Usta Mehdi
Ovçu Əhməd	Usta Səfiəddin
Oruc	Vəli
Padşah	Vəzir
Süleymani–Ərəbat	Vəkil
Sənəvər	Yel baba
Su pərisi	

Təcnimlər

Adəm (ə.s.)	Musa (ə.s.)
Nuh Nəbi	İsa peyğəmbər
Süleyman peyğəmbər	Məhəmməd peyğəmbər

Etnonimlər

Firəng	Macar
Yunan	Cuhud
Urus	Rum

Coğrafi adlar

Araz	Asnı bulağı
Ağrı dağ	Arpa çay
Aydaş	Aza
Aygün daşı	Asafkəf
Ağ oğlan bulağı	Ağdaban Asnı

Buculux körpüsü	Kərki dağı
Bərdə	Keçili
Batabat	Qarağac meşəsi
Cincili bulaq	Qalacıq
Culfa	Qarabağlar
Çənlibel	Qızqala Qaratəpə
Dizə	Qırıqlar
Diridağ	Qurdlar məhəlləsi
Dağıstan	Qarabağ
Darabaş	Quttan təpə
Əhər	Muğan
Ərdəbil	Marağa
Ər dağı	Naxçıvan
Əyricə	Nil
Ələyəz dağı	Nəsirvaz
Əjdəkom	Nüsnüs
Əlincə çayı	Nurs
Ələkuçan dağı	Oğlanqala
Genni	Ordubad
Göygöl	Ocaqtəpə
Gəlin qayası	Ölən şəhər
Gülüstan	Pəzməri
Gilan	Piri piri
Gəmiqaya	Sədərek
Göyçə	Sirli qala
Gəncə	Salvartı
Hindistan	Salmas
Xudafərin	Savalan
Haçadağ	Şam
Xorasan	Şəki
Xoy	Şahbuz
Xinzirək	Şərur
İlanlı	Toğlu qaya
Keçəldağ	Təbriz
Külüs	Tehran

Tiflis	Yəmən
Ucubiz dağı	Zirnel
Urumus piri	
Yuxarı Əndəmic	

Əşya–predmet adları

Açar	Kiriş
Araxçın	Kəmər
Aftafa	Kəfən
Bıçaq	Kəmənd
Bələk	Qazan
Bafta	Qaşıq
Balınc	Qodu daşı
Başmaq	Qara qıfıl
Bilərzik	Qılınç
Cəhrə	Qızıl təsbəh
Cüt	Qızıl nimçə
Çuval	Qapı
Çıraq	Lampa
Çaxmaq daşı	Muncuq
Çit	Mıxca
Çadır	Maşa
Duz	Mancanaq
Dəsmal	Nal
Əsləhə	Ox
Hana	Örtük
Güzgü	Sandıq
Həzrət Süleyman	Sənək
möhürü	Sıfra
Xəncər	Sac
Xalça	Silsilə
Xurcun	Şiş
İynə	Şeypur
İp	Şamdan
Külüng	Tüfəng

Toxmaq
Üskük
Üzük

Yay
Yəhər
Zəncir

Flora və fauna

At
Ardıc
Aslan
Ağ su
Ayı
Arx
Arı
Armud
Bubbu
Bayquş
Bülbül
Badam
Bənövşə
Canavar
Camış
Çinar
Çəsmə
Dağdağan
Durna
Əlik
Əqrəb
Göyərçin
Xoruz
Xiyar
İlan
İt
İtburnu gülü
Kəklik
Kərtənkələ
Keçi

Kəl
Keygidər
Qurd
Qarğa
Qaranquş
Qoyun
Qızılgül
Qovun
Qırmızı su
Qarışqa
Qaz
Qarpız
Qoz
Qırqovul
Qurbağa
Lələ
Laçın
Mozalan
Maral
Mərcimək
Mixək
Nərgiz
Ov
Öküz
Pişik
Palıd
Söyüd
Sərv
Sel
Şahmar

Şir
Toyuq
Tısbağa
Tülkü
Tərnan

Yulğun
Yovşan
Yalqız ağac
Zəli

Dialektoloji sözlük

Aquşqa – pəncərə, eyni zamanda xına gecələrində əsasən qadınların bayatı janrında çəpik çalaraq oxuduqları əyləncəli dördlülklərin adı, haxışta sözünün təhrif olunmuş formasıdır.

Bozdamac – sac üstündə bişirilən çörək, doğramac

Birəz – bir az

Bu hində – bu zaman

Bağrın teyləmək – bağrını yarmaq, ürəyini partlatmaq

Çim – 1. tamam, tamamilə. 2. çimən sözü də buradandır, yaşıllıq

Çətək – xeyli, məs: Bir çətən külfəti var.

Cəvərə – qəvərə - yeyə

Duvax (təndirdə) – təndirin üst tərəfi.

Dişləmə (çay) – Azərbaycanın həm şimalında, həm də cənubunda çayı qəndlə içirlər. Buna dişləmə adı verilmişdir.

Doğanaq – 1. Bir-birinə bənd etmək üçün örkənin, sicimin ucuna bağlanan ağacdən haçacıq qarmaq, örkən halqası. Məs: Örkən nə qədər uzun olsa yenə gəlib doğanaqdan keçər. 2. Aşılanmış dərinə yumşaltmaq üçün haçaşəkilli dəmirdən qayırılmış içərisi tiyəli alət.

Əyirdək – südlə yoğrulub yağda qızardılmış kövrək qoğal

Güpəmək – vurmaq, döyəcləmək,

Gilif – divarın altından keçən dar arx

Giyəv – kürəkən

Xum – böyük küpə

Xorum – bir dəfə üçün heyvana verilən yem, yem norması, yem miqdarı. xorumlamaq-xorum-xorum ayırmaq, paylara bölmək, dəstələmək

Kəndirqayış – zirək cəld, qıvraq adam
Keyfi üstürüngü vurmaq – əhvalın yaxşılığı.
Qıra – tağda yenicə əmələ gələn kiçik bəhər, qovun
Qondara – hündürdaban. dikdaban kişi və ya
qadın ayaqqabısı. Ordubad dialekti ilə yanaşı Qərb
qrupu dialekt və şivələrində (Qazax, Tovuz) də işlənir.
Qəysəva – 1. Qaysıdan yağda bişirilmiş xörəyin
adı. 2. Qaysı mürəbbəsi.
Quşkeçər – dikdaban çəkmə
Qatlama – buğda unundan yağda bişirilmiş,
üzərinə qənd ovuntusu tökülmüş kiçik həcmli dəyirmi
çörək
Lilivan – ilıq su
Mıasmaq – pusmaq
Müdarə – rəftar, davranış
Nəmi – beşik
Öynə – 1. növbə, 2. dəfə, kərə
Şərit – yuyulmuş paltarı asmaq üçün asılmış ip və
ya məftil.
Tilişdirmə – badalaq
Təlis – çuval, kisə
Tulux – 1. İçində maye, yağ və s. saxlamaq, nehrə
çalxamaq üçün qab kimi işlədilən, aşılama ilə hazırlanan
bütöv qoyun və ya keçi dərisi. 2. bir tuluq tutan qədər
maye ölçüsü
Tütsün – tüstüləmək, göynəmək
Təndirəsər – təndir qoyulmuş tikili, bina
Zing – insan və heyvanlarda bəzi və baldır
sümüyü
Pısım-pısım – pusa-pusa, pıçılı ilə
Oyma – qadın paltarı
Zivişə-zivişə – sürüşə-sürüşə

SÖYLƏYİCİLƏR VƏ TOPLAYICILAR

MİFLƏR

Söyləyənlər: Hüseynova Səkinə Əkbər qızı, Şahbuz rayonu Qışlaq kəndi, (1936), təhsilsiz, Kərbəlayı Səkinə Əyyub qızı, Şahbuz rayonu, Qışlaq kəndi, (1930), təhsilsiz, Əhmədova Zəhra Mikayıl qızı, Babək rayonu, (1932), Əliyev Adil Hüseyn oğlu, Ordubad rayonu, Düylün kəndi, (1929), Qəribova Xədicə, Babək rayonu, Zeynəddin kəndi, (1930), Seyidova Zəhrabəyim Mirheydər qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi, (1929), təhsilsiz, Əbülov Mehrac Zülfüqar oğlu, Babək rayonu, Sirab kəndi, (1939), təhsilsiz, Mədinə Qəhrəman qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi, (1922), təhsilsiz, Nəcəfova Leyla, Culfa rayonu, Bənəniyar kəndi, (1951), təhsilsiz, İmanova Telli Hətəmxan qızı, Culfa rayonu Xoşkeşin kəndi, təhsilsiz, Əsgərov Süleyman Hüseyn oğlu, Sədərək, Piriye Misir Süleyman oğlu, Culfa rayonu, Bənəniyar kəndi, Xudayarov Əvəz Rza oğlu, Ordubad rayonu, Aşağı Əndəmic kəndi, Tahirova Məsmə, Ordubad rayonu, Nürgüt kəndi.

Toplayanlar: Cəfərli Məhərrəm Allahqulu oğlu, Babayev Rafiq Təvəkkül oğlu, Əsgərova Nəzirə İzzətulla qızı, Hüseynov Elmar Ələkbər oğlu, Hüseynzadə Əkrəm Rüşət oğlu, Əliyeva Şölə Qadir qızı, Rzayev Firudin Həsən oğlu, Səfərov Yusif Səfər oğlu, Rəhimov Arif, Zülfüyyə İsmayıl, Ramiz Qasimov.

İNANCLAR, SINAMALAR, YASAQLAR

Söyləyənlər: Məşədi Bəşir, Ordubad rayonu, Gənzə kəndi, Həsənova Münəvvər Məşədirza qızı, Ordubad rayonu, Aşağı Əndəmic kəndi, Məmmədova Bəyim Məhəmməd qızı, Culfa rayonu, Göydərə kəndi,

Məmmədova Sona İbrahim qızı, Naxçıvan şəhəri, Məmmədova Zeynəb Abbas qızı, Naxçıvan şəhəri, Yaqubova Gilə, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi, (1912), təhsilsiz, Əliyeva Zeynəb, Ordubad rayonu, Üstüpu kəndi, (1930), təhsilsiz, Bayramov Bayram, Naxçıvan şəhəri, (1929), təhsilsiz, Məmmədova Məleykə Məşədi Bağır qızı, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi, (1924), təhsilsiz.

Toplayanlar: Cəfərli Məhərrəm Allahqlulu oğlu, Babayev Rafiq Təvəkkül oğlu, Əsgərova Nazirə İzzətula qızı, Məmmədov Nizami Murad oğlu, Rzayev Firudin Həsən oğlu, Əliyeva Nigar Tofiq qızı, Yunisov Fariz Xudakərim oğlu, Hüseynov Elmar Ələkbər oğlu, Əliyeva Şölə Qadir qızı, Zülfüqarov Rəşad Əli oğlu, Hüseynzadə Əkrəm Rüşət oğlu

ƏFSANƏLƏR, RƏVAYƏTLƏR

"Keygidər quşları" – *toplayanı* Rafiq Babayev, *söyləyəni* Səfərova Leyla Allahverdi qızı (1923), Ordubad rayonu, Azad kəndi.

Aydaş əfsanəsi – *toplayanı* Rafiq Babayev, *söyləyəni* Ədalət Cəfəroğlu (1955), Culfa rayonu, Dizə kəndi.

Gəlin qayası, Gülüstan əfsanəsi – *toplayanı* Ədalət Cəfəroğlu, Culfa rayonu, Dizə kəndi, müəllim.

Güzgüdəki əjdaha, Əcəldən qaçmaq olmaz – *toplayanı* Əsgərova Nazirə İzzətulla qızı, *söyləyəni* Əliyev Adil Hüseyn oğlu (1929), Ordubad rayonu Düylün kəndi.

Oğuz oğlu və qurd – *toplayanı* Əliyeva Şölə Qadir qızı, *söyləyəni* Ədalət Cəfəroğlu, Culfa rayonu, Dizə kəndi.

Ağ oğlan bulağı – *toplayanı* Cəfərli Məhərrəm Allahqulu oğlu, *söyləyəni* Aslanova Şərəbanı, Babək rayonu, Kərimbəyli kəndi (90 yaş).

Asrı bulağı əfsanəsi – *toplayanı* Zəhra Hacıyeva, *söyləyəni* Yunis Tağıyev, Kəngərli rayonu, Qarabağlar kəndi (82 yaş).

Apardı sellər Saranı – *toplayanı* Cəfərli Məhərrəm Allahqulu oğlu, *söyləyəni* Kalbahümmət Səfərov, Şərur rayonu, Axura kəndi (83 yaş).

Çay qızı, Sara, Arpaçayı və əjdaha, Gilan qarısı, Fərhadın əjdaha ilə vuruşu – *toplayanı* filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşayev.

Nuhun tufanı – *toplayanı* Səfərov Yusif Səfər oğlu, *söyləyənlər* Novruzov Zeyqəm, Əliyeva Cahan, Novruzova Yaxşıxanım, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi.

Cincilli bulaq – *toplayanı* Səfərov Yusif Səfər oğlu, *söyləyəni* Məmmədov Mübariz Zeynalabdin oğlu, Sədərək qəsəbəsi.

Dağyunus necə Dağyunus oldu – *toplayanı* Hüseynov Elmar Ələkbər oğlu, *söyləyəni* Alışova Gülgəz Əliqulu qızı (1934), Babək rayonu, Sirab kəndi.

Nuhdaban, Göygöl, İlandağ, Yalqızağac, Oğlanqala–qızqala, Qırxlar – *toplayanı* Səfərov Yusif Səfər oğlu, *söyləyənlər* Gəncəliyeva Bəyim Ağaqlu qızı, Rəhimov Gəncalı Rəhim oğlu, Hüseynov Hüseyn Hüseyn oğlu, Həsənov Balakışı Rəhim oğlu.

İki dağ, Oğlan – qız məqbərəsi, Gəlin qayası, Oğlan – qız dağı, Fərhad evi – *toplayanı* filologiya elmləri doktoru, Bağırov Adil Nəsib oğlu, *söyləyənlər* Əhmədov Məmmədağa Məmmədcəfər oğlu, Rəfizadə Əmir Rəfi oğlu, Qurbanov Cəbrayıl Ələsgər oğlu.

Yatdı apardı – *toplayanı* Səfərov Yusif Səfər oğlu, *söyləyəni* Babayev Teymur Mehdi oğlu, Ordubad rayonu, Vənənd kəndi.

MƏRASİMLƏR, OYUNLAR

Üzərliksalma mərasimi – *toplayanı* Cabbar Cəlilov, *söyləyəni* Əhmədova Qəndab Hüseynqulu qızı.

Yağışyağdırma – *toplayanı* Rafiq Babayev, *söyləyəni* Yusifov Vidadi, (1951), Ordubad rayonu, Unus kəndi.

Toylarımızda, Xəlil dövrü – *toplayanı* Cəfərli Məhərrəm, *söyləyəni* Məmmədov Şəmil (1948), Ordubad rayonu, Çənnəb kəndi.

Xırman nəğmələri, İl adları, Godu–godu, Xanbəzəmə mərasimi, Cangülüm mərasimi, Çömçəxatun, Yaz, yağışım – *söyləyənlər:* Muradova Xalidə Muradəli qızı, Ordubad rayonu, Vənənd kəndi, Məmmədova Sona İbrahim qızı, Naxçıvan şəhəri, İsgəndərov Əhməd Nəsir oğlu, Ordubad rayonu, Nüsnüs kəndi, Rüstəmov Səkinə İbrahim qızı, Ordubad şəhəri, Əliyev Qoca, Ordubad rayonu, Üstüpu kəndi.

Səməni halvası, İlin on üçü, Çöpüdü – *toplayanı* Cəfərli Məhərrəm, *söyləyəni* Fərəcov Əmiraslan (1954), Ordubad rayonu, Dırnis kəndi.

PİRLƏR, OCAQLAR

Ocaqtəpə – *toplayanı* Hüseynov Elmar, *söyləyəni* Əbilov Mehrac Zülfüqar oğlu, (1939), Babək rayonu, Sirab kəndi.

Piri piri, Kündəli piri, Vaxım yerlər – *toplayanı* Rafiq Babayev, *söyləyəni* Mehman Tağıyev, Ordubad rayonu, Azad kəndi, 89 yaş.

Ocaqlar, ziyarətgahlar – *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli, *söyləyəni* Səfər İmanov, Şərur rayonu, Muğanlı kəndi.

YUXUYOZMALAR

Söyləyənlər: Hacıyeva Xanım, Babək rayonu, Buzqov kəndi (67 yaş), Seyidova Bilqeyis, Şahbuz rayonu, Biçənək kəndi (58 yaş), Abbasov Əli, Şərur rayonu, Çərçiboğan kəndi (1921), Fizzə Hüseynəliyeva, Şərur rayonu, Siyaqut kəndi (72 yaş), Mirzəyeva Zəhra Heydər qızı, Naxçıvan şəhəri (1931), Mehdiyeva Zeynəb Məşədiəli qızı, Babək rayonu, Vayxır kəndi (58 yaş), Mirzəyeva Qızbəyim Murtaza qızı, Ordubad rayonu, Dırnis kəndi (1928).

Toplayanlar: Cəfərli Məhərrəm, Yunisov Fariz, Hüseynov Elmar, Əliyeva Nigar, Əliyeva Şölə, İsmayılova Təranə, Səyyar Məmmədov, Zülfüyyə İsmayıl.

OVSUNLAR

Söyləyəni: Əbilova Fatma, Şərur rayonu, *toplayanı* Budaq Təhməz.

ALQIŞLAR, QARGIŞLAR

Söyləyənlər: İmanova Telli Hətəmxan qızı, Culfa rayonu, Xoşkeşin kəndi, Yaqubova Gilə, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi (1912), Seyidova Zəhrabəyim Mirheydər qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1929), Hüseynova Dilarə Nüsrət qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1930), təhsilsiz, Mədinə Qəhrəman qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1922), təhsilsiz.

Toplayanlar: Hüseynov Elmar, Zülfüqarov Rəşad, Məmmədov Səyyar, Əliyeva Nigar, Hüseynzadə Əkrəm, İsmayılova Təranə, Fariz Yunisov.

NAĞILLAR

Gül Sənavərə neylədi, Sənavər Gülə neylədi, Hazarandastan bülbülü, Hambal Əhməd – 1934-cü ildə müəllim Baxşəli Sultanovdan toplanıb.

Məlik Məmməd və Məlik Əhməd – 1930-cu ildə İbrahim Əli oğlundan toplanıb.

Qırx qönçə xanım -1936-cı ildə Kərbəlayı Yusif Həsən oğlundan toplanıb.

Ələmdarın nağlı, Abtabın nağlı, Güdül div nağlı – *söyləyəni* Məhəmməd Axundov, Şərur rayonu, Siyaqut kəndi, *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Adamyeyən qız – *söyləyəni* Novruzov Yusif Novruz oğlu, Kəngərli rayonu, Xok kəndi, *toplayanı* Sahib Əsgərli.

İlan qız – *söyləyəni* Kərimova Göyçək İmran qızı, Şahbuz rayonu, Biçənək kəndi, *toplayanı* Məhsəti İsmayıl.

Üç qardaş – *söyləyəni* Mirhətəm, Şərur rayonu, *toplayanı* Yusif Səfərov.

Məmmədalı kişi – *söyləyəni* Sənəm nənə, Babək rayonu, Nehrəm kəndi (98 yaş), *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Qutu qızı – *söyləyəni* Əli Abbasov, Şərur rayonu, Çərçiboğan kəndi (86 yaş), *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Əjdahaburun nağlı – *söyləyəni* Məhəmməd Axundov, Şərur rayonu, Siyaqut kəndi (64 yaş), *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Məhəmməd və ilan – *söyləyəni* Mahmud Alməmmədov, Şahbuz rayonu, Keçili kəndi, *toplayanı* Rafiq Babayev.

Qızıl xoruz – *söyləyəni* Xanım Hacıyeva, Babək rayonu, Buzqov kəndi (69 yaş), *toplayanı* Şölə Əliyeva.

Adil padşahın nağlı – *söyləyəni* İmanova Telli, Culfa rayonu, Xoşkeşin kəndi, *toplayanı* Firudin Rzayev.

Caməs – *söyləyəni* Abbasova Həvva, Kəngərli rayonu, Xok kəndi, *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Qızıl təsbəh – *söyləyəni* Quliyev Ərrəhman Salman oğlu, Culfa, *toplayanı* Səfərov Yusif Səfər oğlu.

Fərasətli keçəl – *söyləyəni* Qəmbərova Gülüş, Kəngərli rayonu, Xok kəndi, *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Şahzadə Bəndalı – *söyləyəni* Vəliyev İslam, Şahbuz rayonu, Biçənək kəndi, *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

İsgəndərin dirilməsi – *söyləyəni* Xudiyev Manaf, Şahbuz rayonu, Biçənək kəndi, *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Qıra qız – *söyləyəni* Quliyeva Şüşə, Şahbuz rayonu, Biçənək kəndi, *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Çalılıb–çağırın ağac – *söyləyəni* Abbasova Həvva, Kəngərli rayonu, Xok kəndi, *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

XALQ HİKMƏTLƏRİ, ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

Söyləyənlər: Əhmədov Kətan Qəhrəman oğlu, Şahbuz rayonu, Biçənək kəndi, Babayev Teymur Mehdi oğlu, Ordubad rayonu, Vənənd kəndi, Mədinə Qəhrəman qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1922), Alısova Gülgəz Əliqulu qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1934), Hüseynova Səkinə Əkbər qızı, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1936), təhsilsiz, Səkinə Əyyub qızı Cəlilova (1930), təhsilsiz, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi.

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Nəzirə Əsgərova, Firudin Rzayev, Elmar Hüseynov, Əliyeva Nigar, Təranə İsmayılova, Şölə Əliyeva, Əkrəm Hüseynzadə.

LƏTİFƏLƏR

Qəssaboğlunun lətifələri – *toplayanlar* Əsgərova Nəzirə İzzətulla qızı, Hüseynov Elmar Ələkbər oğlu, *söyləyənlər* Aslanova Nərgiz, Culfa rayonu, Bənəniyar kəndi (72 yaş), Kazımova Fatma, Culfa rayonu, Teyvaz kəndi, Əbilov Mehrac Zülfüqar oğlu, Babək rayonu, Sirab kəndi.

SANCMALAR

Söyləyənlər: Şərəbanı Aslanova, Babək rayonu, Kərimbəyli kəndi, Kalbahümmət Səfərov, Şərur rayonu, Axura kəndi, Mehman Tağıyev, Ordubad rayonu, Azad kəndi, Telli İmanova, Culfa rayonu, Xoşkeşin kəndi, Gilə Yaqubova, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi, Məmmədova Məleykə Məşədi Bağır qızı, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi, Qasımova Nəcibə Paşa qızı, (1946), Naxçıvan şəhəri, Əhmədova Bədir Əli qızı (1938), Naxçıvan şəhəri.

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Nizami Məmmədov, Elmar Hüseynov, Səyyar Məmmədov, Təranə İsmayılova, Firudin Rzayev, Rəşad Zülfüqarov, Xatun Əhmədova, Fariz Yunisov.

TAPMACALAR

Söyləyənlər: Güllü Bağırova, Babək rayonu, Yarımcə kəndi, Əfşan Qasımova, Babək rayonu, Qaraxanbəyli kəndi, Minoş Abbasova, Ordubad rayonu, Dırnis kəndi, Yunis Tağıyev, Kəngəlri rayonu, Qarabağlar kəndi, Tərlan Cabbarova İbrahim qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1929), Əliyev Adil Hüseyn oğlu, Ordubad rayonu, Düylün kəndi, Hüseynova Dilbər Cəfər qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1932), Mehdiyeva

Zeynəb Məşədiəli qızı, Babək rayonu, Vayxır kəndi (58 yaş), Əhmədova Xatun Paşa qızı (1941), Naxçıvan şəhəri.

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Əsgərova Nəzirə, Hüseynov Elmar, Fariz Yunisov, Təranə İsmayılova, Əkrəm Hüseynzadə, Səyyar Məmmədov, Şölə Əliyeva.

DEYİMLƏR

Söyləyənlər: Babayeva Şeyda, Ordubad rayonu, Üstüpu kəndi (1948), Abdullayev Hüseynalı, Ordubad rayonu, Çənnəb kəndi (1922), Səfərova Leyla Allahverdi qızı, Ordubad rayonu, Azad kəndi (1923), Yaqubova Gilə, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi (1912).

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Fariz Yunisov, Nigar Əliyeva, Şölə Əliyeva.

ƏMƏK NƏĞMƏLƏRİ

Söyləyənlər: Tellibəyim Qafarova, Babək rayonu, Buzqov kəndi (50 yaş), Elmira Babayeva, Ordubad rayonu, Azad kəndi (1943), Məmmədova Məleykə Məşədi Bağır qızı, Ordubad rayonu, yuxarı Əylis kəndi (85 yaş), Naibov Rizvan, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi (1938), Cahangirova Günəş, Babək rayonu, Vayxır kəndi (1932).

Toplayanlar: Rafiq Babayev, Elmar Hüseynov, Nəzirə Əsgərova,

LAYLALAR, OXŞAMALAR

Söyləyənlər: Cahangirova Günəş, Babək rayonu, Vayxır kəndi (1932), Gilə Yaqubova, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi (1912), Mehdiyeva Zeynəb, Babək rayonu, Vayxır kəndi (58 yaş), Hüseynova Dilbər Cəfər qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1929), Əhmədova Qırçım Möhbalı qızı, Babək rayonu, Xalxal kəndi (1934), Quliyeva Zeynəb Ənnağı qızı (1929).

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Elmar Hüseynov, Nəzirə Əsgərova, Əkrəm Hüseynzadə, Nigar Əliyeva, Fariz Yunisov.

BAYATILAR

Söyləyənlər: Zeynalov Adil Əbdiləzim oğlu, Babək rayonu, Xalxal kəndi (1939), Quliyeva Xanım Bayramqulu qızı, Babək rayonu, Xalxal kəndi (1948), Qurbanov Rza Cəbrayıl oğlu, Babək rayonu Vayxır kəndi (1937), Əhmədova Zəhra Mikayıl qızı, Babək rayonu, Vayxır kəndi (1932), Seyidova Zəhrabəyim Mirheydər qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1929), Cabbarova Tərlan İbrahim qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1929), Hüseynova Dilarə Nüsrət qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1930), İmanova Telli, Culfa rayonu, Xoşkeşin kəndi, Babayeva Elmira, Ordubad rayonu, Azad kəndi (1943), Əfşan Qasımova, Babək rayonu, Qaraxanbəyli kəndi (65 yaş), Məhəmməd Qənbərov, Babək rayonu, Qaraxanbəyli kəndi (75 yaş), Surə Həsənova, Ordubad rayonu, Vənənd kəndi (91 yaş), Səhnə Haqverdiyeva, Şahbuz rayonu, Qarababa kəndi (85 yaş), Sara Rzayeva, Naxçıvan şəhəri (85 yaş), Firuzə Əliyeva, Şərur rayonu, Çomaxtur kəndi (88 yaş), Məsmə Bağirova, Babək rayonu, Nehrəm kəndi (73 yaş), Dilbər Bağirova, Babək rayonu, Kərimbəyli kəndi (85 yaş),

Yunis Tağıyev, Kəngərli rayonu, Qarabağlar kəndi (83 yaş), Əliyev Adil Hüseyn oğlu, Ordubad rayonu, Düylün kəndi (80 yaş), Hüseynova Səkinə Əkbər qızı, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1936), Cəlilova Səkinə Əyyub qızı, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1936), Cəlilova Səkinə Əyyub qızı, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1930), Yaqubova Gilə, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi (1912), Vəkilova Zeynəb Əli qızı, Şərur rayonu, Danyeri kəndi, Quliyeva Simuzər Novruzəli qızı, Şahbuz rayonu, Kükü kəndi (1923), Mirzəyeva Qızbəyim Murtaza qızı, Ordubad rayonu, Dırnis kəndi, (1928).

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Elmar Hüseynov, Fariz Yunisov, Firudin Rzayev, Səyyar Məmmədov, Təranə İsmayılova, Şölə Əliyeva, Nigar Əliyeva, Nizami Məmmədov, Fərqanə Kazımova, Vidadi Yusifov, Əmiraslan Fərəcov, Rizvan Naibov, Səməd Vəkilov.

HAXIŞTALAR

Söyləyənlər: Əfşan Qasımova, Babək rayonu, Qaraxanbəyli kəndi (65 yaş), Firuzə Əliyeva, Ordubad rayonu, Vənənd kəndi (63 yaş), Fatma Cəfərova, Şərur rayonu, Çomaxtur kəndi (88 yaş), Məsmə Bağirova, Babək rayonu, Kərimbəyli kəndi (73 yaş), Dilbər Bağirova, Babək rayonu, Kərimbəyli kəndi, (85 yaş), Hüseynova Səkinə Əkbər qızı, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1936), Cəlilova Səkinə Əyyub qızı, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1930), Məmmədova Mələykə Məşədi Bağır qızı, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi (85 yaş), Babayeva Elmira, Ordubad rayonu, Azad kəndi (1943), Babayeva Nəcibə, Ordubad rayonu, Üstüpu kəndi (69 yaş), Əhmədova Xatın Paşa qızı (1941), Naxçıvan şəhəri, Qasımova Nəcibə Paşa qızı,

(1946), Naxçıvan şəhəri, Möhsünova Güllübəyim Rəsul qızı, Ordubad rayonu, Dırnis kəndi (1933).

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Elmar Hüseynov, Rafiq Babayev, Nəzirə Əsgərova, Rəşad Zülfüqarov, Şölə Əliyeva, Əkrəm Hüseynzadə, Təranə İsmayılova, Əhmədova Xatın.

GÜLÜMEYLƏR

Toplayanı: Cabbar Cəlilov.

MAHNILAR

Söyləyənlər: Mənsurə Əsgərova, Ordubad rayonu, Azad kəndi (1925), Elmira Babayeva, Ordubad rayonu, Azad kəndi (1943), Səkinə Tağıyeva, Ordubad rayonu, Azad kəndi (1941), Məmməd Qənbərov, Babək rayonu, Qaraxanbəyli kəndi (75 yaş), Elmira Qasımova, Babək rayonu Qaraxanbəyli kəndi (65 yaş), Şərəbanı Aslanova, Babək rayonu Kərimbəyli kəndi (90 yaş), Səkinə Hüseynova, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1936), Məmmədova Xavər Abbas qızı, Naxçıvan şəhəri (1924).

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Elmar Hüseynov, Şölə Əliyeva, Təranə İsmayılova, Lütviyyə Əsgərzadə.

YALLIBAŞI MAHNILAR

Toplayanı: Cabbar Cəlilov.

UŞAQ FOLKLORU

Söyləyənlər: Həcər Mahmudova, Şərur rayonu, Qarxun kəndi (72 yaş), Səkinə Hüseynova, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1936).

Toplayanlar: Rafiq Babayev, Elmar Hüseynov.

AĞILAR

Söyləyənlər: Elmira Qasımova, Babək rayonu, Qaraxanbəyli kəndi (65 yaş), Surə Həsənova, Ordubad rayonu, Vənənd kəndi (91 yaş), Telli Əsədqızı, Culfa rayonu, Xoşkeçin kəndi (119 yaş), Səriyyə Kazımova, Ordubad rayonu, Yuxarı Əndəmic kəndi (83 yaş), Məleykə Məmmədova, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi (83 yaş), Əyyub Mirzəyev, Ordubad rayonu, Çənnəb kəndi (63 yaş), Səkinə Hüseynova, Şahbuz rayonu, Aşağı Qışlaq kəndi (1936), Zəhrabəyim Seyidova, Babək rayonu, Sirab kəndi (1929), Mehraq Əbilov, Babək rayonu, Sirab kəndi (1939), Qırçın Əhmədova, Babək rayonu, Xalxal kəndi (1934), Adil Zeynalov, Babək rayonu, Xalxal kəndi (1933), Gilə Yaqubova, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi (1912).

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Rafiq Babayev, Elmar Hüseynov, Səyyar Məmmədov, Əkrəm Hüseynzadə, Şölə Əliyeva, Nigar Əliyeva, Rəşad Zülfüqarov, Firudin Rzayev, Fariz Yunisov, Təranə İsmayılova, Sədaqət Nemətova.

AŞIQLAR VƏ AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ

Aşıq Abbas Dəhri, Ululu Kərim, Aşıq Həsənalı, Aşıq Molla İsmayıl, Aşıq Nəcəfəli, Dəvəçi Heydər – Filologiya elmləri doktoru Əsgər Qədimov təqdim edib.

Gülal Məmməd, Çobankərəli Cəfər, Sərraf Qasım – *toplayanı* Cabbar Cəlilov.

Aşıq Nəbat, Yamin Sail – *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

Aşıq Cəfər haqqında rəvayət – sənətsüənəslıq namizədi Əli Qəhrəmanov təqdim edib.

"Fərə əhvalatı", "Bundan belə sevin" – *toplayanı* Məhərrəm Cəfərli.

DASTANLAR

"Ziyad – Şövkət" – *toplayanı* Cabbar Cəlilov,
söyləyəni Çobankərəli Aşıq Cəfər.

XALQ TƏBABƏTİ

Söyləyənlər: Hüseynova Səkinə Əkbər qızı, Şahbuz rayonu, Qışlaq kəndi (1936), Seyidova Zəhrabəyim Mirheydər qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1929), Yaqubova Gilə, Culfa rayonu, Boyəhməd kəndi (1912), Bayramov Bayram, Naxçıvan şəhəri (1929), Alışova Gülgöz Əliqulu qızı, Babək rayonu, Sirab kəndi (1934), Ədalət Cəfəroğlu, Culfa rayonu, Dizə kəndi (1955).

Toplayanlar: Məhərrəm Cəfərli, Elmar Hüseynov, Rafiq Babayev, Səyyar Məmmədov, Rəşad Zülfüqarov, Zülfiyyə İsmayıl.

MÜNDƏRİCAT

Naxçıvanın söz xəzinəsi _____

Miflər _____

Mif obrazları _____

İnanclar, sınımalar, yasaqlar _____

Əfsanələr, rəvayətlər _____

** Keygidər quşları _____

** Aydaş əfsanəsi _____

** Gəlin qaya _____

** GülüstanƏfsanəsi _____

** Güzgüdəki əjdaha _____

** Nuhun gəmisini _____

** Əcəldən qaçmaq olmaz _____

** Oğuz oğlu və qurd _____

** Ağ oğlan bulağı _____

** Asını bulağı əfsanəsi _____

** Apardı sellər Saranı _____

** Çay qızı _____

** Sara, Arpaçay və əjdaha _____

** Gilan qarısı _____

** Fərhadın əjdaha ilə vuruşu _____

** Nuhun tufanı _____

** Cincilli bulaq _____

** Dağyunus necə Dağyunus oldu _____

** Nuhdaban _____

** Göygöl _____

** İlandağ _____

** Yalqız ağac _____

** Oğlanqala – qızqala _____

** Qırxlar _____

** İki dağ _____

** Oğlan – qız məqbərəsi _____

** Gəlin qayası _____

** Oğlan – qız dağı _____

- ** Fərhad evi _____
- ** Çömçəxatun _____
- ** Qurd südü əmmiş uşaq _____
- ** Ağıllı çoban _____
- ** Yatdı apardı _____
- Mərəsimlər, oyunlar** _____
- ** Üzərliksalma _____
- ** Yağış yağdırma _____
- ** Godu-godu _____
- ** Çömçəxatun _____
- ** Yağ, yağışım _____
- ** Xırman nəğmələri _____
- ** İlin on üçü _____
- ** Bəy duran oğlan _____
- ** Gəlin, xoş gəldin _____
- ** Yallılar _____
- ** Bəy yallısı _____
- ** Çöpüdü _____
- ** Asma-kəsmə _____
- ** Xəlil dövrü _____
- ** Məzhəkəli oyunlar _____
- ** İl adları _____
- ** Xanbəzəmə mərasimi _____
- ** Cangülüm mərasimi _____
- ** Səməni halvası _____
- ** Çömçəxatun _____
- ** Xıdır Nəbi _____
- ** Xına gecəsi _____
- Pirlər ocaqlar** _____
- ** Ocaqtəpə _____
- ** Piri piri _____
- ** Kündəli pir _____
- ** Vaxım yerlər _____
- ** Mirməjlum ağa ocağı _____
- ** Qutan təpə _____

Yuxuyozmalar _____

Ovsunlar _____

** Yağış yağdırma ovsunu _____

** Yağış kəsmə _____

** Baş ağrısı ovsunu _____

** İl yarası ovsunu _____

** Qorxusındırma _____

** Qurdağzı bağlama _____

** Boğaz qaytarma _____

** Dəmrov qaytarma _____

** Nəzər bağlama _____

** Gözağrısı ovsunu _____

Alqışlar _____

Qarğışlar _____

Nağıllar _____

** Qırx Qönçə xanım _____

** Gül Sənavərə neylədi, Sənavər Gülə neylədi _____

** Adil padşahın nağılı _____

** Hazarandastan bülbülü _____

** Hambal Əhməd _____

** Məlik Məmməd və Məlik Əhməd _____

** Çölməyin nağılı _____

** Məmmədalı kişi _____

** Qutu qızı _____

** Əjdahaburun nağılı _____

** Məhəmməd və ilan _____

** Qızıl xoruz _____

** Naxırçı qızının nağılı _____

** Caməs _____

** Qızıl təsbeh _____

** Fərasətli keçəl _____

** Şahzadə Bəndalı _____

** İskəndərin dirilməsi _____

** Qıra qız _____

** Çalib-çağırın ağac _____

** Ələmdarın nağılı _____

** Aftabın nağılı _____

** Gündül div nağılı _____

** Adamyeyən qız _____

** Atanın vəsiyyəti _____

** İlan qız _____

** Üç qardaş _____

Xalq hikmətləri, atalar sözü və məsəllər _____

Qazan qaynayılanda nə deyər _____

Lətifələr _____

** Quyu dərin olsa _____

** Qorxuzdum ki _____

** Atı öldürənin üstünə _____

** Sən həkim deyilsən _____

** Kimin adın mürdəşir yusun _____

** Küfləni tıx _____

** Eşşəyin qıçı sınaıdı _____

** Yazan yazıbdı _____

Sancmalar _____

Tapmacalar _____

Deyimlər _____

Əmək nəğmələri _____

Laylalar, oxşamalar _____

Bayatılar _____

Haxıstalar _____

Ağlar _____

Gülümeylər _____

Mahnılar _____

** Yarım gələnbə _____

** Salmayaydın nəzərindən _____

** Neynim _____

** Səmədin qızı _____

** Ay sarı qovun _____

** Qayna, samovarım, qayna _____

** Ay qız, dur gəl sabah oldu _____

- ** Deyişmələr _____
- ** Ay aman, bu yar hardadı _____
- ** Çoxdan gedibdi _____
- ** Nar, nar, nargilə _____
- ** Yar gedir _____
- ** Bir oğlan sevmişəm _____
- ** Yara qurban _____
- ** Ay anacan _____
- ** Bu qızı mən sevmişdim _____
- ** Gül dolandırım _____

Yallıbaşı mahnılar

- ** Ay dönə-dönə _____
- ** Qalanın dibində _____

Uşaq folkloru

Aşıqlar və aşıq rəvayətləri

- ** Aşıq Abbas Dəhri _____
- ** Ululu Kərim _____
- ** Aşıq Həsənəli _____
- ** Aşıq Molla İsmayıl _____
- ** Aşıq Nəcəfəli _____
- ** Aşıq Məmmədcəfər _____
- ** Dəvəçi Heydər _____
- ** Aşıq Əli Xanxanım oğlu _____
- ** Gülləli Məmməd _____
- ** Çobankərəli Cəfər _____
- ** Aşıq Fətullah _____
- ** Aşıq Nabat _____
- ** Sərraf Qasım _____
- ** Sədərəkli Aşıq Yusif _____
- ** Yamin Sail _____
- ** Fərə əhvalatı _____
- ** Bundan belə sevin _____

Dastanlar

- ** Ziyad - Şövkət _____

Xalq təbabəti

Mətnlərdəki adlar _____
Dialektoloji sözlük _____
Söyləyicilər və toplayıcılar _____

NAXÇIVANIN FOLKLOR XƏRİTƏSİ

1. *Mifflər* (Qışlaq–Şahbuz r.; Zeynəddin, Sirab – Babək r.; Düylün, Aşağı Əndəmic, Nürgüt – Ordubad r.; Bənəniyar, Xoşkeşin – Culfa r.)
2. *İnanclar, sınımalar, yasaqlar* (Gənzə, Aşağı Əndəmic, Üstüpu, Yuxarı Əylis – Ordubad r.; Göydərə, Boyəhməd – Culfa r.; Naxçıvan şəhəri).
3. *Əfsanələr, rəvayətlər* (Azad, Düylün, Sabir, Vənənd – Ordubad r.; Dizə, Boyəhməd – Culfa r.; Kərimbəyli, Sirab – Babək r.; Qarabağlar – Kəngərli r.; Kərimbəyli, Sirab – Babək r.; Qarabağlar – Kəngərli r.; Axura – Şərur r.; Sədərək)
4. *Mərasimlər, oyunlar* (Unus, Çənnəb, Vənənd, Nüsnüs, Üstüpu, Dırnıs – Ordubad r.; Naxçıvan şəhəri)
5. *Pirlər, ocaqlar* (Sirab – Babək r.; Azad – Ordubad r.; Muğanlı – Şərur r.)
6. *Yuxuyozmalar* (Buzqov, Vayxır – Babək r.; Biçənək – Şahbuz r.; Çərçiboğan, Siyaqut – Şərur r.; Naxçıvan şəhəri)
7. *Alqışlar, qarğışlar* (Xoşkeşin, Boyəhməd – Culfa r.; Sirab – Babək r.)
8. *Nağullar* (Nehrəm, Buzqov – Babək r.; Çərçiboğan, Siyaqut – Şərur r.; Xok - Kəngərli r.; Keçili, Biçənək – Şahbuz r.; Xoşkeşin, Boyəhməd – Culfa r.; Naxçıvan şəhəri)
9. *Xalq hikmətləri, atalar sözü və məsəllər* (Biçənək, Aşağı Qışlaq – Şahbuz r.; Vənənd – Ordubad r.; Sirab – Babək r.; Naxçıvan şəhəri)
10. *Lətifələr* (Bənəniyar, Teyvaz – Culfa r.; Sirab – Babək r.; Naxçıvan şəhəri)
11. *Sancmalar* (Kərimbəyli – Babək r.; Axura – Şərur r.; Azad, Yuxarı Əylis – Ordubad r.; Xoşkeşin, Boyəhməd – Culfa r.; Naxçıvan şəhəri)
12. *Tapmacalar* (Yarımca, Qaraxanbəyli, Sirab, Vayxır – Babək r.; Dırnıs, Düylün – Ordubad r.; Qarabağlar – Kəngərli r.; Naxçıvan şəhəri)
13. *Deyimlər* (Buzqov, Vayxır – Babək r.; Azad, Yuxarı Əylis – Ordubad r.)

14. ***Laylalar, oxşamalar*** (Vayxır, Sirab, Xalxal – Babək r.; Boyəhməd-Culfa r.)
15. ***Bayatılar*** (Xalxal, Vayxır, Sirab, Qaraxanbəyli, Nehrəm, Kərimbəyli – Babək r.; Xoşkeşin, Boyəhməd, Bənəniyar – Culfa r.; Azad, Dırnıs, Vənənd, Düylün, Üstüpu – Ordubad r.; Naxçıvan şəhəri; Qarababa, Aşağı Qışlaq – Şahbuz r.; Qarabağlar, Xok – Kəngərli r.; Çomaxtur – Şərur r.)
16. ***Haxıştalar*** (Qaraxanbəyli, Kərimbəyli, Babək r.; Çomaxtur – Şərur r.; Vənənd, Yuxarı Əylis, Azad, Üstüpu – Ordubad r.; Aşağı Qışlaq – Şahbuz r.; Naxçıvan şəhəri)
17. ***Mahnılar*** (Azad – Ordubad r.; Qaraxanbəyli, Kərimbəyli – Babək r.; Aşağı Qışlaq – Şahbuz r.)
18. ***Uşaq folkloru*** (Qarxun – Şərur r.; Aşağı Qışlaq – Şahbuz r.)
19. ***Ovsunlar*** (Şərur şəhəri)
20. ***Ağılar*** (Qaraxanbəyli, Sirab, Xalxal – Babək r.; Vənənd, Yuxarı Əndəmic, Yuxarı Əylis, Azad, Çənnəb – Ordubad r.; Xoşkeşin, Boyəhməd, Dizə, Bənəniyar – Culfa r.; Aşağı Qışlaq – Şahbuz r.; Naxçıvan şəhəri)
21. ***Xalq təbabəti*** (Aşağı Qışlaq – Şahbuz r.; Sirab – Babək r.; Boyəhməd, Dizə – Culfa r.; Naxçıvan şəhəri)